

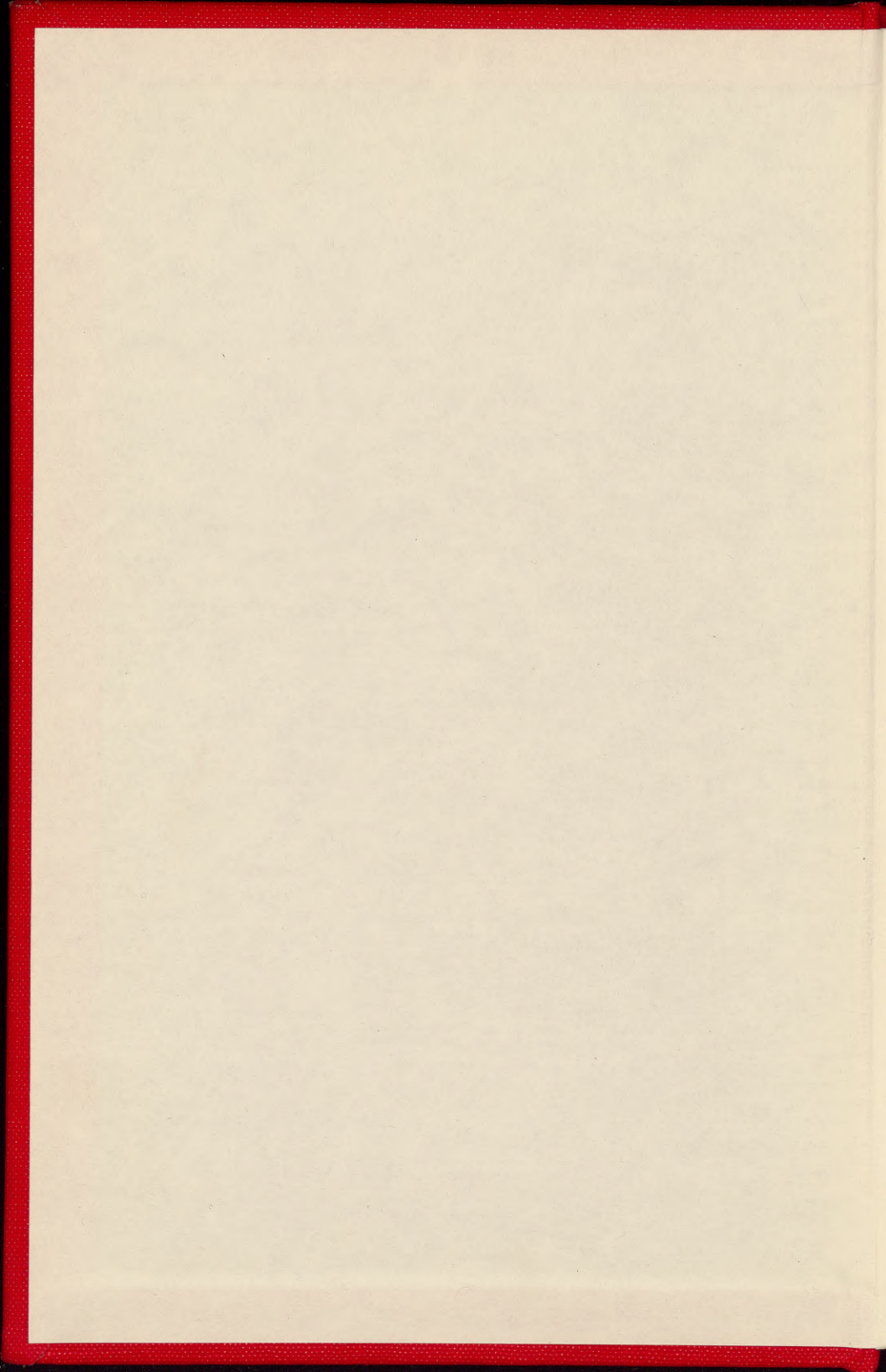
90-4

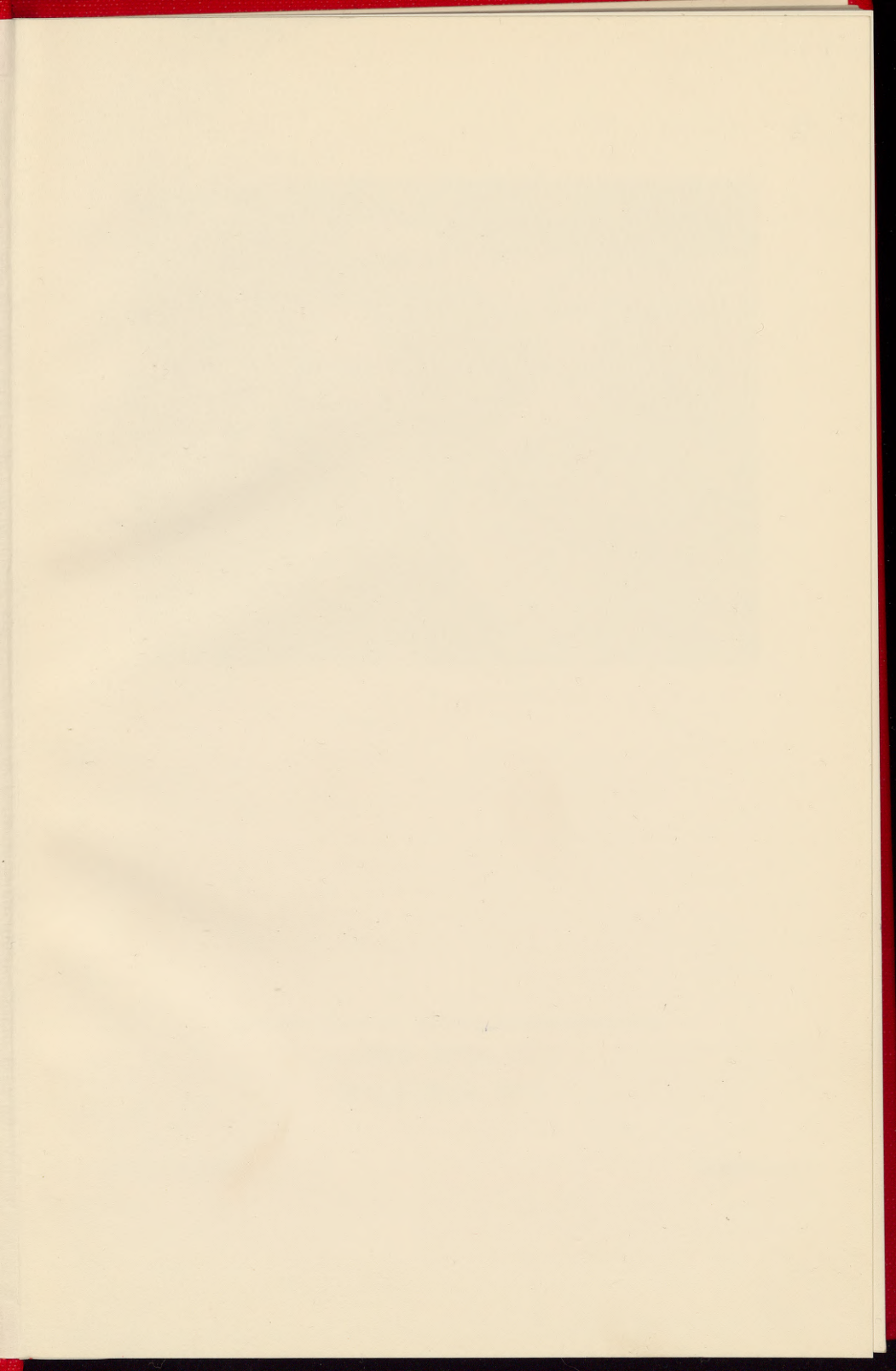
L-620 ^{xv}

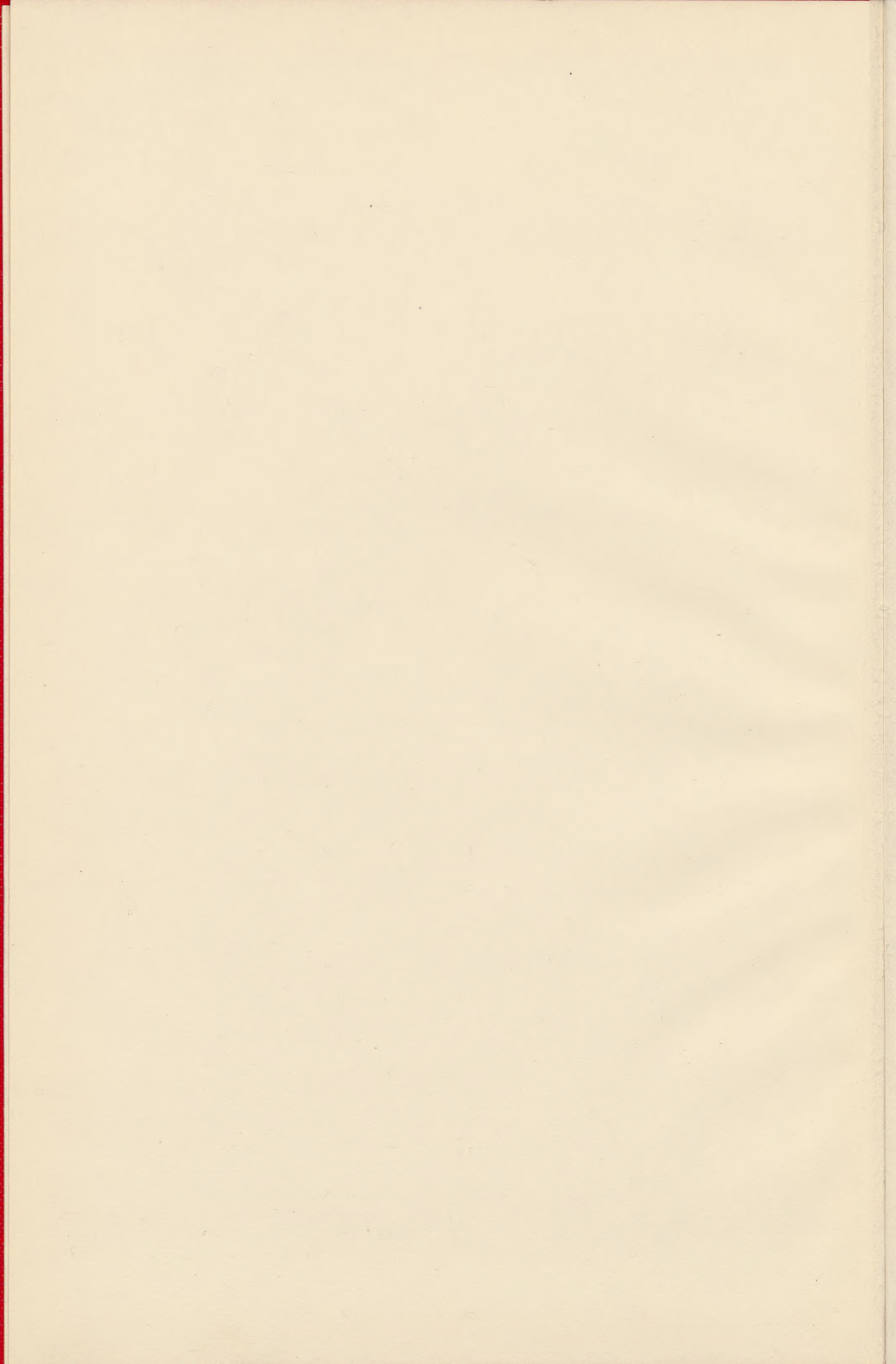
ARCHIVS

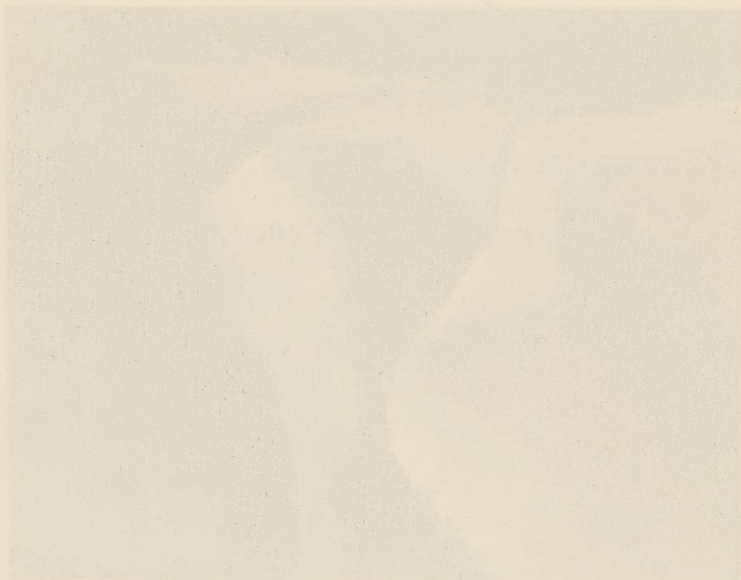
DIVDESMIT PIEKTAIS SĒJUMS

MCMLXXXV

Indovaiņi Pasaules baltie latviešu apvienība
un Kārļa Zarņa fonds
MELBURNĀ 1985

DR. J. J. J.

no 2000

K

B, L

Leo Sviķers

CEĻŠ UZ JŪRU

90-4

620

dukt.

9

ARCHĪVS

RAKSTI PAR LATVISKĀM PROBLĒMĀM

REDAKTORS EDGARS DUNSDORFS

**XXV
KĀRĀVĪRI**

**Izdevēji: Pasaules brīvo latviešu apvienība
un Kārļa Zariņa fonds**

MELBURNĀ 1985

K

©

Copyright: Archīvs, 1985
3 Dickens St., Elwood, Vic. 3184
Australia

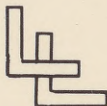
National Library of Australia card number and ISBN
0 959 589 13 9

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

91-31.301.

0303018637

Printed by IMPRESS PRINTING PTY. LTD. Keysborough, Vic. 3173

PRIEKŠVĀRDI

Archīva divdesmit piektais sējums ir veltīts kaŗavīriem. Raksti sakārtoti aptuveni chronoloģiskā kārtībā.

Redaktors apcer kaŗavīru dzimtas Gaiļu pieci simti gadu ilgo vēsturi. Vēsturnieks Kārlis Kangeris raksta par Napoleona kaŗaspēku Latvijā un veicis pētījumu par mūsu gūstekņiem rietumos pēc Otrā pasaules kaŗa, papildinot to ar paša zīmētām kartēm. Dr. Rolands Lappuķe iztīrā latviešu strēlnieku valodu un kultūru (viņam bija arī pēdējā iespēja sazināties ar dižo veco strēlnieku — pulkvedi Pēteri Dardzānu). Atmiņu grāmatas autors Kārlis Siljakovs pēc paša pieredzes apraksta vēsturisko tvaikoni „Saratov”. Rakstu komentē kuģniecības vēsturnieks Heincs Basi (von Bassi). Bijušais Latvijas kaŗaflotes virsnieks Austris Ķirsis paglābis no aizmirstības datus par saviem dienesta biedriem. Lidmašīnu konstruktors Kārlis Irbītis apraksta lidmašīnas Latvijas kaŗaaviācijā.

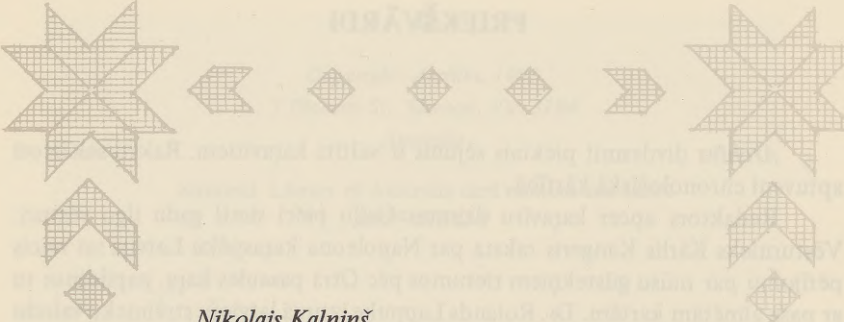
Prāvests Arnolds Grosbachs veltījis rakstu mūsu kaŗavīru lielajai traģēdijai Zviedrijā kā tās aculiecinieks. Antons Mežals pēc savas pieredzes iztīrā kaŗainvalīdu stāvokli Vācijā. *Daugavas vanagu mēnešraksta* redaktors Raimunds Čaks sniedz plašu pārskatu par kaŗavīriem literātūrā un presē. Pulkvedis Vilmārs Kukainis sniedz ziņas par latvju kaŗavīriem brīvajā pasaulē. Redakcijas aptaujā gūti dati par latviešu kaŗavīru organizācijām, un DV ģenerālsekretārs Alfrēds Jānis Bērziņš apcer šo lielāko latviešu organizāciju (kartes rakstam zīmējis redaktors).

Sējumu ievada Nikolaja Kalniņa dzejolis, kas pauž mūsu ticību brīvai nākotnes Latvijai. Redakcija pateicas māksliniekiem: Leo Svīķeram un Jurim Soikanam par zīmējumiem tieši šim sējumam. Pateicība arī zīmējumu īpašniekiem par atsaucību uz redakcijas lūgumu iesūtīt kaŗagūstekņu zīmējumus.

Jau ceturtdaļu gadsimteņa *Archīvs* latviešiem brīvajā pasaulē pauž domu, ka pēc vēstures likuma, uz ko var balstīties, vienīgais drošais nākotnes pareģojums ir — ikvienai tirannijai ir lemts sabrukums. Sis vēstures likums noteic, ka agri vai vēl kritīs arī tirannija Latvijā un Latvija atkal būs brīva.

Kārla Zariņa fonda apgāds un *Archīva* redaktors pateicas kuplajai abonentu un lasītāju saimei, kas divdesmit piecus gadus ir palikusi uzticīga šai gadagrāmatai — tāpat kā līdz šim mēs arī turpmāk paudīsim domu par Latvijas brīvību.

Redaktors

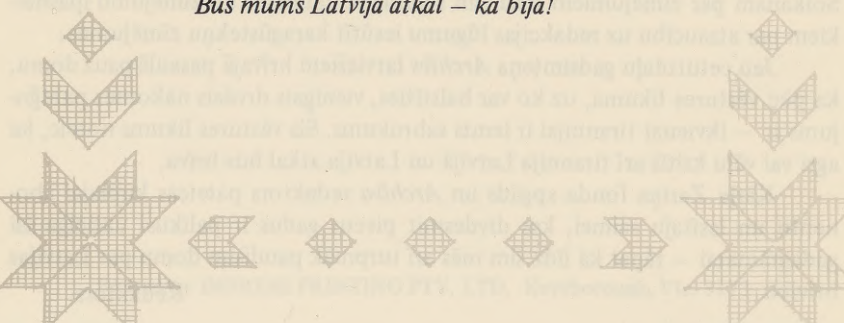
Nikolajs Kalniņš

BŪS LATVIJA

*Kur lai ticību ciešanās ņemi?
Uguns lietus no debesīm lija,
Aprīja sētas, grauzdēja zemi,
Nav vairs Latvijas tādas – kā bija.*

*Arājs, kad bēgļu vezumu jūdza,
Nometās ceļos un nestundā lūdza:
– Tur, kur aiziedams lemesi spraudu,
Sākšu atkal ar vienu graudu.
Nebaida mani dūmainā rīja,
Kaut tikai Latvija būtu – kā bija! –*

*Uzlaižas dūja uz dievnama klusi,
Raugās uz manas dzimtenes pusi.
Nākotnei domas sien zeltīta dzija:
Būs mums Latvija atkal – kā bija!*

ANŠA GAIĻA PĒCTEČI – PRŪSIJAS UN VĀCIJAS ĢENERĀĻI

Edgars Dunsdorfs

SATURS ĪSUMĀ

Tukuma novadā 15. un 16. gadsimtenī dokumentēts latviešu brīvzemnieks Ansis Gailis. Viņa pēcteči, ieprecoties vispirms namnieku ģimenēs un pēc tam dižciltīgo ģimenēs, ar sekmīgu dienestu karašpēkā un turklāt, izplatot baumas, ka viņu senči bijuši dižciltīgie, kas ieceļojuši Latvijā no Reinzemes, panāca, ka Kurzemes hercogistes valdība viņus atzina par dižciltīgiem. Šādu apliecību 1773. gadā ieguva Polijas armijas leitnants Kazimirs Vilhelms Gailis, kas saucās „von Gayl”. 1775. gadā viņam dižciltību savukārt piešķīra Lietuvas un Polijas seims, bet, kad viņš iestājās Prūsijas karaliskajā armijā un nopirka Prūsijā muižu, dižciltību ar barona titulu viņam piešķīra Vestfālenes karaliskā valdība. 1845. gadā Gaiļus uzņēma Kurzemes bruņniecības matrikulā, bet 1878. gadā Prūsijas karaliskā valdība viņus atzina par brīvkungiem. Šāds ir patiesais stāsts, kā, parafrāzējot Jaunā Stendera lugas nosaukumu, „zemnieks par muižnieku pārvērsts tape”.

Fon Gaiļi (von Gayl) bija karaņvīri. Ar šo vārdu ir zināmi vismaz vienpadsmit Prūsijas karalistes ģenerāļi un viens Oldenburgas ģenerālis, divi pulkveži, viens pulkvežleitnants, trīs majori un liels skaits kapteiņu, ritmeistaru, virsleitnantu un leitnantu. Šī statistika ir nepilnīga, jo no Gaiļu dzimtas dažādiem nozarojumiem nāca daudz vairāk virsnieku. Liels skaits šo karaņvīru izpelņījis augstas pakāpes ordeņus.

Jaunākajos laikos viens no Gaiļiem – Vilhelms (Wilhelm Moritz Egon von Gayl, 1879–1945) 1932. gadā kļuva Vācijas federācijas iekšlietu ministrs Pāpena (Franz von Papen) valdībā. Viņš līdz ar to iegājis vēsturē kā priekšpēdējais vēl formāli demokrātiskās Vācijas valdības iekšlietu ministrs, pirms varu pārņēma Hitlers.

Gaiļu dzimtas latvisko cilmi noliedza agrākajos gadsimteņos un vēl mūsu gadsimteņa sākumā. Turpretim jaunākajos laikos vēsturniekos par to vairs nav domstarpību. Gadsimteņu tecējumā dzimtas latviskās asinis gan krietni atšķaidītas, bet tomēr vēl līdz mūsu dienām viņi saglabājuši savu latvisko uzvārdu, to gan rakstot „Gayl”.

Vai mums ir pamats lepoties ar šo pārtautoto latviešu dzimtu un cildināt viņu lielos panākumus, sevišķi militārajā laukā? Šāds jautājums vien jau mūs

mudina dot negatīvu atbildi. Mums ir kāda cita latviešu brīvzemnieku dzimta, kas cauri gadsimteņiem palika latvieši un no kuŗu vidus arī nāca ģenerālis. Tas bija Mārtiņš Peniķis. Ar viņu mēs lepojames, ne ar Gaiļiem, par spīti tam, ka no Peniķiem nāca tikai viens ģenerālis, bet tas bija latviešu, nevis vācu ģenerālis.

Paskaidrojums lasītājiem

Gaiļi turpmākā apcerējumā saukti par Gaiļiem arī pēc tam, kad viņi bija pieņēmuši uzvārdu *von Gayl*. Vietām rakstā lietots saīsinājums G. Kamēr Gaiļi nebija pārtautojušies, viņu priekšvārdi rakstīti latviski (piemēram, Joachima vietā Jukums).

Lai apcerējumu nesaraibinātu ar ģenealoģiem datiem, tie sakopoti pielikumā. Piemēram, 16. lappusē lasām: „Ādamam un Sofijai bija dēli Atis un Johans un meita Lovisa”. Pielikumā 56–58. lpp. par viņiem ir sīkāki dati. 56. lpp.: „Ādams Frīdrihs (Aša Kristapa dēls) dz. 25. VII 1741”; 58. lpp.: „Sofija Doroteja Klopmana (Klopmann), Ādama Frīdriha sieva, 1731–1797”; utt. (Par Ati sk.: Oto.) Sk. arī 17. lpp.

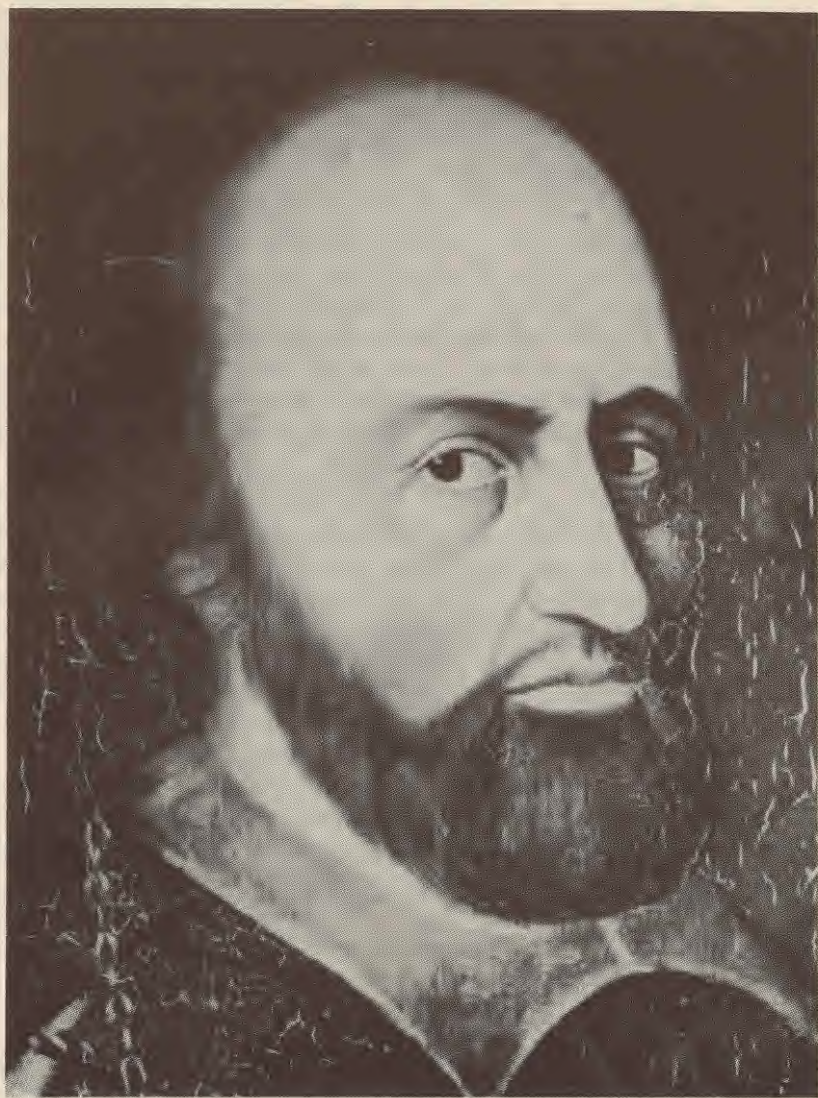
JAUKS STĀSTS, TIEM LATVIEŠIEM PAR GUDRU MĀCĪBU

Zemestiesnesis Ansis Gailis

Volters fon Pletenbergs, darbojoties kā izraudzītais ordeņa mestrs, 1494. gada 23. septembrī izlēņoja pēc kuŗu tiesībām tiesnesim Ansim un viņa likumīgiem mantiniekiem vienu arklu zemes uz mūžīgiem laikiem. Kaut šai dokumentā nav minēts pievārds (uzvārds) Gailis, no nākošā saglabātā lēņuraksta (ko pamatoti datē ar 1515. gadu) izriet, ka 1494. gada piešķirums bija dots Ansim Gailim. 1515. gadā viņam Tukuma pilstiesā un draudzē izlēņoja ne vien zemi, ko tas kopš seniem laikiem bija lietojis, bet vēl citus pagabalus. Lēnis šoreiz dots pēc lībiešu tiesībām.¹

Lietotie termini īsumā jāpaskaidro. Viduslaikos zemi parasti piešķīra valdīšanā kā lēni (feodu) uz laiku, kamēr lēņņēmējs spēja izpildīt ar lēni saistītos pienākumus. Ļoti rets bija piešķirums īpašumā (alods). Viduslaiku beigās tomēr pēc lēņņēmēju neatlaidīga spiediena lēņus piešķīra ne vien uz laiku, kamēr lēņņēmējs spēja izpildīt ar lēni saistītos pienākumus, bet arī lēņņēmēja mantiniekiem „uz mūžīgiem laikiem”. Faktiski, kaut ne juridiski, feods ar to pārvērtās par alodu un visa šīs iekārtas jēga zuda.

Ansis Gailis bija brīvzemnieks. Tas nozīmēja, ka viņam nebija jāmaksā kunga tiesa (nodevas ordenim) kā citiem zemniekiem un nebija jāveic klaūšas (bezmaksas darbs ordeņa labā). Viņa vienīgais pienākums bija spriest tiesu. Tiesu sprieda katrai kārtai šīs kārtas locekļi. Ansis 1494. gada lēņņarakstā apzīmēts par tiesnesi (*rechtvinder*, modernā rakstībā: *Rechtfinder*). Ansis izsprieda tiesas lietas zemniekiem. Tiesības, pēc kuŗām viņš tiesu sprieda, nebija uzrakstītas, bet bija tradicionāli saglabātas no paaudzes uz paaudzi, un tās bija

VOLTERS FON PLETENBERGS

(nezināma gleznotāja darbs, glabājas Valhallas galerijā, Bavārijā)

jāzina — tiesības bija jāatrod (tādēļ „Rechtfinder”). Nekādu citu pienākumu Ansim Gailim nebija, un tas sevišķi uzsvērts 1520. gada lēņarakstā, minot, ka viņš atbrīvots no klausām un nodevām (allerleie Herndenst und Rechtigkeit frie).²

No tā, ka Ansim Gailim lēnis piešķirts uz mūžīgiem laikiem ar tiesībām to nodot saviem likumīgajiem mantiniekiem (t. i., laulībā dzimušajiem), varētu secināt, ka viņam bija vēl kādi nopelni, ne vien tikai tiesneša pienākumi. Latviešu tiesnešu Livonijā — kā ordeņa valstī, tā bīskapijās — bija ļoti daudz, un par šiem pienākumiem vien viņiem nebūt nepiešķīra privilēģētu lēni un brīvzemnieka stāvokli. Brīvzemniekam Peniķim zemi izlēņoja par nopelniem karā pret krieviem.³ Ir daži norādījumi, ka arī Ansim Gailim tādi nopelni bija.⁴

Pletenberga 1515. gada un pēc tam 1520. gada lēņarakstā Ansis Gailis vairs nav nosaukts par tiesnesi, un ar šiem diviem dokumentiem piešķirtie plašie lēņi katrā ziņā bija doti par nopelniem karā tāpat kā Peniķim, kaut arī tas dokumentā nav tieši minēts.

Ja Gaili salīdzina ar Peniķi, tad līdzība būs abu brīvzemnieku nopelnos karā. Tomēr pie reizes jāaizrāda uz lielo starpību turpmākajā vēsturiskajā attīstībā. Kamēr Peniķi un pārējie Kuldīgas „ķoniņi” palika brīvzemnieki un pat draudēja noslikt pārējos zemniekos, tikmēr Gaiļi ar sekmīgām laulībām un, kalpojot par virsniekiem, dažu simtu gadu laikā kļuva par dižciltīgajiem. Totiesu Peniķi un pārējie Kuldīgas brīvzemnieki palika latvieši, bet Gaiļi pārtautojās. Tikai jaunākajos laikos ir noskaidrota un vispār akceptēta viņu latviskā cilme.

Tiesneša Anša Gaiļa dēli

Pēc tiesneša Anša Gaiļa nāves (ap 1530. gadu) viņa abiem dēliem — Andrejam un Jukumam — radās domstarpības par mantojuma zemi, ko ordeņa mestrs bija izlēņojis tēvam. Viņi tādēļ griezās pie ordeņa pārvaldes Rīgā, lai strīdu izšķir. 1547. g. 30. jūnijā ordeņa kumpāns Johans fon der Venge (Johann von der Wenge) apliecina, ka apjājis Ansim Gailim piešķirto zemi un kopā ar zemsoģi, zemes rakstvedi, zemnieku tiesnešiem un vecākajiem zemniekiem zemi ir apskatījis un sadalījis to starp Andreju un Jukumu Gaili.⁵

Gaiļi ieprecas augstākā kārtā.

Andrejs Gailis apprecēja Tērbatas mācītāja Brakela meitu Doroteju (Dorothea Brakel). Šķiet, ka viņas brālis bija Timans Brakels (miris Rīgā 1602. g.), kas bija publicējis grāmatu *Christlich Gespräch von der grawsamen Zerstorung in Livland durch den Muschowiter vom 58 Jahr her geschehen* (1579).⁷

Grāmata rakstīta pantos, un tajā izpaužas kritika par muižniecības glēvumu kaŗā pret krieviem un autora simpatijas pret zemniekiem. Dažas nozīmīgas vietas Brakela grāmatā:

Tik dziļi zemnieks pazemots,	Kaist asinskārē kņaza skats,
Ka maiņā bij pret zirgu dots,	Tas Ivans Vasiljevičs pats,
Pret slinku suni medībās.	No kuŗa zaķu medniekiem
Tak liktens bargi atriebās –	Bij bēgt kā zaķiem bailīgiem.

Zaķu mednieki, protams, bija muižnieki, un tā ir dzēlīga kritika par viņu izturēšanos kaŗā. Par zemniekiem Brakels vēl raksta:

Tiem darba nasta milzīga;	-----
Vairs smagāka nav nesama.	Sīks kalps ja plīki sejā sviez,
Ik dienas sūrā darba svars	Tas jāpanes un jāpacieš.
Tos lejup liec, līdz izsikst spars.	-----

Ja tagad zinām, ka Brakela svainis bija zemnieku tiesneša dēls, tad šķiet autentisks Timana Brakela stāsts par to, ka krimināllietās zemnieki paši kārtoja jurisdikciju:

Ja sitiens nāvīgs kādu kĕra,	Un izbēgt spējis vainīgais,
To atriebteidzās draugu pulks.	Tad vērsās sods šis briesmīgais
Jo drīz bij notverts vaininieks	Pret tuvāko, kas viņam bija,
Un, vests līdz zemes robežām,	Un asinis tā sētā lija.
Bez tiesas un bez liecībām	Vai zīdainis, vai jaunā audze,
Simt cirtieniem bij nāvē raidīts.	Neviens tad netika vairs saudzēts.
Bet, ja šāds iznākums jau gaidīts	

Kritiskas piezīmes Brakels vēl veltī bruņniecībai:

Tur bruņniecības locekļi	Ar mantu Dieva svētīti,
Bij kungi lieli, vareni.	Tie jutās it kā valdnieki.

Andrejam Gailim un Dorotejai Gailei (Brakelai) bija trīs dēli – Ansis, Elerts un Burchards, no kuŗiem pēdējais 1547. gada zemes dalīšanas aktā vēl nav minēts.

„Vecais Ansis”

Andreja vecākais dēls Ansis kalpoja 32 gadus par karodznieku hercoga Gotharda Ketlera kaŗaspēkā. Viņa meita Ilze, precējusies Šēnberga (Schönberg), ir apliecinājusi, ka karogs, ko viņas tēvs nesis cīņās, bijis brūns ar būbala (bifeļa) galvas attēlu un trim baltiem ordeņa krustiem.⁸ Par Ansi 1639. gadā ir liecība, ka viņš 1605. gadā bijis gandrīz simt gadu vecs. Tādēļ viņu sauca par veco Ansi.⁹ Tātad viņš būtu dzimis ap 1506. gadu, un Andreja Gaiļa laulības

ar Doroteju Brakelu varētu būt notikušas ap 1505. gadu. Tālāks minējums ir, ka Andrejs būtu varējis piedzimt ap 1484. gadu.

Vecais Ansis krietni lielā vecumā 1562. gadā apprecējās ar Hedvigu Rādisu (Radiß jeb Radies) no Smiltenes, kas nomira 1592. gadā.¹⁰ Hedviganāca no namnieku dzimtas. Viņai bija astoņas māsas, no tām divas bija apprecējušas Tērbatas birģermeistarus, viena Pērnavas fogtu un pārējās vācu namniekus.

Vecajam Ansim un Hedvigai bija vienpadsmit bērni: Didriķis (Dietrich, dz. 1563), kas apprecēja Kurzemes rentmeistara Sēlsa (Sehls) meitu; Anna (dz. 1566) – apprecējās ar Seces muižkungu Traksu (Trakß, arī: Trahß), kas krita cīņā pret zviedriem. Nākošais bērns bija Neveliņš (Neveling, dz. 1568), Ilze (Illse), dz. 1570. gadā, bet mirusi divu nedēļu vecumā; nedzīvi piedzimis dēls 1572. gadā, Ansis (dz. 1574), miris 3 gadu vecumā, Katrīna (Catharina, dz. 1575), Ilze Elizabete (Illse Elisabeth, dz. 1576), kuŗas pirmais vīrs bija Antonijs Šēnbergs (Schönberg), otrs – Michaels Herings (Hering) no Rēzeknes novada; Urzula (dz. 1578), Ģertrūde (Gerdrut, dz. 1580) un Kristīna (Christina, dz. 1582).¹¹

Vecais Ansis Gailis nomira 1613. g. 11. septembrī un, spriežot pēc viņa problēmatisķās liecības mantojuma prāvā, bija kļuvis garā bērnišķīgs.

Vēl dzīvs būdams, viņš savu valdījumu Ārlavā (vēlākos Praviņus) bija nodevis savam znotam Antonijam Šēnbergam un pēc tam pārdevis hercogam Vilhelmam. Hercogs to 1603. gadā izlēņoja Froveinam Hākenam (Frowein thor Haken). Šēnberga znots, tiesas sekretārs un notārs Gotfrīds Fabricijs (Godfredus Fabricius) Gaiļa mantinieku vārdā 1639. gadā uzsāka restitūcijas prasību pret Froveina Hākena mantiniekiem, norādot, ka Hākens ar viltu izmantojis Anša Gaiļa bērnišķīgumu vecumā un panācis, ka valdījums pārdots hercogam, kas to izlēņojis Hākenam. Procesam nebija panākumu.

No tiesas aktīm izriet daudz interesantu ziņu par Gaiļiem.¹² Tā kā viņi bija ieprecējušies augstākā kārtā, viņu pašapziņa bija cēlusies. Tā 1637. gadā Gaiļa mantinieki iesniegtā protestā noraida Hākena kādreiz izteikto apgalvojumu, ka Gaiļi cēlušies no brīvzemniekiem. Viņi esot augšvācu cilmes un nākot no nevainojamas dzimtas (hochdeutscher Herkunft und untadelhafter Geschlechte).¹³ Šis ir pirmais autoram zināmais gadījums, ka kārtu saista ar tautību laikmetā, kad nozīmīgākā bija kārta un tautība bija nesvarīga. Zemnieki bija zemākā kārta, kaut brīvzemnieki bija šai kārtā visaugstākie. Nākošā prestiža ziņā bija namnieku kārta, bet garīdznieki un dižciltīgie visaugstākā kārta.

Gaiļi bija ieprecējušies namnieku kārtā, un viņu pretenzijas bija, lai ne vien viņus pašus, bet arī viņu senčus skaita šai augstākajā kārtā. Ka viņu

GOTHARDS KETLERS
(1569. gada medaļa – oriģināls 3,2 cm caurmērā)

sencis bijis brīvzemnieks, viņi ne vien centās aizmirst, bet šo faktu arī nikni apstrīdēja.

Gaiļu dzimtas turpinājums ar ārļaulības dēliem

Ar „vecā Anša” nāvi 1613. gadā izbeidzās mums zināmais šīs Gaiļu dzimtas vīriešu nozarojums, jo viņa dēls Didriķis bija miris 1595. gadā un par viņa brāļadēla Juḡa (Jürgen) pēcnācējiem ziņu nav. Dzimtas turpinājumu deva Jukums Gailis (Jochim Gail), bet laikmetam pavisam neparastā kārtā. Jukumam bija trīs ārļaulības dēli: Klāvs (Claus), Kristaps (Christoph) un Juris (Georg).¹⁴

Saskaņā ar lēņurakstiem zemes valdījumi bija piešķirti lēņa saņēmējam (šai gadījumā tiesnesim Ansim Gailim) un „viņa likumīgiem mantiniekiem”. Tas nozīmēja, ka mantojumu saņemt bija tiesības tikai laulībā dzimušajiem dēliem, ne ārļaulības bērniem.

No šī viedokļa ir mīkla, uz kāda pamata hercogs Gothards Ketlers 1570. gada 5. augustā apstiprināja Jukuma ārļaulības bērnu mantošanas tiesības. Kas slēpjas aiz šī neparastā gadījuma, par to mūsu avoti klusē. Romāna rakstnieka fantāzijai te ir labs sižets. Vispār ir nesaprotami, ka, pretēji laikmeta sabiedriskajai domai un paražām, Jukums Gailis nebija laulājies. Vai tas būtu aiz protesta pret dzimtas politiku, ka jāieprecas augstākā kārtā, un vai viņš bija apņēmis sievu no zemnieku kārtas un to apprecējis pēc seno latviešu paražām bez baznīcas svētības? Tie ir jautājumi, uz kuriem atbildes nav. Jukuma pretinieki viņa bērnus sauca neglītos vārdos par maukas bērniem, bet hercogs Gothards tos pielīdzināja laulībā dzimušajiem.¹⁵ Vai tas norādītu, ka Jukuma rīcībai, ne-laulājoties baznīcā, bija kādi svarīgi motīvi, ko hercogs atzina, un ka viņa bērni nebija palaidnības rezultāts?

Būtu interesanti zināt, kā „vecais Ansis” reaģēja uz sava tēvoča ģimenes pieaugumu ārpus laulības. Vecais Ansis savā ģimenē uzturēja ļoti stingru disciplīnu. Kad nomira viņa dēls Didriķis un tā atraitne Anna apprecējās otru reizi ar Hermanu Gertsu (Herman Gerths) pretēji vecā Anša gribai, pēdējais viņu izraidīja no muižas, ko tā valdīja kā atraitnes tiesu.

Jukummuiža

1547. gada mantas dalījumā Jukums Gailis bija ieguvis zemes valdījumu, ko nosauca par Jukummuižu. 1570. gadā šo muižu saņēma mantojumā Jukuma vecākais dēls Klāvs, kas saviem brāļiem Kristapam un Jurim izmaksāja katram 300 mārkus. Abi drīz pēc 1580. gada devās svešumā.¹⁶ Par Klāva sievu nav datu. Viņam bija dēli: Neveliņš (Neveling, arī: Nebel, Nebeling, Nefeling), Jukums (Jochim), kas apprecējās ar Sofiju Vildavu (Wildaw), Indriķis (Heinrich), Juris

(Georg) – apprecējās ar Margaretu Lindemanu (Lindemann). Viņam bija arī meitas – Ede (Edde) – apprecējās laikam ar Heinrichu Spenku (Spenck), Katrīna (Catharina), kas apprecējās ar Hansu Bekeru (Becker), un vēl divas citas – vienu laikam apprecēja Retchers Bodchers (Bodcher), otru Jochims Homans.

Pēc Klāva nāves Jukummuižu ieguva viņa vecākais dēls Neveliņš. Dokumentos minēts, ka Neveliņš Gailis bijis mežsargs Sabilē un Līvmuižā. Pret viņu radās intrigas, un viņam pārmeta vairākus pārkāpumus. Viņu apvainoja zirgu zagšanā, bet 1624. gadā tiesa viņu attaisnoja. Kad viņu spīdzināja, viņš atzinās par vainīgu, ka nodevis Tukuma pili zviedriem. Ir zināms, ka zviedri Tukumu ieņēma 1625. gada septembrī, tātad spīdzināšana būs notikusi ap 1626. gadu. No tā, ka Neveliņu Gaili apvainoja par Tukuma pils nodošanu zviedriem, var spriest, ka viņš bija ne vien mežsargs, bet arī kaņavīrs, kas gan dokumentos nav minēts. Zviedriem atkāpjoties no Kurzemes, Neveliņš kopā ar saviem dēliem iestājās zviedru dienestā, zvērējot Zviedrijas karalim. Viņš pārcēlās uz Vidzemi, kur nomira. Jukummuižu viņš bija cedējis savam brālim Jurim.

Neveliņa Gaiļa dēli

Neveliņam Gailim bija seši dēli. Vecākais dēls Josts atteicās no pirmdzimtības tiesībām un palika zviedru dienestā. Nākošais pēc vecuma – Ansis bija muižkungs zviedru pulkveža Heinricha Streifa fon Lauensteina Kalsnavas muižā. Pārējie četri dēli bija: Kristaps, Atis, Juris un Jukums.

Kad Juris Gailis 1653. gadā nomira bez mantiniekiem, Jukummuižu mantoja Ansis. Viņš izstājās no zviedru dienesta un pēc tam, kad viņu atbrīvoja no zvēresta zviedru valdībai, viņš 1654. gadā zvērēja uzticību Kurzemes hercogam. Kad 1657. gadā Ansis nomira mērī, Jukummuižu mantoja Atis (Otto), kas tad arī izstājās no zviedru dienesta. 1687. gadā viņš vēl dzīvoja, un viņa valdīto Jukummuižu sauca par „Ottogailen”, arī „Otto Gayl”, t. i., Aša Gaiļa muižu.

Neveliņa dēls Juris arī izstājās no zviedru dienesta un, pārcēlies uz Kurzemi, ieguva Valdātu mājas Rendas tiesā. Viņš apprecēja Usmas zvejas pārziņa Johana Kudlinga meitu Ernestīni (pēc Gaiļu senču 1772. gada raduraksta: Kristīnu). Tā Gaiļi turpināja sākt gājieni lūkot sievas starp vāciešiem.

Par Neveliņa dēlu Kristapu trūkst ziņu, bet Jukums krita kaņā zviedru dienestā.

Gaiļi Lietuvā un Polijā

Jurim (Georgam) Gailim un viņa sievai Ernestīnei (Kristīnai) bija dēls, kas nebija kristīts latviešu vārdā Jānis, bet tikai atbilstošā vācu vārdā Johans

(arī turpmākajiem Gaiļu pēctečiem nebija latviski priekšvārdi, kas gan šai rakstā nav ievērots). Viņš iestājās Polijas armijā, sasniedza majora pakāpi un mantoja „Ottogailen” muižu. Zviedru 1702. gada Kurzemes kartē muiža nepareizi nosaukta par „Ottogagge”, bet 1704. gada Kurzemes hercogistes nodokļu sarakstā pie Tukuma ir minēta namnieku muiža „Otto Gayl”.¹⁷ Literatūrā ir norāde, ka muiža vēlāk pārdēvēta par Mazpraviņiem, bet 1838. gada muižu sarakstā minēta Praviņu muiža.¹⁸ Johans Gailis bija arī Mazrendas muižas ķīlas valdītājs. Viņu noslepkavoja kāds zemnieks 1697. gadā. Laulībā ar Margarētu Elizabeti fon Teiringu (Theuring) viņam piedzima dēls Atis Kristaps (Otto Christopher), kas arī kļuva par poļu majoru. Mantoto „Ottogailen” muižu (Mazpraviņus) viņš pārdeva 1743. gadā Kurzemes hercogam. Lietuvā Upītes tiesā viņš bija *Luckian* muižas ķīlas valdītājs (par šo muižu sk. 46. lpp.). Šo muižu viņš bija ieguvis no sava sievastēva Otomāra fon Bistrama, apprecot viņa meitu Evu Katrīnu. Kā redzams, Gaiļi ieprecas jau dižciltīgo dzimtās, un tas paveŗ ceļu uz dižciltību pašiem un pēctečiem.

Aša un Evas dēls Ādams Frīdrichs piedzima 1741. gadā. Viņš apprecējās ar Sofiju Doroteju Klopmanu (Klopmann) – atkal vecas dižciltīgo dzimtas atvasi. Klopmani bija Vestfālenes dižciltīgie, kas kopš 15. gadsimteņa bija ordeņa vasaļi un Kurzemes dižciltību bija ieguvuši 1620. gadā – Vecsvirlaukas, Bērvircavas, Skursteņmuižas un citu muižu valdītāji. Ādamam un Sofijai bija dēli Atis un Johans un meita Lovisa. Visu triju bērnu – Aša (Oto), Johana un Lovisas ciltsrakstus 1772. g. 22. jūnijā apstiprināja seši Kurzemes dižciltīgie, un ar to bija veikts pirmais etaps, lai viņus atzītu par dižciltīgiem Kurzemes hercogistē.¹⁹ Lietuvas un Polijas dižciltību, ko kā vieglāk iegūstamu uzskatīja par mazāk vērtīgu, viņi ieguva 1775. gadā.²⁰

Jau pirms tam, 1773. gadā Johans Rafaels Hāns (Hahn), Lašmeņu Pamūšas dzimtkungs, bija iebildis, ka Ādams (Adam von Gayl) sevi skaitot par Kurzemes dižciltīgo un ka tas kaitējot Hāniem Lietuvā.²¹ Sūdzībā nav minēts, kādā veidā Ādama dižciltības pretenzijas kaitē Hāniem. Pārdomas tomēr modina fakts, ka Hāns ir Gaiļa vārda vācu tulkojums. Vai būtu tā, ka Hāniem bija kopēji senči ar Gaiļiem un ka Hāns te saskatīja apdraudējumu savam prestižam?

Gaiļi Prūsijā²²

Aša Kristapa (Oto Kristofera) dēls Kazimirs (ievērosim polisko priekšvārdu!) Vilhelms dzimis 1746. gadā Biržos (Biržai), Lietuvā. 1773. gadā viņš ieguva Kurzemes un Zemgales hercoga Pēterā Bīrona valstspadomnieku izrakstītu atestātu, ka „augstdzimušais Kazimirs Vilhelms fon Gailis (von Gayl),

Georgs fon Gailis		Johans fon Gailis † 1697	Oto Kristofers fon Gailis † 1747	Ādams Frīdrichs fon Gailis 1741–
Kristīna Kudlinga	Margarēta Elizabete fon Teirīnga	Levins fon Klopmans	Eva Katrīna fon Bistrama 1719–1750	Sofija Doroteja Klopmana 1751–(1797)
Jakobs Kristofs fon Teirings	Otomārs Aleksandrs fon Bistrams	Marija Elizabete fon Štromberga	Frīdrichs Vilhelms fon Klopmans 1698–1758	
Barbara fon Altenbokuma	Anna Sofija fon Klopmana	Frīdrichs Kazimirs fon Mirbachs	Gertrūde fon Mirbacha 1703–1757	
Ernests fon Bistrams	Levins fon Klopmans	Helēna Elizabete fon Putkamera		
Doroteja fon Sakena	Marija Elizabete fon Štromberga			
Levins fon Klopmans	Frīdrichs Johans fon Klopmans			
Marija Elizabete fon Štromberga	Margarēta Anna fon Plātera			
Frīdrichs Johans fon Klopmans	Johans fon Štrombergs			
Margarēta Anna fon Plātera	Marija Elizabete fon Mirbacha			
Johans fon Štrombergs	Reinholds Hartvigs fon Mirbachs			
Marija Elizabete fon Mirbacha	Gertrūde fon Mēderna			
Reinholds Hartvigs fon Mirbachs	Joachims Johans fon Putkamers			
Gertrūde fon Mēderna	Anna fon Plātera			
Joachims Johans fon Putkamers				
Anna fon Plātera				
<p>Oto Vilhelms Kristofers fon Gailis 1761–(1804) Johans Ādams Ferdinands fon Gailis 1764*–(1807) Lovisa Gertrūde Elizabete fon Gaile 1766–(1807)</p>				

*Pēc baznīcas grāmatas: 1765

GAIĻU SENČU RADURAKSTS 1772. GADĀ DIŽCILTĪBAS PIERĀDĪŠANAI

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

91— 31.301

karaliskais Prūsijas leitnants, ir senas dižciltīgo dzimtas, kuŗa senči šai hercogistē bijuši kopš neminamiem laikiem, valdījuši īpašumus un kļuvuši slaveni karaliskajā poļu karādienestā. Seši dižciltīgie liecinieki parakstījuši (aktu), kas uzrādīts hercoga kancelejā, atzīts par pareizu, un šeit apliecināts, ka fon Gaiļa (Gayl) dzimta cēlusies no Teiringiem, Altenbokumiem, fon Bistramiem, fon Sakeniem, fon Štrombergiem (no ieprecētajām dzimtām izlaisti Klopmani). Iegūtās slavas, godaamatu un karādienesta dēļ viņu senčus pazīst visā pasaulē.”

Kazimirs Gailis apprecējās 1771. gadā ar šķirteni Sofiju Vilhelmīni Luizi Līdericu (Lüderitz) un pēc tās nāves (1781. g.) ar Sofiju Annu Šarloti fon Jagovu (Jagow), Prūsijas karaliskā pulkveža meitu. 1813. gadā Vestfālenes karāliste piešķīra Kazimiram barona titulu. Viņš nomira savā Eichštetes muižā pie Štendalas 1821. gadā.

Ir ziņas, ka arī Kazimira Vilhelma vecākais brālis Ādams Frīdrichs esot iestājies Prūsijas karaliskajā dienestā.²³ Tomēr par viņa pēctečiem nav ģeneāloģisku datu. Ir tikai skaidrs, ka Prūsijas karaliskajā armijā vēlākajos gados bija tik daudz Gaiļu, ka pilnīgi droši var teikt, ka tie bija ne vien Kazimira, par kuŗu turpinājumā būs ģeneāloģiskās ziņas, bet gan abu brāļu pēcteči.

Ar abiem brāļiem sākas brīvkungu fon Gaiļu Prūsijas dižciltīgo dzimta. Divi simti septiņdesmit deviņos gados bija nostaigāts ceļš no Pletenberga laika Tukuma brīvzemnieka līdz Vācijā atzītas dižciltīgo dzimtas ciltstēvam. Kurzemes un Zemgales hercogistē Gaiļu dižciltību bija atzinis hercogs, bet Kurzemes un Zemgales bruņniecības korporācija vilcinājās to atzīt. Ar laiku viņi ieguva arī tās akceptu, un trīs simti piecdesmit vienu gadu pēc Pletenberga piešķirtās lēnagrāmatas — 1845. gadā Gaiļi ieguva arī Kurzemes un Zemgales bruņniecības atzišanu, kad viņus ierakstīja bruņniecības matrikulā. Tomēr Kurzemē tad jau Gaiļu dzimta bija izmirusi, bet turpināja zaļot Prūsijā un citās Vācijas valstīs.

Kazimira Gaiļa dēls (pirmajā laulībā ar Sofiju Līdericu 1771. gadā) bija Frīdrichs Georgs Ludvigs (1776—1853), kas Prūsijas karaliskajā armijā sasniedza ģenerālmajora pakāpi. Viņš apprecēja Kolbergas superintendenta un garnizona mācītāja meitu Šarloti Sofiju Konkordiju Barcu (Barz). Laulībā piedzima divi dēli: Vilhelms Frīdrichs Kārlis (1814—1879), kas savukārt sasniedza Prūsijas karaliskajā armijā kājnieku ģenerāļa pakāpi, un otrs dēls Oto Francis Frīdrichs (1818—1887), kas bija karaliskās Prūsijas armijas pulkvedis un vēlāk pasta direktors.

Vilhelma Frīdricha Kārļa un ritmeistara meitas Elīzas fon Daselas (Dassel) pirmais dēls Egons Frīdrichs Kārlis (1845—1929) bija Prūsijas karaliskās

armijas kājnieku ģenerālis. Pirmā pasaules kara laikā viņš bija armijas VII korpusa komandiera vietnieks Minsterē.²⁴ Viņš apprecēja grāfa Berga-Sēnfelda (Berg-Schönfeld) meitu Elizabeti fon Bergu. Viņu dēls Egons Immo (1888–1937) sasniedza majora pakāpi. Egona laulībā ar landrāta meitu Edīti Putkameru (Puttkamer) piedzima četri dēli, bet neviens no viņiem neizraudzījās kara vīra karjēru, kādēļ to dzīvesgaitas mūs šeit neinteresē. Egonam Immo bija arī 1896. gadā dzimusī māsa Ēdelgarde (bez šī priekšvārda viņai bija vēl četri citi).

Vilhelma un Elīzas otrais dēls Francis Aleksandrs (1847–1921), kas mira no Pirmajā pasaules kara gūtajiem ievainojumiem, bija Prūsijas karaliskās armijas ģenerālmajors. Viņš apprecēja landrāta, Jeknicas majorāta valdītāja, meitu Sofiju Letanē fon Senpōlu. Laulībā piedzima dēls Vilhelms Morics Egons, kas kļuva Vācijas iekšlietu ministrs (par viņu sk. turpmāk). Piedzima arī meita Irēne (1882. g.).

Trešais Vilhelma un Elīzas dēls Frīdrichs Vilhelms (1848–1917) sasniedza karaliskajā Prūsijas armijā kapteiņa pakāpi. Viņš apprecēja karaliskās Prūsijas ģenerālmajora, Saksijas Meiningenas kambaŗkungu un virsstalļmeistara meitu brīvkundzi Šarloti Eglofšteinu (von und zu Egloffstein). Var pieņemt, ka, ieprecoties tik slavenā un bagātā dzimtā, viņš no kara dienesta izstājās, kaut bija tikai kapteinis.

Ceturtais dēls Georgs Gustavs (1850–1927) kļuva karaliskās Prūsijas armijas kājnieku ģenerālis un izpelnījās ordeni *pour le mērite*. Precējies divi reizes, pirmoreiz ar Annu fon Gerstenbergu, otrreiz ar ritmeistara fon Putkama meitu Ernu. Nedz Frīdricham, nedz Georgam bērnu nebija.

Piektais dēls Barnims Frīdrichs (1855–1938) bija Anhaltas hercoga kambaŗkungu un Desavas pilskungs, sasniedzot armijā pulkveŗleitnanta pakāpi. Viņš apprecēja pulkveŗa meitu brīvkundzi Šarloti fon Endi. Viņiem 1896. gadā piedzima meita Elīza Šarlote.

Vilhelma Frīdricha brālim, pulkvedim un pasta direktoram Oto Francim, laulībā ar Augusti Kvantu (Quandt), kas nāca no necilas ģimenes, bija dēls Ernests Frīdrichs Vilhelms (1857–1918). Viņš sasniedza ģenerālmajora pakāpi karaliskajā Prūsijas armijā. Apprecēja tirgotāja Heikes (Heyke) meitu Minnu, kam 1897. gadā piedzima meita Irma Auguste Ida Gabriela.

Kazimira Vilhelma otrās laulības (ar Sofiju fon Jagovu) pēcteči bija: dēls Ernests Aleksandrs Kazimirs (1785–1832), kas kļuva par Oļdenburgas lielhercoga kambaŗkungu. Viņš apprecēja brīvkundzi Emīliju fon Šlotheimu (Schlotheim). Viņu dēls Hermans Georgs Ernests Kārlis Augusts (1824–1868) bija

Hanoveras karaliskais ritmeistars un Bēnes (Böhne) un Völendorfas (Wohlen-dorf) muižas līdzīpašnieks. Ievērosim, ka priekšvārdu skaits Gaiļiem vairojas. Kamēr sākumā bija tikai viens priekšvārds, vēlāk bērniem deva divus un trīs, kā jau dižciltīgiem nākas, bet tagad jau veseli pieci priekšvārdi! Hermans Gailis apprecēja grāfieni Elizabeti fon Hardenbergu. Viņu dēls Alberts Kārlis Benjamiņš (1859—1904) bija Saksijas karaliskās armijas majors. Viņš apprecēja šķirteni Elzu Kredneru (Credner). Viņu dēls Alberts Hermans Kazimirs (dz. 1904) neizvēlējās kaņavīra karjēru, bet kļuva inženieris. Meita Marija Elizabete Emīlija Marianna Ģertrūde piedzima 1900. gadā un ieprecējās Šveicē dzimušā gleznotāja Eglera (Egglers) ģimenē.

Otrais dēls, kas piedzima Kazimira Vilhelma otrajā laulībā, bija Ernesta dvīņubrālis Ludvigs Dītrichs Eišens (1785—1853). Viņš sasniedza ģenerālleitnanta pakāpi Odenburgas armijā un bija Oldenburgas lielhercoga kambaŗkungs. Pirmajā laulībā viņš apprecēja Dānijas karaliskā kambaŗkunga meitu Elizabeti fon Levecovu (Levetzow), otrajā Oldenburgas lielhercogistes ģenerālsuperintendenta un konsistorijas prezidenta meitu Annu Holmanu. 1842. gadā viņš ieguva tiesības lietot Oldenburgas brīvkunga titulu. Viņu dēls šai otrajā laulībā bija Pēteris Emīls Konstantīns (1830—1915), Prūsijas karaliskās armijas ģenerālmajors un Oldenburgas lielhercoga kambaŗkungs. Viņš apprecēja Oldenburgas kambaŗkunga un medību pārziņa meitu brīvkundzi Karolīnu fon Resingu (Rössing). Viņiem 1864. gadā piedzima meita Klāra Adelheide Kristīna Frederika, kas kļuva Oldenburgas lielhercoga galmadāma, un dēls Ernests Frīdrihs Francis (1870—1945), kas bija majors, apbalvots ar ordeniem. Viņš apprecēja tirgotāja meitu Margarētu Foigtu (Voigt). Viņu dēls Pēteris Vilhelms Andrejs (1905—1944) bija inženieris un, iesaukts kaŗadienestā, mira no kaŗā gūtajiem ievainojumiem. Laulībā ar mācītāja meitu Margritu Štūtu (Stuht) piedzima meita Ingrīda Margarēta Krista (1934. g.) un dēls Immo Ernests Rūdolfis (1940. g.). Pēterim Vilhelmam bija māsa Anna Karolīna Margarēta Eva (dz. 1906. g.).

Nepilnības Kazimira Gaiļa radurakstos

Iepriekšējais pārskats pamatojas uz 1954. gadā publicēto Vācijas brīvkungu ģeneāloģisko rokasgrāmatu. Tajā norādīts uz kļūdām agrākajās publikācijās. Pēc šī avota, Kazimiram bija trīs dēli — no pirmās laulības Frīdrihs, no otrās — dvīņi Ernests un Ludvigs. Pētījuma gaitā tomēr bija jākonstatē, ka viņam bija vairāk dēlu. Pēc 1870. gadā publicētā dižciltīgo leksikona,²⁵ Kazimiram bijuši seši dēli un trīs meitas. Diemžēl, šai avotā vārdā nosaukti tikai trīs dēli. Vecākais bijis Vilhelms, kas nav minēts 1954. gada brīvkungu dzimtu

rokasgrāmatā. Vilhelms bijis armijas kapteinis un vēlāk augstāks ierēdnis (Oberrechnungs-Rat und Präsident) Štetīnē. Otrais dēls bijis Frīdrichs, kas 1954. gada rokasgrāmatā minēts kā pirmais. Kā trešais vārdā nosaukts dēls 1870. gada pārskatā minēts Kārlis (Carl), kas atkal nav minēts 1954. gada rokasgrāmatā. Kārlis bijis 1814. gadā pulkvedis Prūsijas otrajā karaliskajā kājnieku pulkā. Pārējie trīs dēli 1870. gada leksikonā, diemžēl, minēti tikai ar „etc.”, t. i., nenosaucot vārdā. Ja Kazimiram būtu tiešām bijuši seši dēli, tad mums trūktu datu par vienu no viņiem, un, ja šim avotam varētu ticēt, tad, ja tiešām pirmais dēls būtu Vilhelms, tad viņš būs dzimis Kazimira pirmajā laulībā ar Sofiju Šenku fon Flechtingenu pirms 1776. gada, kad piedzima Frīdrichs Georgs Ludvigs, kas tad būtu Kazimira otrais dēls. Ja trešais dēls tiešām būtu Kārlis, tad ir neizšķirts jautājums, vai viņš būtu dzimis Kazimira pirmajā vai otrajā laulībā, t. i., vai viņš dzimis pirms vai pēc 1781. gada, kad nomira Kazimira pirmā sieva. Diemžēl, nezinām nedz Kazimira pirmās, nedz otrās laulības gadu, kas varētu palīdzēt jautājumu noskaidrot. No šai rakstā vēlāk iztīrītajiem Prūsijas karaliskās armijas virsnieku sarakstiem izriet, ka ar Gaiļu (von Gayl) vārdu ir daudz vairāk virsnieku nekā var identificēt pēc 1954. gada ģenealoģiskajiem sarakstiem. Katrā ziņā, liekas droši, ka Kazimiram bija vairāk nekā trīs dēli. Vai viņu bija seši, ir jautājums, uz ko nevar atbildēt.

Ka mums piesniedzamajos ģenealoģiskajos sarakstos tiešām trūkst daudzu Gaiļu, tas starp citu skaidri redzams, ja chronoloģiski uzrakstām zināmo Gaiļu dzimšanas gadus par 18. un 19. gadsimteni. Tie ir šādi (s - sievietē): 1741, 1746, 1761, 1765, 1766 (s), 1776, 1785 (dvīņi), 1814, 1818, 1824, 1830, 1845, 1847, 1848, 1850, 1855, 1857, 1859, 1864 (s), 1870, 1879, 1882 (s), 1888, 1890, 1896 (s), 1897 (s). No 1785. līdz 1814. gadam ir pārāk liels pārtraukums, un šai pārtraukumā bez šaubām trūkst datu par tad dzimušajiem Gaiļiem. Arī no 1814. līdz 1845. gadam būs dzimuši vēl kādi un tāpat no 1870. līdz 1896. gadam.

DAŽI IEVĒROJAMI GAIĻI (BIOGRAFISKA SKICE)

Generālis Egons fon Gailis (von Gayl)

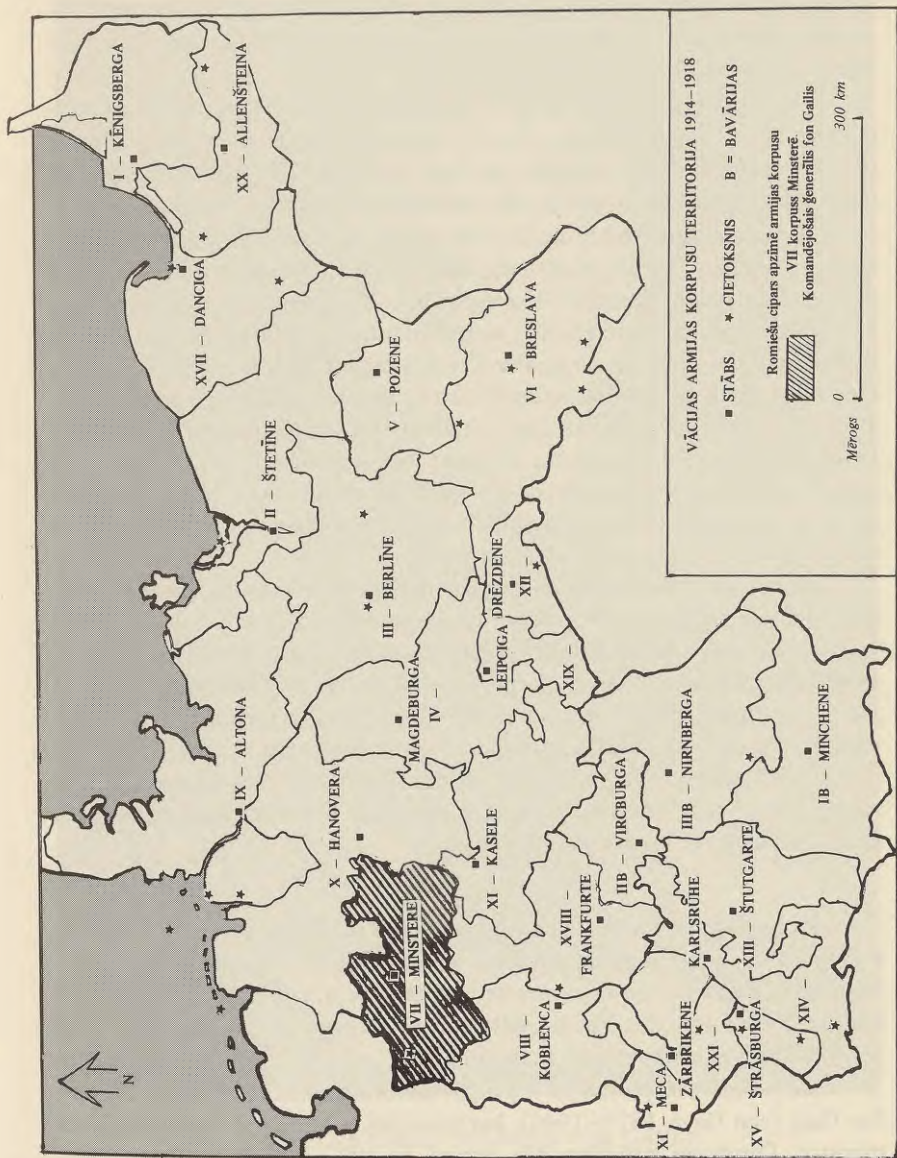
Vācijas armija 1914. gadā bija iedalīta divdesmit četros korpusos (ieskaitot trīs Bavārijas korpusus). Katrā korpusā bija divas divīzijas, un katrā divīzijā četri pulki, resp. 12 kājnieku bataljoni, artilērijas pulki ar kopā 72 lielgabaliem un citas palīgformācijas. Pavisam divīzijā bija 16 650 vīru. Izceļoties Pirmajam pasaules karā, četrdesmit astoņu divīziju vietā Vācijas bruņotajos spēkos bija 123 divīzijas, bet kara beigās 246 divīzijās katrā nōmināli 9550 vīru.

Kaŗa laikā palika spēkā terrioriālais iedalījums divdesmit četros korpusos, kaut kaŗaspēka garnizonu vairs attiecīgajā terrioriā nebija, bet bija izvietoti frontē un citos korpusu iecirkņos. Sākoties kaŗam, katrā terrioriālajā korpusā blakus ģenerālim, kas korpusu komandēja un ar to devās uz fronti vai citā novietojumā, bruņoto spēku vadība attiecīgajā terrioriālā korpusa stābā iecēla korpusa komandierim par palīgu kādu no vecākā gadugājuma ģenerāļiem. Šo korpusu komandieru palīgu pienākums bija uzraudzīt civilo pārvaldi un laikus novērst visu, kas varētu traucēt kaŗadarbību frontē. Tā šo ģenerāļu pienākums bija sekot iedzīvotāju sapulcēm, rūpēties par cenzūru pirms un pēc laikrakstu iespiešanas un citādi uzraudzīt civilās pašvaldības iestādes.

Par Vācijas armijas VII korpusa komandiera palīgu ar šādiem uzdevumiem izraudzīja kājnieku ģenerāli Egonu Frīdrihu Kārli fon Gaili (1845—1929). Tā kā ģenerāļu pensionēšanās vecums bija 70 gadi, un viņam bija jau 69 gadi, kā frontes dienestam nepiemērotu viņu izraudzīja šim atbildīgajam postenim. Armijas korpusa stābs, kurp komandēja Egonu Gaili, atradās Ministerē, Vestfālenē. Viņa vectēvs Frīdrihs Georgs Ludvigs (1776—1853) bija bijis karaliskās Prūsijas armijas ģenerālmajors. Vecāmāte bija Kolbergas garnizona mācītāja un superintendenta meita Šarlote Barca. Viņa tēvs Vilhelms Frīdrihs Kārlis (1814—1879) bija Prūsijas kājnieku ģenerālis un māte Elīza (dzimusi fon Dasela) bija Prūsijas ritmeistara meita.

1887. gadā Egons apprecēja grāfa fon Berga-Šēnfelda meitu Elizabeti, un viņa pasaules uzskats pilnā mērā saskanēja ar šiem viņa radurakstiem. Ar viņa pasaules uzskatu mūs iepazīstina viņa korespondence, kad viņš bija Ministeres armijas korpusa komandiera palīgs civilajās lietās. Savus pienākumus viņš izpildīja ar Prūsijas ģenerālim piemērotu centību, bet, kamēr armijas ģenerālim nebija tiesību nodarboties ar politiskajiem jautājumiem, būdams savā toreizējā amatā, viņš pauz savas politiskās simpatijas.

No šī viedokļa mūsu sevišķu interesi modina Egona Gaiļa 1915. gada 23. jūnija iesniegums Vācijas valsts kancleram Teobaldam fon Betmanam-Holvegam (Bethman-Hollweg, 1856—1921).²⁶ Šai iesniegumā Gailis komentē „nacionālo aprindu kaŗa mērķu prasības”, likdams saprast, ka viņš personiski ir vienis prātis ar šīm prasībām. Par kaŗa galveno mērķi šīs nacionālās aprindas un arī ģenerālis uzskata vajadzību paplašināt Vācijas robežas, kā rietumu, tā austrumu virzienā. Attīstot šo domu, viņš aizrāda, ka iekaŗotajos apgabalos Vācijai vajadzēs pietiekami spēka, lai ar stingru roku piesaistītu zemes un iedzīvotājus Vācijai. Ja šo iekaŗoto apgabalu iedzīvotājiem nedos nekādu politisko, nedz parlamentāro brīvību, tad ātri iegūs labus panākumus. Rietumos

VILHELMS GAILIS (WILHELM VON GAYL)
(Vācijas iekšlietu ministrs 1932. gadā)

ka Vācijas iekšlietu ministrs ir fon Gailis, Latvijā ļaudis debatēja par to, vai viņš varētu būt cēlies no latviešiem. Bija, kas to apgalvoja, spriežot pēc uzvārda, un bija, kas par to zoboījās, atgādinot mācītāju Steiku, kas visur pēc vārda līdzības saskatīja latviešus kā vārda devējus (piemēram, vārds „Odesa” esot radies no latviešu izsauciena „Ō, desa!”, „Maskava” no vārdiem „maz kāva” utt.). Šo rindu rakstītājs piederēja pie tiem, kas zoboījās par tautiešiem, kuņi ticēja, ka Vācijas ārlietu ministrs varētu būt cēlies no latviešiem. Tagad, pēc piecdesmit gadiem, ir jāatzīstas jaunības pārsteidzīgumā, jo Vācijas ministra fon Gaiļa sencis tiešām ir latvietis.

Vācijas iekšlietu ministra brīvkunga Vilhelma Morica Egona fon Gaiļa (von Gayl)
latviskā cilme

Paaudze

- I Ansis Gailis (15. un 16. gs.), latviešu brīvzemnieks Tukuma draudzē
- II Jukums G. (16. gs.), Jukummuižas valdītājs
- III Klāvs G. (16. gs., dzimis ārļaulībā), Gaiļu muižas, agrākās Jukummuižas valdītājs
- IV Neveligš G. (17. gs.), kaŗavīrs, tiesāts par Tukuma pils nodošanu zviedriem, miris Vidzemē
- V Juris G. (17. gs.), Valdātu māju valdītājs Rendas novadā
- VI Johans G. (m. 1697), karaliskās Polijas armijas majors
- VII Atis Kristaps (Oto Kristofers) G. (m. 1747), karaliskās Polijas armijas majors
- VIII Kazimīrs Vilhelms G. (1746–1821), karaliskās Prūsijas armijas leitnants
- IX Frīdrichs Georgs Ludvigs G. (1776–1853), karaliskās Prūsijas armijas ģenerāl-majors
- X Vilhelms Frīdrichs Kārlis G. (1814–1879), karaliskās Prūsijas armijas kājnieku ģenerālis
- XI Francis Aleksandrs G. (1847–1921), karaliskās Prūsijas armijas ģenerālmajors
- XII Vilhelms Morics Egons G. (1879–1945), Vācijas iekšlietu ministrs 1932. gadā

Kā redzams iepriekšējā ģenealoģiskajā pārskatā, 1879. g. 4. februārī Kēnigsbergā piedzima brīvkungs Vilhelms Morics Egons, kuŗa tēvs, vectēvs un vecvectēvs bija karaliskās Prūsijas armijas ģenerāļi. Vilhelms tomēr neizvēlējās kaŗavīra karjēru kā viņa senči un radinieki, bet studēja tiesības un tautsaimniecību Berlīnes, Getingenas un Bonnas universitātē. 1904. gadā viņš Ņelnē izturēja referendāra pārbaudījumu un 1908. gadā iestājās Prūsijas valdības dienestā par piesēdētāju (Regierungsassessor).

Austrumprūsijā ap 1906. gadu bija nodibinājusies organizācija „Ostpreussische Landesgesellschaft”, ko latviski varētu saukt par Austrumprūsijas agrāro sabiedrību. Tā bija kooperatīvs, kuŗa darbība izpaudās zemnieku noņemšanā Austrumprūsijas muižās. Lielās bruņinieku muižas apstrādāja laukstrādnieki,

un, rūpniecībai uzplaukstot, laukstrādnieki plūda uz pilsētām. Viņu vietā ienāca poļi, ko no nacionālā viedokļa uzskatīja par nevēlamu. Gan strādnieku trūkuma, gan neracionālās saimniekošanas dēļ muižas nonāca grūtībās, un Austrumprūsijas agrārā sabiedrība šādas grūtībās nonākušās muižas uzpirka un sadalīja zemniekiem, kas spēja labāk piemēroties konjunktūrai nekā muižas.

Austrumprūsijas agrāro sabiedrību atbalstīja valdība, un no 1910. līdz 1933. gadam kā valdības pilnvarotais ģenerāldirektora vietnieka amatā tur darbojās Vilhelms fon Gailis. Viņa darbības laikā nopirktajās muižās jaundibinātajos zemnieku ciemos iekārtoja vairākus tūkstošus, gan lielsaimnieku, gan vidēja lieluma saimnieku māju un laukstrādnieku, kā arī amatnieku siksaimniecību. Sevišķi liela rosība zemes ierīcībā bija saimnieciskās krīzes laikā no 1930. līdz 1932. gadam. Radās vairākas līdzīgas zemes ierīcības organizācijas, kas uzpirka grūtībās nonākušās muižas. Chaosā, kas radās, Gailis veltī centās nodibināt kārtību, jo peļņu meklēja nepārvaldāmais spekulatīvais kapitāls.

Pirmā pasaules kara laikā Vilhelmu Gaili iecēla par okupēto austrumu apgabalu virspavēlnieku (Oberbefehlshaber Ost, saīsināti: Oberost) politiskās un pārvaldes nodaļas šefu pulkveža pakāpē un vēlāk par okupētās Lietuvas militārās zemes pārvaldes priekšnieku (Landeshauptmann bei der Militärverwaltung in Litauen).

Saprotams, ka, būdams lietpratējs zemnieku izvietojumā, viņš savā jaunajā postenī arī nodarbojās ar toreiz aktuālajiem okupētās teritorijas kolonizācijas jautājumiem. Jau 1915. gadā viņš publicēja rakstu „Das Schicksal der deutschen Bauern in Rußland” (Krievijas vācu zemnieku liktenis) žurnālā *Archiv für innere Kolonisation*, 257–275. lpp. Kā zināms, pēc 1905. gada revolūcijas daži Kurzemes vācu muižnieki sāka noņemt Krievijas vācu zemniekus Kurzemē. Brīvkungs Vilhelms fon Gailis totiesu aizstāvēja viedokli, ka Krievijas vācieši nav noņemami iekārotajā Kurzemē vai Lietuvā, bet gan Prūsijā.

No otras puses, viņš arī izteicās, ka Krievijas valdības evakuētajiem latviešiem, krieviem un žīdiem nebūtu jāatļauj atgriezties vācu okupētajos austrumu apgabalos. Šādi iegūtajās 50 000 lauku mājās varēšot noņemt zemniekus no Vācijas. Gan jāsaka, ka šis fakts aizgūts no literatūras, jo autoram nebija iespējams sameklēt Gaiļa paša rakstus par šo jautājumu.

Iekāroto bijušās Krievijas provinču kolonizāciju apsprieda vairākās konferencēs. 1917. g. 31. marta konferencē piedalījās ģenerālis Lūdendorfs (Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff) un divi augstāki virsnieki no viņa stāba, Kurzemes administrātors fon Goslers (Dr. Alfred von Gossler), Lietuvas administrātors fon Izenburgs (Prince von Ysenburg), Varšavas ģenerālgubernātors

ģenerālstāba šefs Vachss (Wachs) un kā „Oberost” pārstāvis fon Gailis (Baron von Gayl). Viņš bija tas, kas konferencē formulēja Vācijas nodomus, ka iekāroto zemju kolonizācijas mērķis ir „jauno iekāroto teritoriju attīstīt, cik ātri un noteikti vien iespējams, un, cik iespējams, mierīgā ceļā, lai tā kļūtu par spēka avotu Vācijas saimnieciskai un politiskai varenībai”.²⁸ Tā, bez šaubām, bija patriotiska fraze, kādu varēja sagaidīt no Prūsijas muižnieka. No otras puses, tā bija nopietni domāta nākotnes vīzija, kam nebija lemts piepildīties, jo Vācija kara iznākumā ne tikvien neiegūva jaunu teritoriju, bet pazaudēja veco.

Par Lietuvas nākotni Gailim tomēr radās pārliecība, ka būtu kļūda to pievienot Vācijai. Tai vietā viņš 1919. gadā aizstāvēja viedokli, ka Lietuva atstājama pie Krievijas, kužai gan būtu jābūt ar citādu, ne boļševistisku, valdību. Projekta nolūks bija aizkavēt Lietuvas pievienošanu Polijai, kā arī nodrošināt Vācijas un Krievijas tirdzniecību pār kopējo robežu. Kā zinām, arī šī viņa nākotnes vīzija nereālizējās, un Lietuva ieguva neatkarību — gan bez Viļņas, bet beidzot ar vācisko Mēmeli (Klaipēdu).

1919. gada miera sarunās Versaļā Vilhelms bija Austrumprūsijas lietpratējs. 1920. gadā viņš bija Vācijas un Prūsijas valstskomisārs Austrumprūsijas tautas nobalsošanā Allenšteinā. Pēc tam viņš atgriezās savā agrākajā direktora postenī. Sākot ar 1921. gadu, viņš bija Austrumprūsijas pilnvarotais Vācijas valsts padomē un arī Prūsijas valsts padomes loceklis.

Viņa politiskie uzskati bija izteikti labā spārna viedoklis, un viņš bija Vācijas nacionālās tautas partijas (Deutschnationale Volkspartei) biedrs, cenšoties pēc visu labā spārna Vācijas partiju apvienošanas.

Pēc Vācijas valsts prezidenta fon Hindenburga spiediena 1932. g. 2. jūnijā Vilhelms fon Gailis pieņēma Pāpena kabinetā iekšlietu ministra posteni. Hindenburgs Gaili personiski pazina kopš viņa darbības posma Lietuvā Pirmā pasaules kara laikā. Pāpena kabinets nebalstījās uz politiskām partijām, bet valdīja ar valsts prezidenta un armijas atbalstu. Kabinetā bija vairāki baroni, tādēļ Hitlera nacionālsociālisti un komunisti to nicinādami sauca par „baronu kabinetu”. Pāpens guva sekmes ārpolitikā, panākot kārtējo reparāciju aizstāšanu ar vienreizēju maksājumu. Iekšpolitikā Pāpens panāca Prūsijā Brauna un Sevinga sociālistiskās valdības atcelšanu, pašam uzņemoties Prūsijas valstskomisāra amatu. 1932. g. 31. jūlija reichstāga vēlēšanās lielus panākumus bija guvuši Hitlera nacionālsociālisti. Balsojumā reichstāgā Pāpenam izteica neuzticību, uz ko viņš atbildēja, izsludinot jaunas vēlēšanas un starplaikā līdz 6. novembrim valdot ar ārkārtēja stāvokļa dekrētiem.

Pāpēna kabineta dienas tomēr tuvojās beigām, un nākošais ministru prezidents kļuva ģenerālis Šleichers (Kurt von Schleicher). Šleichers savā kabinetā Gaili neaicināja. Šleichera valdība bija īslaicīga, un 1933. g. 30. janvārī par ministru prezidentu kļuva Ādolfs Hitlers, kas pēc Hindenburga nāves lika sevi izsludināt par Vācijas vadoni (1934. g. 2. augustā).

Tā Vilhelms Gailis bija Vācijas iekšlietu ministrs tikai piecus mēnešus, bet šie pieci mēneši bija ļoti kritisks laiks ne vien Vācijas, bet visas Eiropas vēsturē.

Savā darbības laikā iekšlietu ministra amatā fon Gailis izstrādāja projektu par autoritārās iekārtas nodibināšanu Vācijā. Pēc šī projekta, reichstāgu reformētu. Pirmajā kamerā deputātus ieceltu valsts prezidents, otrā kamerā deputātus ievēlētu, bet ar ievērojami sašaurinātām vēlēšanu tiesībām, salīdzinot ar Veimaras satversmi. Projektu neizdevās realizēt, jo Šleicheram bija citas idejas, bet pēc tam nāca daudz radikālāka autoritārā iekārta, kad pie varas tika Hitlers.

Savā agrākajā direktora postenī Gailis neatgriezās un turpmāk nodarbojās ar publicistiku. Viņš nomira Potsdamā 1945. gada 5. novembrī, atstājot 1887. gadā dzimušo sievu Mariju, dz. fon Vindheimu (von Windheim) un piecas meitas.

GAIĻU DIŽCILTĪBA

Fantastiskie apgalvojumi

Kad 18. gadsimtenī Gaiļu dzimta sāka interesēties par dižciltības iegūšanu, viņi izplatīja baumas, ka cēlušies no Ķelnes dzimtas, kam bijis pievārds Gails (Gail), tāpat ar ļoti līdzīgu uzvārdu. Filips Gails (Philippus Gail) bija Ķelnes senātors, un ķeizars Kārlis V viņam 1545. gadā piešķīra Vācu nācijas svētās Romas imperijas dižciltību. Filipa dēls Andreass (Andreas, 1526–1587) ieguva doktora gradu Boloņā, bija Ķelnes elektorāta kanclers un ķeizariskais valstspadomnieks. Viņš bija Gailu ciltstēvs, kuģu dzimta izplatījās Elzasā un Francijā un kuģu daži locekļi bija brīvkunģi. Ar šiem Gailiem tad nu Kurzemes Gaiļi centās sasaistīties.²⁹ Kurzemes Gaiļi pieņēma ģerboni, kas bija ļoti līdzīgs Gailu ģerbonim, ko tiem bija piešķīrusi ķeizara heraldiskā komisija 1532. gadā.

Seit ir līdzīgs gadījums tam, kad necilais Kurzemes hercoga zirgupuīša pēctecis Ernests Bīrens (Bühren), kļūstot par Kurzemes hercogu, pieņēma franču dižciltīgo dzimtas Bīronu vārdu. Tāpat ir sava līdzība ar prāvesta Glika bērnaukli, kurai, kļūstot par Krievijas ķeizarieni, pakalpojīgie galminieki piedēvēja Lietuvas, Polijas uc. dižciltību.

Geneālogi vēl 19. gadsimtenī akceptēja Gaiļu izplatīto versiju par radniecību ar Ķelnes Gailiem. Tā profesors Dr. Ernests Heinrichs Kneške raksta: [tulkojums] „Gayl, Gail. Pēc kādām ziņām, sākotnēji no Elzasas, pēc citām ziņām, pie Ķelnes pilsētas patriciešiem piederīgā dižciltīgo dzimta, kam valsts dižciltības diploms apstiprināts 1546. g. 12. maijā un 1573. g. 1. janvārī – pēdējā datumā diplomu izsniedza Filipam fon Gailam (Philipp v. Gayl). Šī ģimene vēlāk izplatījās tālu, izceļoja uz Vestfāleni, Kurzemi un Altmarku, arī uz Ortenavu, Oldenburgu uc., kā arī uz Poliju, kur Ādams fon Gailis (Gayl) 1775. g. 26. oktobrī ieguva dižciltību. Kazimirs Vilhelms fon Gailis, kas piederēja pie Kurzemes līnijas, iestājās karaliskajā Prūsijas dienestā.” (Citēts pēc 1929. gada negrozītā pārspieduma.)³⁰

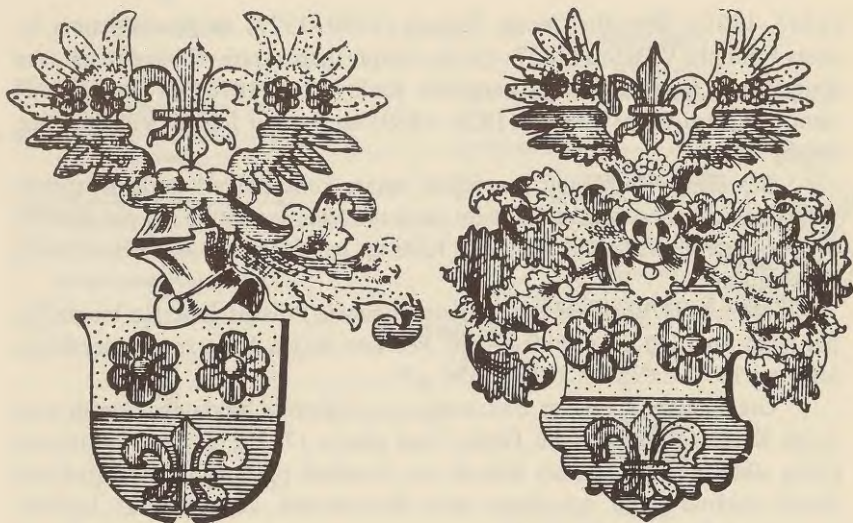
Reālais viedoklis

Jaunākajos ģeneāloģiskajos pētījumos tomēr lasām kaut ko citu. Jau 1898/99. gadā brīvkungu Gaiļu latvisko cilmi noskaidroja brīvkungs Eduards fon Firkss.³¹ Arī 1900. gadā publicētajos ģerboņu aprakstos minēts: „Gailis (Gayl) [. . .] Šī sākotnējā kurzemnieku, nevis Reinzemē cēlušies dzimta, kā jaunākie pētījumi rāda, ar atzītu brīvkungu titulu vispirms apmetās Prūsijas valstīs pirms apmēram 130 gadiem, [sākot] ar karalisko Prūsijas kapteini fon G[aili] Altmarkā [. . .] No šīs līnijas cēlušies vairāki Prūsijas virsnieki, kas sniedza augstu stāvokli.”³²

Arī 1954. gadā izdotajā brīvkungu ģeneāloģiskajā rokasgrāmatā minēts: „[Ģerbonis ir identisks] ar 1390. gadā pirmoreiz minēto Ķelnes Gailu [ģerboni . . .], ar ko ģeneāloģisku sakaru nevar konstatēt”.³³ Tāpat Valters Gerlics 1957. gadā raksta: „Gaiļi (die Gayl), kas sevi atvasināja no kāda brīvzemnieka Tukuma apriņķī un 18. gadsimtenī bija pārgājuši Kurzemes bruņniecībā [. . .]”.³⁴ Vēsturnieks Vilhelms Lencs raksta: „Labs piemērs tam, kā [kāda dzimta] pakāpeniski no brīvzemniekiem kļuva par dižciltīgajiem, ir senā latviešu Gaiļu ģimene”.³⁵ Tāpat Vācijas vēstures biogrāfiju vārdnīcā 1973. gadā (sk. 27. vēri) lasām: „Gailis (Gayl), Vilhelms, brīvkungs fon [. . .] nāk no kādas Kurzemes dzimtas, kas sākotnēji cēlušies no zemniekiem [. . .]”.

Šo uzskatu, ka Prūsijas brīvkungu Gaiļu (von Gayl) sencis ir bijis Tukuma brīvzemnieks Ansis Gailis, tagad visi vēsturnieki pilnīgi akceptējuši, un, kā redzējam, arī par brīvkungu Vilhelmu, kas kļuva Vācijas iekšlietu ministrs, vispārējais viedoklis ir, ka viņš bijis Kurzemes brīvzemnieku cilmes.

Brīvkungs Eduards fon Firkss, kas pirmais jau 1898. gadā noskaidroja fon Gaiļu latvisko cilmi, savu pētījumu noslēdza ar šādiem zīmīgiem vārdiem:

GAIĻU ĢERBONIS

„Tā no latviešu *Gaile* (der Hahn, īstenībā Gailis) laika tecējumā ar militāro dienestu un laulībām radās dižciltīgo *von Gayl* dzimta. Tas ir ļoti interesants piemērs par dižciltīgo rašanās vēsturi un varbūt visvēlākais, ko vispār varētu atrast.”³⁶

BIOGRAFISKIE DATI PAR GAIĻIEM – KAĶAVĪRIEM

Prūsijas karaliskās armijas ģenerāļu Gaiļu dienesta gaitas

Tāpat kā citās armijās arī Prūsijas karaliskajā armijā bija trīs ģenerāļu pakāpes. Pēc pulkveža nākošā pakāpe bija ģenerālmajors, tai sekoja ģenerālleitnanta pakāpe un beidzot ģenerāļa pakāpe.

Iepriekš citētajos ģenealoģiskajos sarakstos par Vācijas Gaiļiem ir minētas tikai personas, kas sasniedza visaugstāko militāro pakāpi. To starpā bija šādi ģenerāļi (laika secībā): ģenerālmajors Frīdrihs Georgs Ludvigs (1776–1853); ģenerālleitnants Ludvigs Dītrichs Eižens (1785–1853); ģenerālis Vilhelms Frīdrihs Kārlis (1814–1879); ģenerālmajors Pēteris Emīls Konstantīns (1830–1915); ģenerālis Egons Frīdrihs Kārlis (1845–1929), kuŗa darbība Minsterē, Vestfālenē raksturota sīkāk; ģenerālmajors Francis Aleksandrs

(1847–1921); ģenerālis Georgs Gustavs (1850–1927) un ģenerālmajors Ernests Frīdrichs Vilhelms (1857–1918). Turpmākajā rakstā vēl būs dati par trim ģenerāļiem: ģenerāli Georgu Leopoldu Kārli (1792–1876) un ģenerālmajoriem – Arturu Luiju Ernestu (1828–1889) un Georgu Johanu Vilhelmu (dz. 1838).

Bez šiem vienpadsmit ģenerāļiem varam konstatēt vēl vairākus, turklāt par viņiem ir arī sīks dienesta gaitu saraksts. Šāds saraksts ir arī par iepriekš minēto ģenerāli Vilhelmu Frīdrichu Kārli un par ģenerālmajoru Pēteri Emīlu Konstantīnu.

1891. gadā Bogislavs von Kleists publicēja Prūsijas ģenerāļu biogrāfijas par laiku no 1840. līdz 1890. gadam. Pēc tam iznāca divi grāmatas papildinājumi par 1891–1892. un 1893–1894. g.³⁷

Grāmatas 137. lpp. ar 333. numuru ir reģistrēts brīvķungs Georgs Leopolds Kārlis fon Gailis (von Gayl). Viņš dzimis 1792. g. 5. janvārī Altmarkā (vieta sīkāk nav minēta, bet jādomā, ka Eichštatē pie Stendālas). Tātad viņš dzimis zināmo Gaiļu dzimšanas gadu pārtraukumā, ko minēju 21. lappusē. Iestājies kadetu korpusā, 1809. g. 21. maijā viņš ir leitnants pirmajā gardes kājnieku pulkā, 1815. g. 17. aprīlī virsleitnants, 1817. g. 30. martā kapteinis, 1829. g. 30. martā pieskaitīts pulkam, bet 27. septembrī ieskaitīts pulkā. 1835. g. 20. septembrī viņš ir kājnieku mācības bataljona komandieris, 1840. g. 30. martā pulkvežleitnants, 1841. g. 25. martā pulka komandieŗa vietnieks, apstiprināts 29. augustā. 1842. g. 7. aprīlī viņš ir pulkvedis, 1847. g. 27. martā piektās zemessargu brigādes komandieris, 30. martā pieskaitīts 1. kājnieku gardes pulkam, 24. jūlijā 2. zemessargu brigādes komandieris un 1848. g. 10. maijā ģenerālmajors. 15. septembrī viņam uzdod komandieŗa pienākumus brigādē, kas atgriežas no Šlēzvigas-Holšteinas.

1849. g. 22. februārī viņu no šī pienākuma atbrīvo, un viņš atgriežas agrākajā amatā gardes 2. zemessargu brigādē, 12. jūnijā ir Maincas un Luksemburgas garnizona inspektors, 1850. g. 4. aprīlī arī Luksemburgas komandants, 1852. g. 19. februārī divīzijas komandieris, 22. martā ģenerālleitnants, 1858. g. 19. februārī Magdeburgas gubernātors, 1859. g. 31. martā paaugstināts kājnieku ģenerāļa pakāpē un 1862. gadā atvaļināts ar pensiju. Miris 1876. g. 29. novembrī Štendalā.

Tai pašā izdevumā ar 935. numuru ir dati par Vilhelmu Frīdrichu Kārli fon Gaili, kas minēts jau 18. lpp. Dzimis 1814. g. 21. aprīlī Berlīnē, ģenerālmajora Frīdricha fon Gaiļa dēls. Iestājies kadetu korpusā un 1831. g. 10. augustā ir leitnants otrā kājnieku pulkā, no 1835. līdz 1838. gadam komandēts

Die Generale
der
Königlich Preussischen Armee
von
1840—1890

im Druck an:

Die Generale der Churbrandenburgischen und Königlich
Preussischen Armee von 1640—1840.

Eine historische Uebersicht sammt vielen eingewebten urkundlichen Notizen
als **Inbelschrift**

dem vaterländischen Kriegshere gemeist von
Kurt Wolfgang von Schöning. Saum enlign.
Berlin 1840. Verlag von C. G. Lüderig.

Zusammengestellt von

Bozislav von Kleiß,
Oberst i. D.

Hannover,
Helmwingsche Verlagsbuchhandlung,
1891.

Rang-
Quartier-Liste
der
Königlich Preussischen Armee
und
Marine
für das Jahr 1855.
Nebst
den Anciennetäts-Listen
der
Generallität und Stabs-Officiere.

Mit Genehmigung Sr. Majestät des Königs.

1913

1099

Veraktion: die Königlich Preussische Kriegs-Rangliste.

Berlin,
Druck- und Verlags von C. G. Mittler & Sohn.
(Blumenstraße No. 64. 66.)

Die Generale *W. 1891*
der
Königlich Preussischen Armee
von
1840—1890

im Aufsatze an:

Die Generale der Churbrandenburgischen und Königlich
Preussischen Armee von 1640—1840.

Eine historische Uebersicht sammt vielen eingewebten urkundlichen Notizen
als **Inbelschrift**

dem vaterländischen Kriegshere gemeist von
Kurt Wolfgang von Schöning. Saum enlign.
Berlin 1840. Verlag von C. G. Lüderig.

Zusammengestellt von

Bozislav von Kleiß,
Oberst i. D.

D 1935 1126

Zweite Ausgabe.

// Erste Solge und Nachträge für die Jahre 1891 und 1892.

Leipzig,
Juchschwerdtl & Müschke,
1895.

Rangliste
der
Königlich Preussischen Armee
und des
XIII. (Königlich Württembergischen) Armeekorps
für 1905.
Mit
den Dienstalterslisten
der
Generale und der Stabsoffiziere
und einem Anhange enthaltend
das Reichsmilitärgericht,
die Ostasiatische Befahrungs-Brigade,
die Marine-Infanterie,
die Kaiserlichen Schutztruppen,
die Gendarmarie-Brigade in Elsass-Lothringen.

Rang dem Stande vom 6. Mai 1905.

Auf Befehl Seiner Majestät des Kaisers und Königs.

Redaktion: Kriegsministerium, Weibliche Kriegs-Rangliste.

52404
1906

Berlin

Ernst Siegfried Mittler und Sohn
Königliche Verlagsbuchhandlung
Kochstraße 66-71.

uz vispārējo kaŗaskolu, no 1841. līdz 1842. gadam uz kājnieku mācību bataljonu. No 1844. līdz 1848. gadam komandēts par adjutantu un rēķinvedi uz 2. zemessargu pulka 3. bataljonu. 1845. g. 22. maijā viņš ir virsleitnants, 1849. gada 13. novembrī kapteinis, 1857. g. 16. maijā majors, 1858. g. 1. janvārī fiziļu bataljona komandants. No 1859. g. augusta līdz 1860. g. maijam komandēts par vadītāju 2. zemessargu pulkā, 1861. g. 18. oktobrī ir pulkvežleitnants, 1862. g. 29. aprīlī jūŗasbataljona komandants, 1864. g. 9. janvārī 68. kājnieku pulka komandants, 25. jūnijā — pulkvedis, no 1867. g. 5. marta pulka rīcībā un 1. kājnieku brigādes komandants, 18. aprīlī — ģenerālmajors. 1870. g. 30. septembrī komandēts pārņemt kaŗaspēka daļu pie Sedānas [Francijā], 14. decembrī ir Lotringas ģenerālgubernātūras kaŗaspēka kājnieku komandants, 1871. g. 5. janvārī atbrīvots no šiem pienākumiem, uzdodot vadīt pirmo kājnieku divīziju. 23. maijā viņš ir pirmās divīzijas komandieris, 18. augustā ģenerālleitnants, 1873. g. 15. martā Raŗstates pirmais komandants, 1874. g. 22. martā šī cietokŗņa gubernātors. 1876. g. 6. maijā pieņemts viņa iesniegtais atvaļināŗanas lūgums un atvaļināts ar pensiju līdz turpmākam. Seŗi ordeņi. Miris Berlīnē 1879. g. 11. janvārī.

Brīvkungs Arturs Luijs Ernests fon Gailis (von Gayl) dzimis 1828. g. 22. martā Vēlavas apriņŗa Leipenē. 1845. g. 27. maijā viņš ir kadetu korpusā, 1848. g. 6. aprīlī leitnants gardes 1. kājnieku pulkā un tai pašā datumā ieskaitīts algā. No 1849. g. 15. marta līdz 1852. g. 31. martam komandēts instruktoru skolā Potsdamā. No 1855. g. 1. oktobŗa līdz 1858. g. 15. jūlijam komandēts par skolotāju Potsdamas divīzijas skolā, 1857. g. 14. aprīlī ir virsleitnants, 1859. g. 23. augustā kapteinis, 1860. g. 1. jūlijā 5. rotas ņefs. No 1866. g. 11. jūlija līdz 13. septembrim mobilizācijas laikā vada gardes 1. kājnieku pulka 4. bataljonu Bavārijā, 30. oktobrī ir majors 76. kājnieku pulkā, 1867. g. 15. februārī 2. bataljona komandieris. 1871. g. 18. augustā viņš ir pulkvežleitnants, 1873. g. 2. septembrī pulkvedis, bet 3. septembrī 4. grenadieŗu pulka komandieris, 1879. g. 6. novembrī ģenerālmajors un 62. kājnieku brigādes komandieris. 1883. g. 13. janvārī atvaļināts ar pensiju līdz turpmākam. Miris 1889. g. 4. aprīlī Eizenachā.

Brīvkungs Pēteris Emīls Konstantīns fon Gailis (von Gayl) jau pieminēts iepriekŗ (20. lpp.). Bogislava fon Kleista grāmatā viņam 1851. numurs. Dzimis 1830. g. 23. septembrī Oldenburgā, 1847. g. 17. septembrī ir musketieris 2. Oldenburgas kājnieku pulkā, 1848. g. 4. aprīlī kadetu serŗants, 1849. gadā leitnants. No 1853. gada maija līdz 1854. gada maijam piekomandēts Prūsijas gardes 2. kājnieku pulkam, no 1855. g. maija līdz 1856. g. maijam uz Eitīnas

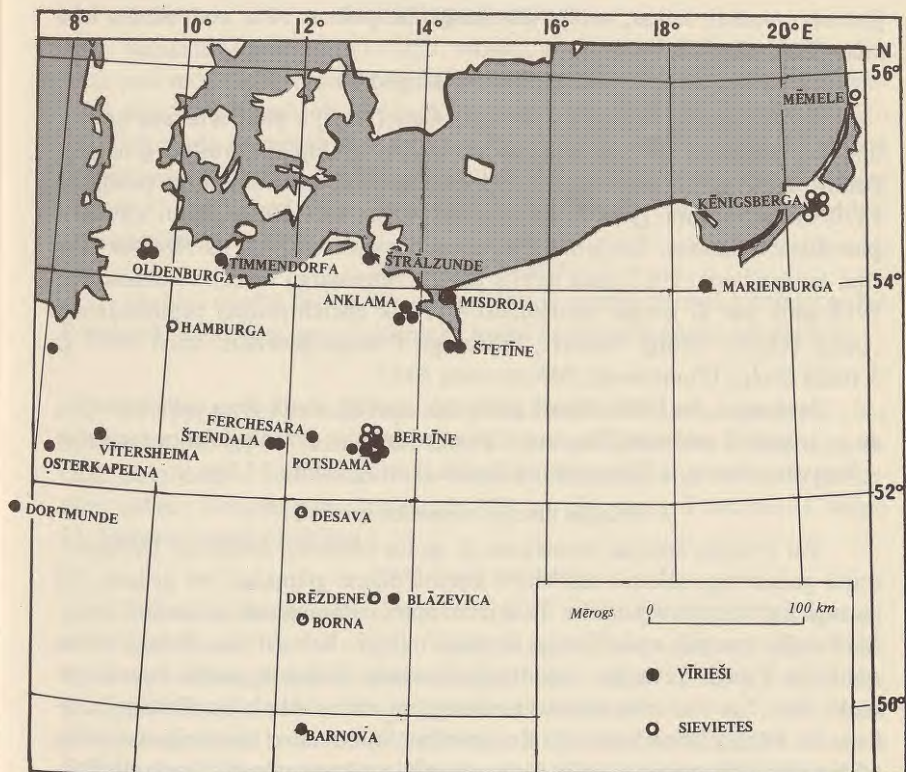
nodaļu, 1858. g. 17. aprīlī ir virsleitnants. No 1861. g. maija līdz 1863. g. maijam komandēts par lielhercoga adjutanta palīgu. 1865. g. 29. aprīlī ir kapteinis, no 1866. g. oktobra līdz 1867. g. maijam komandē Birkenfeldē patstāvīgu kaņaspēka daļu. 1867. g. 25. septembrī viņš ir rotas komandieris 91. kājnieku pulkā Prūsijas apvienotajā armijā, no 1872. g. 19. jūlija līdz 14. augustam rezerves bataljona rotas komandieris, 1872. g. 15. augustā majors, no 1872. g. 15. augusta līdz 1873. g. 1. augustam rezerves bataljona vadītājs, 1875. g. 7. maijā fizilieņu bataljona komandants, 1879. g. 11. jūnijā pulkvežleitnants, 1883. g. 15. maijā 76. kājnieku pulka komandieris, 18. oktobrī pulkvedis. 1886. g. 17. aprīlī atvaļināts kā ģenerālmajors ar pensiju, 1888. g. 23. maijā atvaļināts ar pensiju līdz turpmākam. Seši ordeņi. [Miris 1915. g. 30. decembrī Oldenburgā.]

Egons Frīdrihs Kārlis fon Gailis (Kleista darbā 2381. nr.) dzimis 1845. gada 7. jūlijā Anklamā, iepriekš minētā (32–34. lpp.) ģenerālleitnanta Vilhelma Frīdriha Kārļa dēls. Pēc dienesta kadetu korpusā viņš 1863. g. 2. maijā ir leitnants 25. kājnieku pulkā. No 1867. g. 1. oktobra līdz 1869. g. 30. septembrim viņš ir pulka adjutants, no 1869. g. 1. oktobra līdz 1870. g. 30. jūnijam komandēts uz kaņā akadēmiju, no 1870. g. 16. augusta līdz 1871. g. 31. augustam [atkal] pulka adjutants. No 1. oktobra līdz 1872. g. 22. jūlijam [vēlreiz] komandēts uz kaņā akadēmiju. No 23. jūlija līdz 26. augustam komandēts kā direktora adjutanta vietnieks kaņā ministrijas saimnieciskajā departamentā. No 1872. g. 1. oktobra līdz 1873. g. 1. augustam [vēlreiz] komandēts uz kaņā akadēmiju. Ar 1870. g. 27. augusta patentu 1873. g. 6. februārī ieskaitīts gardes 2. kājnieku pulkā, 1874. g. 11. augustā kapteinis un rotas šefs. No 1876. g. 3. līdz 12. jūlijam komandēts slimnieku nešanas vingrinājumos gardes 1. kājnieku divīzijā. No 1878. g. 17. līdz 29. jūnijam komandēts par rotas vadītāju gardes 2. zemessargu pulka apmācību bataljonā, 1879. g. 6. novembrī komandēts ģenerālstāba virsnieka amatā gardes 1. kājnieku divīzijā. No 1879. g. 24. decembra, paliekot šai amatā, komandēts uz armijas ģenerālstābu. 1882. g. 18. aprīlī ir majors, 1883. g. 13. decembrī gardes korpusa ģenerālstābā. 1887. gada 17. jūnijā ir gardes 1. kājnieku pulka 1. bataljona komandants, 1888. g. 20. novembrī atpakaļ armijas ģenerālstābā, pulkvežleitnants un 1. armijas korpusa ģenerālstāba šefs, 1890. g. 18. novembrī gardes 2. kājnieku pulka komandants. 1891. g. 14. februārī ir pulkvedis, 1892. g. 17. septembrī atkal nodaļas šefs armijas galvenajā ģenerālstābā. 1893. g. 2. jūnijā, paliekot šai amatā, komandēts par 1. armijas inspektoru. 1893. g. 17. jūnijā brigādes komandieņa pakāpē, 1894. g. 18. oktobrī ģenerālmajors. Devīni ordeņi. [Miris 16. VII 1929 Potsdamā.]

Kleista grāmatas papildinājumā (34–35. lpp.) ar 2187. numuru minēts Georgs Johans Vilhelms fon Gailis (Gayl, dz. 16. XII 1838 Potsdamā). Mūsu līdz šim apskatītajos ģeneāloģiskajos pārskatos viņš nav minēts. Kleista darbā tālāk ir teikts: Viņš ir ar 333. numuru apzīmētā ģenerāļa dēls. 1856. g. 17. martā viņš ir huzārs 9. huzāru pulkā, 13. novembrī kadetu seržants, 1857. g. 17. novembrī leitnants (Sec.-Lieut.). 1859. g. 20. septembrī viņu pārceļ uz gardes 1. ulānu pulku. No 1861. g. 1. oktobra līdz 1864. gadam viņu komandē uz kara akadēmiju. No 1865. g. 1. jūnija līdz 1866. g. 6. maijam viņu piekomandē galvenā ģenerālstāba topografiskajai nodaļai. 1866. g. 7. jūnijā paaugstināts par virsleitnantu (Prem.-Lieut.), 16. aprīlī no 1867. g. 1. maija uz vienu gadu piekomandēts galvenajam ģenerālstābam, 1868. g. 28. jūlijā ritmeistars un eskadras šefs, 1878. g. 27. aprīlī paaugstināts par majoru, izsniedzot patentu 29. maijā. 1880. g. 14. augustā pastāvīgais stāba virnieks 16. ulānu pulkā, 1882. g. 1. augustā sava pulka rīcībā galvenā ģenerālstāba atalgots virnieks, 1885. g. 15. decembrī pulkvežleitnants, 1886. g. 3. augustā saņēmis šīs pakāpes patentu. 1887. g. 3. aprīlī nodaļas šefs, 1888. g. 13. decembrī pulkvedis, 1890. gada 23. maijā brigādes komandieris. 1891. g. 17. novembrī ģenerālmajors. — Biografijas sākumā minēti pieci ordeņi.

Ja iepriekš aprakstīto virsnieku karjēru varētu uzskatīt par tipisku Prūsijas armijā, tad varam konstatēt, ka leitnanta pakāpi varēja iegūt 17–20 gadu vecumā, virsleitnanta ar 23–29 gadiem, kapteiņa, resp. ritmeistara 25–30 gadu vecumā, majora ar 37–43 gadiem, pulkvežleitnanta ar 43–49 gadiem, pulkveža ar 45–53 gadiem, ģenerālmajora ar 51–56 gadu vecumu un ģenerālleitnanta ar 57–58 gadiem. Devīppadsmitā gadsimteņa sākumā šīs pakāpes ieguva jaunāki virsnieki, bet vēlāk konkurence bija lielāka un paaugstinājumus saņēma lielākā vecumā.

Ja papētījam, kādā vecumā Gaiļi apprecējās, tad redzam, ka visjaunākais vecums bija 26 gadi un vecākais 42 gadi, visbiežāk 35 gadi. Šis ir aptuveni vecums, kad dienestā bija sasniegta kapteiņa pakāpe. Divi Gaiļi, par kuriem ir ne vien ziņas par dienesta gaitu, bet arī dati par apprecēšanos, bija vēl ar samērā zemu dienesta pakāpi — viens bija leitnants, otrs virsleitnants. Tomēr abi bija izņēmuma stāvokļi ar to, ka viņi bija adjutanti un līdz ar to, liekas, ar labām avansēšanās izredzēm. Protams, no datiem par tikai 13 virsniekiem, par kuriem ir zināms vecums, kādā viņi apprecējās, ir riskanti secinājumus vispārināt. Avansēšanās vecums atkarājās lielā mērā no izdevības, attieksmēm ar priekšniecību, protams, arī no individuālajām spējām. Konjunktūras jautājums bija arī iespējas apprecēties. Tā kā Gaiļi centās ieprecēties bagātās dižciltīgo

GAIJU (VON GAYL) DZIMŠANAS VIETAS VĀCIJĀ

ģimenēs, viņiem, liekas, nebija tik syarīgi, lai pašiem būtu nodrošināts labs materiālais stāvoklis.

Biografijas enciklopēdijās

Par brīvkungu Georgu Gustavu fon Gaili (Gayl) ir publicēta šāda biogrāfija, kas papildina iepriekš minētos datus (sk. 19. lpp.): „Prūsijas ģenerālis. Dzimis 1850. g. 25. februārī Berlīnē, dzīvoja Stolpā. Kā leitnants piedalījās 1870/71. gada karā [pret Franciju]. No 1880. līdz 1908. gadam visvairāk ģenerālstāba amatos. Izceļoties [Pirmajam] pasaules karā, 10. rezerves divīzijas komandieris. 1917. gadā iecelts par 13. zemessargu divīzijas komandieri, 1918. gadā par G grupas komandieri.³⁸ Tālāk enciklopēdijas papildinājumā: „Gailis (Gayl), Georgs Gustavs, brīvkungs. Prūsijas ģenerālis, miris 1927. g. 3. maijā Stolpā (Pomerānijā).”³⁹

Ievērosim, ka Gaiļu dzimtā piedzima gandrīz otrtik zēnu nekā meiteņu, un — ja vien tā nav nepilnība mums piesniedzamajos ģeneāloģiskajos sarakstos — kaņvīru dzimtai tā bija priekšrocība (sk. kartogrammu 37. lpp.).

Prūsijas armijas virsnieku saraksti⁴⁰

Par Prūsijas armijas virsniekiem ik gadus publicēja sarakstus. Deviņpadsmitā gadsimteņa sākumā saraksti ir samērā plānas grāmatas, bet ar laiku tās pieauga par bieziem sējumiem. Tā sējumu apmēra pieaugumā uzskatāmi izpaužas Prūsijas izaugšana par Eiropas stiprāko militāro lielvalsti. Lai Prūsija un tās izauklētā Vācijas ķeizariste nekļūtu par pasaules lielvalsti, gādāja Pirmais pasaules karš. Šie virsnieku saraksti runā nepārprotamu valodu par Prūsijas karalistes un Vācijas ķeizaristes militāro varenību. Šīs varenības izveidošanā strādāja arī latviešu brīvzemnieka Anša Gaiļa pēcteči, no kuņiem vairāki darbojās Prūsijas karaliskās armijas galvenajā ģenerālstābā.

Gaiļi Prūsijas karaliskās armijas virsnieku sarakstos

No virsnieku sarakstiem, kas aizņem bibliotēkās daudz plauktu, meklējot Gaiļus (von Gayl), izlases veidā izskatīti 15 sējumi, sākot ar 1830. un beidzot ar 1912. gadu. Prūsijas armijā kopš sākuma gadiem pastāv tradīcija, ka virsniekus apzīmē tikai ar uzvārdu un dienesta pakāpi, neminot priekšvārdus. Līdz ar to arī virsnieku sarakstos Gaiļiem nav minēti nedz priekšvārdi, nedz dzimšanas dati, kas palīdzētu viņus droši identificēt, salīdzinot ar ģeneāloģiskajiem sarakstiem. Bieži nav arī iespējams izsekot, vai gadu no gada minētā persona ir tā pati vai arī cita ar to pašu uzvārdu, un tā nevar noskaidrot paaugstinājumus dienesta gaitā. Reizēm izdevās attiecīgo personu identificēt, ņemot vērā, kādā vecumā varētu būt iegūta virsnieka pakāpe.

1830. gada saraksts

Saraksta (Rangliste) 113. lpp. minēts, ka 31. kājnieku pulka komandieris ir pulkvedis Gailis (von Gayl), bet Mārburgas universitātes grāmatas eksemplārā viņa vārds ir svītrots un ar roku ierakstīts cits vārds. Šis pulkvedis varētu būt 1776. gadā dzimušais Frīdrichs Georgs Ludvigs Gailis – turpmāk sarakstā lietošu saīsinājumu „G.” vārda „Gailis (von Gayl)” vietā. 56. lappusē minēts majors G. un arī kājnieku brigādieŗa ģenerālmajora fon Rēdera (Roeder) adjutants leitnants G.

1835. gada saraksts

55. lpp. minēts majors G. un kapteinis G. gardes pirmajā kājnieku pulkā Potsdamā. Tālāk (66. lpp.) 2. kājnieku pulkā Štrālzundē minēts leitnants G.

1840. gada saraksts

39. lpp. gardes pirmajā kājnieku pulkā Potsdamā minēts kapteinis G., bet 40. un arī 50. lpp. – pulkveŗleitnants G., kas piekomandēts kājnieku apmācības bataljonam. Divi leitnanti G. kalpo 2. kājnieku pulkā (ko sauc par ķēniņa pulku) Štetīnē, resp. Štrālzundē (53. un 54. lpp.). Leitnants G. kalpo 31. kājnieku pulkā (103. lpp.).

1845. gada saraksts

Pirmajā kājnieku pulkā Potsdamā, kuŗa šefs ir Prūsijas ķēniņš, komandieris ir pulkvedis G. (57. lpp.). Viņam ir pieci ordeņi. Ķeizara Aleksandra vārdā nosauktajā grenadieru pulkā Berlīnē kalpo majors G., kam četri ordeņi (61. lpp.). Otrajā (sauktā: ķēniņa) pulkā kalpo leitnants barons G. (70. lpp.). Inŗenieru korpusā 1. inŗenieru inspekcijas 2. pionieru nodaļā kalpo leitnants G. (191. lpp.). Gardes 1. kājnieku pulkā kalpo G. kā kadetu diŗkareivis (480. lpp.), bet 2. kājnieku pulkā virsleitnants G. (481. lpp.).

1850. gada saraksts

Luksemburgas garnizona (1842. gadā Luksemburga pievienojās Vācijas muitas savienībai, un līdz 1867. gadam Luksemburgā bija Prūsijas garnizons) brigādieŗis ir ģenerālmajors G., kas ir arī Luksemburgas komandants (59. un 206. lpp.). Liekas, ka 1835. gadā minētais majors, 1840. gadā minētais pulkveŗleitnants, 1845. gadā minētais pulkvedis un 1850. gadā minētais ģenerālmajors ir viena un tā pati persona. Šis virsnieks būs Kleista grāmatā ar 333. numuru apzīmētais Georgs Leopolds Kārlis Gailis, dzimis 1792. gadā. Viņš bija ģenerālis no 1848. līdz 1862. gadam.

Otrā (ķēniņa) kājnieku pulka kapteinis ir barons G. (72. lpp.). Trīs leitnanti G. kalpo: gardes 1. kājnieku pulka skolas nodaļā (61. lpp.), 2. artilerijas

pulkā (170. lpp.) un inženieru korpusa fortifikācijas dienestā Kēnigsbergā (192. lpp.). Vēl viens leitnants G. kalpo 2. zemessargu kājnieku pulka pirmajā iesaukumā.

1855. gada saraksts

Armijas 8. korpusa 16. divīzijas Trierā komandieris ir ģenerālleitnants G. (61. lpp.), kas būs iepriekš minētais Georgs Leopolds Kārlis Gailis. 2. (ķēniņa) kājnieku pulka komandieris ir kapteinis G. Otrs kapteinis G. ir inženieru korpusa fortifikācijas dienestā Marienburgā (198. lpp.). Šos virsniekus nevar atrast mums piesniedzamajos ģeneāloģiskajos sarakstos. Šai sējumā minēti vēl četri leitnanti G. — gardes 1. kājnieku pulkā (65. lpp.), gardes rezerves pulkā (72. lpp.), 2. artilērijas pulkā (176. lpp.) un 24. zemessargu pulka 3. bataljonā Havelbergā (296. lpp.).

1860. gada saraksts

Magdeburgas komandants ir kājnieku ģenerālis G. (270. lpp.). Jādomā, ka tas ir tas pats, ko 1850. un 1855. gadā identificējām par Georgu Leopoldu Kārli Gaili. 1. inženieru inspekcijas kapteinis (259. lpp.) ir neapšaubāmi tas pats, kas minēts 1855. gadā fortifikācijas dienestā Marienburgā. Pomerānijas artilērijas brigādē kalpo kapteinis G. (228. lpp.). Majors G. kalpo 1. Pomerānijas ķēniņa pulkā (92. lpp.). Leitnants G. kalpo gardes 1. ulānu pulkā (184. lpp.). Leitnants G. kalpo arī 3. Brandenburgas zemessargu pulkā (350. lpp.) un cits leitnants G. Havelbergas 3. kājnieku bataljonā (363. lpp.).

1890. gada saraksts

Šai sarakstā G. pārstāvēti īsti kupli. Pulkvežleitnants G. kalpo armijas 1. korpusā Kēnigsbergā kā ģenerālstāba šefs (40. lpp.). Majors G. kalpo armijas 9. korpusa ģenerālstābā Altonā (61. lpp.). Pulkvedis G. ir armijas ģenerālstāba šefs (14. lpp.) un piekomandēts Altmarkas 16. ulānu pulkam par ģeografiskās statistikas nodaļas šefu (20. un 321. lpp.). Kapteinis G. kalpo 129. kājnieku pulkā Brombergā (243. lpp.). Cits kapteinis G. kalpo karaļa Frīdriha Vilhelma I (2. Austrumprūsijas) grenadiēru pulkā (112. lpp.). Virsleitnants G. ir 2. hanzeātu kājnieku pulkā (201. lpp.) un cits virsleitnants G. 93. Anhaltas kājnieku pulkā (220. lpp.).

1895. gada saraksts

Ģenerālmajors G. ir nodaļas šefs galvenajā ģenerālstābā (16. un 21. lpp.). Viņš būs tā pati persona, kas 1890. gadā minēta kā pulkvedis. Šis varētu būt Egons Frīdrihs Kārlis, ģenerālmajors no 1894. gada. Cits ģenerālmajors G. kalpo armijas inspekcijā Hanoverā par stāba šefa uzdevumu veicēju (38. lpp.).

Genealoģiskajā sarakstā ir divi ģenerālmajori G., kas pēc vecuma varētu atbilst vienam vai otram: 1830. gadā dzimušais Pēteris Emīls Konstantīns un 1847. gadā dzimušais Francis Aleksandrs. Tomēr pirmais atvaļinājās 1886. gadā, līdz ar to paliek otrs, ja vien vēl nav kāds cits mums nezināms ģenerālis G. Kapteinis G. ir Anhaltas hercoga adjutants (Flügeladjutant, 29. lpp.). Cits kapteinis G. kalpo 2. hanzeātu kājnieku pulkā, un turpat kalpo arī pulkvežleitnants G. (221. lpp.). Majors G. kalpo Berlīnē gardes 4. kājnieku pulkā (119. lpp.). Leitnants G. kalpo Oldenburgas 91. kājnieku pulkā (240. lpp.), bet virsleitnants G. Weisenfelsas zemessargu iecirknī (717. lpp.).

1900. gada saraksts

Armijas 10. korpusa 20. divīzijas komandieris Hanoverā ir ģenerālleitnants G., kam uzdots arī vadīt stāba armijas 1. inspekciju Berlīnē (38. un 77. lpp.). Viņš varētu būt 1845. gadā dzimušais Egons Frīdrihs Kārlis vai 1850. gadā dzimušais Georgs Gustavs. Prūsijas prinča Luija Ferdinanda (2. Magdeburgas) pulka komandieris ir pulkvedis G. (167. lpp.). Cits pulkvedis G. komandē 160. kājnieku pulku (293. lpp.). Viens vai otrs varētu būt 1848. gadā dzimušais Frīdrihs Vilhelms. Majors G. ir Anhaltas hercoga adjutants (28. lpp.). 2. hanzeātu kājnieku pulka kapteinis G. ir jau 1895. gadā minētais (224. lpp.). Pulkvežleitnants G. kalpo 91. Oldenburgas kājnieku pulkā (242. lpp.).

1905. gada saraksts

Armijas ģenerālstābā (viens no trim virsniekiem) virskvartīrmeistara amatā ir ģenerālleitnants G. ar uzdevumu veikt stāba šefa pienākumus armijas 1. inspekcijā. Viņš ir arī loceklis augstāko militāro studiju komisijā un kara akadēmijas studiju komisijā (15. lpp.). Kapteinis G. kalpo 91. Oldenburgas kājnieku pulkā no 1905. gada (247. lpp.). Majors G. kalpo armijas 9. korpusa ietēru pārvaldē Altonā par stāba virsnieku (521. lpp.), bet leitnants G. kalpo Bonnā gardes 1. kājnieku pulkā (557. lpp.).

1907. gada saraksts

21. divīzijas (Frankfurtē pie Mainas) komandieris ir ģenerālleitnants G. – atzīmēts, ka viņš ir divīzijas komandiera amatā kopš 1904. gada (102. lpp.). Armijas 1. korpusa ietēru komisijas priekšsēdis Kēnigsbergā kopš 1902. gada ir majors G. (525. lpp.). Gardes 1. kājnieku pulka rezerves virsnieks ir leitnants G. (564. lpp.).

1908–1912. gada saraksts

Izskatot pārskatus no 1908. līdz 1912. gadam, konstatējams, ka G., kas 1907. gadā darbojās ietēru komisijā, ir tai pašā amatā, bet 1908. gadā majora,

Abg. Prof.: Maj. Baath f. Draq. N. 6, v. Studnits f. Gen. St. d. Armee; Gen. Urz (m. d. Range als Gen. Maj.) Dr. Blüret f. 2. Sanit. Insp.; Ob. Kr. Ger. Rat Müllberger als Milit. Anwalt, f. Reichs-Milit. Gericht. W. P. i. d. Ruheft. vers.: Geh. Baurat Gerstner; Milit. Ob. Pfarrer Dr. Koch.

21. Division.

Frankfurt a. M.

Kom.: Gen. Lt. Frhr. v. Gayl 2mSt 2mSt 2 BMV2x BrH1x
MK2b MG1 MMV2 OV2a SA2a.KD HSH1x SLH1
SEK1mKr WK2b x JV2 JM2 ÖEK1.KD RS11x 24.4.04 U

Generalstab:

Adjutantur:

R. W. Maj. v. Gleich 4mKr WFSa Maj. v. Bernuth 4 4 (m. d. U.
RA3 22.3.07 V d. 2. Garde-Feldart. R.) 14.6.06 U

Vorstand der Divisionsintendantur: Bergmann 4 LD2 (m. d. Range
Int. Assess., Oblt. d. 2. Divul LD2 eines Rates 4. Kl.) Oblt. d. 2. a. F.
Engel LD2 Oblt. d. 2.

Divisionsarzt:

Evangelische Divisionspfarrer:

Gen. Ob. Arzt Dr. Voech 4mKr Franke 4 i. Wiesbaden.
 3 HP3a 18.5.05 A Haepf, i. Mainz.
Bachhaus, i. Mainz.

Kriegsgerichtsräte:

Katholische Divisionspfarrer:

Hafemann 4 LD1 (m. d. Range eines
Rates 4. Kl.) Sptm. d. 2. a. F. Jung, i. Mainz.
Grégoire, i. Mainz.

41. Infanterie-Brigade.

Mainz.

Kom.: Gen. Maj. Kunze 2 4mKr 2 2 BZ3a BMV.O
SA2b WK2c FE4 24.4.04 N

Adj.: Sptm. Haupt AB3a DD3 (m. d. U. d. Anhalt. Inf. R. Nr. 93)
18.7.05 Tst

1. Nassau. Inf. R. Nr. 87

2. Nassau. Inf. R. Nr. 88

1. Bez. d. 41. Inf. Brig.*): Bez. Kom. Höchst, Oberlahnstein, Wiesbaden

*) Der 2. Bez. d. 41. Inf. Brig. (Bez. Kom. Meschede, Siegen) ist dem Kommandeur
d. 21. Kav. Brig. im Frieden unterstellt.

42. Infanterie-Brigade.

Frankfurt a. M.

Kom.: Gen. Maj. v. Besser 3 2 2   HP2b MG2c
JK3 NN3 ÖFJ2 PL3 14.4.07 H

Adj.: Sptm. v. Sydow ÖEK3 ÖFJ3a (m. d. U. d. Kaiser Franz
Garde-Gren. R. Nr. 2) 15.9.04 B9b

Füß. R. von Gersdorff (Kurhess.) Nr. 80

1. Kurhess. Inf. R. Nr. 81

Inf. R. Hessen-Homburg Nr. 166

1. Bez. d. 42. Inf. Brig.*): Bez. Kom. Frankfurt a. M., Hanau

*) Der 2. Bez. d. 42. Inf. Brig. (Bez. Kom. Limburg a. L., Weßlar) ist dem Komman-
deur der 21. Feldart. Brig. im Frieden unterstellt.

1909. gadā pulkvežleitnanta un 1912. gadā pulkveža pakāpē. Gardes 1. kājnieku pulka leitnants G. ir minēts visos piecos gados, tāpat arī rezerves leitnants G.

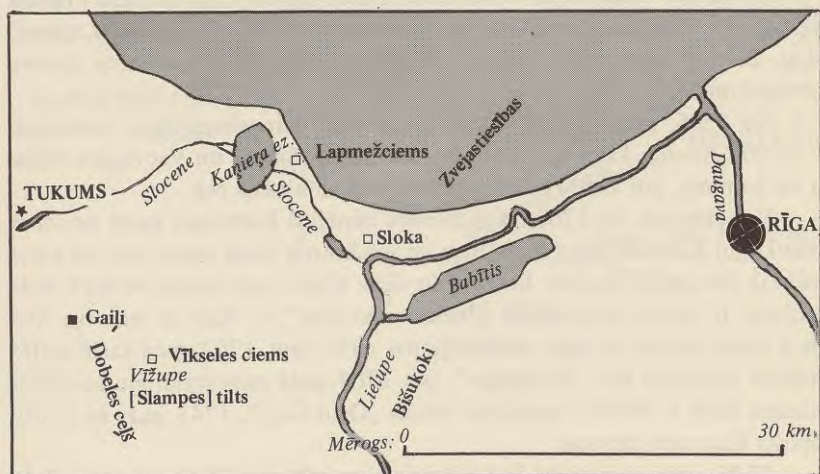
Kopskats

Iepriekšējā pārskatā redzams, ka ap 1860. gadu ļoti daudz Gaiļu dzimtas locekļu kalpoja Prūsijas armijā. Prāvs skaits kalpoja vēl arī pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados, bet, sākot ar 1908. gadu, viņu skaits ir saplacinis. Tomēr pa visiem gadiem kopskaits ir tik liels, ka to nevar saskaņot ar ģeneāloģiskajā sarakstā minētajiem Gaiļu dzimtas locekļiem.

GAIĻU MUIŽAS

Latvijā

Ordeņa mestra Pletenberga piešķirumi Ansim Gailim 1494., 1515. un 1520. gadā (sk. 8. un 10. lpp.), kā parasti šai laikmetā, ir ļoti grūti lokalizējami. Robežu aprakstos min ozolos vai citos kokos iecirstus krustus un zemē izraktas bedres, kas pildītas ar akmeņiem un oglēm, kā arī strautus un purvus, kas laika gaitā izzuduši. Dokumentos minētie vietvārdi dažkārt ir saglabājušies līdz mūsu dienām, bet bieži mainījušies vai pavisam izzuduši. Šim rakstam pievienotās karšu skices tādēļ ir tikai hipotētiski rekonstrukciju mēģinājumi.

PIEŠĶĪRUMI ANSIM GAILIM 1494., 1515. un 1520. g.

1494. gada mestra lēnagrāmatā minēts, ka tiesnesim Ansim ir piešķirts viens arklis postažas (neiekoptas zemes) pie *Overwaelen*. 1515. gada lēnagrāmatā *Overwaelen* ir nosaukts par ciemu – „dorpe Arwalen”. To var identificēt ar vēlāko Praviņu muižu. Mūsu kartes skicē šī vieta iezīmēta ar apzīmējumu „Gaiļi”. Ar 1515. gada lēnagrāmatu Ansim Gailim Tukuma tiesā un draudzē piešķir zemi, ko viņš valdījis kopš seniem laikiem, kas, šķiet, ir 1494. gada piešķirums. Vēl viņam piešķir zemi viņpus Lapmežciema. „Viņpus” laikam nozīmē, skatoties no Rīgas puses. Vēl piešķir zemi pie *dorpe Arwalen*, pļavu pie Vīkseles ciema un pie upes, kas nosaukta par „Wißuppe”, kā arī zemi pie Dobeles tilta. Tā kā līdz mūsu dienām pļavai Slampes pagastā saglabāts nosaukums „Vižupe”,⁴¹ ir pieņemts, ka „Wißuppe” ir Slampe.

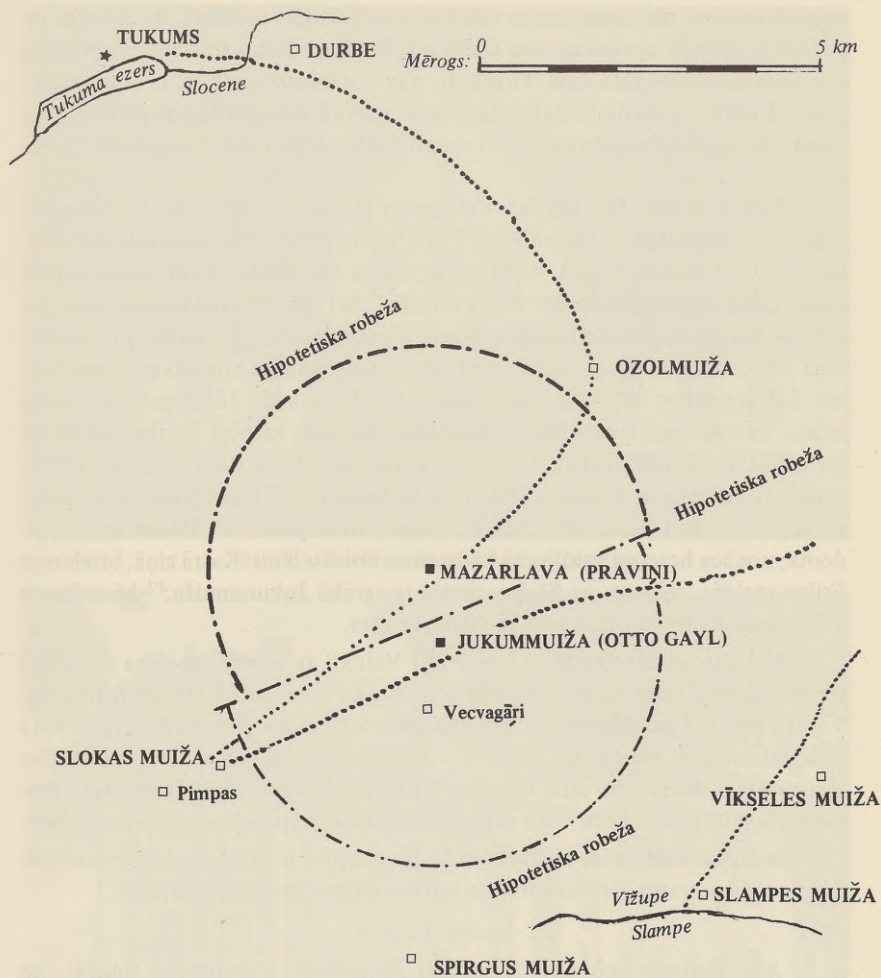
1520. gada lēnagrāmatā Ansim Gailim piešķirti bišukoki un bišu ganības Jelgavas tiesā un pūrvieta zemes un pļavu pie Slokas. Robežas aprakstā ir minēta Slokas upe, kas būs Slocene. Viņam tiesības zvejot jūrā, bet nav tiesību zvejot Lielupē un Slocenē. Kartes skicē 43. lpp. ir mēģināts šo stāvokli attēlot.

Sešpadsmitā gadsimteņa vidū (1547. g.) un gadsimta otrajā pusē (1586. gadā) notika Gaiļu zemes dalījums starp mantiniekiem.⁴² Pirmoreiz zemi sadalīja starp Andreju un Jukumu, otreiz starp Ansi un Klāvu. Pirmajā dokumentā ir minēti vietvārdi, ko var atrast modernajā kartē: Slampe, Pimpas mājas, Spirgus. Turpretim nevar atrast Inča (Hintze) zemi, Lakšu liekni (Lackse-Leckene) – ja vien tā nav modernajos vietvārdu sarakstos minētā Lieknes pļava Praviņu pagastā – ⁴³ kā arī Ozoliņa (Osellinge), Upīša (Uppit), Pēteņa Kapūna (Cappun) mājas, Strabiņa (Stroebin) zemi pie Mazeitu mājām, Klāva un Annus Letova (Lettow) mājas.

No 1586. gada dalīšanas dokumentā minētiem vietvārdiem modernajā 1: 75 000 mēroga kartē (24-Tukums) var atrast Pimpas un Vecvagāru mājas un var uzminēt, kur varētu būt bijuši dokumentā minētie ceļi.

Var pieņemt, ka 1702. gada zviedru zīmētajā Kurzemes kartē muiža ar nosaukumu *Klein Erwalen* ir Andreja un vēlāk Anša Gaiļa muiža, bet šai kartē iezīmētā *Ottogagge* muiža ir Jukuma un vēlāk Klāva Gaiļa muiža.⁴⁴ 1653. gada ziņojumā ir minēts nosaukums „Jockumsmuische”.⁴⁵ Kad to mantoja Atis (Oto) Gailis, muižu ar laiku pārdēvēja par *Otto Gayl*. 1702. gada kartē muiža kļūdaini ierakstīta par „Ottogagge”, bet 1704. gada zemesvaldītāju sarakstos Tukuma tiesā ir minēta namnieku muiža „Otto Gayl”. 1743. gadā šo muižu nopirka Kurzemes hercogs.

Tā kā nav noskaidrots, kad kaimiņu ciemi (Ozoli, Vīksele, Slampe, Spirgus) tika pārvērsti par muižām, aizdzenot no zemes zemniekus un apmetinot

GAIĻU MUIŽU SADALĪJUMS 1547. un 1586. g.
(rekonstrukcija)

viņus kaimiņos, šie ciemi kartes skicē ir nosaukti par muižām. Ar rautītu un punktētu līniju ir apzīmētas abu Gaiļu muižu hipotētiskās robežas. Šīs robežas ir hipotētiskas divējādā ziņā. Pirmkārt, nav noskaidrots, cik tālu robežas sniedzās. Otrkārt, apskatītajā laikmetā muižām nebija viengabalainas platības, bet zeme bija ierādīta pagabalos, kā to spilgti ilustrē Anša Gaiļa piešķirumu kartes skice.

Slokas muiža. Pēc Indriķa Valdemāra (Krišjāņa Valdemāra brāļa) informācijas, ordeņa mestrs Pletenbergs 1521. gadā priekšvārdā nenosauktam Gailim piešķīris Slokas muižu.⁴⁶ Pieņemu, ka tā nav Sloka, kuŗas zemi ieguva Ansis Gailis ar zvejastiesībām Rīgas jūraslīcī, bet gan vēl jaunākajos laikos pastāvošā Slokas muiža dienvidrietumos no Jukummuižas. So muižu 17. gadsimteņa sākumā valda „vecā Anša” brālis Burchards. Viņam bija trīs precētas meitas. Šai ģimenē ir vēl kāds Juris Gailis, par kuŗu kādā 1653. gada ziņojumā teikts, ka viņš esot turku gūstā. Iespējams, ka Juris kalpoja Polijas armijā un piedalījās 1651. gada lielajā kaujā pie Berstečko. Ja tā būtu, tad viņš nebija turku gūstā, bet gan Bogdana Chemelnicka kazaku vai tatāru gūstā. Katrā ziņā, ar pazudušo Juri Gaili izbeidzās šis Gaiļu nozarojums, un Slokas muiža, jādūmā, nonāca hercoga valdījumā kā bezmantinieku lēnis. Katrā ziņā, brīvkungs Frikss maldās, rakstot, ka Slokas muiža ir agrākā Jukummuiža,⁴⁷ kā redzams 1702. gada kartē, kur iezīmēta kā viena, tā otra.

Valdāti un Mazrenda. 17. gs. vidū Valdāti ir minēti kā Juŗa (Georga) lēņavaldījums. Ja ar to gribēts radīt ieskatu, ka tā ir muiža, tad tas ir maldīgi. Valdāti līdz pat jaunākajam laikam bija zemnieku mājas Rendas pagastā.⁴⁸ Juŗa dēls Johans nav minēts kā Valdātu valdītājs, bet gan kā Mazrendas muižas ķīlasturētājs. Viņa dēls Atis Kristaps (Otto Christopher) kā Mazrendas ķīlasvaldītājs vairs nav minēts. Viņš pārdeva *Otto Gayl* muižu Kurzemes hercogam.

Indriķis Valdemārs ir izsekojis Gaiļu aizprecēto meitu valdījumiem Saldu novadā un citos, bet to apraksts vairs neietilpst mūsu apcerējumā.

Muižas Lietuvā

Atis Kristaps jeb Oto Kristofers Gailis bija ķīlasturētājs muižai, ko vāciski sauca „Luckian”. Muižas dzimtkungs bija Ernests fon Bistrams un pēc viņa tā dēls Otomārs Aleksandrs. Atis Gailis apprecēja Otomāra meitu Evu Katarīnu un, jādūmā, tad arī ieguva ķīlastiesības uz muižu.

Muiža ar šādu nosaukumu modernajā Lietuvā vairs neeksistē, un sekojošais lokālīzējums ir hipotētisks. Ir zināms, ka *Luckian* atradās Upītes novadā. Upīte (lietuviski: Upyte) atrodas 13 km (gaislīnijā) uz dienvidrietumiem no

PUTKAMERU BARNOVAS KUNGUMĀJA

EGLOFŠTEINU ARKLITENES PILS

Panevėžas (lietuviski: Panevėžys), kas atrodas 55.44° N, 24.21° E. Lietuvas 16. gadsimteņa kartēs uz ziemeļrietumiem no Panevėžas atrodama vieta ar nosaukumu „Lunka”. Starp 18. un 19. gadsimteņa vēsturiskajiem vietvārdiem ir muiža ar nosaukumu „Bistra(m)polis”, par ko minēts, ka tā bijusi 15 km attālumā no Panevėžas. Modernajā kartē 15–16 km attālumā no Panevėžas ziemeļrietumu virzienā (t. i., turpat, kur 16. gadsimteņa kartē ir iezīmēta Lunka) atrodas vieta ar nosaukumu „Gailūnai”.⁴⁹ No tā var secināt, ka Lunka ir identiska ar *Luckian*, ar Bistrampolisu un ar moderno *Gailūnai*, t. i., Gaiļu muižu. Var jau būt, ka te ir tikai nejauša saskaņa, bet liekas, ka nejaušībai šai gadījumā ir maza varbūtība.

Pēc Indriķa Valdemāra informācijas, Ādams Frīdrichs Gailis ne vien kā ķīlasvaldītājs valdīja *Luckian* muižu, bet bija arī *Latwetichek* dzimtskungs. Šo vietu neizdevās identificēt.

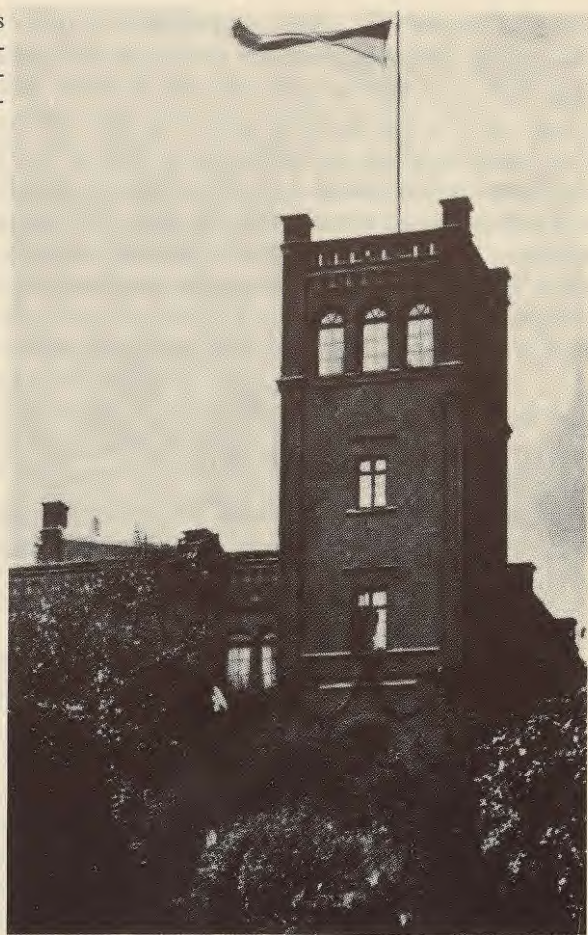
Muižas Vācijā

Kazimīrs Vilhelms Gailis 1776. gadā nopirka Eichštetes muižu Altmarkas novadā pie Štendālas. Viņa pēcteči vēl Altmarkā ieguva šādas muižas: 1803. gadā Švarcenholcu (Schwarzenholz) un 1804. gadā Oberbergu un Nīderbergu (Niederberg).⁵⁰ Par muižas īpašnieku vēl minēts Egons Immo Gailis, bet nav zināms, kā muižu sauca. Vai viņš ar laulībām būtu ieguvis Putkameru muižu Barnovu (Rummelsburgas apriņķī Pomerānijā)? Hermans (un vēl citu daudzo priekšvārdu īpašnieks) Gailis bija Bēnes (Böhne) un Völendorfas (Wohlendirf) muižas līdzipašnieks.

Visumā, ņemot vērā Gaiļu lielo skaitu Vācijā, jākonstatē, ka maz bija to, kas ieguva muižas, kaut arī mūsu ziņas šai jautājumā ir ļoti nepilnīgas. Liekas, pareizs ir Gerlica izteiktais spriedums: „Gaiļi [. . .] piederēja pie Prūsijas apstākļos tipiskajām ģimenēm, kam 19. un 20. gadsimtenī bija maz pašu īpašumu, bet kas deva neparasti lielu skaitu ģenerāļu [Prūsijas karaliskajai armijai].”⁵¹

Šī citāta autors, droši vien, nedomāja uzsvērt „maz pašu” īpašumu, bet to varētu uzsvērt, jo Gaiļi ieprecējās dižciltīgo ģimenēs, kam īpašumi bija, un tā savus atvaļinājumus un vecumdienas varēja mierīgi nodzīvot Vācijas muižnieku lepnākajās pilīs. Piemēram, 1876. gadā Francis Aleksandrs Gailis apprecēja Sofiju Letanē fon Senpōlu. Viņa sievastēvs bija karaliskās Prūsijas landrāts un Jeknicas (Jäcknitz) majorāta valdītājs. Pils atradās Heiligenbeilas apriņķī. Otrs piemērs: 1887. gadā Frīdrichs Vilhelms Gailis apprecēja brīvkundzi Šarloti Eglōfšteinu. Sievastēvs bija Saksijas Meiningenas hercoga kambaŗkungs,

Jeknicas (Jäcknitz) pils
Heiligenbeilas apriņķī (mi-
nistra Vilhelma Gaiļa mā-
tes Sofijas Letanē Senpō-
las dzimšanas vieta)

un viņa 1782. gadā celtā pils Arklitene (Arklitten) Gerdavas apriņķī bija viena no greznākajām Vācijā.

Atzīmējot Vācijas kartē Gaiļu dzimšanas vietas, iegūstam aptuvenu ieskatu par to, kādās vietās viņi, resp. viņu sievas, dzīvoja (sk. Vācijas karti 37. lappusē).

MĀCĪBA

1766. gadā Vecais Stenders izdeva grāmatu *Jaukas Pasakkas in Stahsti, teem Latweescheem par gudru Mahzibu sarakstīti*. Arī iepriekšējais ir „jauks stāsts” par Anša Gaiļa pēctečiem, kas prasa pēc mācības.

Anša Gaiļa pēcteči, gadsimteņiem ejot, stingri mērķtiecīgi virzījās uz augšu, lai iekļūtu arvien augstākā sabiedrības slānī. Kamēr Ansis Gailis vēl bija zemnieks, kaut ar vienu kāju jau pakāpies augstākā kārtā, viņa pēcteči ar aplēsumu laulību politiku iekļuva namnieku kārtā un vēlāk dižciltīgo kārtā. Nevar gan noliegt, ka viņi bija arī apdāvināti virsnieki, kas sasniedza augstākās pakāpes armijā.

Tomēr tie bija tikai personiski sasniegumi, par ko bija jāmaksā ar atteikšanos no latviešu tautības, vispirms iekļaujoties lietuviešos un poļos un pēc tam iesakņojoties Prūsijā un citās Vācijas valstīs. Par kulmināciju šai augšupējai var uzskatīt, ka viens no pēdējiem Gaiļiem sasniedza visas Vācijas valdības ministra posteni.

Ansis Gailis un viņa tuvākie pēcteči vēl gan kalpoja Latvijai toreizējo vēsturisko iespēju robežās, bet viņa tālākie pēcteči kalpoja svešām tautām, un no viņu darbības Latvijai nebija nekāda labuma.⁵²

Peniķi

Pretstatā jāpiemin kāda cita brīvzemnieku dzimta – Peniķi. Tai pašā gadsimtenī, no kuŗa uzglabāts dokuments par Ansi Gaili, jau no laika 55 gadus iepriekš ir saglabājies pirmais lēņaraksts Peniķim. Tāpat kā Gailim, arī Peniķim lēnis bija piešķirts par nopelniem kaŗalaukā. Abiem – kā Gailim, tā arī Peniķim – piešķīra ne vien zemi, bet arī dravas un zvejas un putnu medību tiesības, tāpat kā mestrs piešķīra lēņus arī vācu ministeriāļiem un dižciltīgajiem. Lielā atšķirība starp Peniķiem un Gaiļiem tomēr ir tā, ka Peniķi ir dēvēti par „kuršu ķoniņiem”, kamēr Gaiļiem tāds tituls nav minēts. Šī raksta autors savā laikā izteica hipotēzi, ka kuršu ķoniņi bijuši seno kuršu valdnieku pēcteči un ka tas izskaidro titulu „kuršu ķoniņi”. Pārdomas tomēr rada tas, ka starp kuršu ķoniņiem bija arī ģimenes, kas saucās Gaiļu vārdā. Vācu ceļotājs Lubenavs 1585. gadā min, ka kuršu ķoniņi precoties tikai savā starpā. Vai Gaiļi būtu ieprecējušies kuršu ķoniņos un tādā veidā uzskatīti par līdzīgiem, ir jautājums, uz ko nevar atbildēt. Saprotams, Gaiļu dzimta starp kuršu ķoniņiem var būt tikai nejaušība, jo Gaiļa vārds bija un ir plaši izplatīts.

Kamēr 15. gadsimtenī ķoniņi bija augstākā stāvoklī nekā Gaiļi, vienā ziņā Gaiļi bija tuvāki muižniecībai nekā kuršu ķoniņi. 1520. gadā mestrs

atļāva Gailim savā zemē nometināt iebūvēti, un 1603. gadā hercogs Vilhelms Gaiļa muižai piešķīra zemāko tiesas varu. Šādas privilēģijas ķoniņi nekad nesaņēma.

Būtiskā atšķirība Gaiļu dzimtas un ķoniņu dzimtu vēsturē ir, ka ķoniņi nepārtautojās, kā tas notika ar Gaiļiem. 19. gadsimtenī vienīgi Sausgaļu iedzīvotāji (Sausgaļi bija viens no septiņiem Kuldīgas brīvcieciem, ko reizēm piešķaita pie ķoniņiem) gāja Kuldīgas vācu baznīcā. Visi pārējie ķoniņi piederēja pie latviešu draudzēm. Sausgaļu ciema iedzīvotāji arī pieņēma vācisku uzvārdu „Bergholci” un ģimenē lietoja vācu sarunu valodu. Arī apģērba ziņā viņi atšķīrās, ģērbjoties pēc vācu modes. Visi pārējie ķoniņi, pēc 19. gadsimtena vidus liecības, ģērbās latviešu tautastērpos, kas gan bija greznāki nekā pārējiem zemniekiem.

Ar šo vienīgo izņēmumu ķoniņi līdz pat jaunākajam laikam saglabāja savu latvisko tautību, un viņu skaitā jo sevišķi jāpiemin Peniķi.

Tā kā par kuršu ķoniņiem maz publikāciju, šeit ievietots vispārējs pārskats pēc 1797. gada, t. s., dvēseļu revīzijas.⁵³ Sai dokumentā ciemu un lauku sētu nosaukumi rakstīti vāciski, bet šeit ņemti nosaukumi, kādus lietoja Latvijas agrārās reformas laikā. Arī vāciski rakstītie priekšvārdi ir latviskoti.

Vispirms jāaizrāda uz parasto kļūdu, ka reizēm, sevišķi jaunākajos laikos, visus septiņus brīvcieņus Kuldīgas apriņķī ir pasākts saukt par „kuršu ķoniņiem”. Pieejamās dvēseļu revīzijās par kuršu ķoniņiem sauc tikai Peniķus, un turklāt ir arī citas terminoloģijas atšķirības ar pārējiem sešiem brīvcieciem. Tā dokumentos Peniķa valdījumus kopā sauc ne vien par kuršu ķoniņu valdījumiem, bet arī par brīvmuižu (Freigut Kursch-Koenige), kamēr pārējos sešus ciemus sauc par brīvcieciem (Freydorf). Šie brīvcieņi bija: 1) pastnieki Dragūni (Freydorf der Postreuter Dragun) ar 4 sētām; 2) Kalējciems (Freydorf Kalleijzeem) ar 6 sētām; 3) Pliķi (Freydorf Plicken) ar 4 sētām un mežsarga māju; 4) Ziemeļi (Freydorf Semeln) ar Laukuzemes sētu (Gesinde Lauckesemme) un Ziemeļu sētu (Gesinde Semeln), kurā bija 6 atsevišķas mājas un mežsarga māja; 5) pastnieki Sausgaļi (Freydorf der Postreuter Sausgallen) ar trim sētām un vēl citām, kur dzīvoja vācieši (kurpnieks, drēbnieks un citi amatnieki), kā arī vēl brīvi latvieši, kas, šķiet, dzīvoja ārpus trim pastnieku sētām; 6) Viesalģi (Freydorf Wessalge) ar piecām sētām.

Kuršu ķoniņu muižā (Freigut Kursch-Koenige) atradās trīspadsmit Peniķu sētu, dažas ar vairākām dzimtām. Bez tam kuršu ķoniņu brīvcieņā (Freydorf der Kurischen Könige) atradās divas Kruķiņu sētas (Gesinde Krucke), divas Gaiļu sētas (Gesinde Gaile), divas Ķikuļu sētas (Gesinde Kika), divas

Mauļu sētas (Gesinde Maule), divas Kaiļu sētas (Gesinde Kailis), divas Kupšu sētas (Gesinde Kupsche) un kalve, kur dzīvoja kalējs ar savu ģimeni un kalpu. Atsevišķi ciemā dzīvoja vecīga vāciete Bekmane un zēns Jānis.

Trīspadsmit Peniķu sētās bija tālāk minētie iedzīvotāji (visiem trīspadsmit ir uzvārds „Peniķis”, kas sekojošā sarakstā nav atkārtots). Saimnieks minēts pirmais, viņa sieva seko aiz „+”. Saīsinājumi: b – brālis, d – dēls, m – meita, t – tēvs, bet pārējiem radniekiem izrakstīts pilns radniecības apzīmējums. Ja radniecība dokumentā nav minēta, tad tā arī nav šeit uzdots. Priekšvārdi latviskoti. Vecums (gados) minēts iekavās.

I. Juris (37) + Made (32), d – Juris (3), m – Orta (5), t – Mārtiņš (75), brālene (brāļameita) – Anna (20).

II. Pēteris (27) + Eda (22), mātiņa (sievasmāte) – Orta (60).

III. Pēteris (28) + Ieva (24), m – Eda (6), t – Pēteris (60), brālnieks (tēvbrālis) – Ādams (50) + Eda (35), d – Kristaps (12).

IV. Andrejs (31) + Līze (32), m – Ieva (7), t – Ādams (50), māte – Līze (60).

V. Jēkabs (40) + Ieva (35), d – Juris (7), b – Krišjānis (50) + Lavīze (54), d – Jēkabs (10), m – Babe (19), m – Līze (15).

VI. Krišjānis (43) + Līze (30), m – Anna (16), m – Babe (12).

VII. Andrejs (33) + Ķēsta (32), d – Jēkabs (18), māte Kate (60), māsa Ilze (20), pusbrālis Ādams (7).

VIII. Jēkabs (34) + Babe (30), d – Mārtiņš (6), b – Mārtiņš (31), māte Ieva (74), māsa Ieva (27).

IX. Mārtiņš (50) + Anna (35), d – Jānis (7); Jānis (34) + Anna (25), m – Eda (4).

X. Mārtiņš (27), māte Ieva (50), māsa Anna (20), māsa Katrīna (16).

XI. Andrejs (40) + Babe (40), d – Kristaps (20), m – Margrieta (18).

XII. Kristaps (40) + Elīza (30), d – Pēteris (4), m – Eda (8); Juris (60), viņa b – Ādams (50), d – Kristaps (18).

XIII. Mārtiņš (39) + Ieva (24), b – Juris (53), viņa d – Kristaps (33), Mārtiņš Tontegode (30, kroplis).

Ir zīmīgi, ka Peniķiem sievas nosauktas citādi nekā brīvēmniekiem. Peniķu sievas apzīmētas par „Gatin”, bet brīvēmnieku iedzīvotāju sievas par „Weib”. Pirmais ir cildenāks sievas apzīmējums, aptuveni atbilstot vārdam „kundze”, kamēr otrs ir vienkārši „sieva”. Tomēr, tāpat kā ķoniņi, arī pārējie brīvēmnieku iedzīvotāji (izņemot dažus kalpus) ir ierakstīti brīvēmnieku kategorijā, ne dzimtļaudīs. Par Peniķiem revīzijā bez tam ierakstīts atsevišķi (ar virsrakstu

par kārtas pierādījumu: „Visi šeit minētie, kas pieder pie Peniķu dzimtas, pamatojoties uz mestru dotām privilēģijām un 1439., 1454., 1456., 1470., 1500. un 1504. gada lēņudokumentu, kopš vairākiem gadsimteniem ir atbrīvoti no visām personiskām nodevām. Šīs viņu dzimtās tiesības un brīvību žēlīgi apstiprināja, kad Kurzeme pakļāvās slavenajam Krievijas scepterim [. . .], ar to, ka visām Kurzemes kārtām palika spēkā viņu tiesības, brīvība un immunitāte [. . .] Tās ir spēkā nepārtraukti līdz jaunākajam laikam [. . .] Tādēļ arī var paļauties, ka Krievijas likumi un tajos noteiktās tiesības aizsargās pilnā mērā pret visām šaubām un iebildumiem [. . .]”

Ar lielajiem 17. un 18. gadsimteņa kariem un tiem sekojošo mēri ķoniņiem sākās grūti laiki, ko vēl palielināja mantojuma sadrumstalošana starp mantiniekiem. Izmantojot to, ka ķoniņi brīvprātīgi bija uzņēmušies veikt muižas kļaušas un maksāt kunga tiesu (nodevas), no kā viņi ar lēņurakstiem bija atbrīvoti, muižnieki viņus sāka pielīdzināt pārējiem zemniekiem. Kurzemes hercogs viņus gan aizsargāja ar sevišķiem rakstiem (un tā arī jāsaprot iepriekš citētais ieraksts 1797. gada revīzijā), tomēr nelikumīgās prasības veikt kļaušas un maksāt nodevas radās vienmēr no jauna.

Deviņpadsmitā gadsimtenī jautājums par kuršu ķoniņu privilēģijām nonāca krievu administrācijas izspriešanā. 1810. gadā Kuldīgas virspilstiesā deva labvēlīgu spriedumu par ķoniņu privilēģiju atjaunošanu. Spriedumam pievienojās Kurzemes guberņas valdes domēņu palāta un vicegubernātors, kas izpildīja gubernātorā vietu.

Tomēr Krievijas senāts 1854. gadā pasludināja spriedumu, ka 1) ķoniņu zeme uzskatāma par kopīpašumu, 2) uz šīs zemes dzīvojošie atbrīvojami no pienākumiem pret Kuldīgas muižu un no maksājumiem par zemi kronim, un 3) viņiem jāmaksā kronim galvasnauda un jādod rekrūši. Šo lēmumu ķoniņi pārsūdzēja ļoti plašā iesniegumā (1854. g. 17. novembrī), ko pašrocīgi parakstīja kuršu ķoniņu ciema burmestrs Kristaps Peniķis, bet pārējie ķoniņi, pavelkot zem iesnieguma trīs krustus. Nākošajā gadā kuršu ķoniņi griezās ar padevīgu lūgumu pie ķeizara Aleksandra. Ķeizars pavēlēja Kuldīgas virspilstiesai lietu izmeklēt, un tā 1868. gadā pasludināja savu spriedumu, ka Kuldīgas apriņķī septiņos ciemos dzīvojošie brīvnieki jeb kuršu ķoniņi ir atbrīvoti no jebkādiem personiskiem pienākumiem maksāt nodevas un dot rekrūšus. Kurzemes galma virstiesā šo spriedumu apstiprināja 1875. gadā, un Krievijas senāts 1884. gadā pasludinātajā spriedumā šo Kuldīgas virspilstiesas lēmumu atzina par pareizu. Tomēr dzīve bija attīstījusies tālāk, un šī uzvara ķoniņiem neko nedeķa. 1874. gadā Krievijā stājas spēkā vispārējās ķaķakļaušības likums, kas

attiecās uz visām kārtām un anulēja arī ķoniņu tiesības nedot rekrūšus. 1877. gadā atcēla arī galvasnaudu, no kā ķoniņi bija atbrīvoti, bet paredzēja jaunus nodokļus, kam ķoniņi bija pakļauti tāpat kā visi citi.

Ķoniņu privilēģiju atliekas likvidēja Latvijas republikas saeima 1929. gadā, izdodot likumu par Kuldīgas apriņķa brīvcieņu sadalīšanu viensētās. Tomēr ar to sākās jauns laikmets simtgadīgajā ķoniņu vēsturē. Daudzajiem Gaiļiem, kas Vācijā sasniedza ģenerāļa pakāpi, varam stādīt pretī Latvijas armijas ģenerāli Mārtiņu Peniķi. Dzimis Ķoniņciemā 1874. g. 6. novembrī, viņš beidza Kuldīgas ministrijas skolu un pēc tam Čugajevas kaŗaskolu Krievijā, 1904/1905. gadā piedalījās krievu un japāņu kaŗā, 1913/1914. gadā studēja Nikolaja kaŗa akadēmijā Pēterpilī un 1915. gadā tika paaugstināts par pulkvedi. 1916. gadā viņu iecēla par 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka komandieri un 1917. g. 6. oktobrī par latviešu strēlnieku pirmās brigādes komandieri.

Latvijas armijā pulkvedis Mārtiņš Peniķis kalpoja kopš 1918. gada novembra, bija Kurzemes kaŗa iecirkņa un Liepājas latviešu kaŗaspēka komandieris, 1919. gadā Vidzemes divīzijas komandieris un dienvidu frontes pavēlnieks cīņās pret Bermontu. 1920. gadā viņu paaugstināja par ģenerāli un iecēla par galvenā stāba priekšnieku. No 1921. līdz 1924. gadam viņš ir kaŗaspēka inspektors, pēc tam lektors Latvijas augstākajā kaŗaskolā. No 1928. gada 21. aprīļa līdz 1934. g. 14. novembrim Peniķis bija Latvijas armijas komandieris, pēc tam pensijā.

Mārtiņam Peniķim ir daudz darbu kaŗa vēsturē, kas viņam nodrošināja ievēlēšanu Latvijas vēstures institūtā.

Peniķa darbus plaši izmantojis vēsturnieks Edgars Andersons, kas par Mārtiņu Peniķi devis šādu raksturojumu: „labi izglītotais, bet ne sevišķi apdāvinātais, smagnēji aristokratiskais [. . .] Mārtiņš Peniķis”.⁵⁴ Šī raksta autors ģenerāli Mārtiņu Peniķi pazina personiski, sadarbojoties Latvijas vēstures institūtā, un nekādi nevar pievienoties šim Andersona subjektīvajam raksturojumam. Kamēr epitets „smagnēji aristokratiskais” pieļauj dažādu interpretāciju, negatīvais spriedums „ne sevišķi apdāvinātais” ir noraidāms. Nenākot no aristokratijas, un bez jebkāda aizmugures atbalsta Mārtiņš Peniķis Krievijas cariskajā armijā tikai savas apdāvinātības dēļ sasniedza pulkveža pakāpi.

Otrā pasaules kaŗa lielais bēgļu vilnis aizrāva arī ģenerāli Mārtiņu Peniķi, bet viņš netika tālāk par Vācijas krievu zonu un 1945. gadā atgriezās Latvijā. Viņš miris Rīgā 1964. gadā.

Kāda tad nu ir mācība, salīdzinot Gaiļu un Peniķu dzimtu. Peniķi palika latvieši un sasniedza līdzīgu sabiedrisko stāvokli kā Gaiļu pēcteči karaliskajā

MĀRTIŅŠ PENIĶIS
(Juŗa Soikana zīmējums)

Prūsijā un republikāniskajā Vācijā. Tomēr Mārtiņš Peniķis ir iegājis Latvijas vēsturē ar savu Latvijai veltīto darbu, kamēr Gaiļi bija svešu kungu un svešas valsts kalpi. Par mata tiesu tikai liktenis novērsa, ka Gaiļu pēcteči nekļuva Latvijas un latviešu ienaidnieki.

Latviešiem, izklīstot pasaules tālēs, ir iespēja izvēlēties ceļu, ko gāja Gaiļi, un ceļu, ko gāja Peniķis. Viņi var pārtautoties vai palikt latvieši pēc pašu izvēles, neviena nepiespiesti. Ja šī mācība nonāks līdz mūsu jaunās paaudzes apziņai, cerams, ka tā izvēlēsies Peniķa ceļu.

GENEĀLOĢISKIE DATI

Brīvzemnieka Anša Gaiļa dzimtas locekļi

- Ādams Frīdrichs (Aša Kristapa dēls) dz. 25. VII 1741.
Alberts Hermans Kazimirs (Alberta Kārļa Benjamiņa dēls) dz. 16. IV 1904.
Alberts Kārlis Benjamiņš (Hermana dēls) 23. XI 1859 pie Osterkapelnas – 1. X 1904 Ferchesarā.
Andrejs (Anša dēls) dz. ap 1484.
Anna – vecā Anša meita, Traksa (Trakβ) sieva – dz. 1566.
Anna Karolīna Margarēta Eva (Ernesta Frīdricha Franča meita) dz. 1906.
Ansis (brīvzemnieks, tiesnesis) 15. un 16. gadsimtenī.
Ansis, „vecais” (Andreja dēls) dz. ap 1506 – 11. IX 1613.
Ansis (vecā Anša dēls) 1574–1577.
Ansis (Neveliņa dēls) 17. gadsimtenī.
Arturs Luijs Ernests (22. III 1828 Leipenē – 4. IV 1889 Eizenachā).
Atis (Neveliņa dēls) 17. gadsimtenī.
Atis Kristaps (Oto Kristofers, Johana dēls) m. 1747.
Barnims Frīdrichs (Vilhelma Frīdricha Kārļa dēls) 21. XI 1855 Štetīnē – 25. XII 1938 Desavā.
Burchards (Andreja dēls).
Didriķis (vecā Anša dēls) 1. IX 1563 – 1595.
Ede (Klāva meita).
Egons Frīdrichs Kārlis (Vilhelma Frīdricha Kārļa dēls) 7. VII 1845 Anklamā – 16. VII 1929 Potsdamā.
Egons Immo (Egona Frīdricha Kārļa dēls) 28. X 1888 Potsdamā – 13. VIII 1937 Lībekā.
Elerts (Andreja dēls) 16. gadsimtenī.
Elīza Šarlote (Barnima Frīdricha meita).
Ernests Aleksandrs Kazimirs (Kazimira Vilhelma dēls) 4. X 1785 Štendalā – 1. VI 1832 Oldenburgā.
Ernests Frīdrichs Francis (Pēteru Emīla Konstantīna dēls) 30. IV 1870 – 13. II 1945 Drēzdenes gaisaizbrukumā.
Ernests Frīdrichs Vilhelms (Oto Franča Frīdricha dēls) 10. VII 1857 Štetīnē – 9. XI 1918 Hanoveras Mindenē.

Francis Aleksandrs + 4 citi priekšvārdi (Vilhelma Frīdricha Kārļa dēls) 3. II 1847 Anklamā – 25. VII 1921 Kēnigsbergā.

Frīdrichs Georgs Ludvigs (Kazimira Vilhelma dēls) 4. II 1776 – 12. I 1853.

Frīdrichs Vilhelms (Vilhelma Frīdricha Kārļa dēls) 15. VII 1848 Anklamā – 1. VIII 1917 Meiningenā.

Georgs Gustavs (Vilhelma Frīdricha Kārļa dēls) 25. II 1850 Berlīnē – 3. V 1927 Stolpā.

Georgs Johans Vilhelms (Georga Leopolda Kārļa dēls) dz. 16. XII 1838 Potsdamā.

Georgs Leopolds Kārlis (5. I 1792 Altmarkā – 29. XI 1876 Štendalā).

Ģertrūde („vecā Anša” meita) 1580 – pirms 1636.

Hermans Georgs Ernests Kārlis Augusts (Ernesta Aleksandra Kazimira dēls) 5. VIII 1824 Vītersheimā, Vestfālenē – 13. XII 1868 Osterkapelnā.

Ilze („vecā Anša” meita) dz. un m. 1570.

Ilze Elizabete („vecā Anša” meita), dz. 1576, prec. Šēnberga un Heringa.

Immo Ernests Rūdolfs (Pēterā Vilhelma Andreja dēls) dz. 1940.

Indriķis (Klāva dēls).

Ingrīda Margarēta Krista (Pēterā Vilhelma Andreja meita) dz. 1934.

Irēne (Franča Aleksandra meita) dz. 1882.

Irma Auguste Ida Gabriela (Ernesta Frīdricha Vilhelma meita) dz. 1897.

Johans (Jura dēls) m. 1697.

Johans Ādams Ferdinands (Ādama Frīdricha dēls) 24. II 1765 – 1807.

Josts (Neveliņa dēls) 17. gadsimtenī.

Jukums (Anša dēls) 16. gadsimtenī.

Jukums (Klāva dēls).

Jukums (Neveliņa dēls) 17. gadsimtenī.

Juris (Jukuma dēls) 16. gadsimtenī.

Juris (Burcharda radnieks) dz. 1653 – m. turku gūstā.

Juris (Klāva dēls) 16. gadsimtenī.

Juris (Neveliņa dēls) 17. gadsimtenī.

Kārlis (Kazimira Vilhelma dēls).

Katrīna („vecā Anša” meita) 1575–1602.

Katrīna (Klāva meita).

Kazimirs Vilhelms (Aša Kristapa dēls) 26. I 1746 Biržos, Lietuvā – 3. IV 1821 Štendalā.

Klāra Adelheide Kristīna Frederika (Pēterā Emīla Konstantīna meita) dz. 1864.

Klāvs (Jukuma dēls) 16. gadsimtenī.

Kristaps (Jukuma dēls) 16. gadsimtenī.

Kristaps (Neveliņa dēls) 17. gadsimtenī.

Kristīna („vecā Anša” meita) 1582–1588.

Lovisa Ģertrūde Elizabete (Ādama Frīdricha meita) 19. VI 1766 – 7. XI 1807.

Ludvigs Dītrichs Eižens (Kazimira Vilhelma dēls) 4. X 1785 Štendalā – 9. XI 1853 Oldenburgā.

Marija Elizabete Emīlija Marianna Ģertrūde (Alberta Hermana Kazimira meita) dz. 1900.

- Neveliņš („vecā Anša” dēls) 1568–1574.
 Neveliņš (Klāva dēls) 17. gadsimtenī.
 Oto Francis Frīdrichs (Frīdricha Georga Ludviga dēls) 15. IV 1818 Štrālzungē – 26.
 XI 1887 Kolbergā.
 Oto Kristofers – sk.: Atis Kristaps.
 Oto Vilhelms Kristofers (Ādama Frīdricha dēls) 3. VI 1761 – 6. IV 1804.
 Pēteris Emīls Konstantīns (Ludviga Dītricha Eižena dēls) 23. IX 1830 Oldenburgā –
 30. XII 1915 turpat.
 Pēteris Vilhelms Andrejs (Ernesta Frīdricha Franča dēls) 5. II 1905 Blāzevicā – 14.
 IX 1944 Francijā.
 Urzula („vecā Anša” meita) 1578–1588.
 Vilhelms (Kazimira Vilhelma dēls) dz. pirms 1776.
 Vilhelms Frīdrichs Kārlis (Frīdricha Georga Ludviga dēls) 21. IV 1814 Berlīnē – 11. I
 1879 turpat.
 Vilhelms Morics Egons (Franča Aleksandra dēls) 4. II 1879 Kēnigsbergā – 5. XI 1945
 Potsdamā.

Ieprecētie Gaiļu dzimtas locekļi

- Šarlote Sofija Konkordija Barca (Barz), Frīdricha Georga Ludviga sieva, 1786–1872.
 Hanss Bekers (Becker), Katrīnas vīrs.
 Elizabete Berga-Šēnfelda (von Berg-Schönfeld), Egona Frīdricha Kārļa sieva, 1862–
 1943.
 Eva Katrīna Bistrama (von Bistram), Aša sieva, 1719–1750.
 Otomārs Bistrams (von Bistram), Aša sievastēvs.
 Retchers Bodchers (Bodcher), Klāva znots.
 Doroteja Brakela (Brakel), Andreja sieva.
 Timans Brakels (Brakel, arī: Brackell, Brackells), Andreja svainis, m. 1602.
 Eliāza Dasela (von Dassel), Vilhelma Frīdricha Kārļa sieva, 1817–1899.
 Šarlote Eglofšteina (von Egloffstein), Frīdricha Vilhelma sieva, 1854–1943.
 Šarlote Ende (von Ende), Barnima Frīdricha sieva, 1869–1948.
 Margarēta Foigta (Voigt), Ernesta Frīdricha Franča sieva, dz. 1873.
 Anna Gerstenberga (Gerstenbergk, Edle von Zech), Georga Gustava sieva, 1855–1899.
 Anna Gertsā – sk.: Sēlsa.
 Elizabete Hardenberga (von Hardenberg), Hermana sieva, 1831–1867.
 Minna Heike (Heyke), Ernesta Frīdricha Vilhelma sieva, 1866–1943.
 Michaels Herings (Hering), Ilzes Elizabetes vīrs.
 Anna Holmana (Hollmann), Ludviga Dītricha Eižena sieva, 1796–1857.
 Jochims Homans (Homann), Klāva znots.
 Sofija Anna Šarlote Jagova (von Jagow), Kazimira Vilhelma sieva, 1755–1813.
 Sofija Doroteja Klopmana (Klopmann), Ādama Frīdricha sieva, 1731–1797.
 Elza Krednera (Credner), Alberta Kārļa Benjamiņa sieva, dz. 1875.
 Ernestīne (Kristīna) Kudlinga (Kudling), Juŗa (Neveliņa dēla) sieva, 17. gadsimtenī.
 Auguste Kvanta (Quandt), Oto Franča Frīdricha sieva, 1827–1903.
 Sofija Letanē Senpōla (Le Tanneux von Saint-Paul), Franča Aleksandra sieva, 1857–
 1933.

Elizabete Levecova (von Levetzow), Ludviga Dītricha Eižena sieva, m. 1813.
 Sofija Vilhelmīne Luize Līderica (von Lüderitz), dz. Šenka Flechtingena (Schenck von Flechtingen), Kazimira Vilhelma sieva, 1750–1781.
 Margarēta Lindemana (Lindemann), Juŗa (Klāva dēla) sieva.
 Edīte Putkamera (von Puttkamer), Egona Immo sieva, dz. 1899.
 Erna Putkamera (von Puttkamer), Georga Gustava sieva, 1873–1945.
 Hedvīga Rādīsa (Radies, arī: Radyβ), „vecā Anŗa” sieva.
 Karolīna Resinga (von Rössing), Pēterŗa Emīla Konstantīna sieva, 1841–1912.
 Anna Sēlsa (Sehls), Didriŗa sieva, vēlāk prec. Gertsas (Gerths).
 Heinrichs Spenks (Spencck), Edes vīrs.
 Antonijs Šēnbergs (Schönberg), Ilzes Elizabetes vīrs, 1546 Breslavā – 1612.
 Emīlija Šlotheima (von Schlotheim), Ernesta Aleksandra Kazimira sieva, 1798–1863.
 Margrita Štūta (Stuht), Pēterŗa Vilhelma Andreja sieva, dz. 1906.
 Margarēta Elizabete Teiringa (von Theuring), Johana sieva, 17. gadsimtenī.
 Sofija Vildava (Wildaw), Jukuma (Klāva dēla) sieva.
 Marija Vindheima (von Windheim), Vilhelma Morica Egona sieva, dz. 1887.

VĒRES

1 Dokumenti publicēti: Eduard [. . .] Fircks, „Die Familie Gayl in Kurland”, *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1898* (Mitau 1899), 63. lpp. un pēc tā, nedaudz grozot lielo burtu lietoŗanu: A.Švābe, „Kurŗu kŗoniŗi un novadnieki”, *Straumes un avoti I* (1962), 246–247. lpp.

2 1520. g. 26. septembrŗa lēŗaraksts: Fircks, *op. cit.*, 63–64. lpp.; Švābe, *op. cit.*, 247–248. lpp.

3 Mestra Pletenberga lēŗagrāmata Penīķim 1504. g. 23. augustā: „[. . .] Andreas Penneck, dem Cursken konyng, umme synes truwen denstes willen, den he uns unde unsem orden im latesten vorgangen orloge unde veyden in Ruslanth gedaen heft [. . .]”, Švābe, *op. cit.*, 243. lpp.

4 Fircks, *op. cit.*, 74., 76. un 81. lpp.

5 *Ibid.*, 64–65. lpp.

6 *Ibid.*, 81. lpp.

7 Edgars Dunsdorfs un Arnolds Spekke, *Latvijas vēsture 1500–1600* (Stokholmā 1964), 412., 436., 437., 441., 443. un 685. lpp. Kad ŗo grāmatu publicēja, pirmais autors, kas Brakela rakstus atrada, nezināja, ka Brakela ģimenē ieprecējies latvietis. Līdz ar to minējums, ka Brakela minētie fakti varētu attiekties arī uz igauŗiem, ir revidējams. Brakela dzeju latviskojusi Liliŗa Dunsdorfa.

8 Fircks, *op. cit.*, 71. lpp.

9 *Ibid.*, 75. un 80. lpp.

10 *Ibid.*, 80. lpp.

11 *Ibid.*, 81. lpp.

12 *Ibid.*, 73. lpp.

13 *Ibid.*, 75. lpp.

14 *Ibid.*, 77. lpp.

15 *Ibid.*, 77. lpp.: „[...] der Clauß aber bei dem Gottseligen Herrn Hertzog Gott-
hardten so viel impetiret [...]”.

16 *Ibid.*, 77–80. lpp. Turpmākais pēc šī avota.

17 Edgars Dunsdorfs, *Kurzemes kaņakartes 17. un 18. gadsimtenī* (Melburnā 1984) –
sk. 100. un 105. lpp. un *Otto Gayl* (pie Tukuma) 103. lpp.

18 H. v. Bienenstamm & E.A. Pfingsten, *Beschreibung des kaiserlich-russischen Gouver-
nements Kurland [...]* (Mitau und Leipzig 1841), 104. lpp.

19 Fircks, *op. cit.*, 79. lpp. Sešu dižcilīgo parakstītājā Gaiļu senču radurakstā (sk. 17.
lpp.) ir arī atzīmēts, kādas muižas katrs no tur minētajiem valdīja. Par karalisko poļu
majoru Johanu Gaili bija teikts, ka viņš ir Mazpraviņu jeb *Ottogailen* dzimtkungs un Maz-
rendas muižas ķīlasturētājs. Par karalisko poļu majoru Oto Kristoferu fon Gaili minēts,
ka viņš Mazpraviņas jeb *Ottogailen* Tukuma novadā pārdevis hercogam un ir *Luckian*
muižas ķīlasturētājs Upītes novadā, Lietuvā. Arī par Ādamu Frīdrichu fon Gaili teikts, ka
viņš ir *Luckian* muižas ķīlasturētājs.

Dokumentu parakstītāji: Kārlis Frīdrichs fon Bistrams, Vadakstes dzimtkungs;
Kārlis Frīdrichs fon Mirbachs, Saksijas kambaķkungs; Frīdrichs Reinholds fon Mirbachs,
Kurzemes hercoga kamerjunks; Ādams Frīdrichs Klopmans, Vircavas dzimtkungs;
Ādams Frīdrichs fon der Ostens, saukts Sakens, Kaldabruņas dzimtkungs; Hermans Dī-
richs Šulte, inženieris, kapteinis.

20 Emilian von Żernicki-Szeliga, *Der Polnische Adel und die demselben hinzugetre-
nen andersländischen Adelsfamilien. Generalverzeichnis I* (Hamburg 1900), 268. lpp. *Pol-
ska Encyklopedia Szlachecka I* (Warszawa 1935), 318. lpp.; *ibid.* II (Warszawa 1935), 150.
lpp.; *ibid.* V (Warszawa 1936), 247. lpp.

21 Fircks, *op. cit.*, 78. lpp.

22 Turpmākais par Kazimira Gaiļa ģeneāloģiju pēc Ērenkrōka darba: Hans Friedrich
v. Ehrenkrook (ed.), *Genealogisches Handbuch des Adels, Band 7 der Gesamtreihe: Ge-
nealogisches Handbuch der Freiherrlichen Häuser B, Band I* (Glücksburg/Ostsee 1954),
99–104. lpp.

23 Friedrich von Klopmann (ed.), *Kurländische Güter-Chroniken II* (Mitau 1894),
110. lpp.

24 Sk. viņa vēstules un rīkojumus: Wilhelm Deist (ed.), *Militär- und Innenpolitik im
Weltkrieg 1914–1918 I* (Düsseldorf 1970), *passim*.

Profesoram Fricim Fišeram, acīm redzot, bija grūti atšķirt daudzus Gaiļus. Sk.:
Germany's Aims in the First World War (New York 1962, London 1967), kur 278. lpp.
minētais Gailis ir Vilhelms, bet 279. lpp. minētais ir viņa vectēvs – Egons.

25 Ernst Heinrich Kneschke, *Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon*, Band III
(1859–1870; pārspiedums: Leipzig 1929), 458–459. lpp.

26 Deist, *op. cit.* II (Düsseldorf 1970), 244. un sek. lpp.

27 Karl Bosl (ed.), „Gayl, Wilhelm Frh. von”, *Biographisches Wörterbuch zur deut-
schen Geschichte* (München 1973), 853. un 854. sl.; Herbert Obenaus, „von Gayl, Wil-
helm Moritz Egon [...]”, *Altpreußische Biographie III* (Marburg/Lahn 1975), 916–917.
lpp.; Gerhard Taddey (ed.), *Lexikon der deutschen Geschichte* (Stuttgart 1983), 427. lpp.;

Herbert Michaelis etc. (eds), *Ursachen und Folgen vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945* [. . .], Registerband (Berlin), 40. lpp.; Walter Görnitz, *Die Junker* (Glücksburg/Ostsee 1957), 295., 346. lpp. uc.; Fritz Fischer, *Germany's Aims in the First World War*, 278. lpp. Darbs tulkots no vāciskā izdevuma *Griff nach der Weltmacht* (Düsseldorf 1961); Martin Kitchen, *The Silent Dictatorship* (London [1976]), 211. lpp.; Bernhard Mann, *Die baltischen Länder in der deutschen Kriegszielpublizistik 1914–1918* (Tübingen 1965), 63. lpp.

28 Fischer, *op. cit.*, 278. lpp.

29 Fircks, *op. cit.*, 61. lpp.

30 Kneschke, *op. cit.*, 458. lpp.

31 Fircks, *op. cit.*, 62. lpp.

32 G. A. v. Mülverstedt, *Der abgestorbene Adel der Provinz Preußen*. Ergänzungen (Nürnberg 1900), Tafel 4. Sk. ģerboņu attēlus: *J. Siebmacher's Großes Wappenbuch*, Band 25 (pārspiedums: Neustadt an der Aisch 1980), Tafel 100.

33 Ehrenkrook, *op. cit.*, 99. lpp.

34 Görnitz, *op. cit.*, 346. lpp.

35 Wilhelm Lenz, „Volkstumswechsel in den baltischen Ländern”, *Ostdeutsche Wissenschaft* III/IV (1958), 182. lpp.

36 Fircks, *op. cit.*, 62. lpp.

37 Bogislav von Kleist, *Die Generale der Königlich Preussischen Armee von 1840–1890* (Hannover 1891). Nachträge für die Jahre 1891 und 1892 (Leipzig 1895) etc.

38 *Meyers Lexikon* IV (siebente Auflage, Leipzig 1926).

39 *Ibid.* Ergänzungen XIV.

40 *Rang- und Quartier-Liste der Königlich Preussischen Armee und Marine* (Berlin) un vēlāk: *Rangliste der Königlich Preussischen Armee* [. . .] für [gads] (Berlin).

41 J[ānis] Endzelīns, *Latvijas vietu vārdi* II. Kurzemes un Latgales vārdi (Rīgā 1925), 141. lpp.

42 Fircks, *op. cit.*, 64–65. un 67. lpp.

43 Endzelīns, *op. cit.*, 138. lpp.

44 Dunsdorfs, *Kurzemes kartas*, 100. lpp., D7 un E7.

45 Fircks, *op. cit.*, 77. lpp.

46 Klopmann, *op. cit.*, 109. lpp. Par Indriķi Valdemāru kā šī posma autoru sk.: „Vorbericht”, *ibid.*

47 Fircks, *op. cit.*, 60. lpp.

48 Endzelīns, *op. cit.*, 99. lpp.

49 Lietuvas armijas topografiskās daļas 1: 100 000 mēroga karte, apzīmēta ar 1206. numuru.

50 Kneschke, *op. cit.*, 458. lpp.; Mülverstedt, *op. cit.*, 7. lpp.

51 Görnitz, *op. cit.*, 346. lpp.

52 Švābe, *op. cit.*, 238. un sek. lpp.

53 Jāpateicas kollēgam Andrejam Plakanam par filmas fotokōpiju, ko 1940. gada 23. maijā uzņēmuši vācu repatrianti Valsts archīvā it kā no „Seelenlisten der Privatgüter

im Goldingschen Ksp. 1797". Tā kā rokraksts par kuršu ķoniņiem atšķiras no rokraksta pārējos sarakstos, tāpat atšķiras arī formulārs, kur ziņas ierakstītas, un beidzot, tā kā uz kuršu ķoniņu saraksta ir uzraksts „Prod. d. 2 Jul. [nesalāsams gads]”, tad ir šaubas, vai dati par kuršu ķoniņiem attiecas uz 1797. gadu.

⁵⁴ Edgars Andersons, *Latvijas vēsture 1914–1920* (Stokholmā 1967), 108. lpp.

EKSKURSS

Viltotais kaņakarogs

Iepriekš (11. lpp.) pieminēts hercoga Gotharda karodznieka Anša Gaiļa nestais karogs. To 1636. gada liecībā Elizabete (Ilze), dz. Gaile (atraitne Šēnberga, precējusies Heringa) apraksta šādi: „Zudem so hat ihr Vater, Hans Gayll in Herzog Gotthardt Kriegsdiensten in die 32 Jahr eine Fahne, so sie selber gesehen, von braun Armisi, darin ein Büffelskopf und drei weisse Ordens-Kreutze gemalt gewesen, geführet, und ihr Fändrich gewesen”. Tulkojumā: „Turklāt viņas tēvam Ansim Gailim hercoga Gotharda kaņadienestā bijis karogs, ko viņa pati redzējusi. Tas bijis gatavots no brūnas zīda drānas, uz kuņas bijusi uzgleznota būbala galva ar trim [vācu] ordeņa krustiem. Viņš bijis karodznieks.”¹

Kaut nav pamata šaubīties par šīs liecības patiesīgu, ir zināmi vismaz divi gadījumi, no kuriem vienā karoga apraksts ir nedrošs, un otrā tas ir neapšaubāms viltojums.

Pirmais attiecas uz Andreja Peniķa karogu. Par Peniķa karogu 1559. gadā Johans Renners tēlojumā par ordeņa kauju ar krieviem raksta: „Dan die Russen wereden sych dapper, schloegen der Curischen buren fenrich (welchs ock ein buhr is und dye Curische koning genant wort) vam perde; dye entlep mit dem fenlin under einen busch und quam des andern dages gesunt wedder int leger.” Tulkojumā: „Krievi varonīgi aizstāvējās, nogāza kuršu zemnieku karodznieku (kas arī pats ir zemnieks un ko sauc par kuršu ķoniņu) no zirga. Tas pamuka ar karogu zem krūma un nākošā dienā sveiks atkal atgriezās nometnē.”²

Interpolētajā Rennera kronikas izdevumā šis sausa un patiesais stāsts ir ievērojami paplašināts. Kuršu karodznieka senči pagānu laikos bijuši Kurzemes ķeniņi, un viņu ģerbonis bijis lauva. Ordeņa mestrs Pletenbergs, uzmodinot kuršu ķoniņu cīnīties, esot teicis, ja viņš varonīgi necinīsies, tad karoga lauvas vietā ievietos zaķi.³

Acīm redzot, lauva Peniķa ģerbonī bija vajadzīgs tikai anekdota izpušķojuma dēļ, līdz ar ko karoga apraksts kļūst problēmatisks. Vienīgajā saglabātajā kuršu ķoniņa karoga attēlā nekāds zīmējums nav saskatāms.

KONIŅCIEMA ĢERBONIS LIPAĪĶU BAZNĪCAS LOGĀ 1664. GADĀ
 (labajā pusē mācītāja K. Amendas paskaidrojums)

Par kāda cita karoga aprakstu un pat zīmējumu jau skaidri pierādāms, ka tas ir viltojums. Šis karogs plašākai publikai kļuva labi pazīstams, kad tā attēlu savā grāmatā ievietoja Teodors Zeiferts ar parakstu „Šķietamais seno latviešu karogs”. Par karogu Zeiferts raksta: „Karogs iegūts no prūšiem, nācis rokās prūšu bīskapam Kristianam pēc 1200. gada un vēlāk glabājies kādā baznīcā. Par to vēsta 16. g. simteņa kronisti Simons Grunavs, Lūkass Dāvids, Henebergers. Pēdējais savu kroniku sastādījis 1552. g., uzņemdams tanī arī karoga zīmējumu (sk. 37. att.). Pēc tā pagatavots grezns karoga attēlojums krāsās, kuš glabājas kņaza Čartorijska muzejā Viļņā. Tam vienā pusē viens pret otru saslējušies zirgi, otrā pusē trīs cilvēku (dievu) krūšu tēli, viens (vidējais) staru vainagu, otrs miroņautu, trešais lapu vainagu ap galvu. Tēliem pāri uzraksts, kas sākas, no apakšas uz augšu ejot, kreisos sānos. Sis uzraksts dažādi iztulkots un lasīts. Rīgas mācītājs Bergmanis to iztulkoja: Dievs Kurko sapīks postitaies istukšos, Siliņš [Matiss Siliņš], še atrazdams tāda paša tipa burtus, kā uz citiem latviešu senatnes priekšmetiem, devis karoga uzrakstam šādu

iztulkojumu: Deiva vardai amin žmugoiti praišosi spanujies. T. i., Dieva vārdā, amen. Cilvēks prūšos, sparojies (?).”⁴

Simons Grunavs gan minēto karogu apraksta citādi. 16. gadsimtenī sarakstītājā *chronikā*⁵ Grunavs apraksta teiksmaina karaļa Vitovuda kaņakarogu un ģerboni. Vitovuds (arī: Vidovuts) kopā ar savu brāli Brutenu pēc gotu uzbrukuma evakuējušies no Gotlandes, un viņu vadībā 46 000 kimbru apmetušies Prūsijā, pakļaujot tur dzīvojošos mežņus. 521. gadā Vitovuds un Brutens sasaukušī kopā gudrākos vīrus un atklājuši viņiem dievu gribu. Dievi noteikuši, ka Vitovudam jāklūst par karali, bet Brutenam par virspriesteri. Pēdējais pieņēmis krīva Kirvaita titulu, bet okupētā zeme nosaukta par Bruteniju [t. i., Prūsiju]. Brutens Rikoitā līcis iekārtot mītni sev un trim dieviem — Patolam, Potrīmpam un Pērkonam.⁶ Grunavs apraksta šo dievu izskatu, kādi tie bijuši ieausti Vitovuda kaņakarogā:

„Von dem felt bannir und wopin des konigs Witowudi

Das bannir war ein weisz tuch 5 elen langk, 3 elen brett und hett in sich gewurcht 3 bilde der gestalt wie mennir, blo waren ire cleider und woren brustbilder in solcher formen: das eine war wie ein man junger gestalt ane bardt, gekronett mit saugelen und frolich sich irbot und der gott vom getreide und hies Potrīmpo. Das ander [Perkuno] war wie ein zorniger man und mitelmessigk alten, sein angesicht wie feuer und gekronet mit flammen, sein bart craus und schwarcz, und sogin sich beide an noch iren geschiglichkeiten, der eine frolich wie er des andern zornigen lachete und der ander auffgeblosen in zornn. Das dritte bilde war ein alter mahn mit einem langen groen bardt und seine farbe gantz totlich, war gekronet mit einem weissen tuche wie ein morbant unde sag von unden auff die andern an unde his Patollo mit namen.

Sust aber wu es ein schilt war, woren stetit 2 weise pferde, die in hilden zwischen in, auff dem schilde war ein brust bilde wie ein mensch und ein angesichtt wie ein beer mit offenem munde. So woren im schilde und im bannir buchstaben und schriffte unsz unbekant noch solcher form und weise, wie hie undene ist gemerckt und gesehen: . . .”

Tulkojumā: „Par karaļa Vitovuda kaņakarogu un ģerboni. Karogs bija balta audekla, 5 olektis garš un 3 olektis plats, un tajā bija ieausti 3 it kā cilvēku attēli. Viņu tērpi bija zili, un krūšutēli bija šādā veidā: viens bija kā jauneklis bez bārdas, vainagots ar vārpu pušķiem un priecīga paskata. Tas bija labības dievs, un to sauca Potrīmps. Otrs [Pērķona vārds tekstā nav minēts, bet ir skaidrs, ka domāts Pērķons] bija it kā dusmīgs vīrs vidējos gados. Tā seja bija kā uguns, un viņš bija vainagots ar ugunsmēlēm. Viņa bārda bija sprogaina

VILTOTAIS LATVIEŠU VAI SENPRŪŠU KAROGS

un melna. Abu paskats bija viņiem raksturīgs — viens priecīgs, otrs dusmīgs. Viens smējās, otrs bija uzpūties dusmās. Trešajā attēlā bija vecs vīrs ar garu, sirnu bārdu, un viņa sejaskrāsa bija kā nāvei. Tas bija vainagots ar baltu drānu kā turbānu un skatījās caur pieri uz abiem pārējiem. Viņa vārds bija Patols.”

Tekstā tad seko ģerboņa apraksts. Ģerbonis bijis vairogs starp diviem vairoga turētājiem — zirgiem. Uz vairoga bijis it kā cilvēka krūšutēls, bet ar lāča seju un atvērtu muti. Ģerbonis vēlākajos atdarinājumos ievietots karoga otrā pusē, kā to min Zeiferts.⁷ Uz vairoga un karogā bijuši nepazīstami burti un raksti, ko Grunavs uzzīmējis.

Vilhelms Manharts ir noskaidrojis, ka viss šis apraksts ir Grunava izdomājums.⁸ Aprakstītos notikumus par Vitovudu un Brutenu Grunavs attiecina uz sesto gadsimteni, bet viņš nav zinājis, ka vairoga turētāji parādās karaļu zīmogos tikai kopš 13. gadsimteņa, bet dzīvnieki kā vairoga turētāji tikai kopš 14. gadsimteņa otrās puses. Manharts domā, ka Grunavs ierosmi karoga idejai guvis no Merseburgas bīskapa Tītmara (Thietmar, miris 1018. g.) chronikas. Tajā minēts, ka ķeizara Heinricha II sabiedrotajiem — pagāniskajiem ļiutiņiem — bijis karogs ar dievietes attēlu, kas sašauts viņu kaņagājienā pret poļu Boļslavu Chrabriju (Drošsirdīgo).

Manharts meklējis pirmsākumu arī pārējiem elementiem Grunava izgudrojumā. Tā par trim it kā senprūšu dieviem Manharts domā, ka Grunavs tos aizņēmis vai nu no Brēmenes Ādama darba (ap 1075. g.),⁹ vai uz tā dibinātās Alberta Kranca publikācijas.¹⁰ Šais avotos ir runa par Upsalas templi ar zviedru dieviem — Toru, Vodanu un Friko.¹¹

VĒRES

- ¹ Fircks, *op. cit.*, 71. lpp.
- ² Johannes Renner, *Livländische Historien 1556–1561*, P.Karstedt, ed. (Lübeck 1953), 68. lpp.
- ³ *Johann Renner's Livländische Historien*, R.Hausmann u. K.Hohlbaum, eds (Göttingen 1876), 266. un sek. lpp.
- ⁴ Teodors Zeiferts, *Latviešu rakstniecības vēsture I* (Rīgā 1922, 1926; pārspiedums Linkolnā 1957), 246–247. lpp.
- ⁵ Simon Grunau, *Cronica und beschreibung allerlütlichenn, nützlichsten und waren historien des namkundigenn landes zu Prewssen (1517–1529)*, publicēts Leipcigā (1876).
- ⁶ Wilhelm Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre* (Rīgā 1936, pārspiedums Hannoverā 1971), 192. lpp.
- ⁷ *Ibid.*, 195. lpp.
- ⁸ *Ibid.*, 224. lpp.
- ⁹ Adami Bremensis *Gesta Hammaburg. ecclesia pontificum*.
- ¹⁰ Albert Krantz, *Chronica regnorum aquilonarium Daniae, Sueciae et Norvegiae* (Argentorati 1546).
- ¹¹ Mannhardt, *op. cit.*, 217. un sek. lpp.

NAPOLEONA KARASPĒKS LATVIJĀ

Kārlis Kangeris

Kaŗa priekŗvakarā

Napoleona kaŗu ietekme Latvijas teritorijā kļuva manāma ar 1797. gadu, kaut tieŗā kaŗadarbība bija vēl tālu no robeŗām. Ar cara Pāvila I rīkojumu arī Baltijā pavēlēja dot rekrūŗus armijai. 1805. gadā cariskā Krievija iesaistījās kaŗā pret Napoleonu. Nododamo rekrūŗu normu paaugstināja un lika organizēt „brīvprātīgo” miliciju. Vidzemes un Kurzemes guberņā paredzēja iesaukt kopskaitā 32 000 vīru, no kuŗiem apmēram 20 000 varēja būt latvieŗi.¹ Muiŗniecības pretestības dēļ ŗie rīkojumi Latvijas teritorijā neīstenojās. 1807. gadā Tiltzītē parakstīja krievu un franču mialīgumu, kuŗā Krievija pievienojās Napoleona izsludinātajai kontinentālajai blokādei pret Angliju. Līgums manāmi iedragāja saimniecisko dzīvi Baltijā. Saimniecisko intereŗu labā 1810. g. 31. decembrī (pēc jaunā stila: 1811. g. 12. janvārī) Krievija izdeva jaunu muitu tarīfu, tā praktiski pārkāpjot Tiltzītes līgumu. Citiem vārdiem, tā bija atteikšanās no kontinentālās blokādes, tā palielinot kaŗa draudus. Latvijā sāka Daugavpils cietokŗņa būvi, nostiprināja Rīgas mūrus, ierīkoja labības magazīnas armijas vajadzībām, pieprasīja ŗķūtniekus. ŗo darbu un nodevu smagums bija jāiznes zemniekiem. Tā pienāca 1812. g. 24. jūnijs,² kad Napoleona armija pārgāja pār Nemunas upi un sāka kaŗaoperācijas pret Krieviju. ŗīs operācijas skāra arī Latvijas teritoriju – Kurzemi (neatkarības laika Kurzemes un Zemgales apgabalu).

Franču mēŗķi un armija

Tā kā krievu armija atteicās no saviem sākotnējiem plāniem – aizstāvēties nocietinātajā Drisās noietnē pie Daugavas – un atkāpās uz zemes iekŗieni, tad arī Napoleona galvenā armija sekoja krieviem. Invāzijas armijas ārējo kreiso spārnu veidoja 10. korpuss Tarentas hercoga marŗala Makdonalda (Etienne Macdonald) vadībā, kuŗam par kaujaslauku bija paredzēta Latvijas teritorija. Marŗala Makdonalda veicamie uzdevumi bija ŗādi:³ 1) nosargāt Nemunas upi kā armijas galveno piegādes līniju, resp. nosargāt ziemeļu flanku, 2) atturēt Rīgas garnizonu no ofensīvas militārās darbības, 3) būt gatavībā pāriet pār Daugavu, lai apdraudētu krievu rietumarmijas labo spārnu, 4) ieņemt Daugavpils cietoksni, 5) ielenkt un ieņemt Rīgu, lai sagādātu kaŗavīriem telpas ziemai

un iegūtu stipru atbalstpunktu un labu ostu, 6) ieņemt Kurzemi, to neizpostot, lai saglabātu armijai pārtikas apgādes bāzi.

Uzdevumu izpildīšanā maršalam bija atstātas brīvas rokas. Kā tālākā kaŗadarbība rādīja, tad pārāk lielas brīvības atstāšana atsevišķiem armijas korpusu maršaliem Daugavas frontes līnijā, arī ārpus Latvijas robežām, kavēja sasniegt vispārējos stratēģiskos mērķus. Armijas korpusi darbojās, savstarpēji vāji sazinoties, nesaskaņoja operācijas, pat nesniedza viens otram palīdzību. Tas mazināja franču armijas korpusu sākotnējo skaitlisko pārākumu. Sevišķi Makdonalds vispār izrādīja maz aktivitātes, pat pēc atkārtotiem Napoleona atgādinājumiem.⁴

Franču armijas 10. korpusā ietilpa divas divīzijas: septītā un divdesmit septītā. Septītā divīzija Granžēna (Grandjean) vadībā bija jaukta sastāva. Latvijā iesoļojot, tajā bija šādas vienības:⁵ a) trīs poļu kājnieku pulki (5., 10. un 11.), divi poļu artilērijas pulki un viens poļu sapieŗu pulks – kopā 268 virsnieki un 7826 kareivji; b) 13. Bavārijas kājnieku pulks – 48 virsnieki un 1275 kareivji; c) 1. Vestfālenes kājnieku pulks – 43 virsnieki un 1439 kareivji; d) četri prūšu huzāru eskadroni ar 22 virsniekiem un 492 apakšvirsniekiem un kareivjiem.

Divdesmit septīto divīziju veidoja, tā sauktais, Prūšu palīgkorpuss, kuŗam Napoleons pretēji norunām tomēr bija piešķīris divīzijas numuru. Lai 24. februārī Parīzē noslēgto līgumu (kuŗā arī ietilpa palīgkorpuss – 20 000 vīru – kaŗagājiens uz Krieviju) padarītu prūšiem labāk pieņemamu, franči solījis pēc gūtās uzvaras atstāt Prūsijas karalim Krievijas Baltijas provinces, vismaz Kurzemi.⁶ Prūši Latvijā iesoļoja ar 639 virsniekiem un 17 180 kareivjiem.⁷ Korpusu vadīja ģenerālis Grāverts (Julius von Grawert), kuŗu 13. augustā nomainīja grāfs Jorks (Johann David Ludwig York).

Iesoļojot Latvijā, 10. korpusa kopējais stiprums bija 29 232 vīri (no tiem 1020 virsnieku).⁸ Septembrī korpusam pievienojās 7 artilērijas pulki un sapieŗu vienības (ap 2000 vīru), lai sagatavotu Rīgas aplenkšanu, bet oktobrī visas šīs vienības atkal Latviju atstāja. Uz palikšanu bija ieradies tikai viens flotes bataljons (bez kuŗiem!), lai apsargātu jūrmalu. Korpusa ģenerālstābs bija franču. Tā gandrīz trīs ceturdaļas 10. korpusa kaŗavīru nāca no Vācijas, resp. Bavārijas, Vestfālenes un Prūsijas karalistes.

Krievu kaŗaspēks pie Daugavas Latvijas daļā jūlija mēnesī, kaŗadarbībai sākoties, bija manāmi mazāks – ap 19 000 vīru. Rīgas cietokšņa garnizons nepārsniedza 15 000 vīru.⁹ Daugavpils pagaidu aizstāvēšanai bija paredzēts 3300 vīru ģenerāļa Hamena vadībā.¹⁰ Pārējie bija milicija, dažādas jātnieku vienības

un jūrnieki. Augustā pastiprināja jūras aizsardzību. Septembrī pienāca pastiprinājumi no Somijas — 10 519 vīri,¹¹ bet oktobrī, pēc neveiksmīgām kaujām ar prūšiem, somi devās atkal no Rīgas prom. Oktobrī Rīgā tomēr ieradās atlikusī Somijas armijas daļa un novembrī vairāki jātnieku pulki. Visu kaŗa laiku nāca klāt jauno rekrūšu vienības. Visumā tomēr var teikt, ka krievu kaŗaspēks Daugavas frontē Latvijā nekad nesasniedza 10. franču korpusa sākotnējo kopējo stiprumu.

Naktī no 23. uz 24. jūniju Napoleona armijas 10. korpuss šķērsoja Nemunas upi pie Tilzītes un lēnā garā devās caur Lietuvu Latvijas virzienā. Līdz 16. jūlijam bija sasniegta Panevėža, no kurienes sākās korpusa tiešā militārā akcija pret Latvijas teritoriju.

Pirms Makdonalda pār Latvijas robežu jau bija pārgājis Ūdino (Oudinot) vadītais 2. korpuss, kas 13. jūlijā uzbruka Daugavpils nepabeigtajam cietoksnim. Pēc neveiksmes Ūdino nākamajā dienā devās tālāk pa Daugavu uz augšu, lai nonāktu viņam paredzētajās pozīcijās. Šī Ūdino attālināšanās no galvenās armijas Napoleonam nemaz nepatika, un turpmāk Ūdino pakļāva Murata virspavēlniecībai.

17/18. jūlijā, ejot Bauskas virzienā, 10. korpuss pārgāja pār Kurzemes robežu. Korpusa labais spārnš (7. divīzijas brigādes) cauri Bauskai devās uz Jaunjelgavu un Jēkabpili, kamēr centrs (prūšu divīzija trijās kolonnās) soļoja uz Jelgavu, Iecavu un pa Rīgas-Skaistkalnes šoseju līdz Raņķiem un Drakanas muižai. Kāda cita prūšu armijas vienība, kas bija atdalīta no korpusa, no Klai-pēdas (Mēmeles) devās divās kolonnās uz ziemeļiem, Kurzemē iesoļojot 19. jūlijā, lai ieņemtu ostaspilsētas — Liepāju un Ventspili.

Līdz ar to Kurzemē sākās 5 mēnešu ilga „franču” valdīšana, kas beidzās 20. decembrī, kad pēdējās prūšu vienības atstāja Kurzemi.

Fronte un kaŗadarbība

Laikā starp 24. un 29. jūliju kaŗaspēks ieņēma tam paredzētās pozīcijas, un tā izveidojās frontes līnija, kas sniedzās no Rīgas jūraslīča — Slokas līdz Daugavpilij un ar mazām pārgrozībām pastāvēja visus piecus mēnešus. 27. divīzija, resp. prūšu vienības noslēdza Rīgu no Kurzemes, izveidojot vairākas aizsardzības (nocietinājumu) līnijas. Galvenie spēki novietojās abpus Rīgas-Jelgavas šosejas pie Olaines un Pētermuižā, kur arī atradās divīzijas stābs. Labā spārna līnija stiepās no turienes cauri Plakaniešiem līdz Doles baznīcai, resp. Daugavai. Kreisā spārna līnija gāja no Pētermuižas gar Mīsas upi uz dienvidiem, tad uz ziemeļiem apkārt Tīrelpurvam līdz Babītes ezeram, resp. uz

nocietinājumu punktiem abpus ezera — pie Annas baznīcas un Slokā. Nosprotējuma mērķis bija, lai varētu pārvaldīt ceļus uz Rīgu. Frontes līnijas gaņums no Slokas līdz Dolei bija apmēram 70 km. Vēlāk vēl izbūvēja aizmugures nocietinājumus Klīves muižā un mežniecībā un Ozolmuižā. Lai aizkavētu krievu lielgaballaivu kustību, Lielupē un arī Iecavā iebūvēja aizsprostus. Saprotams, arī visās pilsētās bija pa armijas vienībai. Šai Slokas—Doles pozīcijā bija paredzēts nogaidīt, līdz būs atvesti Rīgas aplenkšanai paredzētie speciālie lielgabali. Pirmos lielgabalus Rundālē atveda 23. augustā, bet visi aplenkšanas lielgabali tur vienkopus bija 10. septembrī: 130 smagā kalibra lielgabali. To vešanai etapās pa zemesceļu no Tilzītes vajadzēja 40 000 zirgu,¹² pie kam pēdējā etapā lielgabali bija jāved latviešu zemniekiem, kuņģus šai nolūkā augusta otrajā pusē ar 5000 zirgiem sapulcināja Lielsesavā.¹³

Saskares josla starp abām divīzijām bija Jaunjelgavā. No šīs vietas līdz Dolei prūši Daugavu apsargāja tikai patruļu veidā. 7. divīzijas frontes līnija praktiski bija Daugava no Jaunjelgavas līdz Daugavpilij. Pamesto Daugavpils cietoksni kaņaspēks sasniedza 3. augustā,¹⁴ nopostot nocietinājumus un iznīcinot visus būvmateriālus un kaņamateriālus. Divīzijas vienības iekārtojās gar Daugavmalu Jēkabpilī, Krustpilī, Līkumu muižā (Stablitēnē), Vīgantē, Ilūkstē, Secē un citur. Pats Makdonalds ar korpusa stābu sekoja 7. divīzijai un apmetās Kalkūnos pie Daugavpils, lai būtu tuvāk pārējiem franču korpuseim. 7. divīzijas frontes līnija bija ap 200 km gara.

Pēc, tā sauktajām, Bauskas kaujām Makdonalds ar stābu pārcēlās tuvāk notikumu centram, resp. Rīgai un iekārtojās Staļģenes muižā netālu no Jelgavas. Šais oktobra nedēļās arī pārkārtoja prūšu labo spārnu, par aizsardzības līniju praktiski izvēloties Iecavas upi (Jelgava—Taurkalne—Jaunjelgava). Iecavā novietoja vairākus 7. divīzijas pulkus kā rezervi.

Skatoties no militāro notikumu viedokļa, kaņagājienā Kurzemē nekas daudz nenotika. Vispār Kurzeme kļuva gandrīz par neatkarīgu kaņalauku. Divus mēnešus Makdonalds nevarēja sazināties ar Napoleonu. Vājās aktivitātes dēļ Makdonalds Kurzemes kaņagājienam sauca par „priekšpozīciju nocietinājumu kaņū”,¹⁵ prūšu ģenerāļa Grāvverta adjutants Hillers fon Gertringens (Hiller von Gärtringen) to apzīmēja par „sargpostēnu un patruļu kaņū”,¹⁶ un tā laika militārajā terminoloģijā šāda kaņā apzīmējums bija „mazais kaņš”.¹⁷

Makdonalda neaktivitātes dēļ „kaņš Kurzemē izskatījās manāmi atšķirīgs no pārējā kaņā”.¹⁸ Te trūka lielās nežēlības, asiņainā rakstura un pretestības tautā. Kaņavadoņi mēģināja iespēju robežās saglabāt cilvēcību. Sagūstītos armijas ārstus atdeva atpakaļ. Notika gūstekņu izmaiņa, pretinieka ievainotos

aprūpēja utt. Lai aizkavētu nevajadzīgu asinsizliešanu, pretinieki mēģināja vienoties par demarkācijas līnijām. Pēdējā kaŗa posmā krievi izrādīja prūšiem sevišķu pretimnākšanu, tos vietām saudzējot un uzbrūkot tikai poļu posteņiem un patruļām.¹⁹

Ja apskata Makdonaldam dotos uzdevumus, tad viņam izdevās īstenot tikai trīs no sešiem: a) armijas spārnu un piegādi nodrošināja; b) Daugavpils nonāca 10. korpusa rokās; c) Kurzemi ieņēma, to neizpostot.

Tomēr Makdonalds neuzdrošinājās pāriet pāri Daugavai, līdz ar ko Rīgas galīga ielenkšana kļuva neiespējama. Ka viņš Rīgu bija plānojis ielenkt, norāda 14. augusta rikojums 10. korpusa intendantiem par magazīnu ierīkošanu ar pārtikas krājumiem 50 000—60 000 kaŗavīriem trim mēnešiem.²⁰ Vispirms bija jāsagaida artilerija un papildspēki aplenkšanai — 9. korpusu Viktora (Victor) vadībā. Bet Napoleona optimisms pēc Borodinas kaujas (7. septembrī) šos plānus izjauca. Viņš cerēja Maskavā diktēt miera noteikumus un tādēļ rezerves korpusu pārdiņģēja uz Krievijas iekšieni. Tā Rīga palika neielenkta. Ar to pieauga Rīgas garnizona nozīme, te vienkopus koncentrētām spēkam dodot iespējas apdraudēt garajā frontē izkaisītās prūšu vienības. Tāpēc visas lielākās militārās sadursmes notika prūšu frontes iecirknī.

Pirmā militārā sadursme notika pie Iecavas 19. jūlijā, kad Prūšu palīgkorpus bija ceļā uz tam paredzētajām pozīcijām un krieviem bija jācinās aizstāvēšanās kaujā.²¹ Šai kaujai, kā arī visam Kurzemes kaŗagājienam ir liela nozīme prūšu militārajā vēsturē, jo šī bija pirmā reize, kad prūši izmēģināja savas pēc 1806. gada reformētās armijas jauno kaujas taktiku. Uzvaru guva prūši. Visās sekojošās lielākajās sadursmēs krievi bija uzbrucēji — 5. augustā pie Slokas un Annas baznīcas, 7. augustā pie Valgundes un Klīves muižas un 22. augustā pie Doles baznīcas, Olaines, Slokas un Annas baznīcas.

Kurzemes kaŗagājienā lielākā kauja bija, tā sauktās, Bauskas kaujas starp 27. septembri un 1. oktōbri. Krievu uzbrukuma mērķis bija padzīt prūšus un iegūt Rundālē aplenkumam atvestos lielgalabus. Viņi ar pārspēku (22 000 vīriem) uzbruka 16 800 prūšiem, bet gala rezultātā bez panākumiem, gan laimīgi izglābjoties no iespējamās galīgās sakāves.²² Vēl varētu pieminēt kaujas starp 15. un 18. novembri pie Tomes, Jaunjelgavas, Baldones, Doles baznīcas un Plakaniešiem.

Visumā 7. divīzijas frontes iecirknī kaŗš pagāja samērā mierīgi, līdz oktōbrim pat bez kādiem ienaidnieka traucējumiem. Tikai novembrī notika kaujas.

Rīgas priekšpilsētu dedzināšana

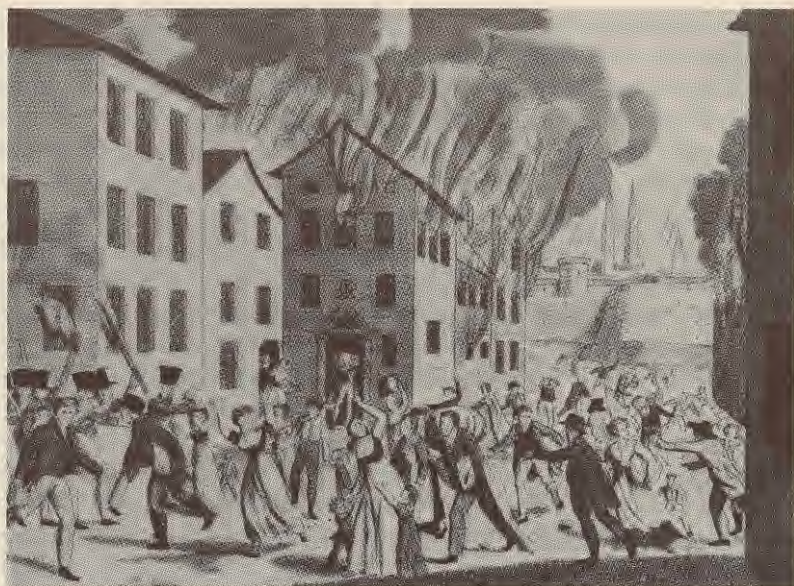
Ja Rīgu neielenca un tā necieta no ienaidnieka lielgabaliem, tad postījumu un zaudējumus sagādāja paši, resp. krievu militārā vadība. Pēc neveiksmes pie Iecavas Rīgā prāti bija satraukti. Kuŗu katru brīdi gaidīja ienaidnieka parādīšanos Rīgas pievārtē. Lai radītu Rīgas cietokšņa artilerijai brīvu šaujamlauku, naktī no 23. uz 24. jūliju nodedzināja Maskavas un Pēterpils priekšpilsētu. Pirms tam jau bija nodedzināta Jelgavas priekšpilsēta un nojauktas visas ēkas Āgenskalnā.

Tā kā beidzot Rīgai vispār neuzbruka, radās pārrunas par priekšpilsētu dedzināšanas vajadzību. Arī šodien vēl vēsturnieki šai jautājumā nav pilnīgi vienis prātis. Kas bija vainīgais (vai galvenais vainīgais) – militārgubernators fon Esens (Magnus Gustav von Essen) vai pulkvežleitnants Tīdemans (Tiedemann)?²³ Vai šīs priekšpilsētas bija franču revolūcijas piekritēju pereklis?²⁴ Vai šī priekšpilsētu dedzināšana, kuŗās dzīvoja latvieši un krievi, negatīvi ietekmēja latviešu namniecības attīstību?²⁵

Fakts ir, ka ar priekšpilsētu dedzināšanu un māju nojaukšanu 6882 personas pazaudēja pajumti un savu īpašumu. Bojā gāja 6 baznīcas ar blaku ēkām, 35 pilsētas ēkas, 819 privātmājas un 39 tirgusbūdas 16 821 543 asignāciju rubļu un 26½ kapeikas kopvērtībā,²⁶ kā to nākošā gada aprīlī konstatēja pilsētas ieceltā komisija. Jelgavas priekšpilsētas un Āgenskalna ēku īpašnieki (par 117 ēkām) saņēma divi trešdaļas no ēku vērtības, kuŗas bija notaksētas pirms nojaukšanas, resp. nodedzināšanas. Pārējiem, t. i., vairākumam izmaksāja 5,5 % no nekustamo īpašumu kopvērtības.²⁷

Fakts arī ir, ka militārgubernātoram fon Esenam bija tiesības un pat pienākums veikt priekšpilsētu nodedzināšanu. 1811. gada oktobrī Rīgas cietokšņa apkārtni iedalīja šaušanas distancēs. Šis augstākās militārās vadības plāns paredzēja priekšpilsētu iznīcināšanu. Tā kā Rīga bija stratēģiski ļoti svarīga vieta, tā bija par katru cenu jāaizstāv. 1812. g. 23. jūnijā izdotā kuŗa ministra instrukcija vēlreiz apstiprināja visu objektu likvidēšanu, kas traucētu lielgabalus un dotu pretiniekam patvērumu, resp. māju nojaukšanu un nodedzināšanu. Un tas bija darāms, kamēr vēl ienaidnieks atradās triju dienu gājiena attālumā.

Kaŗastāvokli Rīgā pasludināja 29. jūnijā.²⁸ Jūlija sākumā priekšpilsētu iedzīvotājus brīdināja par iespējamu māju nojaukšanu vai nodedzināšanu. Notikums nevienam nevarēja būt pārsteigums. Pārsteidza vienīgi, ka iepriekšējā rītā pirms dedzināšanas nakts iedzīvotājiem vēl paziņoja, ka izvākšanās pavēle tik drīz nav gaidāma. Tā dedzināšana iemītņiekus pārsteidza miegā.²⁹

KRIEVU KARASPĒKS DEDZINA RĪGAS PRIEKŠPILSĒTU 1812. GADĀ

UGUNSGRĒKS MASKAVĀ FRANČU OKUPĀCIJAS LAIKĀ 1812. GADĀ

Ja apskata kara ministra instrukciju, tad tur redzams, ka bija jānodedzina arī Jelgava (pēc fon Esena papildu rīkojumiem, arī Bolderāja un Daugavgrīva), jāizposta ceļi un tilti, ierēdņi jāevakuē uz Rīgu utt. Praktiski Kurzeme bija jāatstāj pilnīgā postažā, atkāpjoties armijai bija viss aiz sevis jānodedzina un jānoposta, kā to praktizēja Krievijas iekšienē. Kāpēc tas Kurzemē nenotika, ir cits jautājums.

Par Rīgas priekšpilsētu dedzināšanu ziņas atrodamas arī angļu karaflotes dokumentos — avotā, kas līdz šim Latvijas vēstures pētniecībā par 1812. gada karu nav izmantots (sk. tālāk nodaļu par karafloti). Angļi, kam bija labas atieksmes ar militārgubernātoru fon Esenu, dedzināšanu uzskatīja par pārsteidzīgu soli pēc svārstīgiem un pretrunīgiem rīkojumiem. Ar dedzināšanu būtu varēts gaidīt, līdz ienaidnieks parādās pilsētas tuvumā. Neapmierinātajos tūkstošos iedzīvotāju (kas zaudējuši savu mantu) dedzināšana varēja izraisīt bīstamu reakciju pret valdošajām aprindām, ja ienaidnieks būtu ieņēmis Rīgu.³⁰ „Barbariskais veids, kā tas izdarīts, prātu pilda ar šausmām, un jābaidās, vai neiznāks vēl piedzīvot daudz līdzīgu gadījumu. Jācer, ka fon Esens, kas ļoti uzticas kontradmirālim Mārtinam (Martin), mēģinās uzklaut pēdējā padomus un tas viņam nāks par labu.”³¹

Propagandas karš

Tā kā prūši bija ilgi vilcinājušies pievienoties Napoleonam karaģājiēnā uz Krieviju un to izdarīja tikai pēc tam, kad jau Austrija bija šo soli spērusi, tad Krievijā viņus uzskatīja par ne visai lojāliem franču sabiedrotajiem. Franču un prūšu 24. februāra līguma parakstīšana radīja sašutumu liberālajās aprindās pašā Prūsijā un pamudināja daudzus valdības ierēdņus un vadītājas militārās personas doties trimdā uz Krieviju, lai no turienes turpinātu cīņu pret Napoleonu. Arī Daugavas frontē krievu pusē darbojās bijušie prūšu virsnieki, piemēram, pulkvežleitnants Tīdemans, kuŗa vārds vēsturē iegājis ar Rīgas priekšpilsētu dedzināšanu. Bija loģiski, ka Daugavas frontē prūšus mēģināja ietekmēt arī ar propagandu.

Propagandas nolūks bija panākt prūšu dezertēšanu un viņu vēlāku iesaistīšanu krievu un vācu leģionā, kuŗu Krievijā veidoja no vācu tautības piederīgajiem. Prūšu kuŗavīriem piegādāja skrejlapas, priekšposteņus un parlamentāriešus mēģināja ietekmēt tiešās sarunās. Propagandas darbu un vervēšanu leģionam vadīja prūšu bēglis Aleksandrs Vilhelms fon der Golcs (Alexander Wilhelm von der Goltz), bet darbu tiešajā frontes līnijā veica jau minētais Tīdemans. Tomēr cerēto panākumu nebija: gaidīto tūkstošu vietā dezertēja tikai retais.

Kaut gan prūši kaņagājienā bija piedalījušies nelabprāt, tomēr viņu kaņaspēks cīņijās ar lielu sīkstumu. Kā jau pirmā kauja pie Iecavas liecināja, prūšu armija centās atjaunot tās „ieroču godu”, kas bija zaudēts 1806. gada neveiksmīgajās kaujās pret Napoleonu. Tā vēlējās izmēģināt jaunās kaņametodes un tajās ievingrināties. Samērā mierīgais „pozīciju kaņš” Daugavas frontē jaunu metožu izmēģināšanai bija izdevīgs. To sevišķi izmantoja Grāvverta pēctecis Jorks. Vispār prūšu armijā bija ļoti liela disciplīna, un armijai bija labas kaujas spējas, kas arī izpelnījās Makdonalda augstāko atzinību. Tādēļ nepārsteidz, ka propagandai nebija sevišķu panākumu. (Bauskas kaujās prūši bija paredzējuši aizstāvēties līdz pēdējam vīram.) Pēc tam propagandisti sāka pievērsties kaņgūstekņiem Rīgā, kur panākumi bija vieglāk iegūstami. Tā līdz vasaras beigām no Rīgas uz Tallīnu — krievu un vācu leģiona pulcēšanās vietu — aizsūtīja apmēram 1400 gūstekņus.³²

Jauna nodaļa propagandas kaņā iesākās novembrī ar marķīza Pauluči (Philipp Paulucci) iecelšanu par ģenerālgubernātoru. Viņš tūlīņ iesaistīja darbā pazīstamo publicistu un franču nīdēju Garlību Merķeli (Garlieb Merkel), kam ar savas avīzes *Der Zuschauer* palīdzību vajadzēja prūšiem paust idejas par atraisīšanos no Francijas. Armijas priekšposteņus apgādāja ar Merķeļa avīzi un citiem materiāliem. Prūšu militārajai vadībai piesūtīja uzaicinājumus pāriet krievu pusē. Pauluči vispār mēģināja ar to uzturēt ciešus sakarus,³³ kas ar bavāriešiem neizdevās.³⁴ Kaut novembrī un decembrī dezertieru skaits bija mazliet lielāks, to tomēr nevar īsti uzskatīt par propagandas panākumu. Šķiet, ka lielāka nozīme bija salam un pārtikas apgādes sabrukumam ziemas sākumā (sk. pēdējo nodaļu), tas bija zināms „ziemas efekts”.

Pēc Kurzemes atstāšanas (1812. g. 30. dec.) Jorks parakstīja, tā saukto, Taurāģes konvenciju (Konvention von Tauroggen) ar krieviem, kas neitrālīzēja prūšu kaņaspēku. Par šo Jorka soli, kas ievadīja Vācijas „brīvības kaņus”, ir daudz diskutēts,³⁵ bet, pēc mūsdienu atzinumiem, viņa rīcību nevar uzskatīt par tiešām propagandas sekām, kas ietekmēja prūšu vadību. Kā iekšējās debātes pirms konvencijas nolīguma rāda, propaganda varēja būt drīzāk iedarbojusies uz zemāko pakāpju virsnīkiem.³⁶

No Rīgas ar propagandas materiāliem apgādāja ne vien prūšu kaņavīrus, bet Merķeļa avīzi pa slepeniem ceļiem ievēda arī Kurzēmē un tālāk Prūsijā, lai sagatavotu vācu tautu kaņam pret Franciju. Kā Pauluči izteicās, Merķeļa avīze (*Der Zuschauer*) viņam palīdzējusi vairāk nekā to būtu varējuši 20 000 kaņavīru.³⁷ Ar angļu kaņakuģiem, kas operēja Baltijas jūrā, propagandas materiālus pēc prūšu bēgļu ierosinājuma arī nogādāja uz Vācijas piekrastēm, ieskaitot

Hamburgas apkārtni.³⁸ Angļi savukārt ievada un izplatīja Baltijā savus materiālus.³⁹

Kaņaflores darbība

Vēl kāda no Kurzemes kaņaflores, resp. Daugavas frontes īpatnībām bija kaņaflores spēku iesaistīšana krievu pusē.

Jau kopš 1808. gada Anglijas kaņafloze uzturējās Baltijas jūrā. Tās galvenais uzdevums bija tirdzniecības satiksmes kontrolēšana un aizsargāšana. Parēdnot drīzu franču un krievu konflikta sākšanos, viceadmirālis Somarezs (Saumarez) 1812. g. 10. jūnijā nosūtīja flotes nodaļu kontradmirāļa Mārtina vadībā uz Baltijas jūras dienvidu piekrasti, lai pārraudzītu satiksmi no Dancigas uz ziemeļiem, resp. traucētu franču armijas apgādi pa jūru. Ar 22. jūnija vēstuli – veselu mēnesi pirms krievu un angļu miera līguma (18. jūlijā) – kontradmirālis Mārtins piedāvāja militārgubernātoram fon Esenam Rīgā savu palīdzību. 1. jūlijā Mārtins piestāja Liepājā, lai nokārtotu labības un kaņepāju transportu uz Rīgu un eksportu uz Angliju. 5. jūlijā angļu eskadra ieradās Daugavgrīvā, lai uzņemtos Rīgas aizstāvēšanu no jūras puses.

Lai nodrošinātu aizsardzību Daugavā starp Rīgu un Daugavgrīvu un arī citās vietās līdz Dolei, angļi tūdaļ sāka būvēt lielgaballaivas, jo krievu flote pretēji solījumiem vēl nebija ieradusies. Līdz 20. jūlijam bija uzbūvētas četras lielgaballaivas un trīs bombardieru laivas, kuņām vēl pievienojās sešas krievu lielgaballaivas angļu virsnieka Stjuarta (Stewart) vadībā. Bez tam vēl angļi norīkoja 100 vīru lielgaballaivu apkalpei. Visa šī gatavošanās bija defensīvas dabas – Rīgas un Daugavas ietekas jūrā nodrošināšanai.⁴⁰

31. jūlijā Rīgā ieradās krievu piejūras flote ar 67 lielgaballaivām un apmēram 5000 vīriem, kuņu 11. augustā pastiprināja 30 citas laivas admirāļa Mellera (Möller) vadībā ar 3124 vīriem.⁴¹ Kopš augusta lielgaballaivas ieguva ofensīvus uzdevumus. Tās pa Lielupi un Daugavu piedalījās kaujās, atbalstot zemesspēkus.

Lielgaballaivu parastais apbruņojums bija 4 lielgabali – pa smagam lielgabalam laivas priekšgalā un pakaļgalā un pa vienam vieglāka kalibra lielgabalam katrā laivas pusē. Bez apkalpes katra laiva vēl varēja uzņemt 50–60 kaņavīru. Laivu garums bija līdz 30 m, un ar tām varēja gan burāt, gan tās airēt, vadoties pēc apstākļiem un vajadzības.

Savas uguns kristības lielgaballaivas piedzīvoja Sļokas kaujās un uzbrukumos prūšu Lielupes pozīcijām no 5. līdz 7. augustam. Šīs operācijas ar 19 laivām vadīja angļu virsnieks Stjuarts. Pēc tam augusta beigās lielgaballaivas piedalījās cīņās pie Sļokas un Doles, septembra beigās Bauskas kaujās, 29. septembrī

sasniedzot Jelgavu, un oktobra vidū uzbrukumos prūšu Lielupes nometnēm un kaujās pie Doles.⁴² Iestājoties salam, lielgaballaivas novietoja ap Rīgu, lai pastiprinātu cietoksņa artilēriju.

Augusta beigās angļu kuģi atstāja Rīgu, jo Mārtins uzskatīja, ka ar pašreizējiem krievu spēkiem jūras aizsardzībai pietiek. Rīgā palika Stjuarts un saujiņa angļu jūrnieku lielgaballaivu vadībai. Militārgubernātors fon Esens ļoti augstu novērtēja angļu piedalīšanos Rīgas aizstāvēšanā, izsakot kontradmirālim Mārtinam pateicību.⁴³ Angļu flotei Rīgā un Baltijas jūras piekrastē bija sava nozīme, kaut arī ne tik liela kā dažkārt uzsvērts – it kā tā kontrolējusi visu satiksmi un praktiski esot pārtraukusi visu apgādi no Ziemeļvācijas.⁴⁴ Angļu flote gan aizkavēja Baltijas franču kara spēka tiešo apgādi pa jūru, kas, droši vien, arī aizkavēja lielgabalu piegādi Rīgas aplenkšanai. Tie bija jāved cauri Lietuvai pa zemesceļu un Kurzemē pienāca tad, kad Napoleons bija grozījis savus nodomus. Kamēr franči droši pārvaldīja sauszemi, mazajai flotes vienībai varēja būt tikai ierobežota nozīme, piemēram, maldināšanas desanta izceļšanā Dancigas tuvumā septembra sākumā.⁴⁵ Ja neskaita darbošanos Rīgā, tad visumā flotes darbība, ieskaitot kontradmirāļa Mārtina vienību, bija pasīva, un tajā nebija svarīgu notikumu.⁴⁶ No admirāļu Somareza un Mārtina rakstes izriet, cik maz bija viņu spēkos izvērst kādas lielākas operācijas pret ienaidnieku.

Arī lielgaballaivu darbība dažkārt pārspīlēja.⁴⁷ Tās prūšus vairākkārt nepatīkami pārsteidza, bet kaujās tām nebija izšķirējas nozīmes. Ar aizsprostiem upēs uz laiku varēja ierobežot laivu kustīgumu un līdz ar to ātru un ērtu kara spēka daļu pārvietošanu. Bet iespējamie flotes draudi prūšiem savos aizstāvēšanās plānos vienmēr bija jāievēro.

„Partizānu kauš ”

Okupētās Latvijas vēsturnieku rakstos,⁴⁸ bet arī Arveda Švābes darbā⁴⁹ atrodamas ziņas, ka Kurzemē bijusi plaša partizānu kustība, kuņai par upuri krituši 600 prūšu karavīru. Pēc vēstures avotu izskatīšanas šī „teze” par partizānu kauju Kurzemē ir jānoraida.⁵⁰

Ir patiesība, ka prūšu ģenerālis Jorks vēstulē fon Esenam septembrī sūdzējās, ka zemnieki pie Babītes ezera un Doles salas esot „pārkāpuši robežu”, apbruņojušies un uzbrukuši prūšu vienībām. Ja šis nebūšanas drīz neapstādināšot, viņš būšot spiests apbruņotajiem zemniekiem „sagādāt pelnīto sodu”.⁵¹ Esens atbildēja nekavējoties, nožēlodams, ka šāds gadījums noticis bez viņa ziņas un gribas, un norādot, ka šāda rīcība jau stingri aizliegta.⁵² Kā tas fiksēts

prūšu korpusa dienasgrāmatā, vēlāka lietas izmeklēšana rādīja, ka notikumos bijuši iesaistīti latviešu zemnieki, kas, „lai izvairītos kā no krievu, tā no prūšu uzspiestajiem nocietinājumu darbiem”, bija iebēguši mežos. „Mazajās nometnēs, kuŗas uzgāja un likvidēja, neatradās nekādi ieroči [. . .] šaušana uz mūsu kareivjiem bija drīzāk tikai nostāsti.”⁵³

Arī citi prūšu materiāli, vestfāleniešu un bavāriešu militārie avoti, kā arī krievu un vācu leģiona archīva dokumenti neapstiprina tezi, ka Kurzemē būtu bijusi kāda zemnieku partizānu kustība.⁵⁴ Tāpat Kurzemes oficiālajā ziņojumā „Darstellung der Leistung und des Benehmens der Einwohner der Kurländischen Gouvernements im Jahre 1812 und nach der Vertreibung der feindlichen Heere aus den Grenzen des Reiches”, ko sastādīja Kurzemes pašvaldības loceklis Johans Vilhelms Dītrichs (Diederich), neatrodam nekādas ziņas par kaut kādu zemnieku pretestību franču okupantiem, resp. prūšiem.⁵⁵

Leģendu par 600 nogalinātiem prūšiem radījis Jānis Juškēvičs (Juszkiewicz)⁵⁶ 1910. gadā ar savu referātu Krievijas Baltijas provinču vēstures un senvēstures biedrībā (Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands). Pārbaudot latviešu tautas nostāstus par prūšu melno huzāru iznīcināšanu Tīrelpurvā, viņš prāto, ka zemnieki mazos pulciņos cīnījušies pret prūšu kaŗaspēku.⁵⁷ Juškēviča metode ir vienkārša: prūšu pazudušos (Vermiŕte) viņš vienkārši pārvērš par zemnieku uzbrukumu upurīem. Pārbaudot Juškēviča avotus,⁵⁸ paliek arī neskaidrs, kā viņš nonācis pie skaitļa 600. Bieži pazuda prūšu patruļas un priekšposteņi, bet visi materiāli tikai norāda uz to, ka visos gadījumos bijusi atbildīga krievu armija.

Kā valdītājas aprindas, tā arī okupācijas vara rūpējās par to, lai zemniekus neapbruņotu. Tā jau 1806/1807. gadā tika izjaukta Kurzemes milicijas izveidošana.⁵⁹ Franču militārā pārvalde 1812. gada septembrī izdeva rīkojumu par ieroču aizliegumu.⁶⁰ Esenam rūpēja izbeigt visu zemnieku pret darbību prūšiem. Vidzemes bruņniecībai bija smagi iebildumi pret Vidzemes kazaku pulka izveidošanu (ķeizara Aleksandra 30. jūlija manifests ierobežoja 18. jūlijā izdoto manifestu, kas Krievijas pilsoņus bija saucis tautas kaŗā pret iebrucēju, uzsaukumu vairs neattiecinot uz Baltijas provincēm).⁶¹ Vidzemes bruņniecība apšaubīja igauņu un latviešu zemnieku spējas kalpot milicijā, pretstatā zemniekiem Krievijas iekšienē. Latvieši un igauņi neesot spējīgi izveidot atsevišķas vienības, tikai kopā ar pārējiem drošsirdīgajiem krievu kareivjiem viņiem esot kāda nozīme.⁶² Ja arī neizdevās aizkavēt Vidzemes kazaku pulka izveidošanu, par kuŗa apgādi bija jā rūpējās bruņniecībai, tad ar nederīgu zirgu un nespējīgu cilvēku nosūtīšanu Vidzemes bruņniecība varēja skaidri „pierādīt tezi” par

NAPOLEONS UN CARŠ ALEKSANDRS I SASTOPAS TILŽĪTĒ 1807. GADĀ
(uz plosta upes vidū)

NAPOLEONS PIENĒM PARĀDI SMOLENSKĀ ATKĀPŠANĀS LAIKĀ 1812. GADĀ
(Terebeneva karikatūra)

latviešu un igauņu zemnieku nepiemērotību karā dienestam Baltijas provincēs.⁶³ Ar šādu rīcību bija iespējams noturēt militāri apmācīto zemnieku skaitu zemā līmenī, jo muižniecībā pēc Francijas revolūcijas bija ļoti pieaugušas bailes no zemnieku nemieriem. Bēdīgi slavenais Vidzemes kazaku pulks nebija brīvprātīgo vienība. Muižnieki tam izraudzīja ļaudis, kas darbam nederēja vai no kuŗiem gribēja atsvabināties — visumā karā dienestam nederīgus vīrus.

Nav tā, ka latvieši nebūtu piedalījušies karā pret Napoleonu. Rīgas aizsardzībā artilērijas palīgdienestā darbojās kaņepāju saiņotāji, kas pēc kara par savu varonību saņēma godarakstu. Rīgas pārcēlāju brālības locekļi veica kara spēka pārceļšanu un artilērijas un municijas piegādi. Ja Rīgai draudēja briesmas, cunftes pienākums bija sniegt kara spēkam palīdzību. Zemnieki, sevišķi Kokneses rajonā, un Doles salas zvejnieki kara spēkam palīdzēja ar izlūku un sardzes dienestu upes krastos. Atsevišķi zemnieki ir piedalījušies propagandas materiālu izplatīšanā, ziņu sniegšanā krieviem, resp. spiegošanā utt. Bet šo darbu saraksts nav pārāk liels. Latvieši bija paredzēti šķūtīm un nocietinājumu darbiem.

Nav jābrīnās, ka 1812. gadā no latviešiem nevarēja sagaidīt nekādu „patriotismu”, jo apspiestos zemniekus nekas nesaistīja pie Krievijas.⁶⁴ „Viņi tikai pazina vietējos baronus un to palīgus nemieru laikos — krievu kara spēku. Valsts nesniedza latvju zemniekiem nekādu labumu.”⁶⁵

Kurzemes pārvalde, armijas apgāde un kara bilance

Viens no 10. korpusa mērķiem bija ieņemt Kurzemi, to neizpostot, lai saglabātu kara spēkam apgādes bāzi. Tāpēc, iesoļojot Kurzemē, kara vīriem uzdeva saudzēt zemes iedzīvotājus un arī aizliedza sirot.⁶⁶ Okupācijas gaitā izveidojās īpatnēja Kurzemes pārvaldes struktūra ar šādiem pārvaldes orgāniem: a) Makdonalds kā 10. korpusa virspavēlnieks un viņa ieceltie militārie komandanti, b) divi franču auditori, resp. intendantī, c) franču ģenerālgubernators, d) Makdonalda ieceltā Kurzemes pārvalde (Landesregierung), kuŗā bija Kurzemes vācu pārvaldes locekļi.⁶⁷

Kurzemi izmantoja kā okupētu zemi.⁶⁸ Zemes iedzīvotājiem blakus parastajiem nodokļiem bija vēl jāmaksā speciālas kontribūcijas, un zemniekiem bija jāpiedalās šķūtīs un nocietinājumu darbos. Tā, piemēram, no visas Kurzemes prasīja kontribūciju divu miljonu rubļu apmērā. Jelgavai, Liepājai un Ventspilij lika maksāt speciālu nodevu. Kara spēka vajadzībām bija jānodod 50 000 kažoku, 30 000 pāru kurpju, 2000 pāru zābaku, 300 vezumnieku zirgu utt. Ja iedzīvotāji nevarēja maksāt naudā, tad no viņiem ievāca zelta un

sudraba priekšmetus. Pēc kara visu dažādo nodevu vērtību aplēsa kopsummā 15 miljonu rubļu.⁶⁹

Lai armijai nodrošinātu apgādi un tās taisnīgu sadali 10. korpusa abu divīziju starpā, sākot ar 3. jūliju, iecēla šefintendantu, kas līdz 22. septembrim bija prūsis Ribentrops (Ribbentrop). Viņam sekoja francūzis Beržjē (Bergier). Visu korpusu apgādāja no centrāli ierīkotām noliktavām.

Rekvizīcija bija jāveic zemes pārvaldei saziņā ar armijas intendantiem.⁷⁰ Līdz septembra beigām kara spēka apgāde darbojās bez kādiem traucējumiem. Pēc tam sākās grūtības, un, iestājoties salam, tā pat uz laiku sabruka (novembra vidū). Armija sāka rekvizēt patvarīgi, kas zemniekos radīja pretestību.⁷¹ Bet šī pretestība neizpaudās militārās akcijās, un nevar būt runas, ka tā būtu organizēta. Zemnieki tikai aizstāvēja savu mantu, nedeva to labprātīgi prom. Par cilvēku upuriem nekas nav zināms.

Šīs nekārtības oktobrī un novembrī pamudināja Makdonaldu vēlreiz izdot instrukciju par patvaļīgas rekvizīcijas aizliegumu. Tomēr, par spīti visām instrukcijām un rīkojumiem, zemnieki nekad nebija droši no kareivju patvarībām. Arī pašu krievu armija, ja varēja, siroja Kurzemē.⁷²

14. decembrī Makdonalds saņēma pirmās oficiālās ziņas par Napoleona armijas katastrofu (agrākajām prūšu ziņām viņš īsti negribēja ticēt). Sākās atkāpšanās, un jau 21. decembrī Kurzemē bija atkal atgriezies vecā kārtība — piecu mēnešu ilgie „franču laiki” bija beigušies. Ja zemnieki bija gaidījuši dzimtbūšanas atcelšanu, kā franču propaganda pirms kara solīja,⁷³ tad viņi savās cerībās vilās. Sabiedriskā iekārta palika vecā, bet grūtībām nāca klāt kara postījumi. Sevišķi izpostītas bija kauju vietas — Doles, Olaines, Slokas, Jaunjelgavas un Rundāles apkārtnē, bet izsūkta un izlaupīta bija arī Daugavpils, Iecavas, Jelgavas, Mežotnes, Jēkabpils, Bauskas, Sēlpils uc. vietu apkārtnē. Visgrūtāk iedzīvotājiem bija gājis tur, kur bija apmetušies poļi un bavārieši.⁷⁴

Kaš Kurzemē bija atšķīries no pārējā kara Krievijā ar savu mierīgo raksturu. Tā relatīvi mierīgais raksturs atspoguļojas arī relatīvi mazajā zaudēto karavīru skaitā (kritušie, ievainotie, pazudušie, sagūstītie), kas 10. korpusam bija ap 30 %.⁷⁵ Vismazākie zaudējumi bija bavāriešiem — 105 zaudēti vīri jeb 8 % no Kurzemē iesoļojušiem kareivjiem.⁷⁶ Kurzemi atstājot, korpusā bija 13 300 prūšu,⁷⁷ 960 vestfālieņu,⁷⁸ 1200 bavāriešu un apmēram 5000 poļu.⁷⁹

Franču, pareizāk: vācu un poļu, kara spēks aizsoļoja, bet ar to vēl Kurzemē Napoleona kari nebija beigušies. Nākamajā gadā atkal bija jāapgādā cauri esošais krievu kara spēks, kas devās uz Viduseiropu likvidēt Napoleona „kārtību”. Tikai ar 1815. gadu Kurzemē varēja iestāties īsti miera apstākļi.

VĒRES

¹ *Latvijas PSR vēsture* I. No vissenākiem laikiem līdz 1860. gadam. Red. K. Strazdiņš uc. (Rīgā 1953), 364. lpp.

² Šai rakstā visi datumi būs pēc „jaunā stila” (Gregora kalendāra), kaut mūsdienu padomju krievu un okupētās Latvijas vēsturnieku darbos vēl bieži sastopam tā laika krievu kalendāra (Jūlija kalendāra) datējumus.

³ *Correspondance de Napoléon Ier*. Publiē par ordre de l'empereur Napoléon III, 24. sēj. (Paris 1868), 18936. un 18965. vēstule (9. un 16. VII); *Souvenirs du Maréchal Macdonald, duc de Tarente* (Paris 1892), 180. lpp.

⁴ *Correspondance de Napoléon Ier*, 18976., 19146. un 19193. vēstule (19. VII, 26. VIII un 10. IX).

⁵ L.G.Fabry, *Campagne de Russie (1812)* IV. Documents annexes (Paris 1903), 329. lpp.

⁶ Bernt Engelmann, *Preußen*. Land der unbegrenzten Möglichkeiten (München 1981), 179. lpp.; Marian Kukiel, „Baltic Problems of the War of 1812”, *Baltic and Scandinavian Countries* IV (1938), 14. lpp.

⁷ Fabry, *op. cit.*, 331–332. lpp.

⁸ Citās publikācijās parasti minēts 30 000 vai 32 000 vīru. Šie skaitļi attiecas uz korpusu, ieskaitot rezerves, kas palika aizmugurē, lai aizsargātu svarīgus stratēģiskus punktus un cietokšņus (piemēram, Dancigu). Šo kaņotāju skaitu Latvijā nekad nesasniedza. Iesojot viņu skaits bija maksimālais, un pēc tam tas arvien samazinājās.

⁹ Michailowsky Danilewsky, *Geschichte des vaterländischen Krieges im Jahre 1812* auf Allerhöchsten Befehl Sr. Majestät des Kaisers von Rußland. I (Rīga un Leipzig 1840), 344. lpp.: Ulrich von Schlippenbach, *Briefe aus Dorpat und Riga* (Hamburg 1818), 155. lpp. Šlipenbachs min 14 200 kaņnieku un jātnieku. Citās publikācijās Rīgas garnizona skaits bieži uzdots zemāks.

¹⁰ M. Bogdanowitsch, *Geschichte des Feldzuges im Jahre 1812*, nach den zuverlässigsten Quellen. I (Leipzig 1863), 328. lpp.

¹¹ Bogdanowitsch, *op. cit.* II, 391. lpp. Sk. kartes skici: Edgars Dunsdorfs, *Latvijas vēstures atlants* (Melburnā 1976), 130. lpp.

¹² *Souvenirs du Maréchal Macdonald*, 180–181. lpp.

¹³ *Der Feldzug in Kurland 1812* nach den Tagebüchern und Briefen des Leutnants Julius von Hartwig. R. von Schoeler, ed. (Berlin 1910), 61. lpp.

¹⁴ [Anton Florian Friedrich, Freiherr] von Seydlitz, *Tagebuch des Königlich Preussischen Armeekorps* unter Befehl des General-Lieutenants von York im Feldzuge von 1812. I (Berlin, Posen 1823), 209. lpp.; Bogdanovičs min 5. augustu – sk.: Bogdanowitsch, *op. cit.*, 350. lpp.

¹⁵ Johann Gustav Droyzen, *Das Leben des Feldmarschalls Grafen York von Wartenburg* I (Leipzig 1897), 269. lpp.

¹⁶ „Feldwachen- und Patrouillenkrieg”, arī: „Vorposten- und Detachementkrieg”, *Denkwürdigkeiten des Generals August Frhrn. Hiller v. Gaertringen* des Helden von Plancenoit-Bellealliance. W. v. Unger, ed. (Berlin 1912), 121. un 138. lpp.

¹⁷ Rainer Wohlfeil, „Vom stehenden Heer des Absolutismus zur allgemeinen Wehrpflicht (1789–1814)“, *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte* 1, II (Frankfurt 1964), 169–183. lpp.; Heinz Helmert, „Die Kriegskunst der preußischen Armee am Vorabend des Befreiungskrieges“, *Das Jahr 1813*, Studien zur Geschichte und Wirkung der Befreiungskriege, Fritz Straube, ed. (Berlin Ost 1963), 17–46. lpp.

¹⁸ Paul Holzhausen, *Die Deutschen in Rußland*. Leben und Leiden auf der Moskauer Heerfahrt (Berlin 1912), 64. lpp.

¹⁹ „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps an dem Feldzuge gegen Russland im Jahre 1812“, *Kriegsgeschichtliche Einzelschriften*, herausgegeben vom Großen Generalstab, XXIV (Berlin 1898), 534. lpp.; Seydlitz, *op. cit.* II, 172. lpp.

²⁰ Fabry, *op. cit.*, 308–309. lpp.

²¹ Šīs kaujas un tālāk minēto kauju aprakstus sk.: Seydlitz, *op. cit.*; „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps [. . .]“; Fr. Bienemann, „1812“, *Baltische Erinnerungsblätter* (Riga 1912), 22–102. lpp.; V. E. Žamov, *Otečestvennaja vojna 1812 g.*, Operacii v napravlenii Tiltzit–Mitava–Riga. K 100-letnemu jubileju otečestvennoj vojny (Riga 1912).

²² Okupētās Latvijas vēsturnieki šīs kaujas attēlo kā panākumu. Piemēram, vēsturnieks T. Zeids raksta: „[. . .] 28. septembrī atbrīvoja Iecavu. Prūšu spēki atstāja Jelgavu un koncentrējās pie Rundāles. Kaujās pie Grāvendāles un Emburgas apkārtņē ienaidniekam izdevās apturēt tālāku krievu armijas virzīšanos uz priekšu. Pēc tam šai frontē iestājās klusums.” Sk.: T. Zeids, „1812. gada Tēvijas karš latviešu tautas vēsturē. 1812. gada Tēvijas kara 150 gadu piemiņai“, *Latvijas PSR zinātņu akadēmijas vēstis* 10 (1962), 17. lpp. Šeit tiek noklusēts krievu operācijas bēdīgais gals, lielle zaudējumi, laimīgā izglābšanās un straujā atkāpšanās uz Rīgu. Tiek radīts iespaids, ka Iecava un Jelgava palika krievu rokās, resp., ka izveidojās jauna fronte pie Emburgas un Grāvendāles. Tas pats minēts arī T. Zeida rakstā „1812. gada Tēvijas kara notikumi Latvijas teritorijā“, *Pašomju Latvijas komunistis* 9 (1962), 18. lpp.; T. Zeid, „Sobytiija Otečestvennoj vojny 1812 goda na territorii Latvii“, *Kommunist Sovetskoj Latvii* 9 (1962), 22. lpp. Līdzīgi rakstīts T. Zeida darbā *Feodālā Rīga* (Rīgā 1978), 326. lpp.: „[. . .] Rīga varēja uzelpot. Ienaidnieks bija padzīts.”

²³ C. Mettig, *Am Vorabend des Befreiungskrieges*. Das Jahr 1812 in und um Riga (Riga 1912), 37–38. lpp.; Bienemann, *op. cit.*, 166. lpp.; T. Zeids, *Feodālā Rīga*, 324. lpp.; Seydlitz, *op. cit.* I, 205–206. lpp.; Danilewsky, *op. cit.*, 353. lpp.

²⁴ *Latvijas PSR vēsture* I, 370. lpp.

²⁵ Jānis Straubergs, *Rīgas vēsture* [Bruklinā 1954], 474. lpp.

²⁶ Schlippenbach, *op. cit.*, 171. lpp.

²⁷ Mettig, *op. cit.*, 46. lpp. ²⁸ Danilewsky, *op. cit.*, 348. lpp.

²⁹ Par priekšpilsētu dedzināšanu sk.: Bienemann, *op. cit.*, 102–125., 145–152., 161–175., 181–186. lpp.; Ernst Seraphim, *Der Krieg Napoleons gegen Rußland im Jahre 1812*. Zur 100 jährigen Gedächtnisfeier des Zusammenbruchs der Napoleonischen Zwingherrschafft (Riga 1912), 78–84. lpp.; S. N. Sivickij, *Otečestvennaja vojna v Pribaltijskom kraje 1812–1912 g*. S istoričeskim očerkom Pribaltijskago kraja v XVIII stoletii (Riga 1912), 128–147. lpp.

³⁰ *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet Sir Thos. Byam Martin* II. Richard Vesey Hamilton, ed. (London 1898), 233–234. lpp.

³¹ *The Saumarez Papers*. Selections from the Baltic Correspondence of Vice-Admiral Sir James Saumarez 1808–1812. A. N. Ryan, ed. (London 1968), 242. lpp.

³² Bienemann, *op. cit.*, 152–156. lpp.

³³ Tuvāk sk.: Julius Eckardt (ed.), *York und Paulucci*. Aktenstücke und Beiträge zur Geschichte der Convention von Tauroggen (18/30. December 1812). Aus dem Nachlass Garlieb Merkel's (Leipzig 1865); *Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obščestva* CXXXIII. Akty, dokumenty i materialy dlja političeskoj i bytovoj istorii 1812 goda (S.-Peterburg 1911), 330–429. lpp.

³⁴ Franz Schubert & Hans Vara, *Geschichte des K. B. 13. (königlich-bayerischen dreizehnten) Infanterie-Regiments Kaiser Franz Joseph von Österreich*, nach archivalischen Quellen bearbeitet zur Jahrhundertfeier des Regiments. I: 1806–1851 (München 1906), 268. lpp.

³⁵ Sk., piemēram: Max Lehmann, „Ein Vorspiel der Konvention von Tauroggen“, *Historische Zeitschrift* 64 (1890), 385–388. lpp.; Theodor Grobbel, *Die Konvention von Tauroggen*, disertācija Mārburgas universitātē (Marburg 1893); Theodor Schiemann, „Zur Wirkung der Konvention von Tauroggen“, *Historische Zeitschrift* 84 (1900), 210–243. lpp.; Maxim Blumenthal, *Die Konvention von Tauroggen*. Bausteine zur preußischen Geschichte I, 1 (Berlin 1901); Hans Andrees, *Der Einfluß des Flügeladjutanten Freiherrn Ludwig von Wrangel auf die Konvention von Tauroggen*, disertācija Berlīnes universitātē (Berlin 1907); Thies Wilkens, *Friedrich Wilhelm III und die Konvention von Tauroggen*, disertācija Berlīnes universitātē (Berlin 1909); Werner Voss, *Die Konvention von Tauroggen*, disertācija Kēnigsbergas universitātē (Berlin 1910); Walter Elze, *Der Streit um Tauroggen* (Breslau 1926).

³⁶ Reinhold Röder, „Zur Geschichte der Konvention von Tauroggen“, Fritz Straube (ed.), *Das Jahr 1813*. Studien zur Geschichte und Wirkung der Befreiungskriege (Berlin Ost 1963), 107. lpp.

³⁷ Andrejs Johansons, „Merķelis un pirmais frontes laikraksts“, *Daugavas vanagi* 3 (1957), 13. lpp. Par Merķeļa darbību vispār sk., piemēram: Mettig, *op. cit.*, 66–71. lpp.; J. Dns. [Jūlijs Daniševskis], „Napoleona karaspēki Latvijā 1812. gadā. Skats dzimtenes pagātnē“, *Domas* I (1912), 470–479. lpp.; Hans-Bernd Spies (ed.), *Die Erhebung gegen Napoleon 1806–1814/15* (Darmstadt 1981), 6. lpp., dokumenti 189–190., 205–206. lpp.

³⁸ Freiherr vom Stein, „In Brünn und Prag. Die Krise des Jahres 1811. In Moskau und Petersburg. Die grosse Wendung: 1809–1812“, Walther Hubatsch (ed.), *Briefe und amtliche Schriften* III (Stuttgart 1961); *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet* [. . .] II, 225. lpp.

³⁹ *The Saumarez Papers*, 251. lpp.

⁴⁰ *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet* [. . .] II 199., 218. un 231. lpp.

⁴¹ *Sbornik* [. . .], 474. un 479. lpp.; *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet* [. . .] II, 171. un 239. lpp. Mārtins min 68, resp. 33 lielgaballaivas.

⁴² Tuvākus aprakstus par kaujām ar lielgaballaivu piedalīšanos sk.: Seydlitz, *op. cit.*; Žamov, *op. cit.*; „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps [. . .]“; *Sbornik* [. . .], 477–478., 505–507. lpp.

- 43 *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet [. . .]* II, 264–265. lpp.
- 44 *Ibid.*, ievada xii lpp.; *The Saumarez Papers*, xxiv un 215. lpp.
- 45 *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet [. . .]* II, 275., 276., 278–281., 291–292. lpp.; Bogdanowitsch, *op. cit.* II, 392. lpp.
- 46 R. C. Anderson, *Naval Wars in the Baltic during the Sailing Ship Epoch 1522–1850* (London 1910), 346. lpp.
- 47 Kukiel, *op. cit.*, 16. lpp.
- 48 *Latvijas PSR vēsture* I, 375. lpp.; A. Drizul (red.), *Istorija Latvijas SSR. Sokraščennyj kurs* (Rīga 1971; 2., pārstrādāts un papildināts izdevums), 132. lpp.; Zeids, „1812. gada Tēvijas karš [. . .]”, 15. lpp.; „1812. gada Tēvijas kara notikumi [. . .]”, 17. lpp.; Zejd, „Sobytiija Otečestvennoj vojny [. . .]”, 20. lpp. Padomju vēsturniekiem partizānu karš noder par pierādījumu, ka jau 1812. gada „Tēvijas karā” pastāvēja Krievijas valsts tautu interešu un likteņu kopība un arī sadarbība, ka tautas partizāni Napoleonam devuši galvenos triecienus, ka pastāv paralēles starp Napoleona un Hitlera iebrukumu Krievijā („Lielo tēvijas karu”) un ka krievu uzvara ir noteikts pierādījums V. I. Ļeņina mācībai par tainīgiem un netaisnīgiem karjiem. Citos uzskatos par partizānu kara nozīmi ir, piemēram, vācu militārvēsturnieks Ostensakens; sk.: Freiherr von der Osten-Sacken und von Rhein, *Der Feldzug von 1812. Geschichte des russisch-französischen Krieges* (Berlin 1901), 288. lpp.: „Was aber den von den russischen Bauern geführten kleinen Krieg anbelangt, so war derselbe zwar unbedeutend, aber nicht von einer entscheidenden Bedeutung”.
- 49 Arveds Švābe, *Latvijas vēsture 1800–1914* ([Stokholmā] 1958), 104. lpp.
- 50 Par šo problēmātiku tuvāk sk.: Kārlis Kangeris, „Napoleons Herrschaft in Kurland. Der Feldzug von 1812 und die deutschen Verbündeten” (referāts Baltijas studiju veicināšanas apvienības 9. konferencē Montreālā, Kanādā 1984. g. jūnijā) un iespiešanai nodoto manuskriptu „Zur Problematik einer lettischen Partisanenbewegung gegen die Streitkräfte Napoleons in Kurland 1812”.
- 51 Georges Wrangell, „Aus der Korrespondenz des Generals Magnus von Essen. Ein Beitrag zur Quellengeschichte des Feldzuges in Kurland von 1812”, *Zeitschrift für Ost-europäische Geschichte* 3 (1913), 405–406. lpp.
- 52 *Ibid.*, 393. lpp.; Seydlitz, *op. cit.* II, 60. lpp.; „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps [. . .]”, 509. lpp.
- 53 Seydlitz, *op. cit.* II, 60. lpp.
- 54 Hessisches Staatsarchiv Marburg: 1. Westfälisches Infanterie-Regiment, 75/4 – 33–42. nr.; Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv, München: Feldzugsakten 1812, B 488–510; Niedersächsisches Staatsarchiv Oldenburg, Russisch-deutsche Legion – 63, VIII nr.: Nachlaß Wardenburg – 270–38, 6. nr.
- 55 *Sbornik [. . .]*, 234–252. lpp.
- 56 Jānis Juškēvičs bija Rīgas pilsētas archīvārs un piemēķļu valdes darbinieks (dz. 1886. g.). Viņa plašākais darbs ir *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē* (1932) – sk.: Žanis Unāms (red.), *Es viņu pazīstu*. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca (2. izd. 1975), 229. lpp. *Latvijas vēstures bibliografija 1918.–1935.*, red. Elza Štengle (Rīgā 1935).
- 57 J. Juszkiewicz, „Die Sage von der Vernichtung des preussischen Schwarzen Husarenregiments im Tyulmoore bei Olai”, *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte*

und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1910 (Riga 1911), 143–146. lpp.

58 „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps [. . .]”; A. Martinen, *Tableaux par corps et par batailles des Officiers tués et blessés pendant les guerres de l'empire 1805–1815* (Paris [1899]); Freiherr von der Osten-Sacken und von Rhein, *Militärisch-politische Geschichte des Befreiungskrieges im Jahre 1813*, I. Vorgeschichte. Von Njemen bis zur Elbe (Berlin 1903); *Der Feldzug in Kurland 1812*.

59 Švābe, *op. cit.*, 96. lpp.

60 *Sbornik [. . .]*, 58–64. lpp., 15. un 16. dokumenti.

61 Bogdanowitsch, *op. cit.* II, 63–65. lpp.; Danilewsky, *op. cit.* II, 34. lpp.

62 Georges Wrangell, „Jubiläumsliteratur über das Jahr 1812. Jubiläumsliteratur über den Feldzug in Kurland von 1812”, *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte* 3 (1913), 422. lpp.; H. Bruiningk, *Livlands Verhalten im Kriegsjahre 1812 nach der Darstellung von K. Wojenski*. Eine Erwiderung (Riga 1912), 9. lpp.

63 Par Vidzemes kazaku pulka gaitām sk.: *Sbornik [. . .]*, 261–327. lpp.; Verners Tepfers, „Vidzemes zemessargi 1812. gadā”, *Senatnei un mākslai*. Pētījumi un apcerējumi Andreja Johansona sakārtojumā (Stokholmā 1963), 13–26. lpp.

Vidzemes kazaku pulka noorganizēšana vēsturē ir strīdus objekts par vācu bruņniecības uzticību: lojālitate ķeizaram vai kārtas intereses? Diskusijas par šo jautājumu sk., piemēram: *Sbornik [. . .]*, Vojenskija (K. Wojenskij) ievads I–LIII lpp.; Bruiningk, *op. cit.*; Sivickij, *op. cit.*; Daniševskis, *op. cit.*; Wrangell, „Jubiläumsliteratur [. . .]”.

Vidzemes kazaku pulka novērtējumu devuši arī pretinieki – prūši, kas, piemēram, „latviešu kazaku” zirgus uzskatīja par armijas vajadzībām nederīgiem (Seydlitz, *op. cit.* II, 192. lpp. – šo avotu muižniecības aizstāvji vienmēr ir piemirsuši).

64 *Sbornik [. . .]*, ievada XX lpp.

65 Daniševskis, *op. cit.*, 1179–1180. lpp. Arī angļiem Kurzemes un Vidzemes iedzīvotāji likās tikpat neuzticīgi Krievijai kā poļi, sevišķi zemākās kārtas, pretēji Iekšējās iedzīvotājiem – sk.: *Letters and Papers of the Admiral of the Fleet [. . .]* II, 235. un 254. lpp.

66 „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps [. . .]”, 453. un 455. lpp.

67 Par Kurzemes pārvaldi tuvāk sk.: *Sbornik [. . .]*, 10–253. lpp.; [G.B. von Engelhardt], *Etwas über Kurlands Betragen während der feindlichen Okkupation* (Mitau 1813); Julius Eckardt, „Die Franzosen in Kurland”, *Baltische Monatsschrift* 11 (1865), 1–22. lpp. Daniševskis, *op. cit.*, 359–369., 593–600. lpp.; [M. Stepermanis], „Kurzemes franču okupācija (1812)”, *Latviešu konversācijas vārdnīca* X (Rīgā 1933/1934), 19127–19131. sl.

68 Marcel N. Schweitzer, „La Courlande en 1812 et l'armistice de Tauroggen”, *Revue historique* CXII (1913), 316. lpp.

69 Engelhardt, *op. cit.*, 9. lpp.

70 Lai gan ķeizaram dotais dienesta zvērests krievu ierēdņiem aizliedza stāties iebrucēju, resp. franču dienestā un Esens to piedevām vēl ar rīkojumu noliedza, tomēr pēc kara zemes pārvalde dižojās, ka tā ar savu darbu okupācijas laikā Kurzemi izglābusi no saimnieciska sabrukuma, pirmkārt, aizkavējot aizbēgušo muižnieku īpašumu konfiscēšanu, otrkārt, aiztaupot 50 lielajiem īpašumiem rekvizīciju, treškārt, savaldot iecirtīgos zem-

niekus (!) un tā aizkavējot zemes sairšanu (sk.: Engelhardt, *op. cit.*, 21. lpp.

⁷¹ Par apgādes grūtībām sk.: Droyzen, *op. cit.*, 291–298. lpp.; Seydlitz, *op. cit.* II, 173–178., 212–216., 222–224. lpp.; „Die Teilnahme des Preussischen Hilfscorps [. . .]”, 542–545. lpp.

⁷² Magnus von Eberhardt (ed.), *Aus Preussens schwerer Zeit*. Briefe und Aufzeichnungen meines Urgrossvaters und Grossvaters (Berlin 1907), 93–94. un 112. lpp.

⁷³ Ž. Karlsons, „Brīvības propaganda un franču emisāri Latvijā 1794.–1812. g.”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls* 1 (1937), 577–591., sevišķi 587–591. lpp.

⁷⁴ C. Mettig, *Baltische Städte*. Skizzen aus der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands (Rīga 1905), 249., 256–257. lpp.; *Der Feldzug in Kurland 1812*, 81. lpp.; Eberhardt, *op. cit.*, 93–94. un 99. lpp.; Eckardt, *op. cit.*, 20. lpp.; Engelhardt, *op. cit.*, 9. lpp.; Daniševskis, *op. cit.*, 596–597. lpp.

⁷⁵ Tā kā nav skaidri zināms kopējais Daugavas frontē iesaistīto krievu karavīru skaits un tas arī pastāvīgi svārstījās, gan piegādājot, gan arī atkal atvelkot papildspēkus, tad nevaram arī konstatēt zaudējumu procentus. Tāpat krievu dati par zaudējumiem ir nepilnīgi, un nekad nav minēts kopējais zaudējumu skaits šais piecos kara mēnešos. Vadoties no atsevišķo kauju aprakstiem, varam aplēst, ka absolūtos skaitļos tas svārstās starp 6000 un 9100. Salīdzinot atsevišķos krievu kauju ziņojumus ar vācu datiem, duŗas acīs mazais sagūstīto skaits, resp. tas, ka krievu vadība ir centusies šo zaudējumu posteni noklusēt. Tādēļ krievu kopējie zaudējumi Daugavas frontē drīzāk atbildīs augstākajam skaitlim. Franču Lielās armijas kopējie zaudējumi sasniedza apmēram 92–93 %. No 612 000 atgriezās 40 000–45 000 (sk.: Osten-Sacken, *Der Feldzug von 1812*, 274. un 301. lpp.).

⁷⁶ Schubert etc., *op. cit.*, 268. lpp. Salīdzinājumam var minēt, ka no 35 799 bavārieŗiem, kas iesaŗoja Krievijā, atgriezās tikai 2758. Ja atskaita Kurzemes pulku, tad zaudējumi Krievijā sasniedza 95 %. Sk.: Rainer Braun, „Die Bayern in Ruŗland 1812”, *Wittelsbach und Bayern* III, 1. Hubert Glaser, ed. (München, Zūrich 1980), 269. lpp. Līdzīgi zaudējumi Krievijā bija arī citām tautībām, ieskaitot vestfālenieŗus un poŗus.

⁷⁷ Seydlitz, *op. cit.* II, 231. lpp.

⁷⁸ Fritz Lūnsmann, *Die Armee des Kōnigreichs Westfalen 1807–1813*, disertācija Greifsvaldes universitātē (Berlin 1935), 313. lpp.

⁷⁹ Osten-Sacken, *Militārisch-politische Geschichte* [. . .], 128. un 497. lpp. (IX pielikumā). Atskaitot zināmo vestfālenieŗu un bavārieŗu skaitu, tiekam pie aptuvena poŗu sastāva.

PIELIKUMS

Apliecība Rīgas kaŗepāju saiŗotājiem 1813. gadā

(Redaktora tulkojums no krievu valodas. Oriŗināls Rīgas pilsētas archīvā – sk. dokumenta reprodukciju 88. lpp.)

ŗo [apliecību] izsniedzis Rīgas artilērijas apgabala priekŗnieks Rīgas pilsētas zvērināto kaŗepāju saiŗotāju latvieŗu amatam, tās oldermanim Mārtiŗam Slavam un amata seŗdesmit zvērinātajiem brāŗiem par to, ka kopŗ dienas, kad Livlandē [sic!] iesaŗoja franču un prūŗu armija, t. i., no 1812. g. 16. jūnija, un, novietojoties Rīgas cietoksnī, visu laiku līdz tā paŗa gada 7. decembrim ŗī brāŗība veica artilērijas dienestu pie diŗgabaliem un uz

STRĒLNIEKI: VALODA UN KULTŪRA

Rolands Lappuķe

Strēlnieku ciņas pievērsa lielo tautu uzmanību latviešu tautai un līdz ar to pacēla tautas pašapziņu, ierakstot tās vārdu Pirmā pasaules kara vēsturē. Šādam viedoklim pievienojas vai visi atmiņu autori un vēsturnieki. Citiem vārdiem, nav šaubu par latviešu strēlnieku nacionālpolītisko nozīmi. Toties nav pilnīgas vienprātības strēlnieku nacionālpolītiskās stājas jautājumā (Šilde: 52–55).^{*} Nav divu domu par to, ka strēlniekiem bija svarīgi aizstāvēt savas dzimtenes teritoriju. Tās aizstāvēšanas iespējas bija viens no latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanas iemesliem. Nav gan skaidrības par to, cik lielā mērā strēlnieki apzinājās savu latvisko kultūru vai savu varbūtējo valsti. Ir gan zināms, ka latviešu politiķu pašu domāšanā Latvijas neatkarības jēdziens attīstījās lēni un vēlu (Ģermanis 1966/1967, 59: 14).

Sai rakstā apskatīsim, kā strēlnieku latviskā apziņa atspoguļojās viņu valodā un kultūrālajā darbībā. Redzēsim, ka visumā viņu domāšana, kas neattiecās uz kara dienestu, bija latviska un ka strēlnieki ne vien piedalījās latviešu kultūrālajā dzīvē, bet arī atstāja ilgstošas pēdas latviešu kultūrā. Konstatēsim, ka tiklab politiķos, tā arī strēlniekos neatkarīgās valsts ideja bija jāieaudzina.

Jāpiezīmē, ka šai rakstā būs runa par Latvijā pavadīto laiku, t. i., līdz Latvijas atstāšanai vācu uzbrukuma rezultātā, resp. līdz 1917. gada beigām. Par Krievijā pavadīto laiku pieskaršos notikumiem tikai atsevišķos gadījumos, sevišķi runājot par Troickas un Imantas pulku, kas devās atpakaļ uz Latviju 1919. un 1920. gadā, lai piedalītos jaunās valsts celšanā.

STRĒLNIEKU LIETOTĀ VALODA

Valoda, ko lietoja strēlnieki, ir jāapskata no diviem viedokļiem – pirmais ir oficiālais aspekts – par valodu dienesta gaitās, otrs – neformālais aspekts – par sarunu valodu.

Oficiālā valoda, terminoloģija, dokumenti, karogi, dienesta uzdevumi

Krievu cara armijā daudzās kara spēka daļās nebija ļauts lietot latviešu valodu (Šilde: 49). Šai ziņā latviešu strēlnieku bataljoni ieguva sevišķu stāvokli.

^{*} Cipars aiz autora vārda, resp. gadaskaitļa nozīmē lappuses, uz kurām tekstā atsaucas (sk. literātūras sarakstu raksta beigās).

Oficiālajos dokumentos lietoja krievu valodu (Dardzāns 1984a). Uz karogiem uzraksti bija vienā pusē krieviski, otrā latviski, piemēram: „1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljons. Nebēdājties, karavīri, sidrabota saule lēc” (LE: 1329–1330; Porietis: 42–43, 242). Revolūcijas laikā „jaungatavotiem karogiem bija abās pusēs [uzraksti] latviešu valodā. Piemēram: 8. Valmieras latv[iešu] strēl[nieku] pulka ložmetēju komandas pirmajā karogā 1917. gada martā vienā pusē: „Plecu pie pleca par Latviju un brīvību [”], otrā pusē: Vienībā spēks – uzvaru un brīvību!” (Dardzāns 1984a). Agros latviskos uzrakstus varēja interpretēt dažādi, kā to uzsvēra pats cars Nikolajs II par 5. Zemgales pulka karoga uzrakstu: „Tēvuzemes brīvību pīrksim mēs ar asinīm” (Silde: 52). Jaunie karogu uzraksti skaidri norāda uz stājas latviskošanu 1917. gadā.

Komandas valoda un cita terminoloģija. Pagaidu noteikumus par latviešu strēlnieku bataljoniem 11. pantā ir minēts, ka „Bez komandas valodas, kas pieņemta Krievijas kaŗaspēkā, latviešu bataljonos pielaiž komandēt latviešu valodā. Pēdējo var atļaut arī apmācībā. Apakškarēivjiem atļauts tulkot latviešu valodā reglamentus [. . .]” (Porietis: 17).

Lai gan bija pieļauts komandēt latviešu valodā, komandas deva krievu valodā (Dardzāns 1984a; Plensners 1978: 29; Porietis: 11). Cara armijas virsniekiem bija ierasts pavēlēt krieviski, un tā tas palika arī latviešu bataljonos. Pie tam ap 10 % bataljonu ierindnieku bija sveštautieši (Andersons: 85 un 108).

Apmācībās lietoja arī krievu valodu, bet „Visu šo [instrukciju] iekalt nav viegli, sevišķi tiem, kas neprot krieviski” (Kreicers: 45). To tad pēc vajadzības paskaidroja arī latviski (Dardzāns 1984a). Vairums virsnieku esot snieguši paskaidrojumu latviešu valodā (Plensners 1978: 30).

Tikai vēlāk komandas sāka skanēt latviski, piemēram, Troickas pulkam piestājoties Harbinā, Ķīnā 1920. g. aprīlī (Lauks: 119). Komandas sāka pilnīgi latviskot, veidojoties Latvijas armijai no ziemeļniekiem un kalpakiešiem (Kreicers: 283). Tas nenotika bez grūtībām, jo visa terminoloģija (un reglamentu) bija krieviski. Piemēram, neteica ne „jā”, ne „nē”, bet „tiesī tā” un „nebūt ne”. Tādā veidā „[. . .] krievu armijas gara ietekmē šī niekalbība tika ievazāta arī Latvijas armijā” (Kreicers: 45). Jāpiezīmē, ka vēlāk parādījās arī specifiski nosaukumi, piemēram, Troickas pulka aprakstā atrodams vārds „simts” rotas vietā (Lauks: 29).

Virsnieku uzrunu bija tulkojuši laikam paši strēlnieki no krievu valodas (Plensners 1978: 29). Virsniekus strēlnieki uzrunāja ar „jūsu labdzimtība” vai „jūsu augstlabdzimtība” (Plensners 1978: 29; Bangerskis: 95). Kādreiz pārteikšanās dēļ vai pa jokam iznāca cita versija, piemēram: „jūsu gaišība”.

STĒRĒNIEKU KAROGI

Vispār latviešu valodā nebija „visiem krievu titulējumiem atbilstošu nosaukumu” (Kreicers: 44). Pats vārds „virsnieks” parādījās tikai jaunajā Latvijas armijā oficiera vietā (Kreicers: 283), tāpat strēlniekos kareivis bija „zaldāts”.

Dienesta pakāpes, „činas” bija krieviskas (Kreicers: 100). Jefreitors jeb jefreitoris bija dižkareivis (Bangerskis: 98). Apakšvirsnieki bija instruktori, nosaukti par unteroficiēriem, unteriem jeb apakšoficiēriem (Bangerskis: 92; Porietis: 419). Virsreizants bija feldfēbelis, mantzinis bija kaptenarmuss (Bangerskis: 94; Porietis: 289). Virsnieka vietnieks bija praporščiks (leitnants jeb franču „enseigne”, angļu „ensign” – sk.: *Great Soviet Encyclopedia* 20, 503.lpp.), ko paaugstināja nākamajā dienesta pakāpē par podporučiku (virisleitnantu – sk.: Kreicers: 81; pēc krievu armijas apzīmējuma, apakšleitnantu), tad par poručiku (pēc krievu armijas apzīmējuma, leitnantu – sk.: Plensners 1978: 36). Augstāka pakāpe bija apakšpalkavnieks (*Līdzums* 207.nr. 1916.g. 10.sept.) jeb padpalkavnieks (Skalbe: 40) un palkavnieks (pulkvedis – sk.: Kreicers 46).

Sarunu valoda

Sarunu valoda bija latviešu, bet satiksmē ar svešautiešiem – krievu (Dardzāns 1984a). Privātās sarakstes valoda nevarēja būt vācu, un parasti tā bija latviešu, lai gan bija gadījumi, kad cenzūra to aizliedza. Bija arī gadījumi, kad strēlnieku piederīgie lūdza, lai saņemtas vēstules tulko latviski no krievu valodas (Dunsdorfs 1984).

Virsnieku lietotā valoda. Pēc pagaidu noteikumu 7. panta, visiem latviešu bataljonu virsniekiem, vienalga, vai viņi ir latvieši vai ne, bija jāprot latviešu valoda (Porietis: 16). Toties jāpiebilst, ka visi dokumenti bija krieviski, un virsnieku sagatavošanas skolās lietoja krievu valodu, tādēļ ir pats par sevi saprotams, ka visiem latviešu virsniekiem bija pieņemamā līmenī jāprot krieviski.

Vecie virsnieki runāja visvairāk vai arī tikai krievu valodā (Ģermanis 1974: 96; Ozoliņš 1984; Plensners 1978: 30 un 1982: 77). Tas nebija latviešu valodas nicināšanas dēļ, bet tādēļ, ka, ilgus gadus pavadot Krievijā, tēvu mēle viņiem bija kļuvusi svešāka. Viņi domāja krievu valodā, viņi deklamēja krievu dzejniekus, lasīja krievu literātūru un preses izdevumus un neko daudz nezina par savas pašu tautas kultūru (Ģermanis 1974: 96). Vecie virsnieki rakstīja savas atmiņas un sacerējumus krievu valodā vēl divdesmito gadu sākumā. Jānis Grīns tulkoja Kārļa Gopera un Pēterā Radziņa rakstus *Latvijas kareivim* (J.Grīns: 105). No otras puses, pēc publicētā faksimila redzams, ka Kārlis

Lauks, kas bija strēlnieks Troickas pulkā, savu dienasgrāmatu rakstīja latviski (Lauks: 238–239). Daudzi latviešu virsnieki bija precējušies ar sveštautieti, parasti ar krievieti (Ozoliņš 1984), piemēram Frīdrihs Briedis (Briedis 1984) un Augusts Misiņš (Misiņš 1984). Kārlis Gopers bija precējies ar polieti (Rubene 1984, Dunsdorfs 1984).

A. Plensners raksta, ka pēc ārējās izturēšanās Rūdolfis Bangerskis neizcēlies kā latvietis un viņi vairākas nedēļas ne vārda neizmainījuši latviski (Plensners 1978: 44). Frīdrihs Briedis, dzimis Vitebskā, latviski runāja lauzīti ar stipru akcentu, jaucot latviešu valodā krievu vārdus, un sevi dēvējis par „Brēde” jeb „Brēģe” (Dardzāns 1984c; Kreicers: 99). P. Dardzāns raksta, ka ar Bangerski un Briedi oficiālas sarunas notikušas tikai krievu valodā, kamēr personiskās lietās viņi sarunājušies latviski, izņemot, ja bijuši klāt latviešu valodas nepratēji. Vēlāk, dzīvojot kopā Kazanā, sarunas ar Briedi risinājušās tikai latviski (Dardzāns 1984c). Ģenerālis Augusts Misiņš esot runājis latviski ar manāmu krievu valodas pieskaņu (Misiņš 1984). Ģenerāļa Andreja Auzāna valodai bijusi „it kā novada izloknes pieskaņa” (Dardzāns 1984c). Pēc Edvarta Virzas liecības, starp augstākajiem virsniekiem pulkvedis Jukums Vācietis vislabprātāk runājis latviski ar saviem strēlniekiem (Ģermanis 1974: 96; J. Grīns: 134), lai gan arī viņam gadījies sarunāties krieviski ar sev pakļautajiem (Matuzels: 42).

Jaunie – kara laika virsnieki sarunājās tikai latviski, bet virsnieku klubā pārgāja uz krievu valodu tad, kad bija klāt bataljona komandieris (Plensners 1978: 30). Pēc Ulža Ģermaņa domām, starp jaunajiem virsniekiem bijuši arī nacionālpolītiski apzinīgākie elementi blakus māksliniekiem un citiem intelektuāļiem (Ģermanis 1974: 97). Toties virsnieki visumā ļoti rūpējās par kareivju morālisko līmeni. „Sarunās centāmies savus kareivjus saliedēt par viengabalainu saimi, apgarotu ar cīņas sparū, drosmi un savas zemes mīlestību” (Dardzāns 1984a). Pats par sevi saprotams, ka šāda veida „garīgajai aprūpei” bija jānotiek strēlnieku dzimtajā valodā. Tātad latviešu valodai bija svarīga loma strēlnieku saliedēšanā. To apstiprina arī tālāk teiktais.

Kareivju lietotā valoda. Strēlniekiem veidojās savs īpašs žargons dažādu, reizēm negaidītu iemeslu dēļ. Pamatā sarunu valoda bija latviešu valoda. Tas ir viegli izskaidrojams ar lielo latviešu vairākumu strēlniekos – ap 90% no kopējā skaita (Andersons: 85 un 108). Daudzi strēlnieki nemaz krievu valodu neprata. Kalpojot krievu pulkos, krievu valodas neprāšana apgrūtināja viņu dienesta gaitas, un kareivji to arī minēja par iemeslu, lūdzot, lai viņus pārceļ uz latviešu bataljoniem, kad tie bija nodibināti (Porietis: 27).

Kopš dibināšanas pulku sastāvs ietekmēja lietoto valodu. „Mans 1. Daugavgrīvas bataljons, tāpat kā 2. Rīgas, bija jāizveido no 18–21 gadus veciem jaunekļiem, vairumā no skolas sola. Pirmajā bataljonā turklāt gandrīz visi bija rīdzinieki, kuŗi nebūt neļauņojās, ja viņus dēvēja par Grīziņkalna pašpuikām [. . .]” (Bangerskis: 314). Līdz ar to nepārsteidz, ja strēlniekos „Mūsu valodai un stājai toni dod tā saucamie Grīziņkalna pašpuikas. Valodā daudz krievismu.” (Kreicers: 99–100). Rīgas pašpuikām bija sava veida latviešu valodas gramatikas izjūta. Jānis Cīrulis atstāsta (Cīrulis: 33): „Vadniek, zin', nebēdā! es nokārtos!” Veidojās daudz īpatnēju izteicienu. Šis žargonš attīstījās strēlnieku dzīves ikdienā. Piemēram: „Nenolaidies, memmes dēliņ! Nepinkšķi! Saslapināsi patronas! Turies un neskaties uz suselniekiem (krieviem). Ko sēdi kā ģeķīgā jumprava! Nāc, sarausim trumpas!” (Dardzāns 1984a). Bieži dzirdam: šļūkt pa diegu un atsūties (atstāties, pazust „kokos”); ņemt vāgu, aiziet brīvsolī (aiziet bez atļaujas); ziepes, neraža (kļūme, neveiksme); uz zaķa (neizdevies); bezbiļetnieks (bez atvaļinājuma zīmēm). Strēlnieki vēčerinkās (ballītēs) satika brūtītes, švircītes, vēl arī smārītes, ko nedrīkst sajaukt ar „sievīņu” vai „līgaviņu” (šauteni). Runāja par „aizmugures žurkām” (pieklājīgi apģērbtiem aizmugurniekiem, kas sarga savu ādu). Reizēm izteicieniem bija īpata loģika, piemēram: „Čomiņ, ķer ķeksi! Redz, kur nagla peld!” vai „Pucē gaiši, Rīgā tumšs, Pārdaugavā svecēs deg” (V.Cīrulis 1984). Beidzot varētu vēl minēt „zaļās šausmas” (nāvējošo chlōra gāzi), kniedīti (ēsmu) un daudz un dažādus citus izteicienus. (Par strēlnieku žargonu sk.: Porietis: 114 un 418, bet sevišķi: Kreicers: 99 un sek., un vispār A. Grīna darbā.)

Saskarsme ar krievu valodu un kultūru taču bija ik dienas, tāpēc nav jābrīnās, ja ieviesās no krievu valodas aizgūti izteicieni. Piemēram, strēlnieki nosauca kādu zemnīcu par „Kiņ grusķ”, nevis tās tulkojumā „Projām skumjas!” (Porietis 180). Strēlnieks pats ir „streloks” un „strelķis”, šautene – vintene, lāvas – nāras, katliņš – kaķeloks, vārīts ūdens – kipjatoks, sardzes maiņa – smena, alga – žalaviņa, un lieto vēl daudz citu krievismu (Kreicers: 100 un sek.).

Tomēr biežā saskarsme ar krievu valodu nav vienīgais iemesls, kāpēc strēlnieki lietoja krievu izteicienus. Liekas, ir saskatāmi arī psiholoģiski iemesli. Bataljoni bija krievu armijas daļa, tāpēc to vīrišķības izpausme bija pēc gadsimteņiem vecajām krievu armijas tradīcijām, kas izpaudās krieviskā veidā (piemēram, kādā attēlā redzams pulkvežleitnants R. Bangerskis, sniedzot krievisko skūpstu citam kaŗavīram, atvadoties no 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku pulka 1916. gada novembrī – sk.: Bangerskis: 384). Tāpēc kaŗavīri

„trauslumu (un arī savas bailes) tiecas pārspēt ar brammanīgu stāju, parupju žargonu un dziesmām. Mūsu strēlnieki visumā ir krietni puisī. Dažs lauku Jānis, nepārzinādams krievu leksikonu, pats lāga neapjēdz, ko muld. Viņam tikai liekas, ka tas skan kareivīgi un braši” (Kreicers: 101). Tāpat jaunie puisī piemērojās valdošajai normai.

Kalpojot krievu vai latviešu pulkos, pielipa pat krievu valodas neķītrākā (bet, sevišķi armijā, parastā) izteiksme, resp. „mātes vārdi” pat labi audzinātiem latviešu zēniem (Cīrulis: 25). Šī parādība vērojama arī virsniekos. Katrā ziņā, Hermanis Kreicers ir uzsvēris faktu, ka ne Bangerskis, ne Briedis nerunāja rupjības (Kreicers: 98–99). Nerātņības pieder pie visu armiju kaņavīru dzīves, un tas tā bija arī latviešu strēlniekos. Dziedāja bezkaunīgas dziesmas, piemēram, pēc stingrām apmācībām (Porietis: 493) vai tāpat, staigādami pa Rīgu (Kreicers: 110), Valmieru vai citur. Nerātņībām bija arī sava noteikta uzjautrināšanas loma.

Noslēdzot šo nodaļu, konstatēsim: bataljoniem (pulkiem) uzturoties Latvijā, strēlnieku valoda šķietami bija raiba, ražīga un latviska, kaut bija aizguvumi no citām valodām. Latviešu valoda tiktāl valdīja latviešu strēlnieku dzīvē, ka kāds virsnieks varēja sūdzēties, ka „latviešu strēlniekos dienot, aizmirstas krievu valoda” (Plensners 1978: 29). Krievijas posmā, tā sauktajos, latviešu pulkos bija cits tautību sastāvs un turklāt vēl cita politiskā ietekme. Līdz ar to valodas jautājums ir vairāk sarežģīts. 1920. gada mialīgums starp Latviju un Padomju Krieviju noteica, ka latviešu strēlnieku pulku nosaukumiem ir tikai vēsturisks saturs un ka šais pulkos nedrīkstētu būt latviešu tautības pārstāvju pārsvars (līguma 4. panta 1. paragrafa piezīme – sk.: Albat: 8–9). Latviešu strēlnieku pulkus sarkanarmijā 1920. gadā likvidēja. Tas starp citu nozīmē, ka strēlnieki, kas uz Latviju neatgriezās un palika Krievijā pēc 1920. gada, nonāca līdzīgā stāvoklī, kāds bija pirms bataljonu dibināšanas 1915. gadā, laikam arī attiekmē uz valodu. Latvijas armijā toties visu pārlatviskoja no paša sākuma.

KULTŪRĀLĀ DARBĪBA

Kultūrālā darbība strēlniekos jāšķiro divos līmeņos. Pirmkārt, strēlnieku rindās bija mākslinieki, kuŗu darbība bija pienesums strēlnieku dzīvē un arī latviešu kultūrā. Otrkārt, blakus tam notika arī strēlnieku pašdarbība, kuŗā piedalījās ne vien lietpratēji, bet arī amatieji.

Līdz ar iesaistīšanos latviešu strēlniekos mākslinieki netika izkaisīti pa visu Krieviju, bet palika tuvāk pie savas tautas. Šī fakta nozīmīgumu vislabāk

raksturo Kārlis Skalbe: „Bet latviešu strēlnieku pulkos viņi [jaunie mākslinieki] nepazūd mums kā mākslinieki. Mūsu pulku saprātīgie un smalkjūtīgie vadoņi ierāda viņiem uzdevumus, kur tie var būt reizē kareivji un mākslinieki [. . .] Vēl lielāka viņas [mākslas] loma kā kareivja dzīves un darba vēsturiskai uzglabātājai un apdziedātājai. Tā salasīdami un sakrādāmi mūsu garīgos darbiniekus, mūsu bataljoni top arī par mūsu tautas gara centru.” (Skalbe: 307–308). Strēlnieku ietekme palika daudzos mākslas paveidos.

Kultūrālajai pašdarbībai bija īpaša nozīme strēlniekos. Bataljonos bija lielāko tiesu ap 18–22 gadu vecie strēlnieki. Tas izskaidro, ka disciplīnas labad bija nepieciešami atpūtas brīžos sagādāt šiem jaunekļiem izklaidēšanos. Šeit piebilstams, ka tāpat disciplīnas dēļ kultūrālā pašdarbība varēja notikt tikai nerēgulāri, jo kareivjiem bija jābūt gataviem kaujām arī atpūtas brīžos. Revolūcijas laikā disciplīna kļuva vaļīgāka, un līdz ar to sarīkojumi notika biežāk (Dardzāns 1984c).

Tā kā mākslinieki reizēm piedalījās strēlnieku pašdarbībā vai pat to ierosināja, jāpiezīmē, ka nereti šos abus līmeņus latviešu strēlnieku bataljonu dzīvē nevar atsevišķi šķirot.

Glezniecība

Strēlniekos kalpoja jaunie mākslinieki un mākslas skolu audzēkņi. Viņu starpā atrodami: Kārlis Baltgailis, Jāzeps Grosvalds, Jānis Plēpis, Žanis Smiltnieks, Niklāvs Strunke, Valdemārs Tone, Konrads Ubāns (LE: 1336), Kārlis Johansons (Nodieva: 25–26), Aleksandrs Mačernieks (Lauks: 83; Brūmelis: 170), grafiķis Jānis Sprinģis, Jūlijs Krastiņš (Cīrulis: 33, 36), Jūlijs Priedītis.

Ievērojamākais tai laikā bija Jāzepa Grosvalda darbs. Tāpat kā pirmskaņa gados, viņš spēja noteikt, kāda stāja ir jāpieņem. Kamēr pasaules māksla izpaudās avangardisma meklējumos saskaņā ar vispārējo revolūcijas garu, Jāzeps Grosvalds saredzēja latviešu mākslinieku laikmeta dokumentētāju lomu (Strunke: 27–32). Tā Grosvalds, Strunke, Baltgailis, Tone, Kazaks un citi iemūžināja bēgļu un strēlnieku sejas un viņu dzīves ainas. Pēc Kārļa Skalbes sprieduma, tā bija jauna māksla, kas parādīja noteiktu latvisku seju, kuņas vaibsti vairs nespēj ierosmi citu kultūras tradīcijās (Skalbe: 310–311; sk. arī: LE 234). Jaunā latviešu māksla veidojās grūtos apstākļos, reizēm pat, kad pāri laidās granātas (Skalbe: 309). Jāzepa Grosvalda vārdiem runājot, tā bija tautai vienreizēja laime, ka ar jaunu valsti varēja veidoties jauna māksla (Strunke: 23–30).

Gleznotāji rīkoja izstādes pilsētās, darināja dekorācijas strēlnieku izrādēm, reizēm zīmēja frontes perspektīvas militāriem nolūkiem (Porietis: 254).

DIV' DŪJIŅAS GAISĀ SKRĒJA
(Jāzeps Grosvalda glezna)

Rakstnieki

Vesela virkne rakstnieku kalpoja strēlniekos: Jānis Akurāters, Aleksandrs Čaks, Valts Dāvids, Pēteris Ērmanis, Aleksandrs Grīns, Jānis Kārklīšs, Edvīns Mednis, Kārlis Skalbe, Kārlis Straubergs, Jānis Sudrabkalns, Jānis Veselis, Edvarts Virza (LE: 1336), pieminami vēl: Valdemārs Dambergs, Kārlis Eliass (LE: 596), Eduards Sināts ([Lauris]: 49) un sarkanie: Kārlis Bergs (Berķis), Alvilis Ceplis, Kārlis Jākobsons, Kārlis Priednieks (Ozols) – sk.: Preiss: 165, 175, 224 un 282. Daži no viņiem bija virsnieki, piemēram, Edvīns Mednis un Aleksandrs (Jēkabs) Grīns (Plensners 1978: 29). Arī rakstnieks un žurnālists Eduards Tūters bija latviešu strēlniekos (LE: 2523). Jāpiezīmē, ka daži bija jau pazīstami rakstnieki, bet citi tādi kļuva tikai vēlāk. Tā 5. Zemgales pulkā, kuņģa „mākslinieciskie kaņavīri” esot bijuši sapulcināti atsevišķā rotā, kalpoja abi – kā Virza, tā Čaks, bet, kamēr Virza bija pulka dzejnieks, Čaks kā dzejnieks vēl neizcēlās (Vadzis: 105). Strēlnieku gaitas aļus iedvesmoja vienādi, ja salīdzinām, piemēram, Virzas „Nakts parādi” ar Čaka „Mūžības skartajiem”. Šķiet, ka ievērojamāko prōzas darbu par strēlniekiem sarakstīja Aleksandrs Grīns ar savu eposu *Dvēseļu putenis*. Pēc Dardzāna liecības, Grīns ievācis sīku informāciju no strēlniekiem un pats labi pazinis strēlnieku dzīvi un notikumus, tāpēc viņš par tiem savā darbā devis pareizu ainu (Dardzāns 1984a). Ir radies arī daudz citu darbu par šo posmu.

Rakstnieki piedalījās strēlnieku dzīvē gan ar priekšlasījumiem par mākslas, kultūras un literātūras jautājumiem (Porietis: 37), gan, rakstot pašu strēlnieku presē vai sūtot rakstus dažādiem žurnāliem (sk. turpmāk). Ir viegli pārbaudāms, ka šie raksti bija latviešu valodā, tāpat arī, cik pareiza šī latviešu valoda bija.

Rakstnieku nacionālo stāju šeit nemēģināsim pierādīt ar viņu rakstu saturu, bet ilustrācijai izvēlēsimies kādu ne sevišķi ievērojamu gadījumu. Pēc februāra revolūcijas, 1917. gada aprīlī Akurāters, Virza un Skalbe dāvināja pulkvedim Andrejam Auzānam speciāli veltītu dzejoli un Latvijas karodziņu (Auzāns: 195). Tas liecina, ka literāti visumā bija stipri nacionāli noskaņoti.

Mūzika

Instrumentālā mūzika. Strēlnieku bataljonos bija deviņi kaņarķestri, ko vadīja pazīstami mūziķi (Porietis: 50). Strēlnieku organizācijas komitejas ierosmē 1916. gadā Rīgā dibināja simfonisko orķestri un Tartū apvienoto vīru kori. Tajos iestājās labākie strēlnieki – mūziķi. Sacensība bija liela un pārbaude stingra, jo rezerves bataljonu nebija paredzēts sūtīt uz fronti (Lundbergs: 47).

Simfonisko orķestri vadīja Pāvuls Jurjāns (LE: 1336) un vēlāk Pēterpīli Teodors Reiters (LE: 2078). Kā palīgdiriģents 1917. gadā piedalījās arī Teodors Kalniņš (Kalniņa: 129 un sek.). Simfoniskajā orķestrī bija 48 dalībnieki (Lundbergs: 47), spriežot pēc fotoattēla H. Kalniņas rakstā — ap 40 (Kalniņa: 128). 1918. gadā orķestri pārveda no Pēterpils uz Rīgu un ietilpināja Nacionālās operas orķestrī (LE: 2078).

Mazākā mērogā katram pulkam bija savs orķestris, saukts arī par kapellu jeb mūzikas kori (Porietis: 252). Kapellas parasti bija pūtēju orķestri. Tās ir vadījuši: 1. Daugavgrīvas pulkā — M. Kūmiņš, 2. Rīgas — Bierants Kuņķis (1916–1918), 3. Kurzemes — Liepiņš (spriežot pēc fotoattēla, orķestrī bija ap 32 dalībnieki — sk.: Porietis: 167), 4. Vidzemes — Ādolfs Ābele (Tērbatā, Valkā un Rīgas frontē), 5. Zemgales — Bernhards Valle, 7. Bauskas — Bruno Čunčiņš, 8. Valmieras — Voldemārs Stiebriņš (Dardzāns 1984b; Sakss: 22; LE: 1203; Porietis: 251; Bangerskis: 353). Ir arī minēts, ka par strēlnieku kapelmeistaru darbojās Arturs Bobkovics, pirms viņš noorganizēja apvienoto kori (Lundbergs: 47), un vijolnieks Jānis Reinholds 1917. gadā (LE: 2077), varbūt 6. Tukuma pulkā? Pēdējais pieminēts arī kā koncertu solists (Lundbergs: 48), bet tādi bija arī citi, piemēram, Bruno Čunčiņš.

Troickas pulka kapellā bija apmēram 17 mūzikanu, un to vadīja Jānis Mediņš (Lauks: 43; Mediņš: 61). Pēc mūzikanu padošanās sarkanajiem (Mediņš: 63) orķestri atkal atjaunoja, bet jaunajā sastāvā bija arī nelatvieši (Lauks: 122; Mediņš: 70).

Orķestra repertuārs bija atkarīgs no paša vadītāja un reizēm no viņa komponēšanas spējām (tas pats būs attiecināms uz koriem). Troickas pulkā orķestris spēlēja daļu no Jāņa Mediņa kompozīcijām. Piemēram, pulka brauciena laikā viņš bija komponējis popuriju kaŗaorķestrim, izmantojot par motīviem strēlnieku iemīļotās melodijas. „Biedriskā humora labad” viņš to nosauca pēc strēlnieku iemīļotā izteiciena „Uz zaķa”. Troickas pulka brauciena laikā, 1919. gada janvārī Jānis Mediņš arī pabeidza operas „Uguns un nakts” komponēšanu Kamarčagas stacijā (Mediņš: 91). Strēlnieku orķestros bijušas populāras arī Bernharda Valles kompozīcijas (Dardzāns 1984b).

Tā dažos pulkos izveidojās atsevišķs repertuārs. 8. Valmieras pulkam bija Jāzepa Vītola komponētais Valmieras strēlnieku maršs (Grīnvalds, pēc Dardzāna 1984b), Troickas pulkam — Jāņa Mediņa Troickas bataljona maršs (Mediņš: 64), 5. Zemgales pulkam — Bernharda Valles Zemgales pulka apsveikšanas maršs (Porietis: 256). Vēl daži citi repertuāra piemēri: „Pavasara tuvošanās”, K. Bela uvertīra „Jautrā spēle”, Andreja Jurjana „Svētku himna”, Velsa

popurijs no operas „Maritana”, kapelmeistara Voldemāra Stiebrīņa fantazija „Latvieši kaŗā” — šīs kompozīcijas bija 8. Valmieras pulka divu strēlnieku vakaru programmā 1917. g. 18. martā un 19. aprīlī (sk.: Grīnvalds). Visbiežāk pieminēta ir Latvijas himna „Dievs, svētī Latviju”, ko spēlēja laikam visos pulkos.

Strēlnieku orķestros piedalījās daudz mūziķu — gan kā sōlisti, gan orķestrī vai kori: vijolnieki — Jānis Cīrulis, Jānis Reinholds, Baltgalvis, Verners Taube, mežradnieks Turss un daudz citu (Cīrulis: 34—36; Zuika: 1296).

Dziedāšana. A) Kori. Apvienoto kori dibināja Tērbatā 1916. gada februārī. Tajā dziedāja ap 60 dalībnieku, un to diriģēja Arturs Bobkovics. Ādolfs Ābele to vadīja 1917. gadā pēc pārtraukuma Ziemassvētku kauju dēļ. Par spīti jaunā diriģenta un Pēterļa Stučkas protestiem, kori likvidēja evakuācijas laikā, lai iesaistītu dalībniekus citos darbos. Kompromisu atrada, dibinot dubultkvartetu Kārļa Lundberga vadībā, kas pastāvēja līdz 1918. g. 6. aprīlim (Lundbergs: 48).

Arī dažos pulkos bija savs koris. Smiltēnē 1916. gada vēlā rudenī parporščiks Undrics ar Jāni Cīruli neilgi vadīja vīru kori rezerves bataljonā (Cīrulis: 34). Teodors Kalniņš no 1916. gada rudens vadīja strēlnieku pulku vīru kori Valmierā (pirms tam viņš darbojās ar simfonisko orķestri). Troickas pulkā kori vadīja karodznieks Roberts (?) Eglentāls (Lauks: 43), Imantas pulkā Valijs Dvorianovičs un kuģa braucienā arī R. Putniņš (Nīcis 35; Brūmelis: 75).

Repertuārā atrodama Ādama Ores „Ozoli vēl Baltijā” un „Čūci, mana līgaviņa”, Emīla Melngaiļa „Senatne” un „Jūrnieku dziesma”, Pāvula Jurjāna „Jāju dienu, jāju nakti”, Emīla Dārziņa „Nāc man līdz” un „Pie tēvu zemes dārgās”, Pacija „Klau, kā skaņas trīc un ceļas”, Šarla Gunō „Varoņu koris” no operas „Fausts”, Ziemassvētkos — „Klusa nakts, svēta nakts” un „Svētā nakts, ak izlej tu”. Dziedāja arī tautasdziesmas: „Irbīt' gula ceļmalā”, „Pati māte savu dēlu”, „Aun, meitiņa, balti kājas”, „Ko tu raudi, kas tev kaite”, „Ej, bāliņi, lūkoties”, „Pūt, vējiņi”, Troickas pulkā īpaši Jāņa Mediņa apdares un oriģināldziesmas: „Ej, saulīte, drīz pie Dieva”, „Vairs nestaigā sējējs pa Latvijas drevām”, „Rīga dimd”, „Nevis slinkojot un pūstot”. Atkal bieži atrodam pieminētu „Dievs, svētī Latviju”.

B) Sōlisti. Tādi bija gan strēlnieku pašu starpā, gan arī piedalījās no ārpusēs orķestru vai kori koncertos. Viņu skaitā ir Ada Benefelde-Dzirne, Malvīne Vīgnere-Grīnberga, Pauls Sakss, Ādolfs Kaktiņš, Jānis Niedra. No strēlnieku dubultkvarteta izvirzījās divi sōlisti — Jānis Vītiņš un Jānis Kārkliņš (Lundbergs: 47—48; Porietis: 50).

Dziedāšana pašu priekam. Dziedāšana bija strēlnieku dzīves sastāvdaļa. Dziedāja, ejot apmācībās, pārnākot, tīrot ieročus, soļojot uz pozīcijām, soļojot pilsētās (Dardzāns 1984a; Cīrulis: 33), arī ierakumos un, pavadot aizgājušos biedrus (Porietis: 94). „Vakara jundā dziedāja vispirms krievu valsts himnu, pēc tam ‘Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils’, tad ‘Dievs, svētī Baltiju!’ Vēlāk Baltijas vietā Latviju.” (Dardzāns 1984a, arī Porietis: 256). Abas pēdējās bija strēlniekos populāras, tās arī dziedāja pirms kaujas (Kreicers: 129–130; Au-zāns: 195).

Vaļasbrižos bieži dziedāja ģitaras vai mandolīnas pavadījumā (Porietis: 128). Pēc vakara jundas strēlniekus apmācīja dziedāšanā (Dardzāns 1984a). Dziedāja tautasdziesmas, līgodziesmas Jāņos, krievu zaldātu dziesmas (ar latviskotu tekstu). Dziedāja arī latvju piektā gada revolūcijas dziesmas (Porietis: 419), pat marseļēzu! Grozīja pazīstamo dziesmu vārdus, piemēram, dziesmā „Viens saucējs sauc pie Daugavas” rindu „Būt’ Daugava apvaktēta” aizstāja ar „Būt’ vācieši aplaktēti, Netrūktu latvjiem brīvības”. Daudziem strēlniekiem nebija nekas pretim pret nerātņākām dziesmām (Kreicers: 100–101). Bet dziedāja arī: „Div’ dūjiņas”, „Strauja, strauja upe teka”, „Līgo, laiva, uz ūdeņa”, „Es kaŗāi aiziedams”, „Kaŗavīri bēdājās”, „Rīga dimd”, „Nu ardievu, Vidzemīte”, „Caur sidraba birzi gāju”. Dziedāja arī tulkotās krievu kareivju dziesmas: „Mirdzot šķēpiem zeltsaules staros”, „Tur aizjāja latviet’s pa pasauli tālu” un citas (Porietis: 94; Cīrulis: 33; Dardzāns 1984a).

Teātris

Vienlaicīgi ar simfōnisko orķestri un apvienoto kori Latvju strēlnieku bataljonu organizācijas komiteja nolēma dibināt īpašu strēlnieku teātri. Tas nodibinājās 1916. gada rudenī Reinholda Veica vadībā (Porietis: 37; LE 1336). Ir arī minēts Jānis Dančauskis kā režisors rezerves bataljonā pēc tā pārvietošanas uz Valmieru un Smilteni 1916. gada rudenī (Cīrulis: 36). Arī atsevišķos pulkos dibinājās aktieŗu pulciņi (Porietis: 258). Pēdējo faktu var apstiprināt ar materiālu par 1. Daugavgrīvas, 5. Zemgales, 7. Bauskas un 8. Valmieras pulku.

Teāŗta ansamblus pulkos dibināja strēlnieku garastāvokļa uzlabošanai. Vadība ir atbildīga par kareivju morālisko stāvokli, tādēļ nav jābrīnās, ka par to rūpējās ne tikai organizācijas komiteja, bet arī pulka komandieris. 5. Zemgales pulkā pats pulkvedis Vācietis uzdeva virsniekam – leitnantam Miezim noorganizēt teāŗta trupu pulkā strēlnieku izklaidēšanai (Vadzis: 105). Ansamblus piedalījās gan pazīstami aktieŗi no lielajiem teāŗriem (ne vienmēr tie bija

strēlnieku rindās), gan mazāk pazīstami tēlotāji, drāmas kursu studenti (piemēram, Zeltmaša drāmatisko kursu audzēkņi), teātra entuziasti vai citi, tāpat uz vietas iesaistīti, piemēram, mūziķis Jānis Cīrulis un gleznotājs Jūlijs Krastiņš (Cīrulis: 36). Literatūrā atrodam vārdus, kā: Jānis Simsons, Mārtiņš Gailis-Santeklers, Paula Baltābola, Jānis Plūme, Imantas pulkā Augusts Mitrevics, Kārlis Nīcis, Oskars Laurītis un Pēteris Osāns (abi pēdējie no Apollo teātra), Emīls Mačs, Teodors Lācis (Troickas pulkā) un Kristaps Linde, kas organizēja izrādes strēlniekiem un bēgļiem. Piedalījās arī paši strēlnieki. Gadījās, ka viņi pat spēlēja sieviešu lomas, kamēr citreiz, ja bija iespējams, aicināja lokālās „prima-donnas” (LE: 1206, 1977; Porietis: 50; Gēрманis 1984; Cīrulis: 35–36; Nīcis: 35; LV).

Izrādēm strēlnieki paši gleznoja dekorācijas, piemēram, Rīgas mākslas skolas audzēknis Edgars Gruziņš (kas drīz mira) pagatavoja dekorācijas Valmierā un citur uzvestajām lugām (Cīrulis: 36), un strēlnieks Sprics veidoja „dzīvā gleznā tēloto topošo Latviju”. Viņi arī zīmēja programmas, piemēram, pulka rakstvedis Jaunzemis 8. Valmieras pulka 1917. g. 18. marta sarīkojumam (sk.: Grīnvalds).

Uz jautājumu: „Ko mēs izrādām?” savās atmiņās Emīls Mačs, kas bija strēlnieks 1. Daugavgrīvas pulkā, atbildēja: „Visu, kas ienāk prātā. Viencēlienus, dialogus, pastāstām dažu jocīgu notikumu vai anekdoti, muzicējam, dziedam, deklamējam.” (Gēрманis 1984 pēc Emīla Mača atmiņu grāmatas *Viena gaita*, izdota Rīgā bez datuma, 113. lpp.). Repertuārā bija pazīstamās klasiskās latviešu lugas, kā Rūdolfa Blaumaņa „Zagli”, skati no brāļu Kaudziņu *Mērnietu laikiem* (Porietis: 254; Dardzāns 1984a; Brūmelis: 35), Blaumaņa „Skrodeņdienas Silmačos”, Ādolfā Alunāna „Kas tie tādi, kas dziedāja” (Cīrulis: 35), tulkojumi no citām valodām, piemēram, Frīdriha Šillera „Fiasco”, Nikolaja Gogoļa „Revidents”, Karlo Goldoni „Viesnīciece”, Emīla Verharna „Ausma”, G. Zapoļskas „Streika laikā”, Miļukovas „Par brīvības un mīlestības ziedokli” (Kundziņš: 243, 247). Uzveda komēdijas, kā Dāvida Šveņča (Zariņa) „Smalki ļaudis” 4 cēlienos, un sevišķi daudz jokulugu – Eduarda Vulfa „Tupiņa atgriešanās” 2 cēlienos, Riksteskoka (Jēkaba Bērziņa) viencēlienu „Precības Kipišos”, Rutku Tēva „Brīvais pilsonis”, vēl arī Augusta Saulieša „Pašam sava saimniecība”, „Dzērāju ārsts”, no krievu valodas tulkoto Antona Čehova viencēlienu „Bildinājums” vai arī pašu strēlnieku sacerētas ludziņas.

Diemžēl, ir maz atstāstījumu par strēlnieku uzvestajām lugām, vēl grūtāk starp tām atrast lugas ar nopietnu vai politisku saturu. Tomēr Jānis Cīrulis atceras, ka redzējis kādu „pasalkani patētisku revolūcionāru lugu ‘Tantals’

TEC, MĀSIŅA, DĀRZIŅĀ, PUŠĶO BRĀĻA CEPURĪTI
 (Romāna Tilberga zīmējums)

kuŗas autoru viŗš neatcerējās (Cīrulis: 35–36; Brūmelis: 75; Grīnvalds). Trupa, kuŗā piedalījās Cīrulis, turnejā ieradās Raunā, Siguldā, Valmierā un Cēsīs, spēlējot gan kaŗavīriem, gan privātai publikai.

No atstāstījumiem paliek iespaids, ka publika esot bijusi vienmēr ļoti atsaucīga. Par māksliniecisko līmeni ir grūti spriest. Ir minēta vienīgi Rīgas aktieŗa Voldemāra Ābrāma kritika, ka strēlnieku izrādē aktieŗi esot tēlojuŗi klieudzot. Tas liecinot par amatierismu. Ja ŗi kritika vispār bija pamatota, nav teikts, ka tā būtu bijusi vispārināma, jo daudzos pulkos kalpoja profesionāli un pusprofesionāli aktieŗi vai pieņemami amatieŗi: „[. . .] atseviŗķu lomu tēlotāji bija pietiekami veikli un raksturīgi” (Cīrulis: 35).

Sarīkojumi

Sōlisti, kas sadarbojās ar simfōnisko orķestri un apvienoto vīru kori, darbojās kopējā mākslinieku vienībā. Strēlniekiem rīkoja koncertus frontes aizmugurē, arī Rīgā vai provincē, kuŗu vēl nebija okupējuŗi vācieŗi. Tomēr ŗi sadarbība izjuka, kad kori nosūtīja uz fronti, to iedalot 6. Tukuma pulkā, lai piedalītos Ziemassvētku kaujās. Pirms ŗi pārtraukuma koncertu atlikumus sadalīja: 20 % Latvieŗu strēlnieku organizācijas komitejai, daļu izpildu komitejai (Iskolostrelam), bet pārējais atlikums palika koncertu dalībniekiem, lai segtu izdevumus (telpu īre, ceļnauda un paŗu pārtika). No strēlniekiem ieejas maksu sarīkojumos neprasiŗa (Lundbergs: 48). Pēdējie koncerti Latvijas teritorijā notika Valkā un Cēsīs, kad vācieŗi jau ieņēma Rīgu. Simfōnisko orķestri pārveda uz Pēterpili, un no turienes tas devās koncertu turnejās pa visiem Krievijas latvieŗu centriem (LE: 2078). Lundberga vadītais dubultkvartets koncertēja, piemēram, Pēterpilī, Kronštātē, Veļikjelukos, Novosokolņikos, Bologojā, Smoļenskā, Rŗevā un citos latvieŗu centros (Lundbergs: 48).

Pulku kapellas arī rīkoja turnejas. Bernhards Valle stāsta par 5. Zemgales pulka mūzikas kori, kas kā pirmais iesāka turnejas, un par tā pirmajiem izbraukumiem uz tuvāko frontes aizmuguri – uz Priekuļiem, Cēsīm, Valmieru, Valku. Viŗš uzsver, ka viŗa koris un sōlisti bijuŗi pirmie, kas sāka braukt uz frontes aizmuguri (Porietis: 257). Latvju strēlnieku bataljonu apvienotajos koncertos piedalījās arī bataljonu orķestŗi (Porietis: 256). Vienā gadījumā Rīgā notika koncerts, piedaloties visiem 12. armijas orķestŗiem (Mediņŗ: 56).

Visparastākie priekŗnesumu vakari strēlniekos bija „mūzikāli drāmatiskie” uzvedumi, kam sekoja dejoŗana. Tā kā nolūks bija izklaidēŗšanās, ŗais vakaros priekŗnesumu saturs bija paviegls. Pirms koncerta bija teātrŗa izrāde vai otrādi. Deklamēja pazīstamos dzejnieku darbus. Komiķi dziedāja kupleŗas,

pazobojās par kareivjiem labi pazīstamiem cilvēkiem. Uzstājās ar sporta demonstrējumiem. Sports bija ievērojama vaļsbrīžu izprieca (sk., piemēram par Rūdolfu Bangerska rīkotajiem sporta svētkiem – Porietis: 49–50). Notika laušanās, vingrošana (piramidas). Pēc oficiālās daļas turpināja vakaru ar dejošanu un starp citu rotaļām. Kādā attēlā žurnālā *Latviešu strēlnieki* (1745. lpp.) ir redzami 3. Kurzemes pulka strēlnieki dejojotāji, kas piedalās pulka izrikojumā 1916. gada rudenī Mīlgrāvī. Viņi dejo kādu tautasdeju ar partnerēm, visi apģērbusies tautastērpos. Šī vakara programmas daļa likās ļoti iemīļota (Porietis: 258–259), sevišķi, ja piedalījās meitenes.

Lai segtu izdevumus, pārdeva programmas, ierīkoja bufeti (parasti ar tēju un sviestmaizītēm). Ja bija atlikums, to izlietoja dažādiem nolūkiem, piemēram, instrumentu iegādei pulka orķestrim (sk.: Grīnvalds).

Sarikojumus organizējot, bija jāpārvar grūtības. Kapellu instrumenti bija salasīti no dažāda laika dažādiem avotiem, tāpēc nebija viegli tos uzskatīt (Porietis: 257). Bija grūti dabūt zāli sarikojumiem esošajās telpās, piemēram, strēlnieku komandas izrikojums notika Dubultu tirdzniecības skolā (sk.: Grīnvalds), Smiltenes lauksaimniecības biedrības zālē (Cīrulis: 34). Vēl vairāk pūļu prasīja veco telpu saremontēšana, piemēram, Dubultu kūrmājā (Porietis: 258). Bieži izrādes notika brīvā dabā (Bangerskis: 341; Porietis: 256), reizēm pat izraka telpu orķestrim, kas spēlēja pa starpbrīžu laiku (Porietis: 254).

Vispār gaisotne šais vakaros bija pacilāta. Parasti ieradās viesi no ārpus bataljona, ja ne viss pagasts, kas rādīja vispārējo tautas pretimnākšanu un atbalstu strēlniekiem (Cīrulis: 35; Porietis: 37; Grīnvalds). To pašu var teikt par koncertu apmeklētājiem turnejās kā Latvijā, tā Krievijā (sk., piemēram: Lundbergs: 48; Grīnvalds). Šie vakari uzjautrināja ne tikai strēlniekus, bet arī virsniekus līdz pulka komandierim (sk.: Grīnvalds). Pie tam virsnieki paši piedalījās programmas izpildījumā (5. Zemgales pulkā bieži uzstājās ar latviešu dziesmām virsnieku trijotne: leitnanti Miežis un Melbārdis un virsleitnants Heimanis (Vadzis: 105). Vakari noritēja pacilātā latviskā garā. Pēc Jāņa Vadža domām, tas strēlniekus ar virsniekiem saliedēja.

Nobeidzot šo nodaļu, ir jāuzsver sekojošais. Kultūrālās nodarbības strēlniekos notika dabiskā latviskā garā, tās ierosināja un deva strēlniekiem pacilātu garastāvokli (Bangerskis: 342).

Tieši šī pacilātība bija galvenais nolūks šādām nodarbībām; priekšnesumu saturs neapgrūtināja, jo strēlnieki bija reizē jāizklaidē un jāsaliedē.

Bieži parādījās patriotiskais elements, politiskais elements retāk – tikai dažī mākslinieki un rakstnieki bija ieinteresēti politikā (Ģermanis: 1974: 97).

GARĪGĀ APRŪPE

Dievkalpojumi

Strēlniekiem bija divi mācītāji. Pirmajā brigādē bija mācītājs Pēteris Apkalns un otrajā brigādē mācītājs Šmidchens (LE: 1331; Vadzis: 105). Mācītāji svētīja strēlniekus, kad tie nāca pie dievgalda, ejot uz fronti, vai pirms kaujām. Baznīcas vai altāri bija bieži ierīkoti mežā, brīvā dabā. Aizvadīja arī kritušos biedrus, reizēm ar mūzikas pavadijumu (Porietis: 47, 252). Strēlnieki dziedāja latviešu garīgās dziesmas, it sevišķi „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils” (Kreicers: 129–130).

Tas viss, droši vien, notika latviski, jo mācītājiem taču bija jārunā strēlnieku valodā. Tomēr uz kāda latviešu strēlnieka krusta atvadu dzejolis bija krievu valodā.

Prese

Vairāki latviešu žurnālisti — Jānis Porietis, Arturs Kroders, Jānis Kaktiņš, Arturs Tupiņš, Jānis Ozols (LE: 1336, 1821; Porietis: 37), arī pazīstamais krievu žurnālists un rakstnieks Gavrils Buchancevs (Andersons: 108; Porietis: 37–42) atstāstīja strēlnieku cīņu panākumus latviešu un arī krievu presē. Par viņiem rakstīja arī rakstnieki, kā Kārlis Škalbe un Edvarts Virza (par Virzas rakstu 1917. gadā *Līdumā* sk., piemēram: Šilde: 53).

Izdeva arī pašu strēlnieku žurnālus, ko pulkos visi lasīja. Žurnālu rediģēšanā piedalījās arī minētie žurnālisti. Strēlnieku izdevumos jāatšķir divi posmi — līdz 1917. gada revolūcijai un pēc tās.

Pirms revolūcijas iznāca divi galvenie strēlnieku pulku izdevumi. 1. Dau-gavgrīvas bataljonā 1916. gadā iznāca žurnāls *Latviešu strēlnieks* reizi mēnesī, ko izdeva Rīgā. Iznāca četri numuri ar kopā 136 lpp. (20. sept.—30. dec.). Redaktors bija Jānis Porietis, spriežot pēc fotoattēla, redakcijā piedalījās ap 13 personu (Porietis: 65), starp tām arī Arturs Tupiņš. Sk.: LP: 341. nr.

3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulks nerēgulāri izdeva *Cīņas biedri*. Iznāca 8 numuri 16–24 lpp. apmērā (1916: 11. marts—1917: maijs). Pēdējā numura apakšnosaukums bija: „Latviešu strēlnieku žurnāls”. Pirmos numurus izdeva kaņālaukā, pēdējos Rīgā. Redaktori bija: K. Butevics un Kārlis Rinkušs. Sk.: LP: 124. nr.

Dažos pulkos iznāca mazāki izdevumi. 6. Tukuma pulkā esot bijis žurnāls *Mūlgrāvju svilpe*. To aizliedza pēc trim numuriem vietējo aktieņu nerātnas kritizēšanas dēļ (Dardzāns 1984a).

Žurnālu saturā ietilpa pašu strēlnieku kaujās gūto pieredzējumu un iespaidu atstāstījumi, sacerētie dzejoļi, stāstiņi un humors (Dardzāns 1984b).

Žurnāli bija pakļauti pulka komandieža cenzūrai. Spriežot pēc *Milgrāvju svilpes* slēgšanas iemesla, cenzūra varēja būt gaužām stingra! *Cīņas biedrī* 1917. gada 7. numurā bija cenzūras svītrojumi.

Ar 1917. gadu periodisko izdevumu saturs manāmi politizējās. Par strēlnieku organu kļuva *Brīvais strēlnieks* (LP: 90. nr.). To izdeva strēlnieku organizācijas izpildu komiteja (Iskolastrels). Pirmie numuri (no 1917: 10. apr.) iznāca Rīgā, bet ar 23. augustu līdz 1918. g. 20. februārim Cēsīs. Izdošanu pārtrauca (27. aug.—30. okt.), kuŗā laikā tad Cēsīs iznāca *Latvju strēlnieks* (27. aug.—23. okt., sk.: LP: 373. nr.). Tā redakcijā piedalījās Osvalds Lācis, Kārlis Lukstiņš, P. Paupers, Kārlis Pētersons, Alberts Rutkis, Teodors Draudiņš un arī Jānis Sudrabkalns un Kārlis Ozoliņš.

Brīvais strēlnieks iznāca 6 reizes nedēļā 4—6 lpp. apmērā, kopā 192 numuri 7500—22 000 eksemplāros. Redakcijas komisijā vairāk vai mazāk ir piedalījušies: Augusts Krieviņš, Kārlis Pētersons, R. Rēdlichs, A. Romans, Alberts Rutkis, Pēteris Bruņenieks, Osvalds Lācis, Kārlis Ozoliņš, P. Paupers, Sergejs Staprāns, Kārlis Lukstiņš, Alvils Ceplis, J. Spole, K. Jakobsons un Rūdolfs Eniņš, bet faktiskais redaktors bija Marģers Skujenieks līdz 19. maijam un Kārlis Ozoliņš (pseud.: Tomass) no 18. maija. Līdz maija beigām darbojās arī Arturs Kroders un Vilis Holmanis, no aprīļa līdz 1918. g. februārim Jānis Sudrabkalns, no maija beigām līdz 4. jūnijam Fricis Menders, arī Jānis Hermanis (pseud.: Auseklis) no 7. jūnija līdz augustam un Teodors Draudiņš (jūn.—1918. g.). Šīs redaktoru maiņas rāda strēlnieku organu bojševizāciju, kas ir pilnīgi panākta ar Friča Mendera aiziešanu. Jāpiezīmē, ka lielnieciski noskaņotie redakcijas darbinieki piedalījās visādos komunistiskos strēlnieku izdevumos.

Kā pretpēks pret *Brīvajā strēlniekā* augošo lielniecismu un tā ietekmi veidojās *Laika vēstis*, Latvju kareivju nacionālās savienības laikraksts (LP: 326. nr.). Tā politiskā līnija bija noteikti nacionāla (Plensners 1978: 66—83 un Šilde: 196—199). *Laika vēstis* sākumā iznāca trīsreiz, vēlāk sešreiz nedēļā 2—4 lappušu apmērā (no 1917: 14. sept. Cēsīs, no 25. okt. Valkā). Redakcijas locekļi mainījās. Tie bija: Aleksandrs Kociņš, Arturs Kroders, Aleksandrs Plensners, Eduards Ramats (pseud.: Lejgalietis), arī Jānis Akurāters, Reinholds Lazdiņš, Fricis Vītoļiņš. Pēdējais (55.) numurs iznāca 8. decembrī. Avīzi slēdza ar Iskolata lēmumu.

Laika vēstu vietā Valkā iznāca *Laika domas* (LP: 323. nr.) 7 numuri (1917: 8—15. dec.) Aleksandra Plensnera, Artura Krodera, Reinholda Lazdiņa un Friča Vītoļiņa redakcijā, pēc šī izdevuma slēgšanas *Laika balss* 7 numuri

(16–23. dec.) Artura Krodera un Aleksandra Plensnera redakcijā (LP: 321. nr.). Plensners gan raksta, ka viņi ar Kroderu *Laika domu* posmā bija šķīrušies (Plensners 1978: 80).

Kā strēlnieku laikrakstu līdzstrādnieki un atbalstītāji darbojās ievērojami rakstnieki: Akurāters, Skalbe, Virza, Antons Austriņš, Ādolfs Erss, Jānis Grīns, Teodors Zeiferts, Viktors Eglītis, gleznotāji: Romans Suta, Niklāvs Strunke, Jēkabs Kazaks, Kārlis Johansons, mūziķis Ādolfs Abele, dziedonis Jaša Brūnvalds un citi – mācītājs Pēteris Apkalns, Frīdrihs Briedis, Jānis Bankavs, Sergejs Staprāns (Plensners 1978: 72–73; Šilde: 196; J. Grīns: 135).

Pieminami vēl šādi izdevumi. *Strēlnieks* (LP: 595. nr.) – iznāca 9 numuri 1917. gadā (1. apr.–10. aug.), sākumā Smiltēnē, ar 6. numuru (27. jūn.) Rīgā, divreiz mēnesī – literārs, politisks un sabiedriska žurnāls, ko izdeva latviešu rezerves pulka strēlnieki. Redaktors Alberts Rutkis.

Brīvās domas (LP: 93. nr.) iznāca 1917–1918. g. Tartū. Izdoti divi numuri 14–46 lpp. apmērā 5000 eksemplāros. Literārs, sabiedriski politisks un zinātnisks mēneša žurnāls, ko izdeva Latviešu rezerves pulka strēlnieku grupa „Brīvās domas” un ar 1918. gadu tā pašā pulka izglītības komisija. Redaktors J. Sprinģis.

Brīvais latvis (LP: 89. nr.) 1917–1920. Nedēļas laikraksts, bet iznāca nerēgulāri 2–4 lpp. apmērā. 1918. gadā divus numurus izdeva Latvijas pašnolemšanās savienība Kazaņā Pēterja Bergā un Fēliksa Cielēna redakcijā. Ar 1919. gadu laikrakstu izdeva Jānis Brūmelis Omskā, ar 20. numuru 1. Latvijas strēlnieku bataljons Krasnojarskā. 1919. gadā iznāca 32 numuri Aleksandra Kociņa, ar 5. nr. Jāņa Brūmeļa un ar 20. nr. Friča Šīraka (Gruziša) redakcijā.

Laikraksts bija Troickas pulka izdevums, ko iespieda, ešelonam stāvot piestātnēs (LE: 307; Lauks: 97). Literātūrā minēts, ka 1919. gada pirmais numurs iznāca Omskā 26. martā un pēdējais (52.) Vladivostokā 1920. g. 13. jūnijā (LE: 307; Lauks: 142). No tā secināms, ka 1920. gadā iznāca vēl 20 numuri. Galvenais redaktors bija zvērinātais mērnieks Fricis Gruzītis-Šīraks (Dardzāns 1984c), bet arī jurists Mārtiņš Abuls, vismaz pēdējā numurā (LE: 307).

Troickas pulks izdeva arī ābeci (1000 eksemplāros), jo Sibīrijas latviešu kolonijās nebija bērnu mācītgrāmatu (Dardzāns 1984d).

Imanta bija Imantas pulka mēnešraksts, no kā izdots tikai 1. numurs 34 lpp. apmērā Vladivostokā 1919. gadā. Redaktori bija Ēvalds Šķipsna un Fricis Strazdiņš (LP: 220. nr.).

Kaija bija Imantas pulka žurnāls, izdots brauciena laikā. Iznāca 6 „Kaijas skrējieni” rokrakstā, kuŗus publiski nolasīja. Izlases izvilukumus pārspieda

Rīgā 1922. gadā Jāņa Brūmeļa, Friča Strazdiņa un gleznotāja Kārļa Baltgaila redakcijā. Izdevumā piedalījās dzejnieki Kārlis Eliass un Valdemārs Damberts, K. Ojārs, Aleksandrs Krūka, Kārlis Štrauchs, J. Dzilna un citi. Saturā ietilpst viegls humors, fejetoni, stāsti, atmiņas. Žurnāls atvieglināja braucienu, novēršot vienmuļību, bet neveicināja domāšanu vai izglītību.

Noteikti lielinieciski izdevumi

No 1917. līdz 1920. gadam latviešu strēlnieku lielinieciskās organizācijas publicēja vairākus izdevumus latviešu valodā. Starp citu tie rāda, cik lielā mērā piekopa propagandu latviski. Zīmīgi, ka šie izdevumi iznāca vairumā 1919. gadā (sevišķi, kamēr lielinieki valdīja Latvijā) un ka redakcijās bieži darbojās vieni un tie paši cilvēki, reizēm pat vienā laikā vairākās. Šādi izdevumi bija:

Cīņa un brīvais strēlnieks (LP: 120. nr.). Izdoti 36 numuri 4 lpp. apmērā Maskavā (1918: 19. marts—30. apr.). Izdevumā apvienotas trīs agrākās publikācijas: *Cīņa*, *Brīvais strēlnieks* un *Sociāldemokrāts*. Redakcijā bija Roberts Bauze, Pēteris Celmiņš, Kārlis Ozoliņš (pseud.: Tomass).

Cīņas balss (LP: 122. nr.) iznākusi Čaņkovā divreiz nedēļā 1919. un 1920. gadā (arī krievu valodā). Izdevusi Latdivīzijas politiskā nodaļa. Redakcijā: Pauls Viksne, Kārlis Seržants, Kārlis Poema, darbojies arī Johans Lasis.

Sarkanarmists (LP: 541. nr.) izdots Daugavpilī 1919. g. janvārī divreiz nedēļā 4 lpp. apmērā, kopā 6 numuri. Pēc tam izdots turpat kā *Sarkanais strēlnieks* (LP: 539. nr.) līdz 1919. g. 30. apr. sešreiz nedēļā 2—4 lpp. apmērā. Turpināts 1919. g. kā *Latvijas komūnas strēlnieks* (LP: 349. nr.) Daugavpilī, pēc tam Rēzeknē, no 7. jūn. Veļikjelukos, kur 9. oktobrī iznāca pēdējais (180.) numurs. Šīs publikācijas izdeva dažāda nosaukuma Armijas revolūcionārās karapadomes politiskās nodaļas. Rediģēšanā piedalījās Pēteris Celmiņš, A. Rozenbergs, Roberts Bauze, Ansis Daumanis, Teodors Draudiņš, Kārlis Ozoliņš, arī Jūlijs Balodis un Eduards Šillers. Šiem izdevumiem bija arī savi literārie pielikumi.

Sarkanā zvaigzne (LP: 535. nr.) — ilustrēts politisks, literārs un satirisks žurnāls, Latviešu strēlnieku padomju pulku komunistiskās organizācijas komitejas izdevums. Redakcijā Roberts Bauze, arī Teodors Draudiņš, Ansis Feldmanis (pseud.: P. Akmens), Indriķis Zeberiņš. Iznāca divi numuri Rīgā 1919. g.

Strēlnieks (LP: 596. nr.) bija *Sarkanās zvaigznes* turpinājums Maskavā (1919—1920). Iznāca kopā 5 numuri 32—64 lpp. apmērā. Ar 3. nr. to izdeva Latviešu strēlnieku padomju pulku divīzijas politiskā nodaļa. Redakcijā bija Ansis Feldmanis un Eduards Šillers.

Strādnieks, zemkopis un strēlnieks (LP: 588. nr.) izdots Rēzeknē (1919), sākumā trīsreiz, vēlāk sešreiz nedēļā, kopā 31 numurs 4 lpp. apmērā (arī krievu valodā). Izdeva Latvijas armijas Kurzemes grupas kaņapadome, ar 8. nr. 1. latviešu strēlnieku pulks, Divīzijas politiskā nodaļa un Komunistiskās organizācijas komiteja. Redakcijā paši strēlnieki ar faktisko redaktoru A. Daumantu. Pēc 31. numura materiālus nodeva *Latvijas komūnas strēlniekam*.

Sarkanais karogs (LP: 538. nr.) – laikraksts (1918–1919), izdots Valkā, vēlāk Smiltēnē 2–7 reizes nedēļā, kopā 115 numuri. To izdeva dažāda nosaukuma Valkas padomes, starp tām Valkas apriņķa strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku padome. Redakcijā dažādā laikā piedalījās: Augusts Bērce (pseud.: Arājs), Andrejs Priedkalns, Jānis Gailis, Jānis Birkenfelds (pseud.: Tropiņš), Jānis Zaķis (pseud.: Dzelons).

Sarkanais strēlnieks (LP: 540. nr.) – nelegāls izdevums, iznāca nerēgulāri Liepājā (1919–1929). Izdeva Liepājas kara revolūcionārā komiteja.

Latgolas izpyldu komitejas ziņojums (LP: 330. nr.), izdots augšzemnieku dialektā Rēzeknē (1918. g. janv.) 2 numuri 4 lpp. apmērā. „Latgolas zemnieku, strōdniku, kolpu un karaveiru organs”. Redakcijā F. Greivulšs un Ādolfs Zarkevičs.

Breivais latgalīts (LP: 81. nr.) – iepriekšējā izdevuma turpinājums, izdots Rēzeknē 1918. g. (janv. un febr.), kopā 5 numuri. Izdeva augšzemnieku dialektā Latgaliešu sekcijas pie „Iskolastrelā” lielnieku frakcija. Redakcijā darbojās Ernests Vīksniņš, Jānis Silenieks, A. Švirkstis, Ādolfs Zarkevičs.

Priekšlasījumi, mītiņi

Mītiņos 1917. gadā runas vismaz pa daļai bija krievu valodā. Tā Liepājas žīda dēls, kas prata arī latviešu valodu, uzstājās ar demagoģiskām runām krieviski, „sacenzdamies panākumos ar Daniševski” (G.: 34). Atcerēsimies lielnieku viedokli par latviešu valodu – ka latviešu valoda būs vajadzīga tik, cik būs latviešu proletāriešu, kas nepratīs citu valodu. Uzskats bija, ka reiz, kad izglītošanas darbs būs beidzies, latviešu valoda nebūs vairs vajadzīga. Tātad latviešu valodu lietoja, kur radās propagandas nepieciešamība. To apstiprina mīnētie daudzie laikraksti latviešu valodā, ko lielnieki izdeva, lai ietekmētu strēlniekus. Tas tomēr nenozīmē, ka latviski runāja tikai propagandas vajadzībām.

Par priekšlasījumiem ir maz informācijas. Pulkvežleitnants Pēteris Dardzāns tikai atceras, ka ārsti referēja par higiēnu, kā izvairīties no slimībām un, apmācot, kā izturēties ievainošanas gadījumos (Dardzāns 1984c). Mākslinieki un literāti, kas lasīja par mākslas jautājumiem, jādomā, to darīja latviski.

Kad kopš 1917. gada februāra preses saturs kļuva politiskāks, jādomā, ka priekšlasījumu saturs arī attīstījās tai pašā virzienā. Sai sakarā ir interesanti salīdzināt materiālus par abiem pulkiem, kas devās atpakaļ uz Latviju – Iman-
tas pulku un Troickas pulku.

Spriežot pēc *Kaijas* satura, Imantas pulkā strēlniekus necentās izglītot, lai gan viņiem līdzī deviņās valodnieks Pēteris Šmits, vēsturnieks un rakstnieks Arveds Švābe, komponists Jānis Vītoliņš un citi jau minētie (Nīcis: 34). Strēlniekus tikai izklaidēja.

Troickas pulkā toties notika zīmīgi referāti: privātdocente Milda Bulāna (Paļeviča) referēja par mākslas psiholoģiju (Lauks: 155, 161 un 168; redaktora piezīme: Milda Paļeviča bija 1915. gadā mirušā rakstnieka Konrada Bulāna – pseudonims: Fallijs – atraitne. Vladivostokā viņa bija valodu skolotāja – sk.: LE 1842); strēlnieks Lielmanis priekšlasījumā iepazīstināja ar bataljona dibināšanu (Lauks: 156); jurists Mārtiņš Abuls sniedza lekciju par Latvijas augstskolu (Lauks: 133). Sevišķi izceļama ir vismaz 11 referātu serija, ko lasīja profesors Vjačeslavs Gribovskis. Temati starp citu bija: socioloģija („No kā vadās cilvēce?”), konstitūcija, konstitucionālās tiesības, valsts valdīšanas formas, demokrātiska un autokrātiska republika, ka Latvijai jābūt demokrātiskai republikai, reliģijas brīvība, vārda brīvība, personas un mantas neaizkaņamība, valsts iekārta, parlaments (Lauks: *passim*), vismaz par pirmo no šīm lekcijām ir atzīmēts, ka Gribovskis referēja krievu valodā (Lauks: 153). Varbūt viņš to darīja tādēļ, ka lekciju gāja klausīties cittautieši, vai arī tāpēc, ka viņam bija ērtāk izteikties krievu valodā, jo viņš pats bija krievs. Ņemot vērā, ka strēlniekiem bija obligāti jāmacās Latvijas vēsture pēc Birkerta grāmatas (Lauks: 169), ir skaidrs, ka Troickas pulkā notika nopietna gatavošanās demokrātiskai valstij, jaunajai Latvijai.

Noslēgums

Nobeigumā der uzsvērt dažas tezes. 1) Latviešu strēlnieku dzīvē valdošā bija latviešu valoda vismaz, kamēr strēlnieki uzturējās Latvijā – no bataljonu dibināšanas laikiem līdz revolūcijai. Notika arī ražena kultūras dzīve, un tādēļ strēlnieku saimi var apzīmēt par latviešu tautas kultūrālo centru. To panāca daudzie mākslinieki, kas atradās strēlnieku ierindā.

2) Miera laika virsnieki (un varbūt arī citi) ne vienmēr pietiekami prata tēvu valodu. Stāvoklis bija tomēr mainījies kopš 1913. gada, kad Marģers Skujenieks varēja apzīmēt latviešu studentus par „garīgiem invalīdiem”, kas neprata nevienu valodu un kam radās „savāds žargons” – latviešu un krievu valodas „juceklis” (Skujenieks: 72). Bija dibināti strēlnieku pulki, kam viens no

galvenajiem ievērojamiem uzdevumiem bija pacelt latviešu tautas pašapziņu un pašu tautisko apziņu: „Tauta, kuŗai ir savs nacionālais kuŗaspēks, ir jau ceļā uz patstāvību” (E. Andersons min, ka, pēc Fēliksa Cielēna atstāstījuma, tā esot rakstījis Jānis Rainis — sk.: Andersons: 84). No tā ir arī secināms, ka latvieši ar ierobežotu savas valodas prasmi varēja tomēr būt īsti patrioti.

3) Kultūrālajām nodarbībām bija latviska ievirze. Virsnieku galvenais nolūks gan bija uzturēt strēlniekos labu garastāvokli, viņus savstarpēji, kā arī ar virsniekiem saliedēt. Visumā to panāca vismaz līdz Ziemassvētku kaujām (1917. gada janvārim).

Mākslinieki un daži jaunie virsnieki ietekmēja šīs nodarbības ar savu nacionālo nostāju, citādi tomēr idejiskas vai politiskas ievirzes trūka. Dažos rakstos *Dzimtenes atbalsī* parādījās pret virsniekiem vērsta asa kritika. Šais rakstos starp citu kritizēja virsnieku politiskās stājas trūkumu, ko pierādījis fakts, ka virsnieki necentās izglītot strēlniekus nacionālpolitiskajā laukā (Ģermanis 1974: 97).

Armijās ir parasts, ka vadība izvairās no iesaistīšanās politikā jebkādā veidā. Tādā sakarībā labs piemērs ir *Latvijas kareivis* 1920. gadā, tātad neilgi pēc strēlnieku laikiem. Avīzes saturā ietilpa daiļliterātūra, raksti par kultūru, mākslu, atmiņas par kaujām, bet rakstītāji izvairījās no kritikas par armijas disciplīnu un vispār centās pasargāt armiju no „ieraušanas politisko cīņu jukli” (J. Grīns: 105). Lai panāktu saliedētību, bet tai pašā reizē arī disciplīnu armijas ierindā, nav brīnums, ja virsnieki izvairījās no jebkuŗas kareivju politiskās izglītošanas. Ar visu to tomēr jāsaka, ka politiskā ziņā virsnieki visumā nebija tālredzīgi. Latviešu militārajās aprindās valdīja „sajukums” un „trūka latviskas pieejas lietām un jautājumiem” (Dardzāns 1972: 34).

4) Tātad apziņa, ka viņi ir latvieši, strēlniekiem bija stipra. Tēvzemes mīlestība, tautas nākotne viņiem nebija tukši vārdi. Kā iepriekš minēts, viņus tomēr mērķtiecīgi neizglītoja politiski nacionālajos jautājumos. Citiem vārdiem, strēlnieku nacionālajai stājai nebija redzamu ideoloģisku ielogu, kuŗos būtu saliekami tādi jēdzieni, kā: nācija, valsts, šķiras, kādā noteiktā kārtībā. Domājams, ka tāpēc 1917. gada revolūcija un sekojošā posma politiskā darbība izšķīra šo ideoloģisko ielogu jautājumu. Bija iespējams apvienot noteiktu nacionālo stāju vai nu ar nacionālu, vai internacionālu ideoloģiju, lai arī cik tas no pirmā skata liktos paradoksāli.

Šai ziņā latviešu valoda strēlniekos liekas saistīta ar politisko apziņu — no vienas puses tā bija nacionāla parādība un tautas tiesību pamatjautājums, no otras puses, to lietoja kā apzinātu līdzekli ideju propagandēšanai.

LITERĀTŪRA

- Andersons, Edgars, *Latvijas vēsture 1914–1920* (Stokholmā 1967).
- Auzāns, Andrejs, „Kā es tapu par Krievijas kara topografu korpusa priekšnieku”, *Strēlnieks* 34-45 (1974/1975), 192–197. lpp.
- Bangerskis, Rūdolfs, *Mana mūža atmiņas I* (Kopenhāgenā 1958).
- Brūmelis, Jānis, un Kārlis Baltgailis (sak.), „*Kaija*” (Rīgā 1922).
- Cīrulis, Jānis, *Mūzikanta piezīmes* (1961).
- Dardzāns, Pēteris, „Cik sarkani bija latviešu strēlnieki? Ko ir noklusējusi Ulmaņa laika cenzūra?” *Strēlnieks* 28-33 (1972), 31–38. lpp.
- Egle, Kārlis, uc., *Latviešu periodika* – sk.: LP.
- G., „Strēlnieku lielāko boļševizētāju likteņi”, *Strēlnieks* 7 (1963), 33–34. lpp.
- Grīns, Aleksandrs, *Dvēseļu putenis I–III* (1947–1948, 1954–1958).
- Grīns, Jānis, *Redaktora atmiņas*, sak. Ervīns Grīns (1968).
- Grīnvalds, P., [„Atmiņas – dienasgrāmata par notikumiem 1917. gada martā un aprīlī”], *Latviešu strēlnieki*. Latviešu veco strēlnieku vēsturisku dokumentu un atmiņu krājums (Rīgā) [Iznākuši 36 n-ri] Par 29. nr. atsevišķu lpp. fotokopijām jāpateicas P. Dardzānam.
- Ģermanis, Uldis, „Latvijas neatkarības idejas atītība”, *Jaunā gaita* 58–62 (1966–1967).
- , *Oberst Vācietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution* (Stockholm 1974).
- Kalniņa, Hermīna, „Teodors Kalniņš manās atmiņās”, red. Marģers Zariņš, *Teodors Kalniņš* (Rīgā 1965), 101–138. lpp.
- Kreicers, Hermanis, *Nu ardievu, Vidzemīte* (1969).
- Kundziņš, K[ārlis], *Latviešu teatra repertuārs līdz 1940. gadam* (Rīgā 1955).
- Lauks, Kārlis, *Troickas pulks* (Toronto 1978).
- [Lauris, Arveds?], „Dzejnieks kapteinis Eduards Sināts”, *Lāčplēsis* 13/14 (1968), 49. lpp.
- LE = Arveds Švābe (red.), *Latvju enciklopēdija* (Stokholmā 1950–1955).
- LP = Kārlis Egle uc. (sast.), *Latviešu periodika 1768–1919 I* (Rīgā 1977).
- Lundbergs, K[ārlis], „Latviešu strēlnieku ku[l]tūrālā dzīve”, *Strēlnieks* 13/14 (1967), 47–49. lpp.
- LV = „Miris Kristaps Linde”, *Latvju vārds* 36 (1948. g. 12. maijā).
- Matuzels, Visvaldis, „Pulkvedis Jukums Vācietis”, *Strēlnieks* 8 (1964), 42. lpp.
- Mediņš, Jānis, *Toņi un pustoņi* (Stokholmā 1964).
- Nīcis, Kārlis, „Atmiņas par Imantas pulku”, *Strēlnieks* 17-19 (1969), 34–36. lpp.
- Nodieva, Aija, *Konrāds Ubāns* (Rīgā 1974).
- Plensners, Aleksandrs, *Divdesmitā gadsimta pārvērtības* (1978).
- , *Pret vētrām un negaisiem* (1982).
- Porietis, Jānis, *Strēlnieku leģendārās gaitas* (1968).
- Preiss, K[ārlis] uc. (sast.), *Latviešu dzejas antoloģija IV* (Rīgā 1973).

- Sakss, Imants, „Profesors Ādolfs Ābele”, *Latvju mūzika* 1 (1968), 19–31. lpp.
 Skalbe, Kārlis, „Sarkanās lapas 1914–1920”, *Raksti* [3] (Stokholmā 1952).
 Skujenieks, Marģers, *Nacionālais jautājums Latvijā* (Pēterpilī 1913).
 Strunke, Niklāvs, *Svētā birze* ([Stokholmā] 1964).
 Šilde, Ādolfs, *Latvijas vēsture 1914–1940* (Stokholmā 1976).
 Švābe, Arveds (red.) – sk.: LE.
 Vadzis, J[ānis], „Manas atmiņas par 5. Zemgales latviešu str[ēlnieku] pulku”, *Strēlnieks* 20-23 (Čikāgā 1970), 100–106. lpp.
 Z[uika], Rob[erts], „Aizsaulē aizgājušie mūzikas darbinieki”, *Latvju mūzika* 13 (1982), 1296–1301. lpp.

AVOTI

Albat, G. (ed.), *Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec les Pays Étrangers 1918–1930* (Rīga 1930).

Pēteņa Dardzāna vēstules: 1984. g. (a) 11. oktobrī, (b) 6. novembrī, (c) 26. novembrī un (d) 4. decembrī.

Edgara Dunsdorfa 1984. g. 28. septembra vēstule.

Ulža Ģērmaņa 1984. g. 31. oktobra vēstule.

Intervija 1984. gadā: ar pulkvežleitnanta Frīdriha Brieža dēlu Juri Briedi, ārstu Voldemāru Cīruli (6. decembrī), ģenerāļa Augusta Misiņa brāļadēlu Hugo Misiņu, pulkvežleitnantu Jāzepu Ozoliņu un Irēni Rubeni.

TVAIKONIS „SARATOV”

Kārlis Siljakovs

Tvaikonim jeb, lietojot starptautisko saīsinājumu „S/S” (Steam Ship), „Saratov” ir nozīmīga vieta Latvijas vēsturē. Nepārsteidz tādēļ, ka par šo kuģi radušās leģendas. Uz vienu šādu leģendu aizrādīts šī raksta sākumā. Arī *Archīva* redaktors grāmatā *Kārļa Ulmaņa dzīve* (160. lpp.) kļūdījās ar kuģa aprakstu, izrakstot datus no kuģniecības reģistra *Lloyd's Register of Shipping* par citu tvaikoni.

Redaktors

Latvijas pagaidu valdības Liepājas laikmets 1919. gada pirmajā pusgadā un tās atgriešanās Rīgā ir neatņemami saistīta ar tvaikoni „Saratov”, par kuģa iepriekšējām gaitām un tā vēlāko likteni mūsu vēstures grāmatās nekādas ziņas nav atrodamas. Jādomā, ka tādēļ, gribēdams šo robu aizpildīt, Jānis Andrups rakstīja *Londonas avīzē* (1963. g. 10. maijā), ka Kārlis Zariņš esot kuģi nopircis, aizņemoties no Francijas sūtņa 10 000 kronu. Diemžēl, šis stāsts neatbilst patiesībai.

Tvaikoņa „Saratov” gaitas sākās 1888. gadā kuģubūvētavā „Buvmeister & Wain” Kopenhāgenā, Dānijā, kad tur, pēc kuģniecības reģistra noteikumiem, ar izmēriem 261,0 × 34,1 × 23,7 pēdas uzbūvēts 1679 bruto reģistra tonnu un 996 neto reģistra tonnu tilpuma triju klāju prečukuģis ar nedaudzām pasažieru kabīnēm. Nolaižot ūdenī, kuģi nosauca par „Leopold II”.

1911. gadā dāņi 23 gadus veco Leopoldu pārdeva kuģniecības sabiedrībai „Russia North West S.S. Co, Ltd” (Pēterpilī), kas to, pārliekot zem Krievijas karoga un pierakstot Liepājas ostā, pārdēvēja par „Saratov”. Kuģa vadību uzticēja liepājniekam kapteinim A. Remesim-Veicam, un to iesaistīja līniju braucienos starp Liepāju un Hullu Anglijā.

Kaut kad ap 1913/1914. gadu tvaikonis „Saratov”, kuģa akciju vairums piederēja dāņiem, reģistrēts kā piederīgs akciju sabiedrībai „Severo-Zapadnoje Parahodstvo”, un tālākajās gaitās, līdzīgās iepriekšējām, to norīkoja no Kopenhāgenas.

Pirmā pasaules kara laikā, 1915. g. 8. maijā, vācu karašpēkam ieņemot Liepāju, tvaikonis „Saratov” bojātā stāvoklī krita vācu rokās. Iemesli, kādēļ vācieši kuģi nepārņēma savā tirdzniecības flotē un nenogādāja uz Vāciju, nav zināmi. Tā tas visu kara laiku nostāvēja, piesiets Liepājas ostā, kur okupācijas spēki to līdz pamiera nolīgšanai 1918. g. 11. novembrī izlietoja par mīnu noliktavu, pēc tam to atstājot savam liktenim.

1919. gada janvāra pirmajās dienās Liepājā ieradās Latvijas pagaidu valdība un daļa Studentu rotas, ko ne tikai ģenerāļa Golca vīri, bet arī Liepājas iedzīvotāji uzņēma atturīgi, lai neteiktu — naidīgi. Pagaidu valdības un Studentu rotas vīrus sāka nodarbināt doma, kas notiktu, ja būtu jāatkāpjas vēl tālāk? Vienīgais atkāpšanās ceļš varētu būt jūra, bet šādam nolūkam mazais 182 bruto tonnu tilpuma tvaikonis „Maiga”, kas kā pirmais latviešu kuģis uzvilka Latvijas karogu 1918. gada decembrī Rīgā un 1919. gadā atradās Liepājā, bija par mazu. Un tā, lai neparedzamajai nākotnei stātos pretim sagatavoti, inženieris Arturs Ozols, kas toreiz bija Studentu rotā un vēlāk Jūrniecības departamenta direktors, savā ierosmē apstaigājot Liepājas ostu, pievērsa uzmanību tvaikonim „Saratov”.

Saticis uz kuģa kapteiņa Remeša-Veica par sargu norīkoto tā kādreizējo kurinātāju Kaimiņu, Ozols no viņa uzzināja, ka kapteinis Remesis dzīvo Liepājā un vēl vienmēr ir rēderejas dienestā, tātad arī tās pārstāvis visās lietās, kas attiecas uz tvaikoni „Saratov”. Kuģis bija nolaists un savēries uz kreisajiem sāniem. Balasta sūknis nedarbojās, mašīntelpā ūdens sniedzās līdz grīdai un kreisajā pusē pat virs tās.

Atminoties divus gadījumus no savas dzīves, Ozolam radās padoms, kā tālāk rīkoties. 1918. gada maijā, kad vācieši ieņēma Sevastopoli, Ozols tur bija nejauši iepazinies ar vācu ierēdni Šalleru (Marine Intendanturrat Schaller), kas viņam bija lūdzis pārtulkot vāciski kaņājūrniecības reglamentu (Ustav Vojennomorskogo Povinnosti). Kopā ar saviem abiem brāļiem Ozols to paveica samērā ātri, un pie tam pats pamatīgi iepazinās ar reglamenta saturu.

1918. gada decembrī kādā Tautas padomes sēdē Rīgā, kas tai laikā notika Rīgas pilsētas valdes sēžuzalē, Ozolam sēžot publikā, pieņēma lēmumu, ka visi bijušie Krievijas likumi, kas nerunā pretim īsajai Latvijas pagaidu satversmei, ir spēkā. Sēžot publikas solos, Ozols to bija noklausījies. Apskatot tagad tvaikoni „Saratov” un atminoties šo abu notikumu sakarību, viņš secināja, ka Latvijas pagaidu valdība likumīgi varēja tvaikoni mobilizēt kara vajadzībām.

Savu atzinumu viņš nekavējoties ziņoja attiecīgajām amatpersonām. Kapteinim Remesim-Veicam formāli protestējot, 10. janvārī tvaikoni „Saratov” pārņēma pagaidu valdība, uzvelkot Latvijas karogu. Kuģa apsardzībai norīkoja Studentu rotas kaņāvīrus, un ar to pašu dienu Ozolu izraudzīja par kuģa pirmo un pagaidām arī vienīgo mehaniķi ar uzdevumu panākt, lai tvaikonis būtu braukšanas kārtībā. Ar sameklētiem palīgiem Ozols to veica samērā ātri, un tā jau janvāra vidū, kaut gan tikai ar vienu izlaboto tvaikakatlu, bargā salā ledum ar vēju ostā ieplūstot, pēc pagaidu valdības rīkojuma tvaikonis izbrauca uz

ostas ārējo reidu pie angļu karakugiem saņemt ieročus topošajai Latvijas armijai.

Kuģī pārkrāva 50 Madsena tipa patšautenes un 5000 krievu tipa šautenes ar bagātīgu municijas krājumu. Ieroču pārkraušanas laikā uz kuģa klāja bija jābūt arī Ozolam, lai ar savām angļu valodas zināšanām palīdzētu Studentu rotas karavīriem, ko turpat uz vietas angļi iepazīstināja ar jaunajām patšautenēm. Ar angļiem notika brāļošānās, un viņi bagātīgi apgādāja kuģi ar dažādiem materiāliem un instrumentiem, kas Liepājā nebija dabūjami.

Artura Ozola brālis Markus – vēlākais Studentu rotas komandieris – Arturam stāstījis, ka februāra beigās, kad Kalpaka bataljons uzsāka ofensīvu pret lieliniekiem, apziņa, ka neveiksmes gadījumā ir iespēja atkāpties uz tvaikoņa „Saratov”, stiprinājusi karavīru drosmi un pašvību. Tā tad starp citu ir šī kuģa leģendārā loma mūsu vēsturē.

Pēc 16. aprīļa puča, kad tvaikonī paglābās Ulmanis ar dažiem saviem ministriem, kuģis izbrauca iekšējā reidā angļu karakuģu tuvumā – it kā to apsardzībā.

Pēc Cēsu kaujām 22. un 23. jūnijā, kur latviešu un igauņu kopējie spēki sakāva baltiešu zemessargus (Baltische Landeswehr) un Vācijas dzelzdivīziju (Eiserne Division), tvaikonis „Saratov”, liepājnieku jūsmīgi sagaidīts, 27. jūnijā atgriezās Liepājā, lai apmēram pēc nedēļas ar pagaidu valdību dotos uz Rīgu, kur ieradās 8. jūlijā, tāpat jūsmīgi sagaidīts.

Laikā līdz Golca un Bermonta spēku padzīšanai no Kurzemes, kas bija aizsprostojuši visu dzelzceļu satiksmi, tvaikonis „Saratov” vairākkārt mēroja ceļu starp Rīgu, Ventspili un Liepāju, gan karaspēku pārvadādams, gan citos transporta uzdevumos. Iestājoties miera laikam, to arī lietoja dažos kravas braucienos, pēc kam nepieciešamā kapitālremonta dēļ piesēja Liepājā brīvguļā.

Pēc Latvijas un Padomju savienības 1920. g. 11. augusta mierlīguma, ar kuģu starp citu Latvijas kuģu īpašnieki atguva savus Krievijā azturētos kuģus, tvaikonis „Saratov” bija jāatdod krieviem.

Cik necik saremontētu un ar latviešu apkalpi 1923. g. 2. janvārī novestu uz Rīgu, tvaikoni tur nodeva Padomju savienības pārstāvim kapteinim Kondratjevam. Ar krievu apkalpi un uzņemtu kokmateriālu kravu ceļā uz Angliju 14. janvārī kuģis uzbrauca Akmeņraga sēklim. Nākošā naktī uznākušajā vētrā tas neglābjami aizgāja bojā, bet apkalpe izglābās. Kuģis ar tik svarīgu nozīmi Latvijas sākuma liktenīgajos notikumos tā arī nekad neatstāja tik pazīstamos un iemīļotos krastus.

Kāda zīmīga sagadišanās!

KOMENTĀRI PAR TVAIKOŅA „SARATOV” APRAKSTU

Heincs Basi (Heinz von Bassi)

Iepazinies ar Siljakova rakstu par kuģi „Saratov”, uzskatu, ka ir svarīgi rakstu papildināt, jo tvaikonim bijusi liela nozīme Latvijas vēsturē.

1) Ir pareizi, ka krievu sabiedrības „North West S.S. Co Ltd” akciju vairums bija dāņu rokās. Tas tomēr nebija izņēmums, jo arī lielā rēdereja „Russian East Asiatic S.S. Co Ltd” Pēterpilī bija lielāko tiesu dāņu īpašums. Šīs sabiedrības kuģi, vairumā lieli pasažieru tvaikoņi, pierakstīti Liepāja ostā, darbojās izceļotāju transportā uz Ameriku. „Saratov” un tā māsa „Odessa” bija piededkuģi no Liepājas uz Hullu. Tur vai citās Anglijas ostās izceļotāji, lielā skaitā lietuvieši un poļi, pārkāpa lielajos Atlantika (parasti britu) kuģos. Izceļotāju transports no Ziemeļeiropas un Austrumeiropas priekš Pirmā pasaules kara bija ienesīgs veikals, kas deva labu peļņu. Arī sabiedrība „Norddeutsche Lloyd” Brēmenē izmantoja konjunktūru, nodibinot 1913. gadā Liepājā filiāli „Baltische Lloyd” ar tās kuģi „Baltika”, kas brauca ar krievu karogu.

1928. gada *Kuģniecības gada grāmatā* (131. un 133. lpp.) lasām: „1918. g. rudenī Liepājā atradās tur pierakstītais Ziemeļ-Vakaru kuģn. sab. tv. SARATOVS, kuģa galvenie īpašnieki bija kāds S. Friedbergs un krievu pulkvedis Mjasojedovs, kuģu 1916. g. krievi par spiegošanu nosodīja uz nāvi, konfiscējot viņa īpašumus valstij par labu [. . .] Tādēļ tūlīt pēc Latvijas atbrīvošanas pacēlās jautājums par viņu [„Saratov”]. Eksploatēt [sic!] viņu neatmaksājās, tamdēļ tika izteiktas domas pārvest [=pārvērst] viņu par peldošu muzēju [sic!], tomēr tas nenotika, jo radās divi ļoti sīvi pretendenti. No vienas puses [. . .] minētais Samuels Friedbergs un no otras Padomju Krievija.”

Jājautā, vai valdībai nebija zināms, ka kuģa „Saratov” galvenie akcionāri atradās Dānijā? Varbūt Pirmā pasaules kara laikā dāņu akcijas bija pārdotas Frīdbergam un Mjasojedovam, jo Dānijā kuģi vairs nevarēja izmantot. Oficiālā kuģa „Saratov” īpašuma tiesību maiņas dokumentācija, acīm redzot, nav notikusi, jo vēl 1920/21. gadā Loida reģistrā kā īpašnieks minēta sabiedrība „North West S.S. Co” ar pierakstījumu Liepājas ostā. 1921/22. un 1922/23. gada reģistrā kā īpašnieks minēts „Gouvernement of Latvia, Riga”.

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā redzams ļoti slikti veidots kuģa „Saratov” modelis ar uzrakstu, ka tvaikonis braucis uz Ameriku. Tas ir pilnīgi aplam, jo kā „Saratov”, tā „Odessa” tikai veda izceļotājus no Liepājas uz Hullu.

Vairumā šie izceļotāji bija novietoti kuģa starpklājā — ļoti neapskaužamos apstākļos.

2) Ir saprotams, kādēļ vācieši 1915. gadā Liepājā iegūto kuģi „Saratov” neizmantoja. Pretēji nekā Otrajā pasaules karā, Vācijai 1915. gadā kā Baltijas jūrā, tā Ziemeļjūrā bija pietiekama tirdzniecības kuģu tonnaža. Problēma tomēr ir, kādēļ krievi tvaikoni nenogremdēja kā aizsprostu pie Liepājas. Abos pasaules karos krievi šo visumā nederīgo līdzekli plaši lietoja, lai nosprostotu iebraukšanu ostās. Arī 1914. gadā pie Liepājas un Ventspils nogremdēja kā aizsprostus vairākus tvaikoņus, arī krievu pašu kuģus. Man gan nav zināms neviens gadījums jūras kaŗu vēsturē, ka, nogremdējot aizsprostus, iebraukšana ostā būtu pilnīgi novērsta.

Par Pirmo pasaules kaŗu lasām vācu admirālštāba darbā (II, 129. lpp.): „[. . .] Liepājā krievi [kuģi] „Saratov” tiktāl izremontēja, ka vajadzības gadījumā to varēja aizvilkt uz ostas ieeju un nogremdēt”. Tātad 1915. gada maijā tvaikonis „Saratov” nebija lietojams kuģošanai. Kādā ķeizariskās kaŗaflotes aktā 1916. g. 15. novembrī starp citu minēts, ka Liepājā atrasts „mīnunoliktavas kuģis ‘Saratov’”. Šo atzīmi var iztulkot tā, ka jau krievi to izmantojuši par peldošu mīnunoliktavu, ne vien vācieši. Peldošai mīnunoliktavai, protams, ir priekšrocība, ka ienaidnieka apšaudes gadījumos tā novietojumu var ātri mainīt. Tā varētu izskaidrot, kādēļ krievi tvaikoni „Saratov” neizmantoja par aizsprostu.

3) Tvaikonis „Saratov” bija otrais kuģis, kas pēc „Maigas” uzvilka sarkanbaltsarkano karogu, liekas, 1919. gada 10. janvārī. „Maiga” Latvijas karogu uzvilka jau 1918. gada decembrī Rīgā un pirms sarkano spēku ienākšanas Rīgā devās uz Liepāju.

4) Literātūrā aprakstīts, ka Kārlis Ulmanis ar pārējiem valdības locekļiem 1919. g. 1. maijā slepeni pārcēlies uz Saratovu un 8. jūlijā ar šo kuģi iebraucis Rīgā.

Alfrēds Bērziņš grāmatā *Kārlis Ulmanis* (114. lpp.) min, ka, iebraucot Rīgā, kuģis bijis greznots ar meijām un ziediem. Diemžēl, manā rīcībā esošajā (gan neskaidrā) fotouzņēmumā meijas un ziedi nav saskatāmi, un tas arī liekas ne visai ticami. Kuģis „Saratov” gan 27. jūnijā Liepājā un 8. jūlijā Rīgā bija greznots no mastugaliem līdz klājam un tiltam ar signālkarogiem. Man arī nav zināms, kādēļ Bērziņš min 26. jūniju kā kuģa iebraukšanas dienu Liepājā. Parasti min, ka valdības kuģis „Saratov” piestājies Liepājas ostmalā 27. jūnijā. Sk., piemēram: Ādolfs Šilde, *Pirmā republika* (1982), 209. lpp. [Edgars Dunsdorfs grāmatā *Kārļa Ulmaņa dzīve* (1978), 168. lpp., atsaucoties uz aculieci-

nieka S.G. Tallentsa aprakstu viņa memoriālos *Man and Boy* (1943), min, ka Tallentss apmeklējis Ulmani uz kuģa 26. jūnijā un ar viņu norunājis, ka rītdien, t. i., 1919. g. 27. jūnijā „viņš [Ulmanis] oficiāli izkāps krastā”.]

Lai nokļūtu Rīgā, kuģim Irbes šaurumā vajadzēja doties cauri mīnu laukiem. Žurnālā *Jūrnieks* 2 (1938), 88. lpp. lasām: „Vēlākais Rīgas loču komandieris Kārlis Masītis kā locis 1919. gadā izvadījis cauri Rīgas jūras līča mīnu laukiem tvaikoni „Saratovs”, uz kuģa atgriezās Latvijas pagaidu valdība”. Tālāk: *Jūrnieks* 12 (1938), 519–520. lpp.: „Vēlākais mīnu divizona jūras kapt. Ernests Barotājs bija 1919. gadā kapteiņa palīgs uz tv. ‘Saratov’”. Ar terminu „kapteiņa palīgs” būs jāsaprot pirmais stūrmanis. Kapteiņa Remeša-Veica [ko Siljakovs min savā rakstā] dēls dzīvo Flensburgā, bet, diemžēl, viņam nav nekā no viņa 1939. gadā mirušā tēva atstātā.

5) Kapteinis J. Grants žurnālā *Jūrnieks* 7–8 (1933), 158–159., resp. 184–186. lpp. ir publicējis rakstu par kuģi „Saratov”: „Vēsturiskā kuģa vraks”. Pēc tvaikoņa atgriešanās no Rīgas Liepājā Grants uzkāpa uz tā par matrozi un piedalījās visos turpmākajos kuģa braucienos, arī pēdējā.

Kā jau minēts, viņa rakstā jāapstrīd, ka vācieši ierīkojuši kuģi mīnunoliktavu – to jau bija darījuši krievi. Tāpat neatbilst patiesībai, ka 1919. gadā vienīgais satiksmes līdzeklis starp Liepāju, Ventspili un Rīgu bijis tvaikonis „Saratov”, jo lietoja arī „Windau”, mazo „Maigu” un konfiscētos vācu tvaikonus: „Helene Hugo Stinnes 14” un „Holsatia”.

184. lpp. Grants raksta: „Pēdīgi kuģa vecuma un citu iemeslu dēļ kuģis tika Liepājā novietots brīvguļā”. Par šiem „citiem iemesliem” *Kuģniecības gada grāmatā* (1928), 133. lpp. atrodama norāde: „Šai darbības periodā (1919–1922) kuģiem bija arī vairākas avarijas; tāpat kuģi bija jāremontē. Avarijas cieta: SARATOW, GAUJA, WEESTURS, HOLSATIA”.

Diemžēl, nav zināms, kāda veida avarijā cieta tvaikonis „Saratov”. Varētu domāt, ka bija bojātas mašīnas.

6) Savam pēdējam braucienam kuģis Rīgā uzņēma stutmalkas kravu novešanai uz Sautaloju (South Alloa) Skotijā. Nav vispār pazīstams fakts, ka taupības nolūkā bija paredzēts pēc Rīgas atstāšanas latviešu komandu atstāt Liepājā. Tādēļ kapteinis Kondratjevs izvēlējās kursu tuvu gar krastmalu un uzskrēja Akmeņraga sēklim.

7) Žurnālā *Jūrnieks* 7 (1934), 242. lpp. minēts: „Tv. ‘Saratovs’ vraks saspridzināts. Jūrniecības Dep. atļāva līdzekļus 1921. g. [?] pie Akmeņraga bojā gājušā S/S ‘Saratov’ vraka iznīcināšanai. Liepājas velkonis „Līva” trīs dienu laikā vraku saspridzināja, un tas vairāk nepostīs zvejnieku tīklus.”

MINISTRU PREZIDENTS KĀRLIS ULMANIS BRĪVĪBAS CĪŅU LAIKĀ

Tomēr liekas, ka šis darbs pilnīgi neizdevās. *Jūrnieks* 6 (1936), 210. lpp. vēstī: „Saspridzina tv. ‘Saratov’ vraku. Uzņēmējs Rozenbergs veic tv. ‘Saratov’ spridzināšanas un izcelšanas darbus pie Akmeņraga sēkļa, kur ‘Saratov’ nogrima. Kuģa vraka telpās vēl atrodas stutmalka[s] krava. No vraka iegūto dzelzi pārdod Liepājas drāšu fabrikai.”

Līdz ar to zūd pēdējās šaubas par kuģa pēdējo braucienu. Bieži apgalvots, ka kuģis bijis ceļā uz Ļeņingradu. Tomēr uz Ļeņingradu neved stutmalku, un tas ir pierādījums, ka kuģis bija ceļā uz rietumiem.

LATVIJAS KAĶAFLOTES VIRSNIKU SARAKSTS

Austris Ķirsis

Gadu gaitā arvien retākas kļūst bijušo Latvijas kaŗajūrnietu rindas. Tāpēc esmu ķeries pie bijušo kaŗaflozes virsnieku saraksta sastādīšanas, lai viņu vārdi laika plūsmā pilnīgi nepazustu mūsu tautas atmiņās par brīvās Latvijas valsts laikiem. Labprāt būtu pievienojis sarakstu par kaŗaflozes virsdienesta instruktoriem. Tie bija kaŗaflozes pamats. Pēc ilgajiem gadiem trimdā man tomēr nebija vairs iespējams sastādīt cik necik pilnīgu sarakstu.

Sākšu ar īsu, konspektīvu Latvijas kaŗaflozes chronoloģisku pārskatu. Par flotes sākuma gadiem ļoti pilnīgas un, cik varu spriest, pareizas ziņas ir Edgara Andersona grāmatas *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture* (1983), 351. un sek. lpp., nodaļā par kaŗafloti. Par 1940. un 1941. gadu dati šai nodaļā ir nepilnīgi un vietām nepareizi, jo, rakstot par šo laiku, Andersonam nekādu archīva materiālu, protams, nebija, un viņam bija jāpaļaujas uz bijušo kaŗajūrnietu atmiņām, kas ne katrreiz ir pilnīgi uzticamas. Savā konspektīvajā pārskatā esmu izmantojis Andersona datus par Latvijas valsts sākuma gadiem.

Konspektīvs Latvijas kaŗaflozes pārskats

Sākot ar Latvijas valsts dibināšanas dienu un Latvijas teritorijas atbrīvošanas cīņām, mūsu bruņotajos spēkos vienmēr bija arī flotes vienības. Šais vienībās ietilpa cara Krievijas atstātās motorlaivas un velkoņi, tāpat rekvizētie un mobilizētie privātie velkoņi un tvaikoņi. Tikai maza daļa no šīm vienībām bija apbruņota ar ložmetējiem un pagaidām uzstādītiem lielgabaliem. Šādas vienības piedalījās aktīvā kauju darbībā pie Bolderājas un Daugavgrīvas 1919. gada rudenī un Latgales ezeros 1920. gadā. Vairums kuģu un velkoņu bija transportlīdzekļi ar civilpersonu komandām, pakļauti militārajiem komandieriem. Kaŗaflozes vienību nosaukumus laika gaitā bieži mainīja.

Par pirmo organizēto flotes vienību var uzskatīt 1919. g. 16. jūlijā pie 2. Vidzemes divīzijas nodibināto Jūraspēku rotu. Tā pašā gada 10. augustā nodibināja Jūras nodaļu, pakļautu tieši Armijas stābam. Šo datumu (pareizi vai nepareizi) arī vēlāk uzskatīja par flotes dibināšanas datumu un svinēja kā Latvijas kaŗaflozes dibināšanas dienu.

Jau 17. augustā Jūras nodaļu pārdēvēja par Jūras daļu ar Krastu aizsardzības nodaļu un Mīnu iznīcināšanas flotili. Šīs vienības piedalījās kaujās pie

Bolderājas un Daugavgrīvas un izcēla kājnieku spēkus Daugavas kreisajā krastā.

1920. g. 8. martā Jūras daļu pārdēvēja par Jūras pārvaldi ar Krastu aizsardzības divizionu un Trāleņu divizionu. Jāpiezīmē, ka Trāleņu divizona darbs bija ļoti svarīgs: iztīrīt kuģu braucamos ceļus no krievu un vāciešu izliktajām minām Rīgas jūraslīcī un ap Liepājas un Ventspils ostu. Šis darbs turpinājās vairākus gadus. Pēc miera līguma ar Padomju Krieviju 1920. gada beigās rekvizētos kuģus un velkoņus nodeva atpakaļ to īpašniekiem.

1921. g. 12. jūnijā ieskaitīja ierindā izcelto par lielgaballaivu un mīnuličēju pārbūvēto „Virsaiti”, agrāko vācu mīnitrāleri „M-68”. To vēlāk parasti apzīmēja ar „k/k” (kaŗakuģis). Tāpat ierindā ieskaitīja vācu atstāto velkoni „T”, ko 1922. gadā nosauca par „Artileristu” un nodeva Krastu artilērijas pulkam. 1924. g. 27. jūnijā flotes vienības pārdēvēja par Jūras krastu aizsardzības eskadru. Tajā ietilpa k/k „Virsaitis”, Jūrasaviācijas nodaļa un motorlaiva „Komēta”.

1925. g. 1. maijā sākās mācības jaundibinātajā flotes instruktoru skolā. Uzskatu šo skolu par vienu no vislabākajām militārajām skolām, kādas Latvijā bija. Tā deva kaŗaflolei augsti kvalificētus profesionālus instruktorus visās kaŗaflolei vajadzīgajās nozarēs. Pēdējais šīs skolas izlaidums bija 1933. gadā.

1926. g. 1. jūlijā Nantē, Francijā ielaida ūdenī zemūdeni „Roni” un 1. oktobrī Havrā zemūdeni „Spīdolu”, tāpat arī trāleņus: Nantē „Viesturu” un Havrā „Imantu”. Šīs flotes vienības k/k „Virsaiša” pavadiībā ieradās Liepājā 1927. g. 20. maijā. Jūras krastu aizsardzības eskadrā tagad ietilpa: Eskadras stābs, k/k „Virsaitis”, Zemūdeņu divizijs (zemūdenes: „Ronis” un „Spīdola” un palīģkuģis (bazeskuģis) „Varonis”), Aizžogotāju – trāleņu divizijs (trāleņi: „Imants” un „Viesturs”), Jūrasaviācijas divizijs (izlūku eskadriļa un iznīcinātāju eskadriļa) un Jūras novērošanas dienests. Zemūdeņu divizona un Jūrasaviācijas divizona baze bija Liepājas kaŗaostā, Aizžogotāju – trāleņu divizona baze Daugavgrīvā. Pie šīm bazēm bija arī vajadzīgās noliktavas un darbnīcas. K/k „Virsaitim” noteiktas bāzes nebija, bet bija pietauvošanas vietas Āgenskalna līcī, Rīgā un galvenajā Liepājas kaŗaostā. 1930. gadā Aizžogotāju – trāleņu divizionu pārdēvēja par Mīnu divizionu.

1931. g. 12. jūnijā (par Latvijas kaŗaflotes sākumu uzskatot k/k „Virsaiša” ieskaitīšanu ierindā) svinēja kaŗaflotes 10 gadu jubileju. Šīs svinības izvērtās par admirāļa Keizerlinga personisku triumfu un lielisku Latvijas diplomātijas sasniegumu. Keizerlingam liekot lietā savu plašo personisko pazīšanos ar ārzemju kaŗaflošu vecākajiem virsniekiem un piepalīdzot mūsu diplomātikajiem pārstāvjiem, panāca, ka šais svinībās Liepājā piedalījās 10 valstis ar 19

„RONIS” UN „VIRSAITIS” 1936. GADĀ PIE RĪGAS

kaņakuģiem. (Andersons savā grāmatā min Anglijas, Francijas, Vācijas, Zviedrijas, Polijas, Somijas, Igaunijas un, protams, Latvijas flotes vienības. Neesmu pārliecināts, bet domāju, ka bija arī Itālijas un Lietuvas pārstāvji.) Šī bija plašākā starptautiskā kaņakuģu sapulcēšanās Eiropā starp Pirmo un Otro pasaules kaņu, un it īpašs meistardarbs bija panākt vācu kaņaflores vienību viesošanos reizē ar angļiem, frančiem un poļiem. — 1934. gadā Jūrasaviācijas divizionu pievienoja Aviācijas pulkam kā 8. eskadriļu.

1935. gadā pie Kaņaskolas pirmo reizi nodibina flotes nodaļu. Tajā uzņēma vidusskolu beigušās personas, jaunākas par 21 gadu, pēc izturētas veselības un zināšanu pārbaudes. Uzņēma pirmos 8 jūřaskadetus, kas beidza Kaņaskolu 1939. gadā. Kurss bija četrgadīgs. Pirmajā gadā uzņemtie bija jūřaskadeti — kandidāti. Tiem, kas nebija bijuši obligātajā kaņadienestā, bija jāpiedalās jaunkareivju apmācībās un instruktoru rotā pie kājnieku pulka, jāveic praktiskais jūrnika darbs trāleņos un teorētiskās mācības speciālajos jūřskolas priekšmetos pirmo divu klašu apmērā. Otrā un trešajā gadā bija dzīve Kaņaskolā, mācības Kr. Valdemāra jūřskolas 3. un 4. klasē un vasarās praktiskā apmācība trāleņos un zemūdenēs. Ceturtais gads: teorētiskie jūřaskaņa priekšmeti un daļa no Kaņaskolas priekšmetiem, vasarā Kaņaskolas nometne Daugavpilī. Flotes nodaļā vēl uzņēma jūřaskadetus 1937. un 1939. gadā. Viņi pilnu Kaņaskolas kursu nepaspēja nobeigt.

1939. gada rudenī sakarā ar Padomju savienības militāro bažu ierīkošanas līgumu Zemūdeņu divizionu pārvietoja uz Andrejostu Rīgā. Divizona noliktavas un darbnīcas uz jauno bazi pārvietoja tikai daļēji.

1940. gada maijā zemūdene „Spīdola” saņēma kārtējo, kaut arī drusku sasteigtu, korpusa pārbaudi un krāsošanu Tosmares darbnīcu sausajā dokā, Liepājā un atgriezās Andrejostā. Uz Liepāju dokā devās zemūdene „Ronis”. Pēc iziešanas no doka jūnija pirmajā pusē tā saņēma neizprotamu pavēli pietautoties Liepājas tirdzniecības ostas Vecliepājas pusē, tirdzniecības tilta tuvumā.

Naktī no 15. uz 16. jūniju Padomju savienība izprovocēja robežincidentu un jau 16. jūnija rītā pieprasīja ielaist Latvijā tās kaņaspēku bez skaita ierobeņojuma. Latvijas valdība bija spiesta to atļaut.

17. jūnijā Padomju savienības kaņaspēks pārgāja pār robežu, un jau pusdienas laikā pirmās tanku vienības ieradās Rīgā, kur šo tanku aizsardzībā notika lielas nekārtības. Pie mūsu kaņaflores vienībām Rīgā un Daugavgrīvā tūlīt parādījās sarkanās flotes un sarkanarmijas vienības, tā nosprostoņot jebkādu bēgšanas mēģinājumu. Liepājā nekādu nekārtību nebija, tikai zemūdenes

„Roņa” komandierim un virsniekiem nebija skaidrības, kas īsti notiek, jo ar flotes stābu sazināties nebija iespējams. 18. jūnijā zemūdene „Ronis” sava komandiera iniciatīvā saņēma no Liepājas Armijas ekonomiskā veikala viegli uzglabājamas uzturvielas (konservus, biskvītus un taml.) apmēram 4 nedēļām. Iznākot no doka, degvielu tvertnes bija pilnas, tāpat bija 8 kaujas torpēdas un maksimālais lielgabalu un ložmetēju municijas daudzums. Pie zemūdenes nebija ne Padomju savienības armijas, ne flotes sardzes.

20. jūnijā Liepājā sākās demonstrācijas un nekārtības. Kaut arī zemūdene „Ronis” bija tikai nepilnus 300 metrus no tirdzniecības tilta, kuņam krievu tanku aizsardzībā pāri vilkās viss aurojošais demonstrantu bars, neviena demonstrantu grupa zemūdenes virzienā nenāca. Naktī no 20. uz 21. jūniju zemūdenei „Ronim” ir gandrīz simtprocentīgi droša iespēja no Liepājas izbēgt. Agrā rīta stundā 21. jūnijā zemūdenei visapkārt ierodas 6 ātrlaivu sardze, un no krasta to aplenc 3 tanki. Tās pašas dienas vēlā pēcpusdienā tā saņem pavēli doties uz agrāko zemūdeņu bazi Liepājas kaņoaostā un pietauvoties tur. Šis bija zemūdenes „Roņa” pēdējais brauciens — tā nekad vairs jūrā neizgāja.

1940. g. 21. jūlijā nelikumīgi ievēlētā saeima pasludināja Latviju par padomju sociālistisko republiku un 23. jūlijā ievēlēja komiteju, lai lūgtu to uzņemt „brālīgo republiku” saimē.

24. jūlijā (tātad pāris nedēļas pirms faktiskās — oficiālās pievienošanas Padomju savienībai) Liepājas kaņoaostā zemūdenei „Ronim” pievienojās no Rīgas un Daugavgrīvas atsūtītās pārējās Latvijas kaņoaflotes vienības, un tās pašas dienas pēcpusdienā ar lielu ceremoniju visi kuģi nolaida Latvijas kaņoa kuģu karogus un pacēla sarkanās flotes karogus. Latvijas kaņoaflote bija beigusi eksistēt. (Jau minētajā E. Andersona grāmatā šī notikuma datums ir 27. jūlijs. Man un virsnieka vietniekam R. Birzniekam palicis prātā 24. jūlijs. Rakstveida pierādījumu mums nav.) Ar šo brīdi visas vienības bija pilnīgi iekļautas Padomju savienības sarkankarogotajā Baltijas flotē. Zemūdenes palika Liepājas kaņoaostā un vairs nekad jūrā neizgāja. Mīnu divizona kuģus pievienoja krievu vienībām Rīgā un Daugavgrīvā. Personālam latviešu formastērpi bija jāapmaina pret krievu.

Eskadras stābu un atsevišķo divizona stābus tūlīt likvidēja. Zemūdeņu komandierus pārcēla uz sarkanās flotes stābu Liepājas kaņoaostā. Pēc pāris nedēļām zemūdenēs novietoja krievu komandas. Tajās komandieris un inženieris bija krievi, katrā zemūdenē divi latviešu virsnieki un četri virsnieku vietnieki, latviešu un krievu komanda. Par abām zemūdenēm bija viens krievu politiķis, kas par latviešu personālu neinteresējās.

Laikā no 1940. gada novembrā līdz 1941. gada janvārim visu latviešu personālu pa vienam atvaļināja. 1941. gada jūnijā, sākoties karā ar Vāciju, krievi abas zemūdenes turpat pie steķiem saspridzināja. Vēlā rudenī vācieši tās izcēla ar milzu celtni, kas bija atvests no Holandes, un noņēma visas vērtīgākās vara, misiņa uc. daļas.

Mīnu divizona kuģiem atņēma latviskos vārdus un kuģus apzīmēja ar numuriem. Tā „Virsaitis” kļuva par „T-297”, „Viesturs” par „T-298” un „Imants” par „T-299”. Tāpat kā zemūdenēs pēc dažām nedēļām kuģu komandās bija tikai latviešu komandieris, pāris latviešu virsnieku un 3—4 latviešu instruktori, bet pārējie bija krievi, ieskaitot poļitrukus. Visus kuģus pievienoja krievu sarkanās flotes daļām ar galveno bazi Liepājā. Atšķirībā no zemūdenēm visi trāleři tomēr veica aktīva jūras dienesta uzdevumus — piedalījās manevros, transporta apsardzībā un, sākoties karā ar Vāciju, izlika mīnas Irbes jūrasšaurumā. „Imants” 1941. g. 1. jūlijā pie Igaunijas krastiem uzskrēja pašu krievu izliktai mīnai un nogrima. Cik zināms, tad „Viesturs” tai pašā gadā, naktī no 2. uz 3. decembri, evakuējot Hanko garnizonu, Somu jūraslīcī uzskrēja vācu vai somu mīnai un nogrima. Tāds pats liktenis bija zemūdeņu bazeskuģim „Varonim”.

Virsnieku saraksts

Manis sastādītajā karaflotes virsnieku sarakstā nav minēti tie virsnieki, kas īslaicīgi kalpoja Latvijas sākuma gados, t. s., Jūras nodaļā, Jūras daļā, Jūras pārvaldē un no 1924. līdz 1927. gadam Jūras krastu aizsardzības eskadrā. Par tiem plašas ziņas ir iepriekš minētajā E. Andersona grāmatā, nodaļā par karafloti.

Sekojošo sarakstu esmu rakstījis pēc atmiņas, jo nekādu dokumentu manā rīcībā nav. Pateicos bijušajiem Latvijas karaflotes virsniekiem: kapteinim Robertam Rikam (vēlāk bijis Latviešu leģionā) un virsleitnantam Jurim Spādem (kapteinim Latviešu leģionā), bijušajam jūřaskadetam Aleksandram Sīlim (cīņījies Latviešu leģionā), bijušajiem Latvijas karaflotes instruktoriem Andrejam Ozoliņam un R. Birzniekam, kas palīdzēja šo sarakstu sastādīt. (Redakcija sarakstu papildinājusi ar dzimšanas un eventuāli miršanas gadu, izņemot posmu par Karašskolas flotes nodaļu beigušajiem.)

Sarakstā lietoti šādi saīsinājumi: Dienesta pakāpēm: adm. — admirālis (pielīdzināms ģenerāļa dienesta pakāpei Latvijas armijā); j-kapt. — jūřaskapteinis (pulkvedis); kom-kapt. — komandkapteinis (pulkvežleitnants); kapt. — kapteinis (kapteinis); vltn. — virsleitnants (virsleitnants); ltn. — leitnants (leitnants); j-kad. — jūřaskadets (kadets).

Amatiem: kom. — komandieris; kom. pal. — komandiera palīgs; nav. virsn. — navigācijas virsnieks (sargvirsnieks); jaun. virsn. — jaunākais virsnieks; pr-ks — priekšnieks;

flagvirsn. – flagvirsnieks (adjutants); saimn. pr-ks – saimniecības priekšnieks; inž. – inženieris.

Daļu un vienību nosaukumos: fl. – flote; esk. – eskadra; div. – divizons; st. – stābs; k/k – karakuģis; tr. – trāleris; z/ū – zemūdene; b-k. – bazeskuģis; p-k. – palīģkuģis; J. kr. aizs. esk. – Jūras krastu aizsardzības eskadra; k-fl. – karaflote; Z/ū div. – Zemūdeņu divizons; M. div. – Mīnu divizons; J. nov. dien. – Jūras novērošanas dienests; J-av. – Jūrasaviācija; K-sk. – Kaņaskola; LKOK – Lāčplēša kaņģordeņa kavalieris.

Sarakstu sastādot, grupēju karaflotes virsniekus saskaņā ar viņu militāro izglītību, kas, diemžēl, bija ļoti nevienāda un neviengabalaina. Lietoju pēdējās man zināmās dienesta pakāpes un amatus.

Cara Krievijas jūras kaņģskolas pilnu kursu beigušie

Šīs grupas virsnieki bija izcili labi sagatavoti gan kā virsnieki, gan arī kā jūrnieki. Gandrīz bez izņēmuma viņi prata vairākas valodas un bija labi trenēti starptautisku attieksmju veidošanā.

Daudzie vācu tautības virsnieki tomēr nevarēja visai labi iekļauties mūsu ļoti nacionāli noskaņotajos bruņotajos spēkos un pēc lielāka vai mazāka spiediena trīsdesmitajos gados atvaļinājās no aktīvā kaņģdienesta.

Adm. Archibalds KEIZERLINGS (Keyserling, 1882–1951) – Baltijas muižnieks, grāfs, J. kr. aizs. esk. kom. Atvaļinājās 1931. g.

Adm. (no 1938) Teodors SPĀDE (1891–1970) – fl. kom. Beidzis Francijas jūraskaņģ akadēmiju 1928. g. Deportēts 1941. g.

J-kapt. Jūlijs BRIEDIS (1879–1974) – M. div. kom., LKOK. Atvaļinājās 1934. g.

J-kapt. Ādolfs KALNS (Bergs, dz. 1892) – Z/ū div. kom.

J-kapt. ZARIŅŠ – Fl. st. pr-ks. Atvaļinājās 1939. g.

J-kapt. RODIŅŠ – Z/ū div. kom. Pēc spiediena atvaļinājās 1937. g.

Kom-kapt. Voldemārs KADIĶIS – Z/ū divizionā. Atvaļinājās 1937. g.(?).

Kom-kapt. VĪNDEDZIS – Z/ū div. inž. Atvaļinājās 1932. g.

Kom-kapt. Leons ROZENGRĒNS (Rosengreen, 1886–1975, zviedru cilmes) – inženieris, piekomandēts Latvijas armijas bruņošanās pārvaldei. Galvenais inž. zemūdeņu un trāleņu būvē Francijā, pieņemšanas komisijas šefs. Atvaļinājās 1933. g.

Kom-kapt. Richards FĪTINGHOFS (Vietinghoff, m. 1964) – Baltijas muižnieks. Flotes instruktoru skolas dibinātājs un pr-ks, Esk. st. pr-ks. Atvaļinājās 1934. g.

Kapt. Roberts FASTĒNA (1887–1959, vācu tautības) – inž. Z/ū div. 1925. gadā kā optants no Padomju Krievijas pārcēlās uz Latviju. Atvaļ. 1933. g.

Cara Krievijas karaflotes 6 mēnešu rezerves virsnieku skolu beigušie
J-kapt. Ernests BAROTĀJS (dz. 1886) – M. div. kom. Atvaļinājās
1939. gadā.

Kom-kapt. Reinholds BĻODNIEKS – z/ū „Spīdolas” kom. 1939. g., īsu
laiku (1939) k/k „Virsaīša” kom. Atvaļinājās 1940. g.

Kom-kapt. Kārlis KALĀCIS (1884–1971) – z/ū „Spīdolas” kom. no
1939. g. Mira ASV.

Kom-kapt. Fricis LIPSTONS – tr. „Viestura” kom. līdz 1939. g. Flotes
st. pr-ks 1939/1940. g. Pēdējais M. div. kom. 1940. g.

Kom-kapt. Edgars KADAŠS (1890–1980) – k/k „Virsaīša” kom. Izce-
ļoja uz Vāciju 1941. g.

Kom-kapt. Ansis MEŽROZE (Rozenvalds, 1892–1941) – k/k „Vir-
saīša” kom. no 1940. g. līdz tā nogremdēšanai 1941. g. decembrī.

Kapt. LASIS (m. 1941) – tr. „Imanta” kom. no 1940. līdz 1941. g.

Šīs grupas virsnieki bija ar tirdzniecības kuģu jūrskolas izglītību, bijuši
tirdzniecības kuģu stūrmaņi un kapteiņi, izcili labi jūrnieki, vājāki militārajās
zināšanās un militārajā audzināšanā.

Gados vecāki virsnieki, kuģu militārā izglītība man nav zināma

Kom-kapt. KUŠĶIS – M. div. saimn. pr-ks. Atvaļinājās 1939. vai 1940. g.

Kapt. KANĒPS – J. nov. dien. pr-ks 1939. g.

Kapt. LUCIŅŠ – M. div. bazei pr-ks.

Kapt. KĻAVIŅŠ – M. div. bazē. Domāju, ka bija divizionā kaseris.

Kapt. KLĪVE – trīsdesmito gadu sākumā z/ū bazei kuģa „Varoņa” kom.

Atvaļinājies.

Kapt. GRĪNIŅŠ – z/ū „Spīdolas” kom. 1927. g. Atvaļinājies.

Kapt.-lt. BERGMANIS – Z/ū divizionā kaseris.

Vltn. Miķelis PLĒSUMS (1906–1978) – tr. „Viestura” nav. virsn. 1930.
gadā. Atvaļinājies.

Inženieri

Kom-kapt. Teodors MEIJA (dz. 1890) – Fl. st. k-fl. inženieris. Atvaļinā-
jās 1938. g. Deportēts 1940. g.

Kapt. PINKA – Z/ū div. Atvaļinājās 1937. g.

Kapt. Jānis (?) ZARIŅŠ – Z/ū div. Atvaļinājās 1940. g.

Kapt.-lt. PREISS – Z/ū div. darbnīcu pr-ks. Bija „DP” nometnē, Vācijā.

Ltn. Nikolajs ĶIRTS (1905–1941) – M. div. inž. Bija k/k „Virsaīti” tā
nogrimsšanas laikā.

Ārsts

Kom-kapt. Richards LIEPIŅŠ (dz. 1897) – Z/ū divizionā. M. div. ārsts 1939/1940. g. Vācu okupācijas laikā Liepājas pilsētas slimnīcas direktors.

Latvijas kaņaskolu (kājnieku nodaļu) beigušie virsnieki

Šie armijas virsnieki brīvprātīgi pieteicās dienestam kaņafлотē 1929. gadā, un pēc Kr. Valdemāra jūrskolas 3. un 4. klases beigšanas viņus norīkoja dienestam kaņafлотes vienībās. Ar stingru nacionālu stāju un labu militāro izglītību viņi bija izcili labi virsnieki. Kā jūrniekiem viņiem varbūt vienīgais trūkums bija, ka tiem nebija pietiekami laika iepazīties ar jurnieku ikdienas „melno” darbu.

Kom-kapt. Antons BRŪDERS (dz. 1906) K-sk. beidzis 1928. g. Fl. st. pr-ks. Deportēts 1941. g.

Kapt. Edgars MITENBERGS (1906–1975) – K-sk. beidzis 1928. g. Tr. „Imanta” kom. Mira ASV.

Kapt. Roberts RIKS (dz. 1906) – K-sk. beidzis 1928. g. K/k „Virsaša” kom. pal. Dzīvo Džefersonsitijā, Misūri stātā, ASV.

Kapt. Arnolds KĪSIS – K-sk. beidzis 1928. g. Fl. st. vecākais fl. virsnieks. Cīnījies Latviešu leģionā, kritis Kurzemē.

Kapt. Eduards RINKS (1905–1941) – K-sk. beidzis 1928. g. M. div. sevišķu uzdevumu virsn. Čekas apcietināts un nogalināts Rīgā.

Kapt. Kārlis TUROVSKIS (1907–1941) – K-sk. beidzis 1927. g. Tr. „Viestura” kom. 1940–1941. g.

Vltn. Alberts RUDAKS – z/ū „Spīdolas” nav. virsn. Pēc paša vēlēšanās 1938. g. pārskaitīts atpakaļ armijas dienestā. Kritis partizānu cīņās pie Boldeņģas 1941. g.

Vltn. Leonards KOKINS – K-sk. beidzis 1927. g. Kaņafлотē bija ļoti īsu laiku. Turpmākās gaitas nezinu.

1931. gadā brīvprātīgi pieteicās dienestam kaņafлотē

Kapt. Teodors MAMIS – K-sk. beidzis 1926. g. Z/ū „Roņa” kom. palīgs. Cīnījies Latviešu leģionā un Kurzemes partizānos. Miris Vācijā.

Kapt. Alberts GŪTMANIS (dz. 1910) – K-sk. beidzis 1930. g. Z/ū div. b-k „Varoņa” kom. Deportēts 1941. g.

Vltn. Jūlijs AUSEKLIS – K-sk. beidzis 1937. g., LKOK. Pēc paša vēlēšanās pārskaitīts uz kaņafлотi. M. div. saimn. pr-ka pal.

Kaņaflores virsdienesta instruktori, paaugstināti par virsniekiem

Visi šie virsnieki bija ar pabeigtu vidusskolas izglītību, beiguši flotes instruktoru skolu un privātā ceļā beiguši Liepājas jūrskolu. Pēc pārbaudījumu izturēšanas militārajos priekšmetos paaugstināti par leitnantiem 1932. un 1933. gadā. Vairums bija ļoti apdāvināti un spējīgi, ar labām militārām zināšanām un krietni jūrnieki. Zināmā mērā savrupnieki, kas nekad labi neieklāvās pārējos virsniekos.

Kom-kapt. Hugo LEGZDIŅŠ — z/ū „Roņa” kom., 1938. g. beidzis Francijas jūraskaņa akadēmiju. Izcili apdāvināts un spējīgs virsnieks. Pēc Otrā pasaules kaņa strādāja par rakstvedi vienā no Rīgas slimnīcām.

Vltn. Volfgangs CIRKE (Zierke, 1907—1962, Baltijas vācietis) — z/ū „Roņa” nav. virsnieks. Repatriējās 1939. g. Kaņa laikā bija Vācijas krastu apardzības vienībās. Miris Ņujorkā, ASV.

Vltn. RODIŅŠ — tr. „Viestura” nav. virsnieks. Pēc spiediena atvaļinājās 1937. g.

Vltn. EZERIŅŠ — Z/ū div. fl. virsn. Kaņa laikā pirmais Rīgas ostas aizsardzības pr-ks. Vēlāk tulks vācu armijā.

Vltn. HARTMANIS — tr. „Imanta” kom. pal. līdz tā nogrimšanai.

Francijas jūraskaņa skolu beigušie

Prasības, lai iestātos Francijas jūraskaņa skolā, bija tās pašas kā kandidātiem Latvijas kaņaskolas flotes nodaļā un laba franču valodas prasme. Kurss bija trīsgadīgs, un pēc skolas nobeigšanas Francijā absolventiem bija jākalpo instruktoru rotā pie viena no Rīgas kājnieku pulkiem.

Vltn. Juris SPĀDE — z/ū „Spīdolas” nav. virsn. Par leitnantu paaugstināts 1938. g. Cīņijies Latviešu leģionā kapteiņa dienesta pakāpē. Dzīvo Kentā, Vašingtonas stātā, ASV.

Ltn. Leonīds STŪRE (1916—1941) — k/k „Virsaša” nav. virsn. līdz tā nogrimšanai. Par leitnantu paaugstināts 1939. g. 1. septembrī.

Ltn. Kārlis BALODIS — Fl. stābā. Par ltn. paaugstināts 1939. g. 1. sept.

Latvijas kaņaskolas flotes nodaļu beigušie virsnieki

Kaņaskolā uzņemti 1935. gada rudenī, to beiguši un paaugstināti par leitnantiem 1939. g. 1. septembrī. Domāju, ka šī grupa bija izcili labi sagatavota.

Aleksandrs ALKSNIS (dz. 1915) — 1940. g. paturēts sarkanajā flotē dienestam mūsu bijušajos mīnu trāleļos. Kaņam sākoties, nav paspējis nobēgt no mīnu trāleļa „Viestura”. Cik zināms, „Viesturs” sasniedzis Kronštati. Par Alksni tālāku ziņu nav.

Lionels BĒRZIŅŠ (dz. 1916) – 1940. g. oktobrī atvaļināts no dienesta sarkanās flotes 2. zemūdeņu brigādē. 1943. gadā iestājies Latviešu leģionā un tā paša gada rudenī kā rotas komandieris 19. divīzijā kritis kaujās pie Volchovas.

Boriss BRECHMANIS (dz. 1916) – 1940. g. paturēts sarkanajā flotē dienestam mūsu bijušajos mīnu trāleļos. Kaŗam sākoties, nobēdzis no kuŗa Bolderājā. 1942. g. bija pulkv.-leitn. Kanŗa adjutants Ļeņingradas frontē. Smagi ievainots, nonācis krievu gūstā. Tālāku ziņu nav.

Austris ĶIRSIŠ (dz. 1915) – 1940. g. novembrī atvaļināts no dienesta sarkanās flotes 2. zemūdeņu brigādē. 1943. g. iestājies Latviešu leģionā, komandējis prettanku rotu 19. divīzijā. 1944. g. smagi ievainots, kaŗa beigās bija kaŗaslimnīcā Itālijā. Dzīvo Sietlā, Vašingtonas stātā, ASV.

Nikolajs LAPIŅŠ (dz. 1915) – 1940. g. oktobrī atvaļināts no dienesta sarkanās flotes 2. zemūdeņu brigādē. 1943. g. iestājies Latviešu leģionā, komandējis prettanku rotu 15. divīzijā. Kaŗa beigu posmā smagi ievainots, amputēta kāja virs ceļa. Dzīvo Sietlā, Vašingtonas stātā, ASV.

Aleksandrs SILIŅŠ (dz. 1914) – 1940. g. novembrī atvaļināts no dienesta sarkanās flotes 2. zemūdeņu brigādē. 1943. g. iestājies Latviešu leģionā, komandējis artilērijas bateriju 15. divīzijā. Kaŗam beidzoties, saņēmts krievu gūstā Kurzemē. Ap 1956. g. atgriezies Latvijā. Sešdesmito gadu vidū Rīgā miris.

Rūsiņš ŪDRIS (dz. 1916) – 1940. g. paturēts sarkanajā flotē dienestam mūsu bijušajos mīnu trāleļos. Kaŗam sākoties, nobēdzis no kuŗa Bolderājā. 1943. g. iestājies Latviešu leģionā, komandējis zenītlielgabalu rotu. Kaŗam beidzoties, saņēmts krievu gūstā Kurzemē. Ap 1956. g. atgriezies Latvijā un dzīvo Lielupē, Rīgas Jūrmalā.

Konstantīns VESELIS (dz. 1915) – 1940. g. paturēts sarkanajā flotē dienestam mūsu bijušajos mīnu trāleļos. Kaŗa sākumā nobēdzis no kuŗa Bolderājā. 1944. g. iestājies Latviešu leģionā, kalpojis 15. divīzijā. 1944. g. kritis pie Opočkas.

Latvijas kaŗaskolas flotes nodaļā uzņemti, bet to nepabeidza

Šie jūŗaskadeti paspēja izņemt tikai daļu no Kaŗaskolas kursa, jo, krieviem okupējot Latviju, Kaŗaskolu slēdza.

1937. gadā uzņemti: J-kad. Vladimirs KALVE-KNOSTENBERGS – cīnījies Latviešu leģionā. Kritis.

J-kad. Aleksandrs JANSONS – pirms dažiem gadiem mira ASV.

J-kad. Tālvāldis BĒRZIŅŠ — cik zināms, dzīvo Latvijā.

J-kad. Elmārs DIŽMANIS — izstājās no Kaņaskolas pirmā kursa laikā.

1939. g. uzņemti: J-kad. Aleksandrs SĪLIS — cīnījies Latviešu leģionā, dzīvo Vīsbādenē, Vācijā.

J-kad. Nikolajs PILDIGOVIČS — cīnījies Latviešu leģionā. Kritis.

J-kad. Marģis SKUJIŅŠ — kara laikā bijis vācu flotē. Dzīvo Austrālijā.

J-kad. Valdemārs VAIVADS — kara laikā bijis vācu vienībās. Dzīvo ASV.

J-kad. Bruno KRASTIŅŠ — miris pašnāvībā pirmā kursa laikā.

Jūrāsaviācijas divizionā virsnieki

Par šiem virsniekiem man ziņas ir ļoti nepilnīgas, minu tikai zināmos.

Kom-kapt. Nikolajs JEVLAMPIJEVS (dz. 1891) — J. av. div. kom. Nesa-prašanās dēļ ar adm. Keizerlingu atvaļinājās no dienesta 1928. g. Miris Kuldīgā 1943. g.

Kom-kapt. Valdemārs JAKUBOVŠ (dz. 1894) — J. av. div. kom. (vēlāk Av. pulka 8. eskadriļas kom. — pulkv.-leitn. 1929—1936). Apcietināts 1940. g., deportēts 1941. g.

Kapt. Aleksandrs ZARIŅŠ (1894—1946) — 8. eskadriļas kom. pēc Jakubova. Deportēts 1941. g.

Kapt. Kārlis ERCUMS (1899—1982) — pēdējais 8. eskadriļas kom. Mira brīvajā pasaulē.

Vltn. Herberts CUKURS (1900—1965) — atvaļināts no dienesta. Pēc lidojuma uz Gambiju atkal aktīvā dienestā Av. pulkā kapteiņa dienesta pakāpē.

1931. vai 1932. gadā vienā no lielākajām lidmašīnu avarijām brīvās Latvijas laikā nositās trīs J. av. div. lidotāji: kapt. VĪTOLIŅŠ, vlt. DEKERS un vlt. LEPELS. Šai lidojumā bija vizinātas dažas sievietes, kuŗas arī gāja bojā.

Daļu un vienību komandieŗi Latvijas kaŗaflotē

Šai sarakstā ļoti iespējamās nepilnības, sevišķi par flotes sākuma gadiem un laikā pēc 1939. gada, kad bija ļoti daudz komandējošā sastāva maiņu.

Eskadras un flotes komandieŗi: adm. Keizerlings līdz 1931, adm. Spāde 1931—1940.

Eskadras un flotes stāba komandieŗi: kom-kapt. Fītinghofs, j-kapt. Spāde, j-kapt. Zariņš līdz 1939, kom-kapt. Lipstons 1939—1940, kom-kapt. Bŗuders 1940.

Jūŗas novērošanas dienesta priekšnieki: kapt. Bernhards līdz 1924, kapt. (vēlāk kom-kapt.) Fītinghofs 1925—1926, kom-kapt. Spāde 1926—1928, kapt. Kaņeps līdz 1940.

Mīnu divizona komandieri: j-kapt. Briedis līdz 1934, j-kapt. Barotājs 1935–1939, kom-kapt. Lipstons 1940.

Zemūdeņu divizona komandieri: j-kapt. Rodiņš līdz 1937, j-kapt. Kalns 1937–1940.

K/k „Virsaša” komandieri: kapt. (vēlāk j-kapt.) Briedis līdz 1926, kom-kapt. Fitinghofs 1926, kom-kapt. Kadašs 1927–1929, kom-kapt. Spāde 1929–1931, kom-kapt. Kadašs 1931–1939, kom-kapt. Bļodnieks 1939, kom-kapt. Brūders 1939–1940, kom-kapt. Mežroze no 1940.

Tr. „Imanta” komandieri: kapt. (vēlāk kom-kapt.) Mežroze līdz 1939, kapt. (vēlāk kom-kapt.) Brūders 1939, kapt. Mitenbergs 1939–1940, kapt. Lasis no 1940.

Tr. „Viestura” komandieri: kapt. (vēlāk kom-kapt.) Lipstons līdz 1939, kapt. (vēlāk kom-kapt.) Mežroze īsu laiku 1939, kapt. Lasis 1939–1940, kapt. Turovskis no 1940.

Z/ū „Spīdolas” komandieri: kapt. Grīniņš, j-kapt. Rodiņš (tai pašā laikā arī Z/ū div. kom.) līdz 1937, j-kapt. Kalns (tai pašā laikā arī Z/ū div. kom.) 1937–1938, kom-kapt. Bļodnieks 1939, kom-kapt. Kalācis 1939–1940.

Z/ū „Roņa” komandieri: kom-kapt. (vēlāk j-kapt.) Kalns līdz 1937, kom-kapt. Bļodnieks 1937–1938, kom-kapt. Legzdiņš 1938–1940.

Z/ū b-k „Varoņa” komandieri – zinu tikai divus: kapt. Klīve ap 1933 un kapt. Gūtmanis 1937–1940.

Daži tehniski dati (no *Taschenbuch der Kriegsflootten* izdevuma (1928))

K/k „Virsaite”: tonnaža 525 t, ātrums 17 jūrasjūdzes stundā (1 j-j. = 1852 m), dzinējspēks tvaika mašīnām 1200 zirguspēka, darbības radijs 1200 j-j., izmēri: 56 m garš, 7,6 m plats, 2,2 m iegrime; komanda 70 vīri; apbruņojums: divi 86 mm zenītlieģabali, divi 57 mm lielgabali, 4 ložmetēji, 30 mīnas.

Trāleři „Imants” un „Viesturs”: tonnaža 255 t, ātrums 14 j-j. st., dzinējspēks tv.maš. 650 z-sp., darbības radijs 1100 j-j., izmēri: 46 m garī, 6,4 m plati, 1,5 m iegrime; komanda 39 vīri; apbruņojums: viens 75 mm zenītlieģabals, 4 ložmetēji, 30 mīnas.

Zemūdenes „Ronis” un „Spīdola”: tonnaža virs ūdens 392 t, zem ūdens 524 t, ātrums 14 j-j. st. virs ūdens, 10 j-j. st. zem ūdens, dzinējspēks dīzeļmot. 300 z-sp., elektromot. 700 z-sp., izmēri: 55 m garas, 4,6 m platas, 3 m iegrime, komanda 32 vīri, darbības radijs: virs ūdens 1600 j-j. (ar ātrumu 14 j-j. st.), 2000 j-j. (ar ātrumu 10 j-j. st.), zem ūdens 85 j-j. (ar ātrumu 9 j-j. st.); dziļuma robeža 51 m; apbruņojums: viens 75 mm zenītlieģabals, divi ložmetēji, sešas

450 mm torpēdas (ielādētas torpēdu aparātos), divas 450 mm torpēdas rezervē.

Zemūdeņu baze kuģis „Varonis”: (būvēts kā ledlauzis): tonnaža 250 t, ātrums 10 j-j. st., dzinējspēks tv. maš. 450 z-sp., izmēri: 29,1 m gašš, 6,5 m plats, 3,6 m ieigrime; komanda 12 vīri, apbruņojums 2 ložmetēji.

PAPILDINĀJUMS

Heincs Basi (Heinz von Bassi) ir ievācis ziņas no piederīgajiem par Latvijas karaflotes virsniekiem, kas pārcēlās uz Vāciju.

Kapteinis Roberts Fastēna dzimis 1887. g. 9. decembrī Rīgā, miris 1959. gada 1. maijā Hildesheimā, Vācijā. Bijis cariskās Krievijas karaflotes virsnieks, kalpojis kuģī „Avrora”. Kad „Avrora” revolūcijas laikā apšaudīja Pēterpils Ziemaspili, virsnieki bija ieslēgti ēdamzālē un pēc tam atkal atbrīvoti. Apkalpes iecienītiem, viņiem nekas ļauns nenotika. Līdz 1925. gadam Fastēna kalpoja Ļeņingradas admirālitātē un tad kā optants pārcēlās uz Latviju, iestājoties Latvijas karaflotes dienestā.

Kapteinis Edgars Kadašs dzimis 1890. g. 11. aprīlī Grenčos, Tukuma apriņķī, miris 1980. g. 28. augustā Hilgertā, Untervestervaldē (pie Koblencas). Viņš bija latvietis, bet draudzes baznīcgrāmatā apzīmēts vācu rakstībā „Kad-dasch”. Arī viņš bija virsnieks cariskās Krievijas karaflotē. Revolūcijas laikā viņš atradās Kronštātē. No Latvijas karaflotes Kadašs atvaļināts 1940. gada 30. maijā. Tā kā viņa sieva bija vācu tautības, ģimene ar savām četrām meitām 1941. g. 13. februārī pārcēlās uz Vāciju, 1942. g. 13. maijā iegūstot Vācijas pilsonību. Kopš 1941. g. 15. jūnija līdz kara beigām viņš kalpoja par stūrmani un vēlāk par kapteini Vācijas tirdzniecības flotē (visvairāk braucienos uz Norvēģiju) un pēc kara vēl līdz 1951. gadam aizstāja atvaļinājumā esošos kapteiņus kuģojumos no Lībekas.

Virslieņants Volfgangs Cirke (Wolfgang Zierke) dzimis 1907. g. 10. oktobrī Rīgā. Četrdesmitajos gados viņš no Vācijas izceļoja uz ASV. Miris 1962. gada 7. februārī Ņujorkā.

LATVIEŠU LIDMAŠĪNAS KAĶAAVIĀCIJĀ

Kārlis Irbītis

Ievads

Pirmās kaķalidmašĪnas, ko Latvijas armijas aviācijas grupa ieguva 1919. gadā, bija dažas no tām, ar kuķām latviešu lidotāji bija pārlidojuši no Padomju Krievijas. Pēc Bermonta sakāves vairākas lidmašĪnas un motorus ieguva atstātajos vācu lidlaukos Kurzemē. 1919. gada rudenī izdevās vairākas lidmašĪnas atpirkt no angļiem, kas izbeidza kaķadarbību pret Padomju Krieviju.

Tā kā visu šo lidmašĪnu būvē kā galvenais materiāls bija lietots priedes koks un bērza saplāksnis, mūsu aviācijas vadība atzina, ka kaķalidmašĪnas varētu būvēt arī Latvijā. Un tiešām, no 1923. līdz 1940. gadam Latvijā uzbūvēja 39 kaķalidmašĪnas. Šai skaitā ietilpst arī apmācības lidmašĪnas Kaķaaviācijas skolai. No šīm 39 lidmašĪnām 14 gan Kaķaaviācijas pulks nesaņēma, jo Latviju okupēja padomju sarkanā armija.

Šīs kaķalidmašĪnas būveja gan pēc Pirmajā pasaules kaķā lietoto lidmašĪnu paraugiem, gan arī vēlāk pēc ārzemju firmu licencēm. KaķalidmašĪnas, ko pirka no ārzemēm, kaut arī tās lietoja attiecīgo valstu aviācijā, bija kādus 3—5 gadus palikušas atpakaļ katrreizējam tehnoloģijas stāvoklim.

Laikmetam atbilstošus un nākotnes prasībām piemērotus kaķalidmašĪnu tipus varēja iegūt, attīstot tos uz vietas, bez kavēšanās izmantojot jaunākos piesniedzamos aeronautikas zinātnes pētījumus, tāpat arī veicot oriģinālu pētniecības darbu un izglītojot aviācijas tehnoloģijas speciālistus. Diemžēl, nebija nekādu pazīmju, ka Latvijas kaķa ministrija būtu izstrādājusi kādu plašāku plānu Latvijas lidmašĪnu rūpniecības un tai nepieciešamās pētniecības izveidošanā. Varbūt šāds plāns radās tikai mūsu neatkarības pašos pēdējos gados.

Ir liela likteņa irōnija, ka pēdējos Latvijas neatkarības mēnešos mūsu kaķa ministrijas vienīgā cerība palika latviešu pašu konstruētās lidmašĪnas, kas bija attīstītas bez jebkāda kaķa ministrijas atbalsta vai pasūtĪnājuma. Izrādījās, ka šīm lidmašĪnām bija daži jauninājumi, kādu nebija nevienai no ārzemēm pirktajai lidmašĪnai. LidmašĪnas ar šādiem jauninājumiem vairs nebija iespējams nekur ārzemēs nopirkt. Domāt par pašu konstruēto lidmašĪnu ražošanu bija jau par vēlu, kaut arī šīm nolūkam paredzētās lidmašĪnu fabrikas projekts jau bija izstrādāts.

Kaņālidmašīnu būve Latvijā pēc ārzemju lidmašīnu paraugiem

Vislabāk piemērotā vieta lidmašīnu būvei likās kaņa ministrijas apgādes pārvaldes pārziņā esošais arsenāls. Tā bija darbnīca ieroču un citu rīku labošanai. Tur arī strādāja daži amatnieki ar pieredzi, ko tie bija guvuši Krievijas lidmašīnu fabrikās. Tā arsenāls 1922. gadā saņēma pasūtīnājumu vienas Hannoveranera tipa divvietīgās kaņālidmašīnas būvei. Kāda Kurzemē iegūta bojāta attiecīgā tipa lidmašīna noderēja par paraugu. Uzbūvēto lidmašīnu arsenāls izstādīja kādā Rīgas izstādē — tirgū. Lidmašīna bija labi nostrādāta, bet vēlāk valsts kontrole atrada, ka tā izmaksājusi stipri dārgi. No tās reizes arsenāla priekšnieks pulkvedis Kārlis Ādamsons izvairījās sākt jebkādu jaunu lidmašīnu būvi.

1925. gadā lidmašīnu būvi uzsāka akciju sabiedrības „Chr. Backman” nodibinātā lidmašīnu fabrika. Tur atvaļinātā jūraslidotāja J. Ozola vadībā uzbūvēja divas Albatrosa tipa apmācības lidmašīnas Kaņaaviācijas skolas vajadzībām. 1928. gadā firma vēl uzbūvēja divas jūraslidmašīnas — hidroplānus ar 300 zirguspēka „Fiat” motoriem. Tās bija Heinkela konstrukcijas Hansa Brandenburga „W-23” tipa. Divas šādas Somijā būvētas lidmašīnas bija iegādātas Jūrasaviācijas divizionam Liepājā. Abas bija gājušas bojā. Šī raksta autoram bija neapskaužamais uzdevums pēc avarējušo lidmašīnu drupu skicēšanas izgatavot lidmašīnas darbuzīmējumus. 1929. gadā uzbūvēja vēl vienu hidroplānu, šoreiz pēc franču „Caudron C-60” parauga.

Vēl pieminams, ka Aviācijas pulka darbnīcas 1928/1929. gadā atjaunoja kādu salauztu Albatrosa tipa izlūklidmašīnu, kuņā iebūvēja lielu, no vāciešiem iegūtu fotokameru. Tās pārbūvi vadīja lidotājs — novērotājs virsleitnants Kārlis Skaubītis. Kādā no mēģinājumu lidojumiem, motoram apstājoties, lidmašīna avarēja un Skaubītis gāja bojā. Aviācijas pulka darbnīcās bez šīs ir atjaunotas vēl vairākas lidmašīnas.

Kaņālidmašīnu būve pēc ārzemju licences

1929. gadā firma „Chr. Backman” saņēma no kaņa ministrijas apgādes daļas pasūtīnājumu četrām „Flamingo U-12b” tipa apmācības lidmašīnām. Vienu šādu lidmašīnu Kaņaaviācijas skolai jau bija piegādājusi firma „Bayerische Flugzeugwerke”. Bija nopirkti arī zīmējumi lidmašīnu būvei. Pēc šiem zīmējumiem lidmašīnas arī sāka būvēt, bet 1930. gadā firma bankrotēja, un lidmašīnu būvi nobeidza arsenāla personāla vadībā.

1934. gadā lidmašīnu būvi uzsāka Liepājas kaņaostas darbnīcas, būvējot pēc igauņu licences „KOD-01” tipa apmācības divplāksņus Aerokluba un

VĀCU IZDARĪTAIS RĪGAS GAISAUZŅĒMUMS 1917. GADĀ

aizsargu aviācijas vajadzībām. 1937. gadā darbnīcās pēc zviedru zīmējumiem uzbūvēja karalidmašīnu jūrasaviācijai. Tā bija „Svenska Aero SA-10” tipa. Kuģu inženieris Emīls Sakss konstruēja tai pludīņus.

Pirmo un vienīgo divmotoru lidmašīnu pēc profesora Jāņa Akermana projekta Valsts elektrotehniskā fabrika uzbūvēja 1937/1939. gadā. Latvijā dzimušais profesors bija Minesōtas universitātes aeronautikas fakultātes dekāns. Sākumā šī lidmašīna bija domāta kā VEF firmas lidmašīna sakariem ar pārstāvībām kaimiņu valstīs. Drīz par to ieinteresējās kara ministrija un uzdeva lidmašīnu pielāgot dažādu militāru uzdevumu veikšanai. Bija paredzēta bumbu mešanas iekārta, grozāms ložmetējs caurspīdīgā kupolā virs lidmašīnas ķermeņa un nekustīgs ložmetējs lidmašīnas priekšgalā. Kara ministrija piegādāja divus „Armstrong Siddeley” tipa 355 zirgspēka motorus. Lidmašīnu izmēģināja lidojumā 1939. gada septembrī. 1938. gadā VEF dabūja pasūtījumu uzbūvēt sešas „SV-5” tipa karalidmašīnas — divplāksņus pēc beļģu firmas „Stampe & Vertongen” zīmējumiem. Šīs lidmašīnas pabeidza tikai vācu okupācijas laikā.

Oriģinālas konstrukcijas karalidmašīnu izveidošana

1928. gadā firmas „Chr. Backman” lidmašīnu fabrika uzbūvēja divus apmācību divplāksņus pēc inženiera Rūdolfā Zārdiņa projekta Karaaviācijas skolas vajadzībām. Šīm aerodinamiski ļoti labi izveidotajām lidmašīnām mēģinājumu lidojumos konstatēja dažādus konstruktīvus trūkumus, un kara ministrijas apgādes pārvalde tās nepieņēma. Tās tad pārgāja privātās rokās.

Kādu izlūklidmašīnu ar augšējo spārnu 1931/1932. gadā uzbūvēja Aviācijas pulka darbnīcas. Šo lidmašīnu, sauktu „AVDI”, iesāka projektēt Rūdolfis Zārdiņš, bet galīgi izveidoja aeronautikas inženieris Pauls Reinhards. Lidmašīnas ķermenis bija izveidots lielās vācu fotokameras iebūvei. Lidmašīnas spārnu un astes virsmas būvei izmantoja „Heinkel H-5” tipa hidroplāna zīmējumus. Šī tipa Zviedrijā būvētās lidmašīnas bija Jūrasaviācijas divizionā. Lidmašīnu izmēģināja lidojumā, bet daudz ar to nelidoja. Tā gāja bojā kādā avarijā, lidotājam neciešot.

1938. gadā Liepājas karaostas darbnīcās pēc inženiera Georga Novicka projekta uzbūvēja septiņus „KOD-2” tipa militārā treniņa divplāksņus aizsargu aviācijas vajadzībām.

1935. gadā šī raksta autora ierosmē lidmašīnu būvi bija sākusi arī Valsts elektrotehniskā fabrika. Pēc tam, kad autora konstruētās sporta lidmašīnas prototipi I-11 un I-12 veica veselu rindu sekmīgu tāllidojumu, VEF vadība nolēma turpināt lidmašīnu būvi ar pašu līdzekļiem, attīstot lidmašīnas karaaviācijas

vajadzībām. Vispirms uzbūvēja militārā treniņa vienietni – vienplāksni „VEF I-14”. Apgādāts ar 200 zirguspēka amerikāņu „Menasco Buccaneer” motoru, tas attīstīja tuvu pie 300 km stundā ātrumu. Lidmašīnu izmēģināja lidojumā 1937. gada rudenī, bet 1938. gada pavasarī tā gāja bojā avarijā, lidotājam Banderiekam neciešot.

1938/1939. gadā tapa divi jauni uzlaboti vienietņa prototipi: „VEF I-15a” un „VEF I-15b”. Tajos bija iebūvēti 200 un 210 zirguspēka „De Havilland Gipsy Six” motori. Tie sasniedza 310 un 330 km ātrumu stundā. „I-15b” metalla propelleriem bija automatiski pārstādītāja kāpe. Tāds propelleris nebija nevienai Latvijas kaļalidmašīnai, tāpat spārnu noloki jeb klapes nolaišanās ātruma samazināšanai, kādas bija visām VEF lidmašīnām.

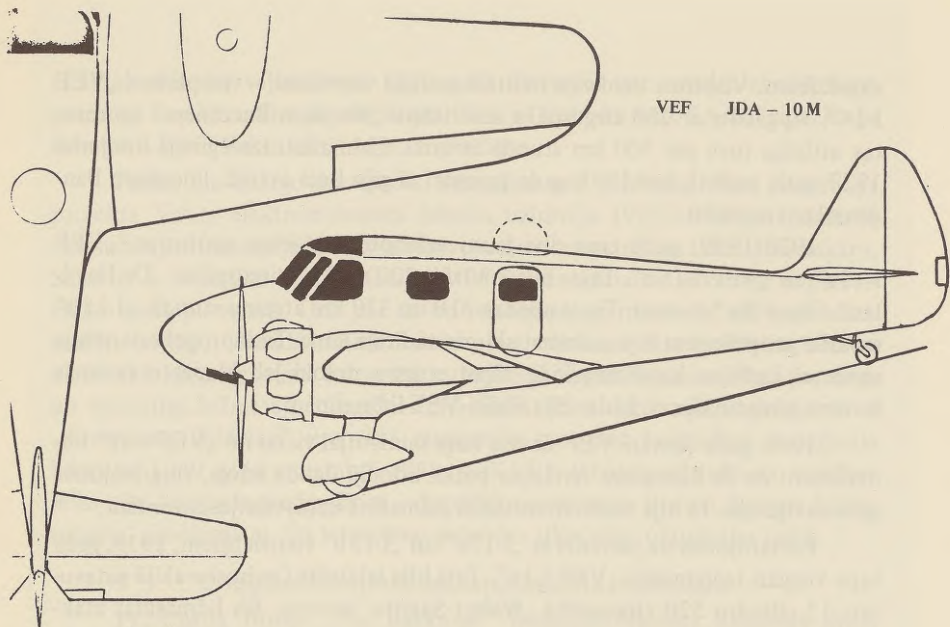
1939. gada janvārī VEF dāvāja kara ministrijai vienu no „VEF I-12” lidmašīnām. Ar šo lidmašīnu Aviācijas pulka lidotāji daudz lidoja, vingrinājoties gaisnavigācijā. Tā bija visekonomiskākā lidmašīna karaaviācijas inventārā.

Pamatojoties uz pieredzi ar „I-15a” un „I-15b” vienietņiem, 1939. gadā tapa vieglais iznīcinātājs „VEF I-16”. Tajā bija iebūvēts Čehoslovākijā gatavotais 12 cilindru 520 zirguspēka „Walter Sagitta” motors. Šīs lidmašīnas maksimālais ātrums bija aplēsts 460 km stundā. Lidojumā to izmēģināja 1939. gada rudenī, bet pēc Latvijas okupēšanas tālākie mēģinājumi bija jāpārtrauc. 1939. gada vasarā VEF uzsāka sešu apmācības vienplāksņu būvi Karaaviācijas skolas vajadzībām. Tāpat kā visas citas VEF lidmašīnas, arī „VEF I-17” bija autora konstruēta. Kārlis Dreijeris bija visu šo lidmašīnu būves vadītājs. „I-17” seriju nobeidza tikai vācu okupācijas laikā.

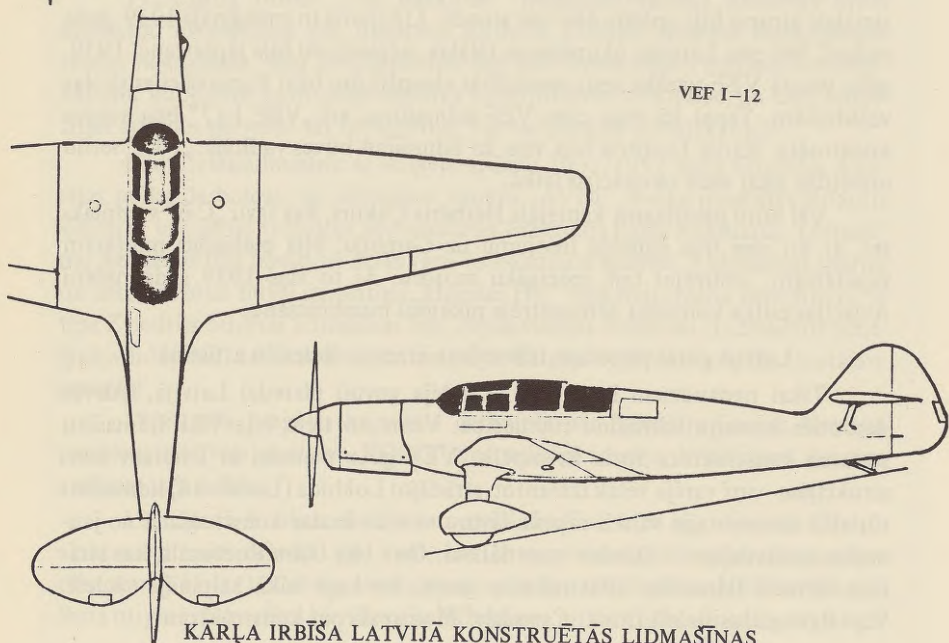
Vēl būtu pieminams kapteinis Herberts Cukurs, kas savu „C-6” vienplāksni, ar ko viņš bija izdarījis lidojumu uz Gambiju, bija pielāgojis militārām vajadzībām, iebūvējot tajā spēcīgāku motoru. Ar to viņš 1939. gada rudenī Aviācijas pulka komisijai demonstrēja pikējošu bumbmešanu.

Latvijā gūtās pieredzes izlietošana ārzemju lidierīču attīstībā

Tikai nedaudziem latviešiem, kas bija guvuši pieredzi Latvijā, izdevās darboties ārzemju lidmašīnu rūpniecībā. Viens no tiem bija VEF lidmašīnu nozares konstruktors Juris Brempelis. VEF gūto pieredzi ar līmētām konstrukcijām viņš varēja vēlāk izmantot, strādājot Lohkīda (Lockheed) lidmašīnu rūpniecībā Savienotajās valstīs raķešu šāviņu nesējas čaulas konstruēšanā no jaunajām sastāvdaļām – šķiedru materiāliem. Otrs bija Ojārs Rozentāls, kas strādāja latviešu lidmašīnu konstruktoru grupā, ko kara laikā kalpināja vācieši. Viņš ilgus gadus strādā firmā „Canadair” Montrealā par konstruktoru.

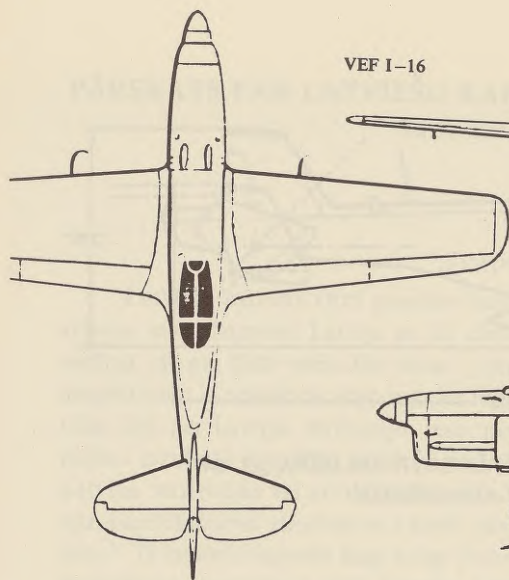

VEF JDA - 10M

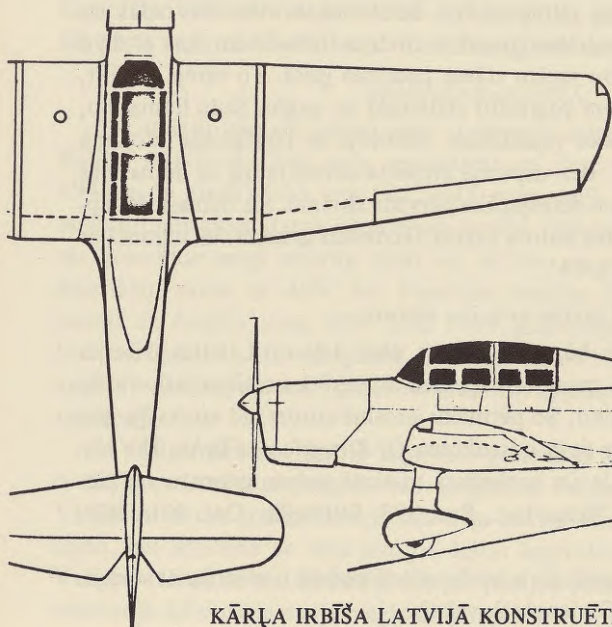
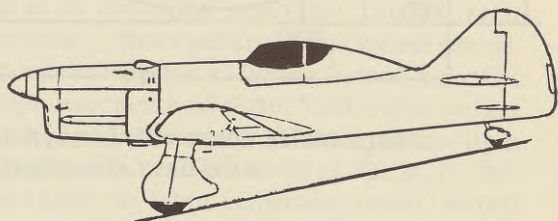
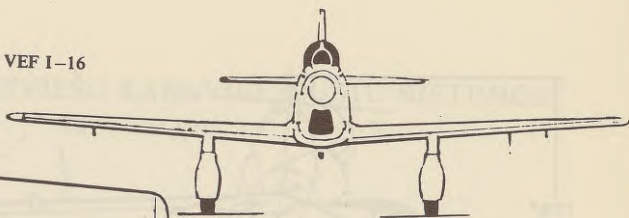

VEF I-12

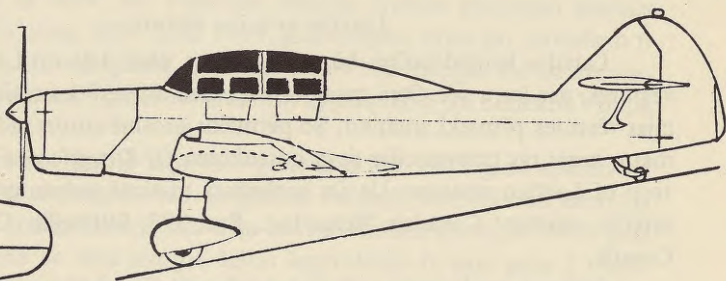
KĀRĻA IRBĪŠA LATVIJĀ KONSTRUĒTĀS LIDMAŠĪNAS

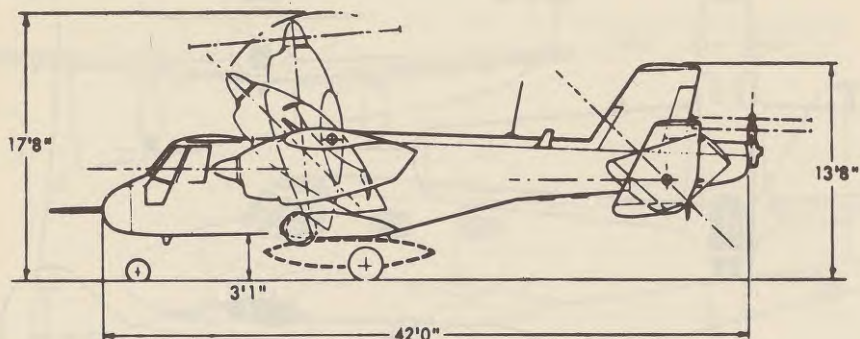
VEF I-16

VEF I-17

KĀRĻA IRBĪŠA LATVIJĀ KONSTRUĒTĀS LIDMAŠĪNAS

KĀRĻA IRBĪŠA KONSTRUĒTĀ VERTILIDMAŠĪNA „CL-84”
KANĀDAS GAISASPĒKIEM

Autors savu pieredzi izlietoja, strādājot gar „Canadair CL-41” militārās apmācības strūkļas lidmašīnas pirmprojektu. Balstoties uz ideju, kas radās jau Latvijā, viņš izstrādāja arī vairākus projektu studijas lidmašīnām, kas ar divu vai četrus propelleru palīdzību varētu stāvus pacelties gaisā. To varēja panākt, visu spārnu kopā ar motoriem pagriežot stateniski uz augšu. Šādu lidmašīnu, piemērotu Kanādas gaisaspēku vajadzībām, uzbūvēja un izmēģināja lidojumā 1965. gadā. Tā bija „CL-84”. Bez vispārējā projekta autors radīja šīs lidmašīnas diezgan sarežģīto vadierču un dzinējspēka pārvada sistēmu. Šīs lidmašīnas tapšana un tās apraksts atrodams autora rakstā *Technikas apskata* 56. numurā ar virsrakstu „Vertilidmašīna CL-84”.

Latvijas aviācijas vēsture

Latvijas karalidmašīnu būves vēsture ir tikai daļa no Latvijas aviācijas vēstures, par kuru pēc Otrā pasaules kara sāka interesēties sveštautieši – aviācijas vēstures pētnieki amatieři. Šo pētnieku ierosmē autors tad sarakstīja grāmatu, kuŗai tās izdevniecība deva nosaukumu *Of Struggle & Flight. The history of Latvian aviation*. Uz šo ierobežotā metienā izdoto grāmatu var pieņiekties, rakstot: Canada’s Wings Inc., Box 393, Stittsville, Ont. K0A 3G0, Canada.

Grāmata par Latvijas aviāciju latviešu valodā pašreiz ir veidošanās stadijā. To sastāda Alfrēds Gerbers Savienotājās valstīs.

PĀRSKATS PAR LATVIEŠU KAĶAVĪRU GŪSTU RIETUMOS

Kārlis Kangeris

IEVADS

Latviešu kaķavĪrs Otrā pasaules kaķā bija devies (vai viņu sūtiĶa), lai aizstāvētu savu dzimteni Latviju un lai cĪnĪtos pret boļševismu. Latviešu tautas vadĪbai, cik par tādu varēja būt runas – zemes pašpārvaldei un leģiona ģenerālinšpektoram – neizdevās īstenot savus uzskatus, ka latviešu kaķavĪrs iesaistāms tikai cĪņā par Latvijas teritoriju, resp. pret boļševismu. Vācu armijas vadĪbas rĪcības rezultātā iesauktos latviešu kaķavĪrus sadalĪja pa vācu vienĪbām ārpus Latvijas teritorijas vai arī slēgtas latviešu vienĪbas nosūtĪja uz Vāciju (15. divĪzija, papildinājumu vienĪbas uc.) kopā, pēc autora pētĪjumiem, vismaz¹ 49 000 vĪru.² Tā latviešu kaķavĪrs kaķa beigu posmu un nonāķšanu gūstā pirms un pēc kapitulācijas piedzĪvoja visās frontēs. Latviešu kaķavĪri, kas palika Kurzemes cietoksnĪ, un tie, kam Vācijā neizdevās atrauties no austrumu frontes vai kas kapitulēja Ķechoslovakijā, nonāķa sarkanarmijas gūstā. Pārējās frontēs latviešu gūstā saņēma un atbruņoja visvairāķ angļu un amerikāņu kaķaspēķs.

NONĀĶŠANA GŪSTĀ

Latviešu kaķavĪri pirmo reizi ar rietumu sabiedroto kaķaspēķu sastapās Itālijas (sākot ar 1944. gada septembri) un Francijas frontē (pēc invāzijas 1944. gada jūnijā). Nav ziņu, ka 1943. gada maijā Tunesijā pēc kapitulācijas saņemto gūstekņu starpā būtu bijuši latvieši. Sāķumā visus savus Itālijas frontes gūstekņus angļi nosūtĪja tālāķ uz Afriķu, resp. „Vidējiem austrumiem”, amerikāņi savus uz ASV, bet Francijas invāzijas frontes gūstekņus sāķuma posmā uz Angliju, resp. ASV. LĪdz 1944. gada beigām ziņas par latviešiem ir ļoti trūcĪgas, bet, cik var spriest, gūstekņu skaits bija niecĪgs. Tas strauji pieauga, fronteĪ tuvojoties Vācijas robeķām un kaķadarbĪbai jau notiekot Vācijas teritorijā.

Vācijas rietumu frontē saņemtos gūstekņus lĪdz 1945. gada aprĪlim vēl nosūtĪja uz frontes aizmuguri, resp. Beļģiju un Franciju, bet vēlāķ arī internēja Vācijā uz vietas. Itālijas frontē liela daļa latviešu nonāķa gūstā jau 1945. gada aprĪlĪ, bet atlikušie ar vācu armijas daļēju kapitulāķiju tā pašā gada 2. maijā. Vairumu šo gūstekņu internēja Itālijā, pārēķos pārsūtot uz Ēģipti. Francijas teritorijā ASV gūstā maija beigās un jūnĪja sāķumā, pēc vispārējās vācu armijas

kapitulācijas bez ierunām 7/8. maijā atradās ap 1200 latviešu kaŗavīru. Vēlāk gūstekņu skaits Francijā pieauga, tos atvedot no Vācijas salasas un šķirošanas nometnēm.

Vairums latviešu kaŗavīru tomēr gūstā nonāca Vācijas teritorijā. Latviešu vienības, kas kaŗa beigu posmā cīnījās austrumu frontē, saredzot turpmākās cīņas bezjēdzību un reizē mēģinot saglābt dzīvo spēku, Vācijā aprīļa mēnesī atrāvās no austrumu frontes un devās uz rietumiem, lai padotos rietumu sabiedroto gūstā. Tā „pulkveža Januma vienība” (33. grenadieru pulks) jau 1945. gada 27. aprīlī Gīterglikas (Güterglück) tuvumā padevās amerikāņu gūstā – vairākas dienas pirms 29. aprīļa, kad Latvijas nacionālās komitejas prezidents un Latviešu leģiona ģenerālinspektors Rūdolfs Bangerskis ar 3. pavēli paziņoja, ka latviešu kaŗavīri Vācijā atbrīvoti no viņu līdzšinējam kaŗavīru saistībām, iesakot atrauties no austrumu frontes, lai nekristu boļševiku rokās, un doties uz amerikāņu, angļu un franču ieņemtajām joslām.³ Tā starp 2. un 6. maiju liela daļa 15. divīzijas un būvpulki pie Šverīnes (Schwerin) padevās amerikāņu gūstā. Citas vienības padevās gūstā vai arī piedzīvoja kapitulāciju Vismāras (Wismar) un Magdeburgas (Magdeburg) apkārtnē („Wismar Cushion”, „Magdeburg Bulge”).⁴ Vācu armija, kas cīnījās pret Montgomerija (Montgomery) vadīto kaŗaspēku (Ziemeļvācijā, Dānijā, Holandē), kapitulēja jau 5. maijā; citās frontēs (Norvēģijā, citur Vācijā, Čehoslovākijā, Austrijā un Dienvidslāvijā) 8. un 9. maijā, kā dokumentā par kapitulāciju bez ierunām (unconditional surrender, bedingungslose Kapitulation) paredzēts.

GŪSTA SĀKUMS UN GŪSTEKŅU SKAITS

Latviešu kaŗavīrus gūstā saņēma un atbruņoja visvairāk angļu un amerikāņu kaŗaspēks. Nav lielas nozīmes konstatēt, cik latviešu gūstā saņēma tieši amerikāņi vai angļi, vai arī, cik latviešu tieši kapitulācijas dienā atradās šo sabiedroto rokās (to pilnīgi precīzi noteikt arī laikam nevarēs), jo gūstekņa tālākais liktenis un gūstā pavadāmais laiks neatkarājās no tā, kas viņu gūstā saņēmis. Ja, piemēram, latvieši padevās gūstā amerikāņu kaŗaspēkam, tas vēl nenozīmēja, ka gūsta vai internēšanas laiks būs jāpavada amerikāņu rokās.

Gūstekņu sadalīšanu ietekmēja arī trīs līgumi – norunas. 1) Jau 1942/1943. gadā amerikāņi un angļi bija vienojušies, ka kopējās kaŗa operācijās iegūtos kaŗagūstekņus sadalīs savā starpā vienlīdzīgā skaitā. 2) 1944. g. 23. decembrī ASV noslēdza ar Franciju darbaspēka līgumu, kas noteica, ka ASV nodos Francijas valdībai pusotra miljona vācu kaŗagūstekņu Francijā izdarīto kaŗapostījumu novākšanai un saimnieciskās dzīves atjaunošanas darbam.

Augšā: FALLINGBOSTELES NOMETNES BARAKAS
Apakšā: GŪSTEKŅU REĢISTRĀCIJAS ĒKA FALLINGBOSTELES NOMETNĒ
(Ervīna Apiņa zīmējumi)

3) Sakarā ar Vācijas kapitulāciju bez ierunām starp rietumu sabiedrotajiem (ASV un Angliju) un Padomju savienību bija noruna, ka vācu kaņaspēka daļām jānododas tā kaņaspēka gūstā, pret kuņu tas kā pēdējais cīņijies.

Jaltas nolīguma slepenais protokols par Padomju savienības pilsoņū piespiedu repatriāciju principā neattiecās uz Baltijas valstu pavalstniekiem, kaut Padomju savienības pārstāvji nemitīgi pieprasīja tā attiecināšanu arī uz baltiešiem visās iespējamās instancēs.

Nobeidzoties militārajām operācijām, sabiedroto armiju virspavēlniecība (SHAEF – Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force) konstatēja, ka gūstā saņemts, resp. atbruņots ap 7 615 000 bijušās vācu armijas kaņavīru. Tā kā noruna paredzēja, ka angļi un amerikāņi dalīsies ar gūstekņiem pusi uz pusi, tad maija beigās un jūnija sākumā amerikāņu un angļu starpā notika gūstekņu izmaiņa, resp., lai izpildītu norunu, amerikāņi daļu savu gūstekņu nodeva angļiem.⁵

Angļi no amerikāņiem pārņēma visus gūstekņus, kas atradās Magdeburgas iecirknī, to starpā arī latviešus (pulkveža Oša grupu Ludvigslustē). Tāpat no „Vismāras kabatām” izveda visus gūstekņus, kuņus daļēji gūstā bija saņēmušas arī amerikāņu triecienvienības (Šverīnes gūstekņus). Magdeburgas un Vismāras apgabalū jūlijā nodeva krievu pārvaldei. 12. jūnijā angļu pārvaldē pārgāja Reinbergas (Rheinberg) nometne (pulkv. Januma grupa), Vikrātbergas (Wickrathberg) un Bīderichas (Büderich), tā sauktās, „Reinas pļavu nometnes” (Rheinwiesenlager). Līdz septembrim angļu pārvaldē pārgāja arī citas amerikāņu nometnes, kas atradās britu okupācijas zōnā Vācijā, tāpat angļi arī saņēma mazāku kontingentu no amerikāņu zōnas nometnēm. Līdz ar to arī amerikāņu gūstekņu izmaiņa ar britiem bija noslēgta. Tā britu gūstā 1945. gada septembrī atradās vismaz 20 400 latviešu kaņavīru.

Gūstekņu nodošana frančiem sākās jau 1945. g. 22. februārī (pirmā akcija). Latviešu kaņavīri franču gūstā nonāca visvairāk ar otro, trešo un ceturto nodošanas akciju. Otrajā akcijā jūnijā un jūlijā frančiem nodeva kaņavīrus no lielajām nometnēm Vācijas teritorijā, resp. šīs nometnes pārgāja franču pārvaldē. Tā 10. jūlijā franči pārņēma šādas lielās Reinas pļavu nometnes, kuņās bija arī paprāvs skaits latviešu: Zincigu (Sinzig), Andernachu (Andernach), Zīrshānu (Siershahn), Dītersheimu (Dietersheim), Koblencu (Koblenz) un Dīcu (Diez). Par Brecenheimu (Bretzenheim) un Hechtheimu (Hechtheim) nav tuvāku ziņu, ka tur būtu bijuši latvieši. Trešajā akcijā (25. jūlijā) franči no amerikāņiem pārņēma Rennas (Rennes), Šartras (Chartres) un Lemānas (Le Mans) nometni Francijas teritorijā, no kuņām abās pirmajās atradās latvieši.

Augšā: Gaisaspēku palīgu Putlosā celtais kudurs (Gunāra Stopnieka zīmējums)

Apakšā pa kreisi: Gūstekņu mītne Auerbachas nometnē (Mārtiņa Kalna zīmējums)

Apakšā pa labi: Siltums barakas ārpusē Zēdelhēmas nometnē (Aleksandra Siliņa zīmējums)

Ceturtajā akcijā franči savā zemē no amerikāņiem pārņēma Šerbūras (Cherbourg), Epinālas (Épinal) un Saralbas (Sarralbe) noietni, kuŗās visās bija latvieši. Frančiem pārņemot varu viņiem paredzētajā okupācijas joslā Vācijā, viņu rokās nonāca arī visas šī apgabala amerikāņu gūstekņu noietnes.⁶

Franči no amerikāņiem saņēma vismaz 2400 latviešu kaŗavīru. Šis arī uzskatāms par galīgo latviešu skaitu franču gūstā, jo franču kaŗaspēks pats bija sagūstījies, resp. atbruņojis tikai pavisam niecīgu daļu vācu kaŗaspēka, kur arī vispār ziņu par latviešiem trūkst.

Amerikāņu gūstā palika, ja atskaita visas maiņas, tikai ap 2600 latviešu kaŗavīru. Tā, kopā savelkot, rietumu gūstā nonāca vismaz 25 400 latviešu kaŗavīru.⁷

Rietumu sabiedroto noruna ar krieviem, ka zaudētāju kaŗavīriem jādodas tās valsts gūstā, pret kuŗas kaŗaspēku kā pēdējo iznācis kaujaslaukā cīnīties, skāra latviešu kaŗavīrus mazākā mērā — tikai tos, kas kapitulēja Čehoslovākijas frontē. Te lielai daļai vācu vienību („Heeresgruppe — Mitte”) Šernera (Schörner) vadībā kapitulācijas dienās un pēc tam izdevās sasniegt amerikāņu līnijas. Pēc ģenerāļa Eizenhauera (Eisenhower) rīkojuma amerikāņi šos kaŗavīrus internēja 40 noietnēs Vallernas (Wallern), Pizekas (Pisek) un Egeras (Eger) apkārtnē, lai vēlāk tos nodotu sarkanarmijai. Šo atstāšanu krieviem piedzīvoja arī latviešu kaŗavīri.

Šī rietumu sabiedroto un krievu noruna principā būtu bijusi jāattiecina arī uz visām pārējām austrumu frontes daļām, bet tas tā nenotika. Tā angļu virspavēlnieks Montgomerijs savā frontes nodalījumā laikā starp 2. un 6. maiju atļāva padoties viņa gūstā visiem, kas vien vēlējās to darīt. Angļu kaŗaspēks arī izvāca visus gūstekņus no tiem apgabaliem, kuŗus bija okupējuši rietumu sabiedrotie, bet kas, pēc Vācijas sadalīšanas noteikumiem, jūlija sākumā bija jānodod sarkanarmijai. Šī Montgomerija rīcība izraisīja dažādus krievu protestus, un pat Staļins uztraucās, ka Montgomerijs viņam atņēmis uzvaras augļus,⁸ bet šī rīcība paglāba vismaz kādus 700 000 kaŗavīru no krievu gūsta, to starpā arī vairumu latviešu vienību.

GŪSTEKŅU TIESISKAIS STĀVOKLIS

Sabiedroto noruna par to, ka no vācu valdības un militārās virspavēlniecības pieprasāma kapitulācija bez ierunām, sevī slēpa zināmas īpatnības attieksmē uz gūstekņu stāvokli. Tā amerikāņi un angļi visus tos pie vācu armijas piederīgos, kuŗus saņēma gūstā kapitulācijas fazē vai kas nonāca gūstā pēc kapitulācijas, neuzskatīja par kaŗagūstekņiem Ženevas konvencijas nozīmē,

bet ieskaitīja tos citās katēgorijās, uz kuŗām nebija attiecināma 1929. gada Ņenevas kaŗagūstekņu konvencija. Tā formāli varēja izšķirt 3 gūstekņu grupas:

1) Kaŗagūstekņi vārda īstā nozīmē (Prisoners of War – POW), kuŗus aizsargāja Ņenevas kaŗagūstekņu konvencija. Šai grupā bija visi tie gūstekņi, kuŗus sagūstīja pirms daļu kapitulācijas vai vispārējās kapitulācijas, resp. 2. maijā Itālijā, 5. maijā Montgomerija frontes iecirknī (Ziemeļvācijā, Dānijā, Holandē) un 8/9. maijā visā pārējā frontē. Šai grupā bija kopskaitā ap 4 200 000 vīru.

2) Atbruņotās ienaidnieka vienības (Disarmed Enemy Forces – DEF). Šeit ietilpa visi tie pie vācu armijas piederīgie, kas ieročus nolika pēc kapitulācijas Vācijas teritorijā vai kuŗus tūlīt pēc gūstā saņemšanas (t. i., laika posmā pirms kapitulācijas) neizveda no Vācijas. Pēc amerikāņu uzskata, šie gūstekņi bija jāapgādā ar uzturu vācu civilpārvaldēm.

3) Kapitulācijas gūstekņi (Surrendered Enemy Personnel – SEP) bija visi tie, kas gūstā nonāca sakarā ar Vācijas kapitulāciju bez ierunām un neatradās Vācijā, bet gan citās zemēs (Austrijā, Itālijā, Holandē, Dānijā, Norvēģijā).

Vēlāk DEF un SEP gūstekņus daudz nešķīroja, un gūstekņi Vācijā sarakstos figūrēja arī kā SEP. Šīm abām grupām rietumu sabiedrotie nepiešķīra Ņenevas kaŗagūstekņu konvencijas tiesības. Praksē tas tomēr nenozīmēja, ka šai gūstekņu grupai negribēja sniegt visu iespējamo humānitāro palīdzību līdzīgi konvencijas gūstekņiem. Ar 1946. gada martu SEP gūstekņus daudzējādā ziņā pielīdzināja konvencijas gūstekņiem. Šādu konvencijas neaizsargātu gūstekņu bija tuvu pie 3 400 000.

Sakarā ar lielo gūstekņu masu (pāri par 7,6 miljoniem) praksē bieži gūstekņus nešķīroja, jo tas milzīgos apmēros palielinātu gūstekņu pārvaldes „aparātu”, kas tieši pēc kapitulācijas periodā būtu bijis šā vai tā grūti izdarāms. Lai ātrāk atrisinātu gūstekņu problēmu, tad pirmajos pēckaŗa mēnešos lielu daļu DEF gūstekņu atlaida bez kādas sevišķas reģistrēšanas, bez sevišķiem atlaišanas dokumentiem.

Ja tiesājos dzīves apstākļos starp konvencijas un pārējiem gūstekņiem lielas atšķirības nebija vai arī tā bija minimāla, tad piederība pie vienas vai otras grupas atsevišķam individam varēja tālākajās gaitās būt liktenīga. Ņenevas kaŗagūstekņu konvencija neparedz darbu gūstekņiem, kaut nodarbināšana ar kaŗu nesaistītos darbos nav noliegta, bet gan gūstekņu novietošanu tādā drošībā, ka viņi tiek atturēti no tālākas piedalīšanās kaŗā. Atsaucoties uz DEF un SEP katēgoriju, gūstekņus varēja vienkārši nodot „reparāciju darbos” Francijai, mazākā apmērā arī Holandai, Beļģijai un Luksemburgai. Darba vienības iedalītie SEP gūstekņi līdz 1946. gada jūlijam strādāja bez atlīdzības.

Pēc Ženevas kaŗagūstekņu konvencijas arī ir aizliegts gūstekņus iesaistīt mīnu novākšanā (deminage). Uz Starptautiskā sarkanā krusta iebildumiem par gūstekņu piespiedu iesaistīšanu mīnu novākšanas komandās amerikāņi paskaidroja, ka tas esot saskaņā ar līgumiem par kapitulāciju bez ierunām, pēc kuŗiem DEF un SEP nav POW, tātad uz konvenciju nevar atsaukties. Vispār Starptautiskais sarkanais krusts neatzina gūstekņu šķirošanu konvencijas aizsargātos un neaizsargātos.⁹ Sevišķi Francijā bija izplatīta piespiedu iesaistīšana mīnu vākšanas un spridzināšanas komandās. Anġļu joslā piespiedu kārtā iesaistīto procentu vērtē ap 15.

Kādām katēgorijām pieskaitāmi latviešu gūstekņi? Kā redzams, gūstekņu katēgorijas noteicēji faktori bija datums, kad saņemts, resp. nonācis gūstā, un vieta – zeme, kuŗā notikusi nonākšana gūstā. Arī, ja vairumam latviešu vienību izdevās atrauties no austrumu frontes un padoties rietumu sabiedrotajiem vēl pirms 5. maija pulksten 8.00, kad stājās spēkā kapitulācija Holandē, Ziemeļvācijā un Dānijā (Montgomerija virspavēlniecības iecirknī), tad tas nenozīmēja, ka šie gūstekņi automatiski kļuva par POW. Uz viņiem drīzāk attiecās DEF stāvoklis, kā Montgomerijs kapitulācijas sarunās 3. un 4. maijā bija paskaidrojis vācu armijas kapitulācijas sarunu vadītājam Frīdeburgam (Friedeburg), norādot, ka viņš austrumu frontes pārnācējus atbrūnos, nedodot tiem konvencijas tiesības.

Kaŗavīri, kas kapitulāciju piedzīvoja Holandē, Dānijā un Norvēģijā, nokļuva SEP katēgorijā (Dānijā 15. divīzijas apmācību un papildinājumu bataljons, veselības rota). Itālijas frontē vairums jau bija nonācis gūstā aprīļa vidū un pirms kapitulācijas 2. maijā. No apmēram 5000 latviešu kaŗavīriem, kas nonāca amerikāņu gūstā Dienvidvācijā, Vācijas rietumu apgabalos un Francijā pirms nodošanas frančiem, ap divi trešdaļas bija ieskaitāmas DEF, resp. SEP gūstekņu katēgorijā. Tā vairums latviešu savas gūstniecības gaitas iesāka kā Ženevas kaŗagūstekņu konvencijas neaizsargāti kaŗavīri. Latviešu kaŗavīru likteni tālākajās gaitās neietekmēja tikdaudz piederība pie kādas speciālas kaŗagūstekņu katēgorijas kā tautība, resp. pavalstniecība.

Izšķirējs faktors, gūstā saņemot, bija tas, kāds formastērps bija mugurā. Ja gūstā saņemtie tūlīt nepieprasīja, neuzrādīja speciālu nevācu pavalstniecību, resp. tautību, tad šādi gūstekņi nometnēs tika novietoti kopā ar vāciešiem. Ja turpretim gūstekņi tūliņ pieprasīja vai uzrādīja savu nevācu stāvokli vai pavalstniecību, tad attiecīgās personas vai grupas no vāciešiem nodalīja un novietoja atsevišķi speciālos nometņu nodalījumos vai pat speciālās nometnēs. Speciālā „ārzemnieku stāvokļa” iegūšana varēja iepriekšējo stāvokli mainīt gan uz

labo, gan uz ļauno pusi. Neesot vairs „vācietim”, radās jauna situācija, kas mānāmi ietekmēja gūstekņa turpmāko likteni. Nebija vairs tik svarīga sākotnējā gūstekņa kategorija, bet izšķirējs kļuva speciālais „nacionālais stāvoklis”.

Amerikāņu, mazākā mērā angļu, gūstā saņemtajiem parasti bija jāiztur trīs pārbaudes: pirmajā noteica gūstekņa kategoriju – vai uz viņu attiecināma gūstekņu konvencija vai ne; otrā pārbaudē noteica gūstekņa tautību vai pavalstniecību; ja konstatēja, resp. gūsteknis uzdeva nevācu pavalstniecību, tad sekoja trešā pārbaude, kurā piedalījās gūstekņa uzdotās pavalstniecības zemes pārstāvji, Latvijas pavalstniekiem – krievu repatriācijas komisiju locekļi. Pavalstniecības pārbaude varēja atkārtoties biežāk, resp. šo gūstekņu vidū krievu repatriācijas komisiju locekļi varēja brīvi aģitēt.¹⁰

GŪSTA LAIKS, GŪSTA VIETAS

Angļu gūsts

Lai tiktu galā ar lielo gūstekņu skaitu, kas radās pēc kapitulācijas, britu armijas vadība izraudzīja Ziemeļjūras un Baltijas jūras piekrastē četras pussalas, kurās koncentrēja visu gūstekņu masu: Vilhelmshāfenas – Emdenes pussalu (Wilhelmshafen – Emden), Kukshāfenas pussalu (Cuxhaven), dienvidrietumu Šlēzviģu – Holšteinu (Schleswig–Holstein) un dienvidaustrumu Šlēzviģu – Holšteinu. Ieroču SS-vienību kaņavīrus visvairāk novietoja Nordštrandes salā (Nordstrand). No maija līdz septembrim notika galvenā kaņavīru pārvietošana un novietošana paredzētajās internēšanas vietās.¹¹

Lielākais latviešu skaits nokļuva dienvidrietumu Šlēzviģā – Holšteinā. Viņi atrada apmešanās vietu Putlosā (Puttlos), kas bija maza daļiņa no lielās vācu gūstekņu noņemšanas vietas (šai pussalā vispār bija koncentrēti 570 000 kaņavīru). Latviešu skaits 1945. gada vasarā sasniedza ap 9700 vīru.¹² Pamat-sastāvu šai noņemšanai veidoja kaņavīri, kas bija padevušies gūstā Šverīnes apkārtnē. Viņus uz Putlosu pārsūtīja no Rēnas (Rhena), resp. Lichtenburgas (Lüchtenburg) un Hāgenavas (Hagenau) noņemšanas vietās. Vēlāk šīm vienībām pievienojās arī gūstekņi no citām vietām, piemēram, augustā 1100 kaņavīru no Neienгамmes (Neuengamme) koncentrācijas (gūstekņu) noņemšanas vietās.¹³

Labākai lielās „gūstekņu armijas” pārvaldīšanai angļi bija atstājuši vācu armijas pārvaldes struktūru (virspavēlniecības stābi). Latviešus komandēja pulkvedis Krīpens, kam bija pret vācu pretestību „jāizcīna” divīzijas komandiera tiesības, kas arī „tiesaskunga” varu atstāja pašu latviešu rokās.

Šlēzviģas – Holšteinas dienvidrietumu pussalā nonāca pulkvežleitnanta Vīksnes grupa, kurā vairumā ietilpa tie kaņavīri, kas kapitulāciju piedzīvoja

LATVIEŠU GŪSTEKŅU NOMETNES VĀCIJAS ANĢĻU ZŌNĀ

Dānijā. Latvieši bija noņemti Heides (Heide) apkārtnē, un viņu skaits bija maksimāli ap 2400.¹⁴ Šai pussalā bija 410 000 internēto kaņāvīru.

Uz Vilhelmshāfenas – Emdenes pussalu nosūtīja pulkveža Oša grupu no Ludvigslustes (Ludwigslust), resp. Fallingbosteles (Fallingbostel), kopskaitā ap 4000 vīru. 1945. gada beigās visa šī grupa „nelegāli” atstāja savu gūsta vietu Vesterbūru (Westerbur), jo viņiem it kā draudēja piespiedu repatriācija, un izvietojās privāti pa bēgļu nometnēm.¹⁵

Bez šīm lielajām nometnēm latviešu kaņāvīri bija atrodami arī daudzās citās nometnēs (sk. nometņu sarakstu šī raksta pielikumā), kur viņus pieskaitīja vāciešiem. Pēc kaņa slimnīcās internēto latviešu kaņāvīru skaits pārsniedza 700.

Pēc papildinājumu un veselības rotu pārsūtīšanas uz Vāciju Dānijā gūstā vēl palika ap 100 kaņāvīru, kas visvairāk bija iesaistīti speciālu uzdevumu komandās. Viņus no gūsta atlaida tikai 1947. gada martā un aprīlī.

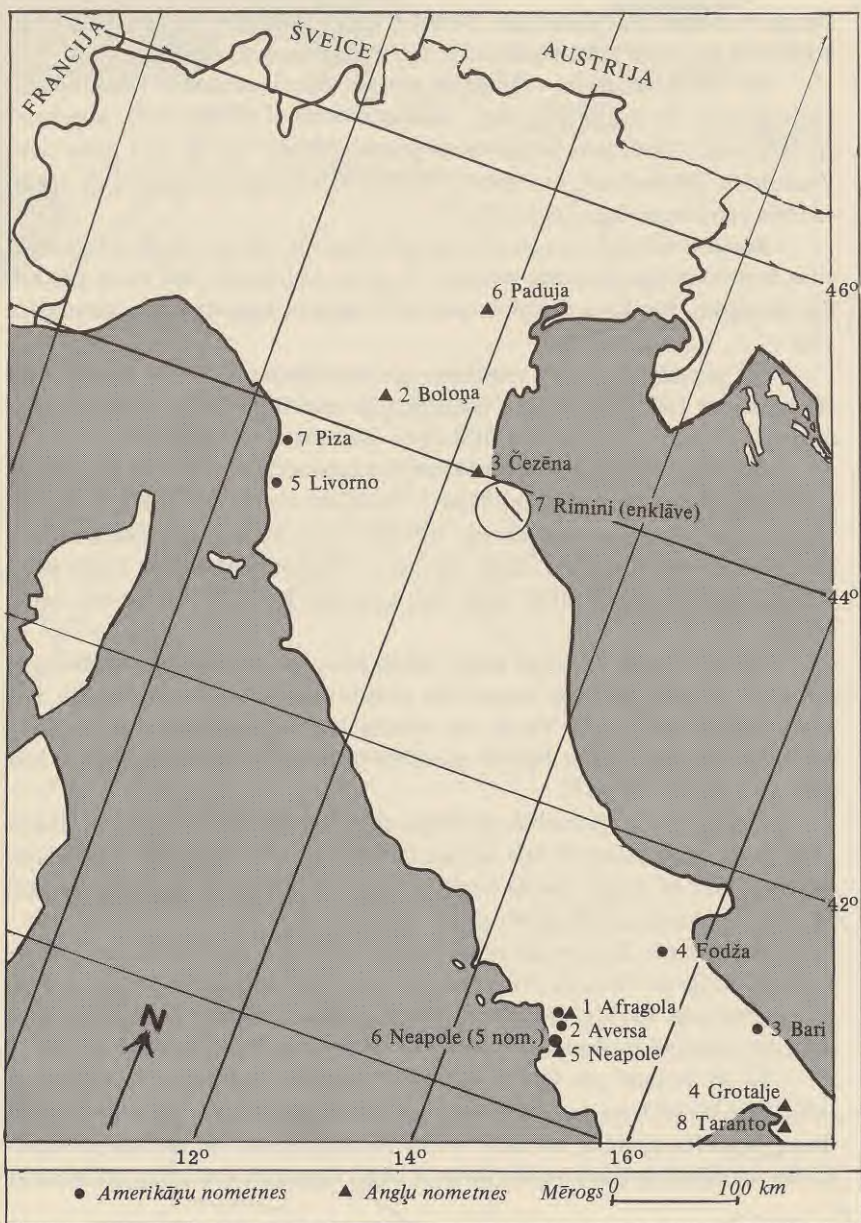
Norvēģijā, visvairāk Svelvikā (Svelvik) kapitulēja vismaz 160 pie latviešu armijas piederīgo. Viņus vasarā kopā ar vāciešiem nosūtīja uz Brēmeni Vācijā. Visus pirmos kontingentus (kopā 100 000 vīru) nodeva amerikāņiem, kas savukārt gūstekņus nodeva tālāk frančiem. Vēlākos transportus izvietoja pa Vācijas gūstekņu nometnēm. Kāds bija atsevišķo latviešu liktenis, nav tuvāk zināms.

Itālijā latviešu gūstekņu skaits nebija liels, pēc repatriācijas mazliet pāri simtam.¹⁶ Itālijas gūstekņi parasti bija iesaistīti dažādās darbakomandās. Kas varēja uzrādīt piederīgos Vācijā, tos atlaida 1946. gada pavasarī un vasarā.¹⁷ Atlikušos atlaida kopā ar Ēģiptes gūstekņiem (maksimālais skaits Ēģiptē bija 43) 1947. gada pavasarī.¹⁸

Pašā Lielbritānijā latviešu gūstekņu skaits nepārsniedza 40. Viņus atlaida 1946. gadā.¹⁹ Arī Holandē bija saujīta latviešu kaņāvīru, kas bija iekļauti darbavienībās un kuņus atlaida kopā ar Vācijas gūstekņiem. Austrijā bija kādi 20 gūstekņi, kuņus atlaida 1946. gadā.

Jau drīz pēc Reinbergas nometnes pārņemšanas angļi pulkveža Januma grupu nosūtīja uz Vilvōrdi (Vilvoorde) Beļģijā. Citi kontingenti sekoja no Heides un Putlosas 1945. g. septembrī. Sīs trīs grupas apvienoja Zēdelhēmas (Zedelgem) nometnē aiz dzeloņstieplēm, kur sākās „īstais” gūstniecības laiks.²⁰

Tā kā Putlosā un Heides apkārtnē latviešu kaņāvīriem dzīvesapstākļi nebija labākie (dzīvoja pat zemnīcās), tad, tuvojoties rudenim un ziemei, angļu virspavēlniecība apsvēra, ko darīt ar latviešu kaņāvīriem. Ne viņi vēlējās repatriēties, ne bija iespējams viņus novietot bēgļu nometnēs (vāciešus pakāpeniski

LATVIEŠU GŪSTEKŅU NOMETNES ITALIJĀ

LATVIEŠU GŪSTEKŅU NOMETNES AUSTRIJĀ

atlaida uz viņu bijušajām dzīvesvietām, vadoties pēc saimnieciskām prasībām), tādēļ angļi izšķīrās lietas galīgo izkārtošanu atlikt un pagaidām latviešu karavīrus novietot barakās aiz dzeloņstieplēm. Angļi arī noraidīja „augstsirdīgo” krievu piedāvājumu 15. kontrolpadomes sēdē Berlīnē 1945. g. 20. decembrī pārņemt latviešus savā maizē, savā zōnā.²¹ Tā 1945. gada beigās Zēdelhēmā gūstekņu skaits sasniedza gandrīz 12 000.

Nez vai latviešu gūstekņu lieta būtu samērā ātri atrisinājusies, ja divi faktori nebūtu pamudinājuši britu vadību steidzīgi rīkoties. Pirmais faktors bija ļoti kritiskais stāvoklis Beļģijas nometnēs 1945/1946. gada ziemā (nepietiekama apgāde, epidēmiju un nemieru draudi uc.), kas piespieda ministriju sīkāk izpētīt cēloņus. Otrs faktors bija nepārtrauktie krievu protesti sabiedroto kontrolkomisijā Berlīnē, ka angļi savā zōnā uzturot rēgulāras vācu armijas (vācu stābi gūstekņu pārvaldei, militāri organizētās darbavienības) un speciālas ārzemnieku vienības, to starpā arī latviešus (piemēram, maršals Žukovs 12. kontrolpadomes sēdē 1945. g. 20. novembrī).²²

Tā angļi 1946. gada sākumā steidzīgi ievadīja Beļģijas nometņu likvidāciju. Pirmais latviešu kontingents Zēdelhēmu atstāja starp 7. un 27. martu, bet atlikušie devās uz Vāciju starp 11. un 28. maiju, kur bijušos „zēdelhēmiešus” novietoja speciālās latviešu karavīriem iekārtotās nometnēs.

SARGTORNIS FALLINGBOSTELĒ

(Zīmējis Ervīns Apinis)

Visumā angļi ar latviešu gūstekņiem apgājās korrekti, apgāde bija attiecīgajos apstākļos ciešama. Mirstība gūstekņu nometnēs bija ļoti zema, tāpat bija maz bēgšanas gadījumu. Latviešu kaņāvīrus visumā darbā neiesaistīja, atskaitot jau rakstā minētos gadījumos. Šī raksta ietvaros nav iespējams tuvāk apskatīt dzīvesapstākļus atsevišķajās nometnēs.

Amerikāņu gūsts

Nobeidzoties gūstekņu izmaiņas akcijai, ASV gūstā palika ap 2600 latviešu kaņāvīru (slimnīcās ap 100). Viņi bija izkaisīti pa nometnēm visā ASV okupācijas zonā Vācijā, Francijā, Beļģijā, Austrijā un Itālijā. Skaitis atsevišķajās nometnēs nebija liels, un tas arī pastāvīgi mainījās sakarā ar pārvietošanu no nometnes uz nometni. Nebija retums, ka viena gūsta gada laikā atsevišķi kaņāvīri bija izgājuši 10 nometnes dažādās zemēs.

ASV gūstā palikušajiem dzīve nebija vienmēr vieglākā, jo gūstekņi bija pakļauti biežām pārbaudēm („skrīningiem”). Vispirms atšķīra POW no citām grupām, tad izdalīja nevāciešus un pēc tam sašķiroja pēc piederības pie SS-vienībām vai regulārās armijas (Wehrmacht). Bijušie SS-vienību kaņāvīri, neatkarīgi no viņu dienesta pakāpes un no tā, vai viņi tur iestājušies brīvprātīgi, vai mobilizēti piespiedu kārtā, parasti nonāca atsevišķās nometnēs ar stingro režīmu, piemēram, Dachavā (Dachau) un Heilbronnā (Heilbronn).

JĀNIS JUŠKEVICS UN VIŅA CELTAIS BRĪVĪBAS PIEMINEKLIS ZĒDELHĒMAS
GŪSTEKŅU NOMETNĒ BEĻĢIJĀ
(V. Straunes zīmējums)

Kas nonāca speciālajās nometnēs, tur arī palika uz ilgāku laiku un bija pakļauti amerikāņu „pāraudzināšanas” politikai. Visumā amerikāņi vairākumu latviešu gūstekņu bija atlaidusi līdz 1946. gada vasarai, bet tie (ap 200), kas bija ieskaitīti speciālajās kategorijās un nonākuši attiecīgajās nometnēs, atradās gūstā vēl 1947. gadā un dažs labs pat vēl vēlāk („kaŗa noziedznieku” kategorijā). Vairumu ārpus Vācijas esošo latviešu kaŗagūstekņu sapulcināja atlaišanai Rēgensburgā. Pastāvīgo „Vācijas inventāru” arī atlaida no citām nometnēm.

Dzīvesapstākļi amerikāņu nometnēs bija dažādi: no pārticīgas dzīves līdz apstākļiem, kur varēja tīkko dzīvību „izvilkt”, piemēram, lielajās nometnēs pie Marseļas (Marseille) un Šartras (Chartres). Apstākļus šais lielajās nometnēs pasliktināja vēl tas, ka latvieši bija bieži pakļauti vāciešiem, kas latviešiem gūsta apstākļos nebija labvēlīgi, nokrejojot viņiem ēdiena devas, piespriežot pārmērīgus sodus utt. Vispār sliktāki dzīvesapstākļi bija tais nometnēs, kuŗas amerikāņi bija paredzējuši nodot citiem vai kuŗas tiesajā pēckapitulācijas posmā uzskatīja par salases un šķirošanas nometnēm. Ar 1945. gada vasaru stāvoklis normālizējās.²³

Francijā un Itālijā latviešu gūstekņus iesaistīja darbakomandās vai arī norīkoja privātos darbos. Vācijā tas notika mazākā mērā. Ja neskaita lielās kaŗagūstekņu nometnes tiesajā pēckapitulācijas posmā, tad mirstība bija minimāla. Nekas arī nemudināja latviešus no nometnēm bēgt. Apiešanās ar latviešu kaŗagūstekņiem bija ļoti dažāda, katrā nometnē atšķirīga, daļēji atkarā no apsardzes personāla tautības un nostājas, daļēji no gūstekņa stāvokļa (piemēram, vai viņš bijis SS-vienībā), bet visumā korrekta.

Francu gūsts

Kopskaitā franči no amerikāņiem saņēma vismaz 2400 latviešu kaŗavīru, no kuŗiem 1945. gada novembrī Vācijas teritorijā franču okupācijas joslā atradās apmēram 350. Vispirms atlaida Vācijā esošos gūstekņus un tad pamazām gūstekņus no nometnēm Francijā. 1947. g. 1. jūlijā oficiāli gūstā vēl skaitīja 44 latviešus. Tikai 1948. gada vidū arī pēdējais latvietis no gūsta Francijā bija atsvabināts.

Franči gūstekņus uzskatīja par darbaspēku bez kaut kādiem sodīšanas vai pāraudzināšanas motīviem. Sākuma posmā nevācu tautības gūstekņiem, ieskaitot latviešus, nebija jāstrādā, jo Francijā pašā valdīja bezdarbs, un gūstekņi bija tikai darbaspēka rezerve, kas lieki jāēdina. Francijā pašā arī valdīja pārtikas trūkums, lai neteiktu pusbads, un līdz ar to dzīvesapstākļi nometnēs bija attiecīgi sliktāki. Pārtika bija praktiski zem eksistences robežas, valdīja

LATVIEŠI GŪSTEKŅU NOMETNĒS FRANCIJĀ, BEĻĢIJĀ UN ANGLIJĀ

bad, un attiecīgi augsta bija arī mirstība. Franču nostāju pret latviešiem pasliktināja arī tas, ka franči uzskatīja latviešus par kolaborantiem, kas nav pelnījuši nekādas cienības, un tāpēc apgājās ar viņiem bieži apzināti īpaši slikti. Vācieši un italieši no franču gūstekņu noietnēm bēga bariem, bet latviešiem nebija, kur mukt.

Sos grūtos dzīvesapstākļus izmantoja krievi, lai vervētu gūstekņus repatriācijai, un franči, lai viņus iesaistītu ārzemnieku leģionā. Panākumi bija kā vieniem, tā otriem. Tā 1946. g. 1. janvārī no sākotnēji 2000 latviešiem franču gūstā vēl bija palikuši tikai 506.²⁴ Vismaz kādi 200 latvieši iestājās Franču ārzemnieku leģionā. (Par repatriāciju sk. nākošo nodaļu.)

Ar 1946. gada vasaru dzīvesapstākļi normalizējās. Latviešus arī iesaistīja dažādās darbavienībās vai nodeva privātsaimniecībai. (1945. gadā iesaistīšanu mīnu vākšanas un spridzināšanas komandās nevar uzskatīt par „reparāciju” darbu. Šai darbā daudzi pazaudēja dzīvību.²⁵) Vispār gūsts Francijā ir drūma nodaļa pati par sevi.²⁶

Internētie kaņavīri Zviedrijā

Pēc kapitulācijas zviedri internēja 2998 bijušās vācu armijas piederīgos, to starpā arī 147 latviešus, kas no Bornholmas (Dānijā) un Kurzemes bija Zviedrijā meklējuši patvērumu. Kaut Zviedrija bija neitrāla valsts, tā sekoja krievu norādījumam, ka kaņavīriem jādodas tās valsts gūstā, pret kuŗu tie kā pēdējo cīnījušies. Par spīti sabiedrības protestiem un starptautiskiem nolīgumiem, zviedri internētos kaņavīrus izdeva Polijai, Anglijai un Padomju savienībai. Krievu rokās 1946. g. 25. janvārī zviedri Treleborgā nodeva 130 latviešu kaņavīrus.²⁷

Latviešu meitenes un pieaugušās sievietes internējumā

Par latviešu meiteņu un vispār sieviešu gaitām Otrajā pasaules kaņā ir maz ziņu, bet vēl trūcīgākas ir ziņas par viņu gūsta laiku.²⁸ Dažādos rakstos un dokumentos minēti atsevišķi gadījumi. Visu kopā savelkot, pēc šiem datiem varētu spriest, ka Francijā, Itālijā, Beļģijā un Vācijā apmēram 160 latviešu meitenes un pārējās sievietes (visvairāk gaisaspēku palīdzes) nonāca internējumā, resp. gūstā.

REPATRIĀCIJA

Jaltas konferences nolīguma slepenajā papildu protokolā (1945. gada 11. februārī) rietumu sabiedrotie bija vienojušies ar Padomju savienību, ka izdos tai visus tās pilsoņus, kas nonākuši viņu rokās, neizslēdzot repatriāciju piespiedu kārtā. Vai vispār baltiešu bēgļi un kaņagūstekņi uzskatāmi par

Padomju savienības pavalstniekiem, par to uzskati dalījās. Saprotams, krievu pārstāvji viņus izsludināja par saviem pavalstniekiem (piemēram, Potsdamas konferencē 1945. g. 25. jūlijā), bet angļi un amerikāņi tos par tādiem neatzina – viņi visas tās personas, kuŗām pirms 1939. g. 1. septembra nebija Padomju savienības pavalstniecības, par tādām arī neuzskatīja un piespiedu repatriācijas noteikumus uz viņām neattiecināja. Viņas apzīmēja par „apstrīdētas tautības/pavalstniecības” personām, kas repatriējamas tikai pēc pašu izteiktas vēlēšanās.²⁹ Pēc ierastas taktikas, krievi no rietumu sabiedrotajiem pieprasīja visu, ko vien varēja pieprasīt, un nenoliedzami pirmajos mēnešos pēc kapitulācijas viņiem daži panākumi bija. Ja arī te sastopamies ar gadījumiem, kad latviešu civilisti un kaŗavīri izdoti piespiedu kārtā, pret savu gribu, tas tomēr nenozīmēja, ka tas bija ASV un Lielbritanijas oficiālās politikas ietvaros.

Jau, sākot ar 1946. gada februāri, sabiedroto armiju virspavēlniecība (SHAEF) izdeva dažādus rīkojumus attieksmē uz baltiešiem, norādot, ka viņi nav Padomju savienības pilsoņi, nav piespiedu kārtā repatriējami utt. Ja tādi gadījumi tomēr notika, tad tas bija armijas pārvaldes zemākajās instancēs, kas veica tiešo repatriācijas darbu. Ņemot vērā, ar kādām ļauzu masām sabiedroto armijai pirmajos pēckapitulācijas mēnešos bija jātiek galā (pāri par 7 miljoni kaŗagūstekņu, pāri par 6 miljoni bēgļu uc.), nav grūti saprast, ka eksekutīvie organi ar šķirošanu un izmeklēšanu daudz nenodarbojās un labprāt izpildīja austrumu sabiedrotā vēlēšanos. Ja vien iedomājas, ka jūnija mēnesī ik dienas krieviem nodeva 50 000 – 100 000 cilvēku, tad kļūst saprotama zemāko instanču bezrūpība šķirošanā. Stāvoklis stabilizējās tikai augusta beigās, kad angļi un amerikāņi bija izdevuši nepārprotamus norādījumus, kā šķirot, kā apieties ar atsevišķām tautību grupām.

Laika posmā no kapitulācijas līdz 1945. gada beigām repatriējās vismaz 3600 latviešu kaŗavīru.³⁰ Pēc tam repatriācija bija niecīga – līdz 1946. gada jūnijam vēl tikai 50 personu. No šī kopskaita vairāk vai mazāk piespiedu kārtā krievu rokās nonāca ap 500 latviešu kaŗavīru (14 %), kā jau teikts, vairums tiešos pēckaŗa mēnešos – jūnijā un jūlijā. Vēlāk krieviem izdotas atsevišķas personas, piemēram, Meknarnija-Klarka (McNamey-Clark) direktīvas ietvaros 1946. gada februārī un maijā.

Repatriēto latviešu kaŗavīru skaits pēc zemēm sadalās šādi: Vāciju atstāja 1090, Itāliju 380, Beļģiju 235 (no Zēdelhēmas 219), Franciju 1870,³¹ citas zemes 65. Sadalījums pēc gūsta: angļu gūstu atstāja 1160, amerikāņu gūstu 1100, bet franču gūstu atstāja 1380 latviešu kaŗavīru, lai dotos atpakaļ uz Latviju vai, kā fakti rāda, drīzāk tālāk uz „plašo dzimteni” – Padomju savienību.

LATVIEŠI GŪSTEKŅU SLIMNĪCĀS VĀCIJĀ

Iemeslus, kāpēc daļa latviešu kaŗavīru repatriējās, nav iespējams šī pārskata robežās iztirzāt. Bez individa personiskajiem motīviem liela loma bija viegli konstatējamiem ārējiem faktoriem, piemēram, neciešamiem dzīvesapstākļiem nometnēs, krievu repatriācijas komandu viltībai, ziņu trūkumam no „ārpasaules” utt. Francijā repatriācija bija nodota tieši krievu rokās. Faktori mainījās atkarā no gūsta zemes un varas, kuŗas gūstā atsevišķā persona atradās. Apskatot šos faktorus, nedrīkstētu arī aizmirst atsevišķo gūstekņu nometņu latviešu kaŗavīru demografisko struktūru (piemēram, vecuma sadalījumu) un kopību, kopības sajūtu (piemēram, Zēdelhēmā), kas individa izšķiršanās procesā – braukt vai nebraukt – noteikti ieņēma svarīgu vietu.

NOMETŅU UN SLIMNĪCU SARAKSTI

Pēc pašlaik pieejamiem un zināmiem avotiem esmu mēģinājis sarakstus sastādīt iespējami pilnīgi. Gūsta vietas sarakstos minētas latviskā rakstībā un iekavās oriģinālrakstībā. Sarakstos nav mēģināts uzņemt darbakomandu novietojumus. Slimnīcu sarakstā ietilpst tās, kuŗās tiešajā pēckapitulācijas fazē atradās latviešu kaŗavīri, kad tās pārgāja sabiedroto rokās. Vēlāk sabiedrotie izveidoja arī speciālas gūstekņu slimnīcas, kuŗās mēģināja apvienot gūstā patuamos kaŗavīrus.

VĒRES

Šim pētījumam izmantoti šādu archīvu materiāli: Latvijas sarkanā krusta archīvs Minsterē, Vācijā; Latviešu trimdas archīvs Minsterē (bijušā LCK bēgļu dzīves archīva dokumenti); Vācijas federālās republikas archīvs – Kaŗa archīvs (Bundesarchiv-Militärarchiv) Freiburgā; Ārlietu ministrijas archīvs (Public Record Office) Londonā, Anglijā; Huvera institūts (Hoover Institution on War, Revolution and Peace) Stenfordā, ASV.

¹ Vārds „vismaz” kopā ar kādu skaitli šai rakstā apzīmē droši noskaidroto skaitu un, ka tas ir minimālais. Ļoti iespējams, ka nākotnē būs pieejami jauni dokumenti, kas palīdzēs daudz lietu noskaidrot tuvāk un kas varētu likt pašreizējos „drošos” skaitļus revidēt, resp. tos palielināt.

² Citos avotos atrodami atšķirīgi skaitļi: Latvijas nacionālā komiteja (Lībekā) 1945. g. 27. jūl. par kopējo skaitu uzdeva 42 000, sk.: *Bavārijas latviešu vēstnesis* 3 (1945. g. 1. sept.), [1.] lpp.; V. Hāzners uc. bez zaudējumiem Vācijas teritorijā kapitulācijas laikā min 79 400 vīru – skaitli, kas pamatojas uz pilnīgi nepareiziem aplēsumiem – sk.: Vilis Hāzners un Alfrēds Jānis Bērziņš (red.), *Latviešu kaŗavīrs Otra pasaules kaŗa laikā VII* (1979), 371–372. lpp. Ja pie latviešu kaŗagūstekņu skaita nav speciālu norāžu, tad skaitļi parasti iegūti, analizējot dažādus dokumentus.

³ Pilnu pavēles tekstu sk.: Rūdolfs Bangerskis, *Mana mūža atmiņas IV* (Kopenhāgenā 1960), 68–69. lpp.; Hāzners uc., *op. cit.* VI (1978), 328–329. lpp.

⁴ Par padošanos gūstā sk., piemēram: Jūlijs Ūlītis, *Es kaŗā aiziedams. . .* ([Anglijā] 1956), 208–238. lpp.; Vilis Janums, *Mana pulka kauju gaitas* (Augustdorfā 1953), 284–

289. lpp.; Arvīds Krīpens, „Latviešu leģiona gaitu beigu cēliens”, H. Tichovskis (red.), *Latviešu trimdas desmit gadi* (1954), 237–238. lpp.; Bangerskis, *op. cit.* IV, 70–78. lpp.; Hāzners uc., *op. cit.* VI, 57–61. lpp.

⁵ Par angļu un amerikāņu gūstekņu izmaiņu sk. tuvāk: Helmut Wolf, *Die deutschen Kriegsgefangenen in britischer Hand*. Ein Überblick. Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges, XI, 1 (München 1974), 15–24. lpp.; Kurt W. Böhme, *Die deutschen Kriegsgefangenen in amerikanischer Hand*. Europa. Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges, X, 2 (München 1973), 15–16. lpp.

⁶ Par gūstekņu nodošanu frančiem sk. sevišķi: Général de Corps d'Armées Buisson, „Historique du Service des Prisonniers de Guerre de l'Axe”. Direction Générale des Prisonniers de Guerre de l'Axe [Francijas aizsardzības ministrija] (nepublicēts manuskripts bez gada); Böhme, *op. cit.*, 15–16., 34. un 39–48. lpp.; Kurt W. Böhme, *Die deutschen Kriegsgefangenen in französischer Hand*. Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges, XIII (München 1971), 16–20. lpp.

⁷ Šis skaits ir lielāks nekā citu autoru darbos. Starpību rada amerikāņu un franču gūstā esošie. Krīpens min 22 985 gūstekņus – sk.: *op. cit.*, 239. lpp.; Oskars Caunītis min 22 750 – sk.: O. Caunītis, „Latviešu karavīri II pasaules kara beigās”, *Daugavas vanagu mēnešraksts* (turpmāk: *DVM*) 105 (1966), 23. lpp.; Hāzners uzdod 25 000, resp. 24 735 – sk.: Hāzners uc., *op. cit.* VI un VII, 330., resp. 378. lpp., un: Vilis Hāzners (red.), *Laiks, telpa, laudis I* (1974), 55. lpp.; *Latvju enciklopēdijā II* (Stokholmā 1952/1953), 1322. lpp. dati aptuveni: 25 000 – 30 000.

⁸ Nikita Chruščov, *Chruščow erinnert sich* (Reinbeck 1971), 225. lpp.

⁹ *Rapport du Comité international de la Croix-Rouge sur son activité pendant la seconde guerre mondiale* (1er sept. 1939 – 30 juin 1947) I (Genève 1948), 562–566. lpp.

¹⁰ Jau 1945. g. 13. maijā amerikāņi izdeva noteikumus par drīz atlaižamo un speciāli gūstā paturamo karaģūstekņu kategoriju. Pie „neatlaižamiem” skaitīja arī visus nevācu tautības gūstekņus (līdzīgi kara noziedzniekiem, pie SS-vienībām piederīgajiem, koncentrācijas nometņu personālam uc.), resp. arī visus latviešus. Sk.: „Report of Operations (III): 8 May 1945 – 30 September 1945. Office of the Theater Provost Marshal” (nepublicēts manuskripts bez vietas un gada). Appendix: „Headquarters Communication Zone, European Theater of Operations, Cir. 65: Policies and Procedures for Discharge of German Prisoners of War Held by Communications Zone”.

¹¹ Francis de Gingaund, *Operation Victory* (London 1947), 458–460. lpp.

¹² Par dzīvi Putlosā sk.: Kļītis, *op. cit.*, 238–259. lpp.; Arvīds Krīpens, „Gūsta nebaltais dienas – Putlosā un Cēdelgema”, *DVM* 105 (1966), 28–31. lpp. Sk. arī pašu karaģūstekņu izdevumus, piemēram: *Laika griežos, Saucējs uc.*

¹³ Par dzīvi Neiangammē sk.: Visvaldis Matuzels, „Vasara Neiangammā”, *DVM* 101 (1965), 49–52. lpp.; Hāzners uc., *op. cit.* VII, 384–390. lpp.

¹⁴ Par dzīvi Heidē sk. pašu gūstekņu izdevumu *Ceļa malā*.

¹⁵ Par Vesterbūru sk. karaģūstnieku laikrakstu *Bulta*; Bangerskis, *op. cit.*, 258–284. lpp.; Augusts Mazjānis, „Ostfrīzlandē”, *Daugavas vanagi* 55 (1957), 10–12. lpp.; A. H., „Pēdējās dienas”, *ibid.*, 12–14. lpp.

¹⁶ Pēc kapitulācijas amerikāņu un angļu gūstā Itālijā bija ap 550 latviešu.

17 Par gūstu Itālijā sk., piemēram: A. Dr., „Kādas latvju karavīru grupas gaitas Itālijā”, *Tēvzeme* 91 (1946. g. 30. nov.), 4. lpp.

18 Par dzīvi Ēģiptē sk., piemēram: Alfrēds Vinčels, „Mēs vēl arvien gaidām”, *Latvija* 18/25 (1947. g. 7. martā), 2. lpp.; R. Dambītis, „Palmu un skorpionu zemē”, *Nedēļas apskats* 9 (1946. g. 16. nov.), [4.] lpp.; Alfrēds Vinčels, „Kad varam viņus gaidīt”, *ibid.* 23 (1947. g. 28. febr.), [2.] lpp.

19 Par īpašām problēmām Lielbritānijā sk., piemēram: Austra Liepiņa, „Trīs latviešu kara gūstekņi, padomju sargu nolaidība un britu galvas sāpes”, *DVM* 175 (1977), 15–21. lpp.

20 Par Zēdelhēmu publicēts ļoti daudz. Vispārēji sk., piemēram: Hāznars, *Laiks, telpa, laudis*, 60–105. lpp.; Caunītis, *op. cit.*, 22–28. lpp.; Krīpens, „Gūsta nebaltās dienas”, 31–36. lpp.; Kļītis, *op. cit.*, 260–277. lpp.; V. T., „Gūsta laika atmiņas”, *DVM* 117 (1968), 35–41. lpp.; Rūdolfs Brīvnieks, „Kādreiz Cēdelghemā”, *Kaņa invalids* 5 (1961), 9–16. lpp. un 6 (1962), 12–21. lpp. Par kultūras dzīvi sk., piemēram: Jānis Sudrabiņš, *Toreiz aiz dzeloņžoga*. Bibliogrāfisks apcerējums par latviešu karavīru gūsta periodiku, teātri un rakstniekiem ([Linkolnā] 1966); „Spalvas bruņinieki aiz dzeloņžoga”, *DVM* 105 (1966), 37–41. lpp.; Miķelis Lūsis, „Gara ‘ugunskuri’ Cēdelghemā”, *DVM* 135 (1971), 19–21. lpp. No pašu gūstekņu izdevumiem sk., piemēram: *Ceļa malā, Laika griežos, Nemeja gredzens, Rīta ziņas, Brīvības saule* uc. (*Brīvības saules* komplektu atsevišķā grāmatā izdeva Kārļa Zariņa fonds 1977. gadā.)

21 *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1945, III. European Advisory Commission; Austria; Germany* (Washington 1968), 859. lpp. (Angļu dokumentos šis piedāvājums nav minēts: Great Britain, Public Record Office, Foreign Office (turpmāk: PRO, FO), 371/46776/C9857. dok.)

22 *Foreign Relations [..]*, 853–854. lpp. Krievu speciālā komisija šo jautājumu jau ierosināja agrāk, piemēram, militārpārvaldnieku koordinēšanas padomē 1945. g. 17. novembrī: PRO, FO 371/46775/C9272. dok.

23 Par amerikāņu gūstu sk., piemēram: Alfrēds Žīgurs, *Latviešu gaisa spēku izpalīgs* (Linkolnā 1970); Vilis Hāznars un Indulis Kažociņš (red.), *Latviešu karavīrs Otra pasaules kara laikā VIII* (1982), 176–188. lpp.; B. A., „Amerikāņu gūstā”, *DVM* 140 (1971), 19–21. lpp.

24 „Etat numerique des lettons détenus comme P.G. dans des dépôts français en France” [Franču aizsardzības ministrijas ziņojums Latvijas sūtnim Francijā Dr. O. Grosvaldam]. Latvijas sarkanā krusta archīvs Minsterē.

25 Par mīnu novākšanas darbiem sk., piemēram: H. Misiņš, „No Rīgas līdz Parīzei”, *DVM* 139–140 (1971), 37–39., resp. 29–31. lpp.

26 Vispār par gūstu Francijā sk., piemēram: Misiņš, *ibid.* un *op. cit.* 141–144 (1972); V. Kandis, „No Rīgas līdz Parīzei”, *DVM* 146 (1972), 39–41. lpp.

27 Sk. Arnolda Grosbacha rakstu un tur minēto literatūru. Bez tam: Emil Schieche, „Das Schicksal der deutschen Militärinternierten in Schweden”, Erich Maschke (ed.), *Die deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges. Eine Zusammenfassung. Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges*, XV (München 1974), 317–345. lpp.

²⁸ Līdz 1945. g. 15. janvārim gaisapalīdzu dienestā bija iesaistītas 766 latvietes: Robert Herzog, *Besatzungsverwaltung in den besetzten Ostgebieten*, Abteilung Jugend – Insbesondere: Heuaktion und SS-Helfer-Aktion (Tübingen 1960), 109. lpp.: Nirnbergas dok.: NO-1803, MT XI, ADB 66 H. Līdz kara beigām viņu skaits pieauga līdz apmēram 1000: [Malvīne Krone], „Par latviešu meiteņu gaitām”, Oskars Dankers, *Lai vēsture spriež tiesu* (Toronto 1965), 151–156. lpp.

²⁹ Par piespiedu repatriācijas jautājumiem sk., piemēram: Nicholas Bethel, *The Last Secret. Forcible Repatriation to Russia 1944–7* (London 1974) – grāmata iznākusi arī vācu valodā; Julius Epstein, *Operation Keelhaul. The Story of Forced Repatriation from 1944 to the Present* (Old Greenwich 1973); Nikolai Tolstoy, *Victims of Yalta* (London etc. 1978, 2nd ed.) – grāmata izdota arī vācu valodā.

³⁰ Oficiālajā sabiedroto statistikā atrodam maz datu par latviešu karavīru repatriēšanos. Tas tāpēc, ka krievi rīkojās ļoti veikli un visus, kas izrādīja kādu interesi par „mājās braukšanu”, jau laikus pārvērtā par padomju pilsoņiem, apgādājot viņus ar attiecīgajiem dokumentiem; vai arī repatriēties gribīgie pēc šādu savu vēlmju izteikšanas nonāca sevišķās krievu repatriācijas nometnēs, un vēlāk, atstājot rietumu sabiedroto zōnas, viņus tālāk skaitīja par krievu tautībai piederīgiem.

³¹ Par 605 personām saglabājušies vārdu saraksti. Par citām zemēm personu dati ir trūcīgāki.

1. PIELIKUMS

Angļu karagūstekņu nometnes, kurās atradās latvieši
(Vietvārdi sakārtoti pēc oriģinālnosaukumu alfabēta, kas minēti iekavās)

<i>Vācijā</i>	18. Korbacha (Korbach)
(sk. karti 164. lappusē)	19. Langeōga (Langeoog)
1. Bādšvartava (Bad Schwartau)	20. Lemgo 21. Lībeka (Lübeck) – 4 nom.
2. Brēmene (Bremen)	22. Melne (Mölln-Muna)
3. Delmenhorsta (Delmenhorst) – 2 nom.	23. Munstere (Munster)
4. Detuma (Dettum)	24. Naumburga (Naumburg)
5. Ēzelheide (Eselheide)	25. Neiengamme (Neuengamme)
6. Fallingbosteale (Fallingbostel)	26. Neiminstere (Neumünster)
7. Geminde (Gemünd)	27. Neikirchene (Neukirchen)
8. Gifhorna (Gifhorn)	28. Neištate (Neustadt: Holstein)
9. Goslāra (Goslar)	29. Putlosa (Puttlos)
10. Getingena (Göttingen)	30. Rendsburga (Rendsburg)
11. Gremsmīlene (Gremsmühlen-Malente)	31. Reinberga (Rheinberg)
12. Grōsenbrode (Grossenbrode)	32. Zandbosteale (Sandbostel)
13. Hāgenava (Hagenau) – vēlākajā krievu zōnā	33. Zenne (Senne) I
14. Hammā (Hammah)	34. Traveminde (Travemünde)
15. Heide	35. Felene (Velen)
16. Immendorfa (Immendorf)	36. Vaserkruga (Wasserkrug-Himmelpfort.)
17. Kīle (Kiel) – 2 nometnes	37. Vatenštete (Watenstedt)
	38. Veselburene (Wesselburen)

39. Vesterbūra (Westerbur)
 40. Vestertimke (Westertimke)
 41. Vildeshauzene (Wildeshausen)
 Austrijā
 (karte 157. lappusē)
 1. Klāgenfurte (Klagenfurt)
 Belģijā
 (karte 162. lappusē)
 1. Vilvörde (Vilvoorde)
 2. Zēdelhēma (Zedelgem)
 Lielbritanijā
 (karte 162. lappusē)
 1. Bristole (Bristol) – 124. nometne
 2. Ņulendskornera (Newlands Corner) –

906. nometne krievu repatriācijai
 Ēģiptē
 1. Fanara (POW Camp 380)
 Dānijā
 1. Koldinga (Kolding)
 Italijā (karte 156. lpp.)
 1. Afragola
 2. Boloņa (Bologna)
 3. Čēzēna (Cesena)
 4. Grotalje (Grottaglie)
 5. Neapole (Napoli)
 6. Paduja (Padova, Padua)
 7. Rimini (enklāve)
 8. Taranto

2. PIELIKUMS

Amerikāņu karagūstekņu nometnes, kurās atradās latvieši

- Vācijā*
 (karte 161. lappusē)
1. Ālene (Aalen)	24. Dīburga (Dieburg)
2. Ādelsdorfa (Adelsdorf)	25. Dīca (Diez)
3. Altenštate (Altenstadt)	26. Ēbingene (Ebingen)
4. Altetinga (Altötting)	27. Erdinga (Erding)
5. Andernacha (Andernach)	28. Fišbacha (Fischbach)
6. Ansbacha (Ansbach) – 2 nometnes	29. Flosenbirga (Flossenbürg)
7. Auerbacha (Auerbach)	30. Ferrenbacha (Förrenbach)
8. Augsburga (Augsburg)	31. Forsbacha (Forsbach)
9. Bābenhauzene (Babenhausen)	32. Frankfurte pie Mainas (Frankfurt am Main)
10. Bādaiblinga (Bad Aibling)	33. Firtenfeldbruka (Fürstenfeldbruck)
11. Bādbrikenava (Bad Brückenau)	34. Fīrta (Fürth)
12. Bādkreicnacha (Bad Kreuznach)	35. Garmišpartenkirchene (Garmisch-Partenkirchen) – 2 nometnes
13. Bādmergentheima (Bad Mergentheim)	36. Garsa (Gars am Inn)
14. Bamberga (Bamberg)	37. Ģisene (Giessen)
15. Bernreita (Bernreuth)	38. Grāfenvēre (Grafenwöhr)
16. Bingene-Bīdesheima (Bingen-Büdesheim)	39. Greisene (Greussen: Bayreuth)
17. Bingene-Dītersheima (Bingen-Dietersheim)	40. Hammelburga (Hammelburg)
18. Brukberga (Bruckberg)	41. Hasfurte (Hassfurt)
19. Buchenbīle (Buchenbühle)	42. Heidesheima (Heidesheim)
20. Burghauzene (Burghausen)	43. Heilbronna (Heilbronn)
21. Dachava (Dachau) – 2 nometnes	44. Heršinga (Herrsching)
22. Darmštate (Darmstadt)	45. Hersbruka (Hersbruck)
23. Degendorfa (Deggendorf)	46. Hersfelde (Hersfeld)
	47. Hofa (Hof)
	48. Hohenšvangava (Hohen-Schwangau)

49. Ingolštate (Ingolstadt)
 50. Ipsheima (Ipsheim)
 51. Karlsrūhe (Karlsruhe)
 52. Kaufbeirene (Kaufbeuren)
 53. Kēla (Kehl)
 54. Koblenca (Koblenz-Lützel)
 55. Kornvestheima (Kornwestheim)
 2 no metnes
 56. Kronacha (Kronach)
 57. Landshute (Landshut)
 58. Langlava (Langlau)
 59. Langvasere (Langwasser bei Fischbach)
 60. Ludvigsburga (Ludwigsburg) – 2 nom.
 61. Mainburga (Mainburg)
 62. Manheima (Mannheim) – 2 no metnes
 63. Mārburga (Marburg)
 64. Memmingena (Memmingen)
 65. Mitenalde (Mittwald)
 66. Minchberga (Münchberg)
 67. Neietinga (Neuötting)
 68. Nīderrodene (Niederroden)
 69. Nirnberga (Nürnberg)
 70. Obernava (Obernau)
 71. Oberornava (Oberornau)
 72. Oksenfurte (Ochsenfurt)
 73. Platlinga (Plattling)
 74. Pekinga (Pöcking)
 75. Posenhofene (Pössenhofen)
 76. Rēgensburga (Regensburg)
 77. Reinberga (Rheinberg)
 78. Rīdenburga (Riedenburg)
 79. Rīgzē (Riegsee)
 80. Rotenheima (Rothenheim)
 81. Šveinfurte (Schweinfurt)
 82. Zīrshāna (Siershahn)
 83. Zīnciga (Sinzig)
 84. Zonthofene (Sonthofen)
 85. Štraubinga (Straubing)
 86. Štutgarte (Stuttgart) – 2 no metnes
 87. Zulcbacha (Sulzbach)
 88. Treiza (Treysa)
 89. Ulma
 90. Filshofene (Vilshofen)
 91. Valdhofa (Waldhof-Mannheim)
92. Veidene (Weiden)
 93. Verneka (Werneck)
 94. Viklesgreita (Wicklesgreuth)
 95. Vīsbādene (Wiesbaden)
 96. Vinkla (Winkl-Berchtesgaden)
 97. Vellershofa (Wöllershof)
 98. Vircburga (Würzburg)
 99. Cigenhaina (Ziegenhain)
 100. Cirndorfa (Zirndorf)
 101. Condorfa (Zondorf-Passau)
 Francijā
 (karte 162. lappusē)
1. Bolbeka (Bolbec)
 2. Šartra (Chartres)
 3. Šerbūra (Cherbourg)
 4. Kompjēna (Compiègne/Attichy)
 5. Krutuā (Croutoy: Compiègne/Attichy)
 6. Lonžvilēsantavolda (Longeville-lès-Saint-Avold)
 7. Majīlekāna (Mailly-le-Camp)
 8. Marseļa (Marseille)
 9. Milsāna (Mulsanne)
 10. Renna (Rennes) – 2 no metnes
 11. Sentavolda (Saint-Avold)
 12. Saralba (Sarralbe)
 13. Stenē (Stenay)
 14. Strasburga (Strasbourg)
 15. Torēlēpena (Thorée-lès-Pins)
 Beļģijā
 (karte 162. lappusē)
1. Namīra (Namur)
 Čehoslovakijā
1. Pilzene (Plzeň)
 Vācijā (vēlāk krievu okupācijas zōnā)
1. Frankfurte pie Oderas (Frankfurt a. d. Oder)
 2. Ludvigsluste (Ludwigslust)
 3. Rēna (Rhena)
 Italijā
 (karte 156. lappusē)
1. Afragola
 2. Aversa
 3. Bari
 4. Fodža (Foggia)

5. Livorno
6. Neapole (Napoli) – 5 nometnes
7. Piza (Pisa)

Austrijā (karte 157. lappusē)

1. Braunava (Braunau am Inn)

2. Ēbenzē (Ebensee)
3. Halleina (Hallein)
4. Hinterzē (Hintersee)
5. Linca (Linz)
6. Zalcburga (Salzburg)

3. PIELIKUMS

Franču karagūstekņu nometnes, kuŗās atradās latvieši

Francijā

(karte 162. lappusē)

1. Ekslebēna (Aix-les-Bains)
2. Bakarā (Baccarat)
3. Barlēna (Barlin)
4. Brimata (Brumath)
5. Ovūras nometne (Camp d'Auvours)
6. Novelas nometne (Camp de Novel-Annecy)
7. Larzakas nometne (Camp du Larzac)
8. Šerbūra (Cherbourg)
9. Klermōna (Clermont-Ferrand)
10. Djepa (Dieppe)
11. Dižona (Dijon)
12. Epināla (Épinal)
13. Fezēna (Feyzin)
14. Grenobla (Grenoble)
15. Agenō (Haguenu)
16. Labuēra (Labouheyre)
17. Lambāla (Lamballe)
18. Lāna (Laon)
19. Laroša pie Jōnas (La Roche-sur-Yon)
20. Lansa (Lens)
21. Lēdefēsa (Les Défens-Châteauroux)
22. Levernē (Le Vernet)
23. Linevila (Lunéville)
24. Liotē (Lyautey)
25. Mesa (Metz)
26. Montuardebretāņa (Montoir-de-Bretagne)
27. Monpeljē (Montpellier)
28. Milūza (Mulhouse)
29. Milsāna (Mulsanne)
30. Miciga (Mutzig)
31. Nuazileseka (Noisy-le-Sec)

32. Orleāna (Orléans)
33. Kerilamota (Quiery-la-Motte)
34. Renna (Rennes) – 2 nometnes
35. Sentavolda (St. Avold)
36. Sentetjēna (St. Etiénne)
37. Senfōna (St. Fons)
38. Senžermenlapotrī (St. Germain-la-Potterie)
39. Senmedaranžala (St. Medard-en-Jalles)
40. Salē (Saleux)
41. Saralba (Sarralbe)
42. Senmarta (St. Marthe/Marseille)
43. Štrāsburga (Strasbourg)
44. Torēlēpena (Thorée-lès-Pins)
45. Valansa (Valence)

Alžīrijā

1. Alma
2. Medeja (Médéa)
3. Sidibelabesa (Sidi-bel-Abbes)
4. Sidiferika (Sidi-Ferruch)

Vācijā (karte 161. lappusē)

1. Andernacha (Andernach)
2. Bādkreicnacha (Bad Kreuznach)
3. Bingene (Bingen-Biebelsheim)
4. Bingene (Bingen-Büdesheim)
5. Bingene (Bingen-Dietersheim)
6. Dīca (Diez)
7. Heidesheima (Heidesheim)
8. Koblenca-Licele (Koblentz-Lützel)
9. Lindava (Lindau)
10. Neištate (Neustadt an der Weinstrasse)
11. Rāvensburga (Ravensburg)
12. Zīrshāna (Siershahn)
13. Zulcbacha (Sulzbach)
14. Tutlingena (Tuttlingen)

4. PIELIKUMS

Slimnīcas, kurās pēc kapitulācijas internējumā atradās latviešu karavīri

Amerikāņu internējumā

Vācijā (karte 165. lappusē)

1. Amberga (Amberg) – 2 slimnīcās
2. Ammerlande (Ammerland)
3. Ansbacha (Ansbach)
4. Bādverishofene (Bad Wörishofen)
5. Baireita (Bayreuth)
6. Brīzenhofene (Briesenhofen)
7. Dīburga (Dieburg)
8. Ēbersbacha (Ebersbach)
9. Engelsberga (Engelsberg)
10. Fulda
11. Garmišpartenkirchene (Garmisch-Partenkirchen)
12. Herborna (Herborn)
13. Heršinga (Herrsching: Ammersee)
14. Hofa (Hof)
15. Hohenšvangava (Hohen-Schwangau)
16. Langenava (Langenau/Ulm)
17. Ludvigshāfena (Ludwigshafen)
18. Mārburga (Marburg)
19. Memmingena (Memmingen)
20. Minchene (München)
21. Neidatelsava (Neudattelsau)
22. Nīrnberga (Nürnberg)
23. Oberšneidinga (Oberschneiding)
24. Rēgensburga (Regensburg)
25. Rozenheima (Rosenheim)
26. Zonthofene (Sonthofen)
27. Štraubinga (Straubing)
28. Traunšteina (Traunstein)
29. Trosingene (Trossingen)
30. Veingartene (Weingarten)
31. Vellershofa (Wöllershof)

Austrijā (karte 157. lappusē)

1. Halleina (Hallein)
2. Zalcburga (Salzburg)

Angļu internējumā

Vācijā (karte 165. lappusē)

1. Bādmeiberga (Bad Meinberg) – 2 slimnīcās
2. Bādpirmonta (Bad Pyrmont)

3. Bādrottenfelde (Bad Rothenfelde)

4. Bādvildungene (Bad Wildungen)

5. Brēmene (Bremen)

6. Kukshavena (Cuxhaven)

7. Delmenhorsta (Delmenhorst)

8. Detuma (Dettum)

9. Ekernfērde (Eckernförde)

10. Flensburga (Flensburg) – 4 slimn.

11. Glikštate (Glückstadt)

12. Goslāra (Goslar) – 3 slimnīcās

13. Getingena (Göttingen)

14. Grōsenbrode (Grossenbrode)

15. Gītersloha (Gütersloh)

16. Hāge (Hage)

17. Hamelna (Hamel)

18. Heiligenhāfena (Heiligenhafen)

19. Hohenfelde

20. Horumerzīla (Horumersiel)

21. Jesteburga (Jesteburg)

22. Immendorfa (Immendorf)

23. Īzerlōne (Iserlohn)

24. Icehoe (Itzehoe)

25. Kapelne (Kappeln)

26. Lengericha (Lengerich)

27. Lībeka (Lübeck) – 2 slimnīcās

28. Malente

29. Munstere (Munster)

30. Mīrvika (Mürwick) – 2 slimnīcās

31. Neiminsterē (Neumünster)

32. Osnabrika (Osnabrück)

33. Raceburga (Ratzeburg) – 2 slimnīcās

34. Rendsburga (Rendsburg)

35. Rintelne (Rinteln)

36. Rōtenburga (Rothenburg b. Hannover)

37. Šlēzviga (Schleswig) – 2 slimnīcās

38. Fečta (Vechna)

Beļģijā

(karte 162. lappusē)

1. Ūstende (Oostende)

Francu internējumā

Austrijā (karte 157. lappusē)

1. Feldkircha (Feldkirch)

Ne Brālī kapos,
Ne Katoķļu kalnos -
Ne Arlingtonā
Nav atmiņu vietas
XIX Divīzijai.

Pedars Emsony

valsts un tautas labā visu, kas cilvēka prātam un spēkiem iespējams. Šī apziņa lai dod jums ticību un izturību arī turpmākajā liktenī, ko mēs neviens nevaram ne noteikt, ne paredzēt. Kā vienmēr, tā arī šinī brīdī mēs nelūdzam par sevi, bet lūgšim visi kopīgi: Dievs, glāb un svētī Latviju!

Generālis R. Bangerskis”

Šo rīkojumu saņēma gandrīz visas vienības, un praktiski tas nozīmēja, ka latviešiem šis kaŗš ir beidzies un nemaz nav jāgaida oficiāls kapitulācijas pasludinājums.

Bija jādomā par katru iespēju, kas varētu pasargāt no krišanas sarkanarmiešu rokās. Viena no šīm iespējām bija nokļūt Zviedrijā. Zviedrija šai kaŗā nebija iejaukta un sargāja savu neitrālītāti. Zviedru tauta bija pazīstama kā kristīga tauta ar augstu ētiku un tiesību izpratni. Šādā zemē varēja cerēt uz lielu drošību no briesmīgā ienaidnieka – Padomju savienības. Daži kaŗavīri bija saņēmuši ziņas, ka no vācu okupētās Latvijas latviešu bēgļi zvejnieku laivās ir bēguši uz Zviedriju un tur tie saņemti ļoti draudzīgi. Bet kā tur nokļūt kaŗavīram, kas ir pakļauts ne tikai savam latviešu ģenerālim, bet arī vācu komandantiem un žandarmiem, kuŗu nežēlība bija labi visiem pazīstama – palika jautājums.

Paklausot ģenerāļa Bangerska rīkojumam, daļa no kaujās smagi cietušās 15. divīzijas apvienojās ar 19. divīziju un ieradās Dancigā, lai dotos tālāk uz dienvidiem. Te izrādījās, ka krievu kaŗaspēks bija pasteidzies priekšā, un ceļš uz dienvidiem bija slēgts. Izsūtītā patruļa atgriezās ar ziņu, ka Vislas upes otrā krastā tā ieraudzījusi divus Rīgas velkoņus – „Augustu” un „Alni” un Daugavas satiksmes kuģīti „Potrimpu”. Vakara tumsā kaŗavīriem izdevās nokļūt uz kuģīšiem, un, lai gan tie nebija piemēroti braucienam pa jūru, kaŗavīri devās ceļā. Domāts bija braukt pāri jūrai uz Zviedriju, bet nodoms neizdevās. Viņi nokļuva Bornholmas salā, kas piederēja Dānijai un ko bija okupējuši vācieši. Sākumā dāņi bija ļoti atturīgi un pat naidīgi, jo kaŗavīri bija tērpušies vācu formastērpos. Kad tie uzzināja, ka atbraucēji ir latvieši, attieksmes ar dāņiem strauji uzlabojās. Kaŗavīri šeit nodzīvoja līdz 1945. g. 7. maijam, bet, kad krievu lidmašīnas nometa proklamācijas, ka otrā dienā notiks kapitulācija un salā jāuzvelk balti karogi, gandrīz visi kaŗavīri devās atkal jūrā, šoreiz tikai abos lielākajos kuģīšos – „Alni” un „Potrimpā”. Nolēma braukt uz Kopenhāģenu, bet rīta gaismā atklājās, ka sasniegta Zviedrijas piekraste. Zviedru flotes virsnieki visus nogādāja Istades (Ystad) pilsētas ostā. Šeit izkāpa 126 latviešu kaŗavīri.

Liepājas ostā ceļā gatavojās velkonis „Lāčplēsis”, ko bija okupējuši vācu kaŗavīri, lai konvojā ar citām peldošām vienībām dotos uz Vāciju. Uz tā izdevās

uzkāpt arī pulciņam latviešu kaņavīru. Kapteinis bija latvietis. Nakts tumsā viņam izdevās nošķirties no konvoja, un viņš uzņēma kursu uz Zviedriju. Otrā rītā, nokļūstot Zviedrijas tuvumā, latvieši nolaida Vācijas karogu un tā vietā uzvilka sarkanbaltsarkano Latvijas karogu. Vācu protestus kapteinim izdevās apklusināt, iebiedējot ar krievu lidmašīnu uzbrukumu. Kuģis piestāja Gotlandes salas krastā, un tā vācu kaņavīri negribot nonāca Zviedrijā. Latviešu kaņavīri bija ļoti laimīgi.

No Pāvilstas izbrauca ar vācu kaņavīriem pārpildītas trīs celtuves („prāmji”), uz kuģām bija nokļuvuši arī vairāki latviešu kaņavīri. Vakarā tos pamanīja krievu lidmašīnas un nometa vairākas bumbas. 15 kaņavīrus nonāvēja un 60 ievainoja. Kaut bojātas, celtuves nonāca Gotlandes salā, bet pēc vācu kaņavīru pieprasījuma tās devās atpakaļ jūrā ceļā uz Vāciju. Taču arī šoreiz braucēji kļūdījās un nonāca Zviedrijas cietzemes krastā netālu no Kalmāras. Šeit nokāpa vienīgi latviešu kaņavīri, bet vācieši devās tālākā ceļā uz Vāciju.

Kapitulācijas dienas – 8. maija vakarā no Ventspils devās jūrā bīstami pārpildīts ostas velkonis „Rota” un piecas zvejnieku laivas. „Rotā” bija vairāki latviešu kaņavīri, pilsētas iestāžu amatpersonas ar ģimenēm un Ventspils apriņķa priekšnieks Fricis Kārklīņš. Brauciens neizdevās. Pēc dažām stundām velkonī panāca krievu ātrlaivas. Tās uzņēma bēgļus no zvejnieku laivām, tukšās laivas nogremdēja un lika „Rotai” atgriezties Ventspilī. Šeit visus bēgļus apcietināja un vairākiem, to starpā apriņķa priekšniekam, piesprieda nāvesodu. No konvoja bija atdalījusies viena zvejnieku laiva, jo tai bija apstājies motors. Tajā bija divi latviešu virsnieki. Kļūme izglāba viņu dzīvības. Pēc kāda laika izdevās motoru iedarbināt, bet tad tas atkal apstājās. Laiva bija jādzen uz priekšu ar airiem. Otrās dienas naktī laiva iebrauca Gotlandē. Abus kaņavīrus un civīlos bēgļus noveda uz Havdemas (Havdhem) pilsētiņu, kur jau bija novietoti vairāki bēgļi no Kurzemes.

10. maija rītā no Ventspils, kur jau bija ieradies krievu kaņaspēks, 17 cilvēku liela grupa devās jūrā ar mazu divvietīgu motorlaivu, kas tauvā vilka piepūšamu gumijas laiviņu. Brauciens bija izmisuma pilns solis, un tomēr tas izdevās. Pēc lielām grūtībām abas laiviņas sasniedza Gotlandi.

Ar dažādiem satiksmes līdzekļiem Gotlandē bija nokļuvuši 40 baltiešu kaņavīru. Viņu vidū bija par doktoru dēvētais Elmārs Eichfūss-Atvars, pulkvežleitnants Kārlis Gailītis, kapteinis Pēteris Apkalns, virsleitnants Olģerts Lācis un leitnants Georgs Matisons. Par to, ka kaņavīru skaits bija tik mazs, ir jāpateicas Slītes policijas priekšniekam. Viņš atbraukušajiem kaņavīriem piedāvāja civilistu drēbes un ieteica deklarēties par politiskajiem bēgļiem. Vairums šo

padomu pieņēma, un viņus nosūtīja uz civilo bēgļu nometni. Baltiešus, kas bija uzdevušies par kaņavīriem, nosūtīja uz Lingenas (Lingen) nometni.

15. maijā Zviedrijas krastā pienāca pēdējā laiva. Tā bija gumijas laiviņa bez motora, kuņā atradās 7 latviešu kaņavīri. Airējot viņi bija pārķļuvuši pāri Baltijas jūrai. Visi septiņi bija tādā stāvoklī, ka viņi nekavējoties bija jāievieto Lerbrū (Lärbro) kaņaslīmnīcā.

Ir aplēsts, ka Zviedrijā ir nokļuvuši pāri par 300 baltiešu kaņavīru, bet par kaņavīriem uzdevusies tikai puse. Tas rāda, ka kaņavīriem nav bijis grūti pārvērsties par civiliem bēgļiem. Bet toreiz neviens nevarēja iedomāties, kāds būs baltiešu kaņavīru liktenis zviedru zemē.

Gūsta laiks zviedru zemē

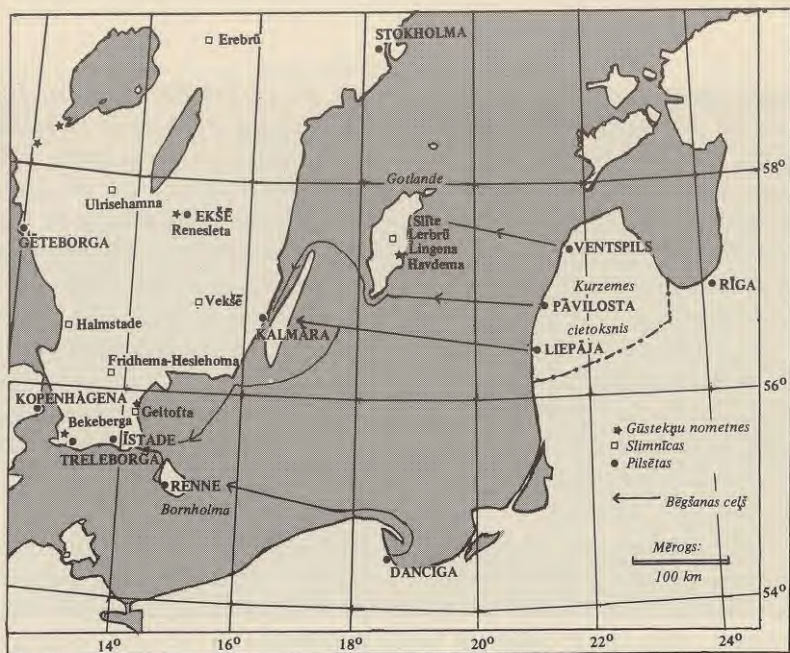
Visās nometnēs kaņavīrus uzņēma ar lielu sirsnību. Daudz gadījumos bija jāstāsta, kā latviešu kaņavīri bija nokļuvuši pie vācu formastērpiem. Bija arī gadījumi, kad kaņavīri noplēsa visas vācu zīmotnes vai arī uzvilka apvalkātus zviedru kaņavīru apģērba gabalus.

Lingenas kaņavīru nometnē Gotlandes salā apstākļi bija sevišķi labi. Kaņavīriem izmaksāja algas pēc starptautiskiem noteikumiem. Nometni gan ierobežoja vienrindas dzelozstiepuļu žogs, bet tas nebija domāts sargāšanai no bēgšanas. Zviedru sargu izturēšanās bija ļoti draudzīga un sirsnīga. Nometnes vadība izgādāja kaņavīriem iespēju strādāt kūdras purvā un tā piepelnīt klāt liekas kronas. No purva varēja viegli pazust, jo apsardzības nebija nekādas. Bet neviens par bēgšanu nedomāja. Darbs purvā izbeidzās, sākoties rudens lietum.

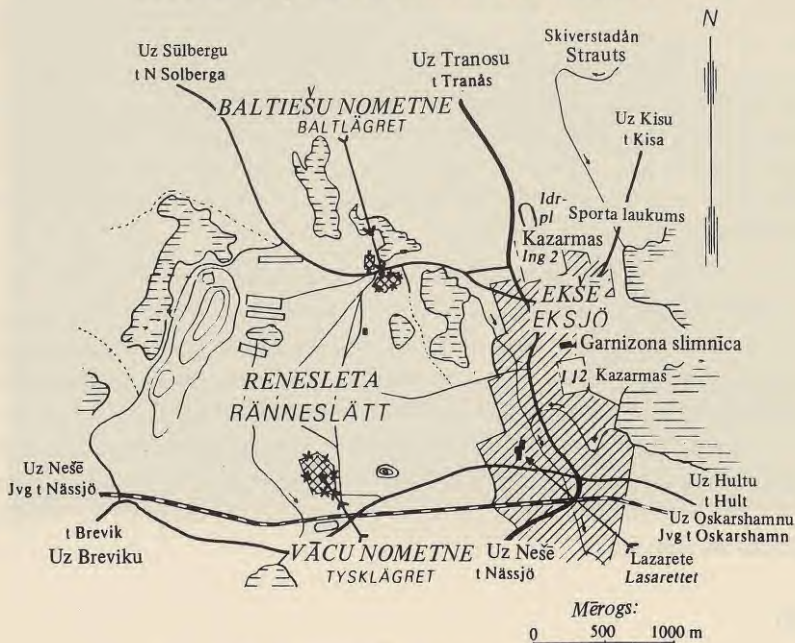
Īstadē nokļuvušos 126 latviešu kaņavīrus pārveda uz Bekebergas (Bökeberg) karantīnas nometni. Tā bija ierīkota skaistā muižas parkā pie ezera. Nometni nožogoja stiepuļu žogs, un tai bija sardze. Nometni nedrīkstēja atstāt, bet citādi nekādu ierobežojumu nebija. Pēc Latvijas armijas paraduma, virsnieki rīkoja rīta pārbaudes un vakara jundu, kur dziedāja „Dievs, Kungs ir mūsu stiprā pils” un Latvijas himnu. Apkārtnes iedzīvotāji nāca klausīties un bija ļoti draudzīgi.

29. maijā uz Bekebergas nometni atveda leitnantu Pēteri Vabuli. Kurzemes frontē viņš bija smagi ievainots un ievietots Ventspils slīmnīcā. Krieviem ienākot 9. maijā Ventspilī, viņš pēdējā brīdī bija no slīmnīcas izbēdzis un devies uz lidlauku, no kurienes kopā ar diviem vācu lidotājiem vecā Junkersa transportlidmašīnā atlidojis uz Zviedriju.

31. maijā Bekebergas nometnes kaņavīrus pārveda uz jaunu nometni Rennesletā (Ränneslätt) Eksē (Eksjö) pilsētiņas tuvumā. Tā atradās priežu mežā,

LATVIEŠU LEĢIONĀRU BĒGŠANA UZ ZVIEDRIJU

RENESLETAS GŪSTEKŅU NOMETNE

zvedru armijas apmācību laukumā, kur bija jau priekšā 800 vācu kaņavīru. Latviešus pakļāva vācu komandantam. Darbdienās latviešu kaņavīri labprātīgi strādāja ceļu darbos, raka meliorācijas grāvjus, taisīja sporta laukumu Ekšē pilsētai un palīdzēja apkārtējiem lauksaimniekiem. Lauksaimnieki tik augstu novērtēja latviešu palīdzību, ka mēdza tos uz lauka pacienāt ar kafiju un vāca tiem ziedojumus. Jūnijā nometnē ieradās baptistu mācītājs Juris Lamberts un vadīja kaņavīru dievkalpojumu. Pirmie viesi no Stokholmas bija mācītājs Roberts Slokenbergs un diriģents Teodors Reiters. Jāņudienā mācītājam Slokenbergam atbrauca līdz dziedonis Mariss Vētra, čellinieks Jānis Ozoliņš un pianiste V. Pabērza. Pievakarē sapulcējās visa nometne ar zvedru sardzi noklausīties koncertu. Kāda Ekšē zvedriete uzdāvināja klavieres, tā ka turpmāk bija vieglāk sarīkot koncertus. Atbrauca prāvests Oskars Sakārnis un mācītājs Jānis Teriņš ar dziedoni Mariju Vinteri. Koncerti ļoti patika kā latviešiem, tā arī vāciešiem.

Latvieši iesniedza lūgumu atdalīt viņus no vācu kaņavīriem un vācu nometnes vadības. Lūgumu ievēroja. Septembrī pienāca ziņa, ka baltiešus atšķīrs no vāciešiem un novietos atsevišķā nometnē uz ziemeļiem no vācu nometnes, tikai viņiem pašiem šī nometne jāiekārto un tur esošās noliktavu telpas jāpārvērš par dzīvošanai derīgām barakām. Latvieši ar prieku ķērās pie darba, un nometne drīz bija iekārtota. Oktobra sākumā jaunajā nometnē ieradās arī Lingenas nometnes kaņavīri no Gotlandes. Šai grupā bija 9 latviešu virsnieki un 11 instruktori un kareivji, kā arī 10 lietuviešu un 6 igauņu kaņavīri. Visi baltiešu kaņavīri nu bija savākti vienkopus, kas bija noticis ar valdības ziņu, gatavojoties paredzētajai kaņavīru izdošanai. Baumas par kaņavīru izdošanu izplatījās Stokholmā, bet kaņavīri par to neko nezināja. Latviešu kaņavīri sāka rosīgi gatavoties 18. novembra svinībām un taupīja produktus svētku mielastam.

Valdības lēmums par kaņavīru izdošanu

Par Zviedrijas valdības humāno rīcību uzņemt savā zemē baltiešu kaņavīrus īstenībā varēja priecāties tikai vienu mēnesi. Neviens, pat ne pati zvedru tauta, nepamanīja, ka pār viņu zemi savelkas tumši padebeši un ka tās valdība sagādās kaunatraipu savas zemes vēsturei uz ilgiem gadiem.

Tumšais laiks sākās ar Padomju savienības sūtniecības verbālnotu zvedru ārlietu ministrijai, kas bija datēta ar 1945. g. 2. jūniju. Krievi paši šo rakstu nosauca par priekšlikumu, nevis par kādu pieprasījumu. Tulkojumā no zvedru valodas tas skan šādi:

KAD VĒL ĻAUNA NEGAIDĪJA:

MARISA VĒTRAS KONCERTS

PIE PUSDIENU GALDA

„Karaliskajam ārlietu departamentam Stokholmā. Padomju savienības sūtniecība pagodinās griezties pie Karaliskā zviedru ārlietu departamenta ar šādu pasakidrojumu.

Berlīnē š. g. 8. maijā parakstītajā aktā par militāro kapitulāciju bija noteikts visiem vācu sauszemes, jūras un gaisa spēkiem izbeigt pretošanos un palikt tais vietās, kuŗās tie atrodas kapitulācijas parakstīšanas brīdī. Tomēr, pēc ziņām, kas ienākušas Padomju savienības valdībai, daļa vācu kaŗaspēka, kas atrodas Latvijas padomju republikā un Helas pussalā, pretēji ‘aktam par militāro kapitulāciju’ ir izbēgusi padomju spēkiem un atradusi patvērumu zināmās zviedru ostās: Gotlandes salā un Dienvidzviedrijas ostās kā Īstadē, Simrishamnā uc.

Padomju savienības sūtniecība ir pilnvarota griezties pie zviedru valdības ar priekšlikumu izdot padomju valdībai visus vācu (un to, kas bija pakļauti vāciešiem) kareivjus, virsniekus un citas militārās personas, kas ieradušās zviedru ostās. [..]”

1945. gada sākumā Zviedrijā bija koalīcijas valdība. Ministru prezidents bija Pērs Albīns Hansons (Per Albin Hansson) un ārlietu ministrs Kristians Ginters (Christian Günther). Laikā, kad ārlietu ministrijai pienāca minētais krievu sūtniecības raksts, ārlietu ministrs Ginters bija atvaļinājumā savā vasaras mītnē Dalarnā. Ārlietu ministra uzdevumus viņa atvaļinājuma laikā veica pats ministru prezidents. Zviedru autors Enkvists (Per Olov Enquist) sniedz ļoti sīkas ziņas par to, kā radās zviedru valdības labvēlīgā nostāja pret krievu iesniegto priekšlikumu kaŗavīru izdošanas lietā.

Kāds vārdā nesaukts ārlietu ministrijas ierēdnis esot izgatavojis divus uzmetumus atbildei krieviem. Viens no tiem bijis formulēts kā atteikšanas raksts, kuŗā paskaidrots, ka Zviedrija neļūtas saistīta ar noteikumiem, ko pieņēmušas kaŗotājas puses kapitulācijas laikā, jo tā kā neitrāla valsts kaŗā nav piedalījusies, tāpēc arī jautājums par atbēgušo kaŗavīru izdošanu uz Zviedriju neattiecas. Otrā izgatavotajā atbildē bija teikts, ka krievu priekšlikumu pieņem. Ierēdnis ieradies pie ministru prezidenta Hansona ar abām izstrādātajām atbildēm un paskaidrojis par krievu rakstu. Prezidents vispirms paņēmis rakstu ar otrā variantā atbildi, izlasījis un pasacījis, ka atbilde esot pavisam sapratīga. Viņš paņēmis rakstu arī ar pirmā variantā atbildi, izlasījis un pateicis ar sa-rauktu pieri, ka pirmāk lasītā atbilde esot pareizā. Tad ierēdnis atgriezies ministrijā un paziņojis par prezidenta izšķiršanos. Kāds gan uzprasījis, vai ierēdnis esot prezidentu par šo problēmu sīkāk informējis, uz ko ierēdnis apvainots īsi atbildējis, ka prezidents esot abus rakstus izlasījis. Ar to lieta izbeigta.

Enkvists apgalvo, ka tas tā patiesi ir noticis. Ir tomēr pamats šaubām, vai tā bija, jo, kā redzēsim, uz Enkvistu nevar paļauties. Kad gada beigās tauta sāka meklēt vainīgos, atbildība par šo lēmumu bija jāuzņemas ārlietu ministram Ginteram.

Baltiešu karavīru liktenis galīgi izšķīrās 1945. gada jūnijā. Enkvists raksta, ka 11. jūnijā esot notikusi riksdāga ārlietu komisijas sēde – kā parasts, karaļa pilī un pašā karaļa Gustava V vadībā. Par šo sēdi sīkas atzīmes esot izdarījis labā spārna pārstāvis un laikraksta *Svenska Dagbladet* vadītājs Ivars Andersons (Ivar Anderson). Pēc divām stundām sēde tuvojusies noslēgumam. Bijusi silta un skaista pavasara diena. Komisijas locekļi bijuši ļoti noguruši un miegaini, un nepacietīgi gaidījuši sēdes beigas. Bez tam sēde ir bijusi pavasarī pēdējā. Pēc tās sākās vasaras brīvlaiks, kad komisijas locekļi varēja izbraukt uz savām vasaras rezidencēm. Parasti sēdes ilgāk par divi stundām nenotika, lai taupītu karali, kas tuvojās 90 gadu vecumam. Visi šie minētie apstākļi esot bijuši par iemeslu paviršībai un steigai, ar kādu apskatīts pēdējais darbakārtas jautājums.

Ārlietu ministrs pieteicies runāt. Ātrā tempā, nevērīgi un neprecīzi viņš paskaidrojis, ka krievi pieprasa izdot uz Zviedriju atbēgušos vācu karavīrus. Viņš arī piebildis, ka, protams, zviedriem nekāda pienākuma šo pieprasījumu izpildīt nav. Andersons neatcerējās, ka būtu atsevišķi pieminēti baltiešu karavīri. Runāt pieteikušies trīs sēdes dalībnieki: Sandlers (R. Sandler), Undēns (Östen Undén) un Andersons. Undēns esot spēcīgi oponentis. Atstāstītājs pats (Andersons) neesot ņēmis vērā starpību starp vāciešiem un baltiešiem, bet nostājies pret izdošanu vispār kā nehumānu rīcību. Vēl bijuši daži runātāji, bet tie bijuši tik noguruši, ka runājuši klusā balsī, un daudzi viņus nemaz neesot sadzirdējuši. Noslēgumā trīs izteikušies pret izdošanu, bet pārējie klusējuši. Pēc Andersona domām, sēdi varēja uzskatīt tikai par informācijas apmaiņu, bet nekādā ziņā par tādu, kas lemtu par karavīru izdošanu. Nav arī mēģināts nošķirt baltiešus no vāciešiem. Pēc Andersona atstāstījuma, neviens neesot aptvēris problēmas lielumu un nav izpratis, ka šai jautājumā vēlāk varētu rasties sarežģījumi.

Šo Enkvista stāstu (un ne vien šo) savā doktora disertācijā Upsalas universitātē 1984. gadā ir iztirzājis Kurts Ekholms (sk.: I, 22. un sek. lpp.). Ekholms liktenīgā notikuma laikā bijis leitnants Renesletas gūstekņu nometnes sardzē. Viņš aizrāda, ka Enkvists savā stāstā izcēlis sēdes steidzināšanu, lai saudzētu veco karali. Tomēr karalis sēdē nemaz nav bijis klāt. Tas redzams ne vien no Ivara Andersona 1969. gadā publicētajām atmiņām, uz kurām Enkvists

atsaucas, bet arī citos avotos. Bez tam, kā daudzkārt citās vietās savā grāmatā, Enkvists kļūdījies ar datumu — sēde notikusi nevis 11., bet gan 12. jūnijā.

13. jūnijā Zviedrijas valstspadomes sēdē apsprieda bēgļu, jo sevišķi 36 000 baltiešu, jautājumu. Padomē valdīja vienprātība par to, ka civilie bēgļi nebūtu izdodami, ja Padomju savienība tos pieprasītu. Pēc šīm pārrunām ārlietu ministrs ziņojis par internēto vācu kaŗaspēku — apmēram 3000 vīriem. Tie nākuši no austrumu frontes un būtu izdodami Padomju savienībai. Jau agrāk Zviedrijā iebēgušie kaŗavīri izdoti, piemēram, Francijai. Tagad starp vāciešiem ir arī citu tautību piederīgie, kas brīvprātīgi iestājušies vācu armijā, piemēram, neliels skaits latviešu. Tomēr būšot grūti ievērot kādu atšķirību, jo viņi visi piederējuši pie vācu bruņotajiem spēkiem un visi būtu izdodami — savu ziņojumu noslēdzis ārlietu ministrs. Nekādas nopietnas debātes pēc tam valstspadomē nenotika, jo visi paļāvās uz to, ka ministrs visu labi apsvēris.

15. jūnijā ministru kabinets apsprieda atbildi uz Padomju savienības notu. Šai sēdē tad nu apskatīja divējādas atbildes. Pirmā versija — internētos kaŗavīrus nosūtīt uz Vāciju un nodot sabiedroto komisijai. Otra versija — nodot Padomju savienībai visus, kas aizbēguši no padomju un vācu frontes pēc kapitulācijas. Kabinets akceptēja otro versiju. Šādi īstenībā bija notikumi, par kuriem Enkvists raksta, ka ministru prezidents lietu izšķīris viens pats. Tomēr arī šai situācijā ministru prezidents uzskatāms par galveno vaininieku izdošanā.

Nākošā dienā Zviedrijas valdība sastādīja atbildi Padomju savienības sūtniecībai. Atbildē atkārtots padomju sūtniecības 2. jūnija verbālnotas teksts un pēc tam turpināts: „Atbildot [uz šo jautājumu], Zviedrijas karaliskā ārlietu ministrija paziņo, ka zviedru valdība ir gatava [. . .] atļaut minētām personām zviedru zemi atstāt. Aizsardzības stābam ir uzdots stāties sakaros ar sūtniecību, lai noskaidrotu aizceļošanas iespējas un nodošanu Padomju savienības militārajām iestādēm. Jāpiebilst, ka starp minētajām personām ir arī tādas, kas ieradušās Zviedrijā pirms kapitulācijas stāšanās spēkā. [. . .]” Atbildi ar kurjēru nodeva Padomju savienības sūtniecībai 18. jūnijā.

Enkvists atzīst (un tas ir pareizi), ka zviedri savā atbildē gājuši daudz tālāk par to, par ko krievi savā notā bija uzmanīgi apjautājušies. Bez tam krievi minējuši tikai tos kaŗavīrus, kas no frontes bija bēguši pēc kapitulācijas, t. i., pēc 8. maija 16 minūtēm pēc pusnakts. Baltiešu vairums bija ne tikai atstājuši fronti pirms kapitulācijas, bet arī pirms kapitulācijas ieradušies no Bornholmas Zviedrijā. Šos apstākļus neviens nepārbaudīja, jo, acīm redzot, valdībai nebija nekādas intereses baltiešu kaŗavīrus paturēt Zviedrijā.

ARNOLDS GROSBACHS
(Kārļa Medņa glezna)

3. jūlijā Padomju savienības militārais atašējs saņēma rakstu, kuŗā zviedri uzdeva izdodamo kaŗavīru skaitu, to starpā arī 167 baltiešus. Atlika vienīgi pasteigties ar šīs lietas ātru un klusu izbeigšanu, t. i., kaŗavīru izdošanu, lai neceltos nemiers kaŗavīru nometnēs un baltiešu bēgļu saimē. Šī vēlēšanās tomēr nepiepildījās, jo krievu iestādes aizvešanu novilcināja. Zviedri vairākkārt griezās pie krievu sūtniecības ar jautājumu, kad ieradīsies viņu transporta kuģis, un vienmēr tie saņēma atbildi, ka kuģiem ir citi uzdevumi un, tiklīdz kuģi būs brīvi, par to zviedriem paziņos.

Zviedrijas valdībai patiesi izdevās noslēpt savu lēmumu par kaŗavīru izdošanu ne tikai nometnēs internētajiem kaŗavīriem, bet pat nometņu vadībai un savai tautai. Rudenī jaunā zviedru valdība pieņēma iepriekšējās valdības lēmumu bez kādiem iebildumiem, tikai nervozēja, ka izdošanas akcija novilcinājās. Reižu reizēm tā likās pavisam tuvu. To rādīja tas, ka noteica cenzūru visām vēstulēm, ko saņēma internētie baltieši.

Ar cenzūru nācās sadurties arī man. Tai laikā es biju Stokholmas latviešu draudzes mācītājs un Latviešu jaunekļu kristīgās savienības priekšnieks Zviedrijā. Pie šīs savienības (zviedriski saīsinājumā: KFUM) nodibinājām latviešu skautu vienības. Man bija ļoti draudzīgas attiecības ar Zviedrijas KFUM priekšnieku inženieri Norēnu (Arvid Norén). Norēns bija plaši pazīstams un iecienīts kā enerģisks un kristīgs šīs organizācijas vadītājs. Oktobrī kādā dienā saņēmu aicinājumu ierasties pēc darba pie viņa. Viņš iepazīstināja mani ar kādu valdības iestāžu lūgumu cenzēt vēstules, kas pienākušas latviešu kaŗavīriem. Esot nākuši zināmi kādi kaŗavīru plāni par pretvalstisku sazvērestību un bēgšanu. Tā kā Norēns latviešu valodu neprata, viņš mani lūdza palīdzēt. Kopā nostrādājām visu nakti, izlasot vairāk simtu vēstuļu. Visas tās bija piederīgo vai draugu rakstītas, pienākušas pat no Vācijas, ar personiskām un aizkustinošām ziņām par ilgām un cerībām drīz redzēties. Pēc šīs nakts atteicos šo uzdevumu turpināt. Tai brīdī ne Norēns, ne kāds cits no mums nesaprata, kādam nolūkam cenzūra noteikta.

Šai laikā dzīvojām kopā ar prāvestu Oskaru Sakārnei vienā dzīvoklī. Kamēr man bija jāriko dievkalpojumi latviešiem Stokholmā, viņam bija jāpārzina visas latviešu draudzes, kas bija nodibinājušās Viduszviedrijā un vēlāk arī Dienvidzviedrijā. Tas, ka krievi vēlas latviešu bēgļus un kaŗavīrus dabūt sev atpakaļ, mums bija zināms visu laiku, bet par to neuztraucāties un nepievērsām tam nekādu vērību, paļaudamies uz zviedru valdības līdzšinējo humāno nostāju. Šai jautājumā radās aizdomas ar cenzūras noteikšanu vēstulēm oktobra mēnesī, bet novembra vidū tas kļuva skaidrs. Nelielajā un ne visai iecienītajā zviedru

laikrakstā *Dagsposten* 17. novembrī parādījās neliels raksts, kuŗā bija teikts, ka no labi informētas puses pienākušas ziņas par iespējamu vācu un baltiešu kaŗavīru izdošanu krieviem. Laikraksts griezies pie ārlietu ministrijas, lai iegūtu par šo jautājumu paskaidrojumu, bet tā devusi tikai izvairīgu atbildi.

Nekavējoties apspriedāties ar prāvestu Sakārni un devāties pie mūsu labvēļa un drauga Alana Svantesona (Allan Svantesson), kas bija zviedru baznīcas sociālās daļas vadītājs un bija palīdzējis arī vairākiem latviešiem no okupētās Latvijas nokļūt Zviedrijā. Viņš apsoliĶa par šo jautājumu ievākt izziņu attiecīgajās iestādēs un rezultātā ziņoja mums, ka krieviem šāda prasība patiesi bijusi, bet valdība vilcinoties to pieņemt. Devāties pie man pazīstamā galma mācītāja Svena Danēla (Danéll), kas bija liels latviešu draugs un atvēlēja savu dievnamu maniem latviešu draudzes dievkalpojumiem. Danéls deva padomu doties audiencē pie karaļa un apsoliĶa piezvanīt un sagatavot mūsu ierašanos.

Diemžēl, karalis atsaciĶās mūs pieņemt. Braucām pie Stokholmas bīskapa Manfreda Bjerkvista (Björkquist), kas man arī bija labi pazīstams. Viņš mūs centās nomierināt, bet nedeva nekādu solījumu ļūgt audienci pie karaļa. Beigās bīskaps mūs uzaicināja kopīgi pielūgt Dievu. Nometāties ceļos visi trīs viņa rakstāmistabā un lūdzām Dieva palīdzību. Pateicāties bīskapam, bet bijām tomēr drusku vilušies. Atlika vienīgi nosūtīt telegrammu karalim, ko parakstīĶām ar visiem saviem tituliem. Uz šo telegrammu nesaņēmām nekādu atbildi. Nolēmām, ka otrā dienā prāvestam Sakārnim jābrauc uz Renesletas nometni, jānotur Latvijas valstssvētku dievkalpojums un jāpaziņo kaŗavīriem par nedrošo stāvokli. Attiecīgās iestādes nedeva atļauju braukt arī tad, kad paskaidrojām, cik nozīmīgs kaŗavīriem ir 18. novembra dievkalpojums. Beidzot atļauju dabūjām mācītājam Jānim Teriņam, kas likās drošāks nekā prāvests Sakārnis. Viņam bija jādod solījums, ka par pašreizējām izdošanas baumām viņš internētajiem neteiks ne vārda. Prāvests Sakārnis turpretim uzdeva Teriņam svētrunā gleznainā veidā paziņot pašreizējo stāvokli tā, ka kaŗavīri to saprastu, bet viņam pašam nevarētu pieķerties.

Diemžēl, nekas mums neizdevās. Mācītājam Teriņam paziņoja, ka šoreiz dievkalpojumam jābūt vācu un ne latviešu valodā. Viņa izteicienu, ka „pār mūsu galvām savelkas tumši padebeši”, kaŗavīri gan pārrunājuši, bet domājuši, ka tas nozīmē jauna kaŗa sākšanos. Pēcpusdienā kaŗavīri rīkoja svinīgu aktu ar parādi un kritušo biedru pieminēšanu. Kaŗavīru koris nodziedāja viņu piemiņai „Augšā aiz zvaigznēm”. Vakarā notika koŗa un orķestrā koncerts un pēc tam priecīgas kopīgas vakariņas, baudot zviedru vieglo alu „driku”. Tā bija pēdējā laimīgā svētku diena.

Cīņa par tiesībām un brīvību

Pirmais sensācionālais raksts par baltiešu un vācu karavīru izdošanu Padomju savienībai parādījās laikrakstā *Västmanlands Läns Tidning* pirmdien 19. novembrī ar virsrakstu „157 balter utlämnas till Sovjet”. Laikraksta redaktors rakstīja, ka viņam izdevies ziņas iegūt no oficiāliem avotiem. Zviedru tauta saviļņojās dziļā sašutumā, sērās un protesta demonstrācijās.

Pirmā uz šo traģisko paziņojumu atsaucās Zviedrijas baznīca. 20. novembra rītā pie ārlietu ministra Undēna ieradās delegācija, kuŗā bija trīs bīskapi: Bjerkvists, Isanders (T. Ysander) un Kulbergs (Cullberg), virsmācītājs Nīstets (Olle Nystedt), mācītāji: Svens Danēls, Alans Svantesons un Levi Petrus (Lewi Pehrtrus), misijas direktors Gustavsons (John Gustavsson) un citi, kopā 25 personas. Šādu augstu personu delegācijas ierašanās lika saskriet veselam baram preses fotografu. Garīdznieki, kas par baltiešu jautājumu bija mūsu — latviešu mācītāju — labi informēti, pieprasīja, lai valdība piešķir baltiešu karavīriem aziltiesības. Sākumā pret šo prasību ministrs izturējās nedroši un norādīja, ka lēmumu par karavīru izdošanu ir pieņēmusi iepriekšējā valdība, bet tad kļuva asāks un neiecietīgāks un paziņoja, ka nekas ļauns karavīriem nenotiks un ka nav nekāda pamata neuzticēties Padomju savienībai un uzskatīt to par barbarisku valsti. Delegācija par šādu iznākumu bija ļoti pārsteigta un nolēma rīkoties tālāk. Starp citu tā uzdeva mācītājam Alanam Svantesonam doties uz Angliju, lai saņemtu palīdzību no Anglijas baznīcas. Velāk izrādījās, ka arī tur neko pozitīvu nepanāca. Par šo braucienu Svantesons dabūja smagi ciest no valdības aprindām. Viņu atcēla no iepriekšējā augstā posteņa un nosūtīja par palīgmācītāju nelielā lauku draudzē.

Mācītāja Teriņa neveiksme Renesletas nometnē bija jāizlabo. 21. novembra vakarā nometnes tuvumā ieradās divi tautieši ar kādu latviešu meiteni. Viņai bija jāieklūst nometnē, kas meitenei vieglāk panākams nekā pieaugušam, un jānodod virsleitnantam Jānim Raiskumam zīmīte it kā ar viņa sievas pašreizējo adresi Francijā. Zīmītē bija rakstīts: „Fru Raiskum. Sāket Badú XXII, Jūs Izdod”. Meitene lūdza sardzes priekšniekam, lai viņa varētu sastapt virsleitnantu Raiskumu. Sargs noklausījies meitenes lūgumu, apskatījis zīmīti, un tajā rakstītie burti viņam likušies tiešām franciski. Komandantūrā izsauktais Raiskums bijis ļoti pārsteigts, jo viņš sievu bija atstājis Latvijā, bet, kad zīmīti saņēmis un izlasījis, pateikdamies pamājis ar galvu.

Par to, kas noticis pēc tam nometnē, ir pastāstījis leitnants Edvīns Alknis. Pēc iepazīšanās ar zīmītes saturu sācies liels uztraukums. Uzdeva kaprālim Stumbram, kas kaut cik pratis zviedriski, mēģināt ar paslēpto radioaparātu

klausīties vakara ziņas. Un tiešām Stumbram izdevās uztvert ziņu, ka no Murmanskas ir ceļā uz Zviedriju krievu kuģis „Kuban”. Tas uzņēmsot Zviedrijā internētos kaņavīrus.

Stāvoklis nu bija pilnīgi noskaidrots. Kopīgā apspriedē vienprātīgi pieņēma lēmumu sākt badastreiku. Badastreika vadībā ievēlēja ārstus: Jāni Slaidiņu, Elmāru Eichfūsu—Atvaru un lietuviešu ārstu Zenkeviču. Streika komitejā izraudzīja pa vienam virsnieku, instruktoru un kareivju pārstāvim. Naktī izstrādāja badastreika noteikumus un otrā rītā lēmumu paziņoja zviedru komandantūrai. Badastreiks notiek trijās pakāpēs: 1. pakāpe — badošanās, kas uzsākama 22. novembrī pulksten septiņos no rīta; 2. pakāpe — piesaistīšanās pie gultas, iepriekš sadedzinot visas drēbes; 3. pakāpe — pašnāvība. Streika 2. pakāpe uzsākama tad, ja kāds ar varu gribētu kaņavīru aizvest. 3. pakāpe sākama tikai tad, ja nekas cits nav līdzējis un sevis saistīšana pie gultas nav devusi nekādus rezultātus. Tālāk izstrādāja noteikumus, kas aizliedz ikvienam bēgt un pieprasa streikotāju pieklājīgu izturēšanos pret zviedru civilajām un militārajām personām.

Streika noteikumus pārrakstīja vācu valodā un iesniedza zviedru komandantam. Vācu valodā uzrakstīja lūgumu zviedru karalim piešķirt patvēruma tiesības Zviedrijā. Lūgumu parakstīja visi internētie baltiešu kaņavīri. Cik zināms, karalis (25. novembrī) ir pieņēmis Padomju savienības ministru Černiševu un lūdzis viņu nodot personisku lūgumu Staļinam, lai viņš atceltu vienošanos par baltiešu izdošanu uz vienu gadu. 28. novembrī ministrs nodeva karalim Staļina atbildi, ka abu valstu vienošanās par kaņavīru izdošanu nav grozāma.

1945. g. 20. novembrī parlamenta abos namos opozīcija iesniedza interpellāciju. 23. novembrī notika parlamenta sēde, kuŗā noklausījās valdības atbildi uz pieprasījumu par 16. jūnija iesniegumu Padomju savienības sūtniecībai. Sākās karstas debātes.

Pirmajā palātā debatēs piedalījās septiņi runātāji, bet otrā vienpadsmit, dažiem pieteicoties runāt vairākkārt. Pirmajā palātā deputāts profesors Holmbeks (Åke Holmbäck) pieprasīja grozīt vienošanos ar Padomju savienību par baltiešu izdošanu. Ivars Andersons atcerējās jūnija sēdi un pateica, ka tajā nav bijusi runa par baltiešu izdošanu Padomju savienībai, bet tikai par militāro bēgļu nodošanu starptautiskai sabiedroto komisijai Vācijā. Debātes turpinājās otrā palātā. Docents Hostads (Elis Håstad) interpellācijā aizrādīja, ka valdība parlamentu nav informējusi par militāro bēgļu izdošanu. Parlamenta debatēs deputāti beidzot apliecināja „dziļas simpatijas pret baltiešiem”. Un tas arī bija viss.

Tikko bija uzzināts parlamenta sēdes rezultāts, 23. novembra vakarā Stokholmā sapulcējās latviešu, lietuviešu un igauņu baznīcu un palīdzības komiteju pārstāvji un nosūtīja telegrammu karalim, lūdzot Dieva un cilvēciņas vārdā apžēlot baltiešu karavīrus un atstāt viņus Zviedrijā, jo izdošana Padomju savienībai nozīmē nodot viņus briesmīgām mocībām un nāvei. Lūgumu parakstīja igauņu prāvests A. Techeveli (Tāhevēli), latviešu prāvests Oskars Sakārnis, senātors T. Grīntāls, profesors Jānis Bokalders un lietuviešu ministrs I. Šeīņus (Scheynius). Latviešu palīdzības komiteja nosūtīja militārā stāba internēšanas nodaļai rakstu, kurā ziņoja, ka starp internētajiem ir 43 nepilngadīgi (jaunāki par 21 gadu) latvieši un seši latvieši, kas bija nepilngadīgi internēšanas laikā. Līdz ar to viņi nav atbildīgi par savu rīcību, un viņiem ir atrasti aizbildņi — ievērojamas personas latviešu sabiedrībā, kā arī zviedri. Iesniedzēji lūdza šos nepilngadīgos nodot viņu aizbildņiem, kas tos vēlētos adoptēt, jo viņu dzīvības ir apdraudētas. Lūgumu parakstīja vicepriekšnieks advokāts Jānis Breikšs un sekretārs docents Jānis Bubenko. Arī šis iesniegums palika bez panākumiem. Lūgumus noraidīja, motivējot, ka 1) visi leģionāri (un arī bēgļi) ir Padomju savienības pavalstnieki, un 2) Padomju savienībā ar astoņpadsmito mūža gadu persona kļūst pilngadīga.

Londonā sūtnis Kārlis Zariņš griezās pēc palīdzības Anglijas ārlietu ministrijā un iesniedza rakstus Zviedrijas sūtnim Londonā un anglikāņu un katoļu baznīcas atbildīgajiem vadītājiem. To pašu darīja sūtnis Alfrēds Bīlmanis Vašingtonā.

Zviedru prese ar milzīgiem virsakstiem plaši informēja zviedru tautu, visi kā viens nostājoties pret baltiešu izdošanu, un līdz pat viņu izdošanas brīdim ziņoja par karavīru lielo traģēdiju. Izņēmums bija kreiso sociāldemokrātu prese, kas aprobežojās vienīgi ar notikumu aprakstīšanu. No viņu viedokļa baltiešu karavīri bija nacisti vācu formastērpos, kuņiem ir bailes atgriezties dzimtenē pastrādāto noziegumu dēļ. Neizdodot viņus, valdība sabojātu labās attieksmes ar Padomju savienību.

Jaunekļu kristīgās savienības (KFUM) priekšnieks inženieris Norēns, kas jau agrāk pieminēts kā liels latviešu draugs, griezās ar telegrammu pie ārlietu ministra, lai viņam atļauj baltiešu izdošanas gadījumā braukt tiem līdz un palikt ar tiem darbanometnēs vai Padomju savienības cietumos. 28. novembrī viņš griezās pie Staļina ar lūgumu parādīt ceļu izdošanas jautājuma atrisinājumam, par ko zviedru tauta jutīs pret viņu lielu pateicību. Kad nekāda atbilde nepienāca, Norēns aicināja stokholmiešus uz nakts demonstrāciju. Gaŗā lāpuģājienā simtiem cilvēku devās cauri Stokholmai. Vienā no lielajiem laukumiem

Norēns uzrunāja demonstrantu masu, aicinādams protestēt pret baltiešu izdošanu un tā ietekmēt valdību.

29. novembrī apvienotā kaŗaspēka virspavēlnieks Vācijā ģenerālis Eizenhauers izdeva rīkojumu, ko 30. novembrī noraidīja radiostacija Londonā, ka „baltieši, kas nevēlas atgriezties savā tēvuzemē, nav uz to piespiežami, jo kaŗa sākumā viņi nav bijuši Padomju savienības pilsoņi. Arī militāras personas, kas padevušās britu vai amerikāņu armijai un atrodas gūstā Beļģijā, nav izdodamas krieviem.” Starptautiskais sarkanais krusts Ženevā 27. novembrī iesniedza notu Zviedrijas ārlietu ministrijai, kuŗā aprādīja, ka katrs kaŗagūsteknis ir tiesīgs neatgriezties savā dzimtenē un ka to darīt viņu nevar piespiest.

Stokholmā notika četras lielas protesta sapulces ar pāri par 5000 dalībniekiem un 26 runātājiem. Starp tiem bija deputāts Hostads, inženieris Norēns, virsmācītājs Nīstets un redaktors Ture Nērmans. Kādā baznīcā ar runu uzstājās pat karaļa brālis princis Oskars. Aktīvi baltiešu kaŗavīru labā iestājās visas četras Zviedrijas universitātes. Upsalas un Gēteborgas universitātes rektors baltiešu lietā apmeklēja ārlietu ministru. Visi juridisko fakultāšu profesori apliecināja, ka baltiešu izdošana nesaskan ar pastāvošajiem cilvēku tiesību pamatlikumiem, lūdza valdību revidēt lēmumu par izdošanu un pēc līdzšinējām zviedru tradīcijām piešķirt baltiešu kaŗavīriem azīltiesības. Protesta sapulces notika ne tikai universitātēs, bet arī ģimnazijās, sūtot rezolūcijas karalim.

Līdzīga nostāja bija arī zviedru armijā, kaut gan pēc noteikumiem to nedrīkstēja darīt. Pat Renesletas nometnes sargi – kaŗavīri – nosūtīja karalim kopīgu rezolūciju, kur starp citu bija sacīts: „Mūsu sirdsapziņa un kaŗavīra gods liek mums izteikt mūsu kauna sajūtu, ja mums ir jāpiedalās gaidamajā izdošanā”. Par šo rakstu armijas šefs sodīja abu sardžu vienību komandierus – pulkvežus ar četru dienu arestu. Kapteinis Karlsons (Carl-Gustaf Carlsson) 30. novembrī iesniedza lūgumu viņu atbrīvot no dienesta un starp citu paskaidroja: „Es vairs negribu valkāt zviedru armijas tērpu. Es gribu apmierināt savu sirdsapziņu un atklāti atsacīties no atbildības par šīm mežonīgajām metodēm.” Iznākumā viņš zaudēja pensiju. Kaŗavīri ar savu simpātisko nostāju pret internētajiem valdībai vairs nelikās droši, tāpēc pēdējās dienās apsargāt nometni uzdeva policijas vienībām, kas izdošanas dienā lietoja visus iespējamus varaslīdzekļus, lai nogādātu kaŗavīrus kuģī.

Traģiskais noslēgums

Kā jau minēts, latviešu kaŗavīru nometnē Renesletā badastreiks sākās 22. novembrī pulksten 7 no rīta. Streika komiteja izstrādāja pavisam sīkus

noteikumus, kas ņemami vērā. Kaŗavīriem atļauts dzert ūdeni, smēķēt un lietot medikamentus, bet nekādu barību. Visi nometnes vadības norādītie darbi jāizpilda tik ilgi, kamēr fiziskie spēki to atļauj. Visiem, kas var paiet, katru vakaru pēc jundas pulksten 21 jāsapulcējas, lai nodziedātu korāli „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils”.

Tās pašas dienas vakarā kaŗavīri nolēma pulcēties kopā dievkalpojumā un lūdza to vadīt baptistu mācītāju Juri Lambertu, kuŗa dzīvesvieta bija vistuvāk nometnei. Nometnes vadība atļauju deva, jo nebija vairs, ko slēpt. Dievkalpojums dziļi aizkustināja. Kaŗavīri gatavojās uz lielo brīdi: kļūt brīvi vai mirt. Nepārtrauktā straumē uz nometni plūda ziedu klēpji no latviešiem un zviedriem. Žurnālistu pulki staigāja ap dzeloņstieplu žogu. Nometnes sardze bija pavairota līdz vairāk nekā 1000 kaŗavīriem. Visapkārt nometnei bija uzceltas armijas teltis. Žogu apgaismoja desmitiem prožektoru. Uz visiem nometnes ceļiem bija uzstādīti smagie ložmetēji šaušanas gatavībā. Izlūku vienības vadāja gaŗās vaŗās piesietus armijas suņus. Ekšē garnizona mācītājs Gustavs Brudins izziņoja dievkalpojumu pusnakts stundā Ekšē tirguslaukumā, kur sanāca ap 300 dievlūdžēju. Uz kailiem akmeņiem ceļos nometušies, tie aizlūdza par nāvei nolemtajiem brāļiem Renesletas nometnē. Svētdien, 25. novembrī bija baznīcas gada pēdējā svētdiena, kas latviešiem ir Mirušo piemiņas diena. Šo svētdienu zviedri sauc par „Domsöndagen” (Tiesas svētdiena). Šoreiz visās zviedru baznīcās šai dienā lūdza Dievu, lai Viņš netiesā smagi zviedru tautu par to, ka tās valdība gatavojas uz lielo noziegumu — izdot kaŗavīrus Padomju savienībai.

Uz nometni sūtījām prāvestu Sakārni. Viņam un mācītājam Teriņam vairs nebija aizliegts nometni apmeklēt. Prāvests Sakārnis apmetās uz dzīvi Ekšē pilsētiņā, lai katru dienu varētu apmeklēt nometni. Svētdien, 25. novembrī dievkalpojumu vadīja pieci garīdznieki: prāvests Sakārnis, mācītājs Teriņš, baptistu mācītājs Lamberts, Ekšē zviedru prāvests Stāle (John Stahle) un zviedru katoļu priesteris Brudins (Richard Brodin). Dziesmas pavadīja kaŗavīrs ar akordeonu. Izdalīja svēto vakarēdienu. Pēc šī dievkalpojuma divreiz dienā kaŗavīri dziedāja „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils”. Kad miesa kļuva vāja, garam bija jābūt stipram, lai būtu spēks dzīvot. Ne tikai mācītājiem te bija nopelns, savs nopelns bija izcilajai žēlsirdīgajai māsai Martai Lambertei, baptistu mācītāja Juŗa Lamberta meitai. Viņa kopa slimniekus ar ārkārtīgu pašuzpurēšanos.

Pēc pāris dienām vairāki kaŗavīri vairs no savām gultām necēlās, pārējie uz svētbriidi varēja tikko aizvilkties. Arī streika komitejas locekļi kļuva fiziski

nespēcīgi. Vienīgais, kuš vēl turējās stiprs, apmeklēja gulošos un viņus stiprināja, bija Eichfüss-Atvars. Līdz ar to viņš arī kļuva par streika komitejas galveno vadītāju.

Sestajā dienā pēc streika sāksnās nervi vairs neizturēja leitnantam Oskaram Lapam. Viņš bija saņēmis divas vēstules no savas sievas. Tajās viņa rakstīja, cik laimīga viņa esot, ka Oskariņš ir dzīvs, un nobeidza: „Nekāda vara pasaulē vairs nevarēs mūs šķirt”. 27. novembra naktī Lapa visā klusībā pārgrieza kāju un roku artērijas un iedūra nazi sirdī. Nākamajā naktī pašnāvību mēģināja izdarīt kaprālis Gustavs Vilks, bet nazis nesniedza sirdi. Māsa Marta aizkavēja vairāku virsnieku pašnāvības mēģinājumus, atturot viņus no indes lietošanas. 1. decembrī leitnantu Oskaru Lapu izvadīja no Ekšē kapličas uz Vetlandes krematoriju. Balto šķirstu no kapličas iznesa divi latviešu un divi zviedru mācītāji.

28. novembrī ārlietu ministrs Undēns ziņoja krievu sūtnim Čerņiševam, ka baltieši badastreika rezultātā ir tik sliktā veselības stāvoklī, ka zviedru ārsti pieprasījuši viņu ievietošanu slimnīcā, un šādos apstākļos kaņavīru izdošana nav iespējama. 166 baltiešu (kļūdas dēļ šai skaitā ietilpa četri valstsvācieši) pārvešana uz vienpadsmit dažādām slimnīcām sākās tai pašā dienā un nobeidzās otras dienas vakarā. Kaņavīrus pa vienam iznesa uz nestuvēm un ievietoja automašīnās. Vienīgais, kas neļāva sevi iznest, bija Eichfüss-Atvars. Viņš grīodomies izstreipuloja no barakas, sasizdams pieri pret durvju stenderi. Tādu — ar asiņojošu pieri, bet ar smaidu — viņu nofotografēja žurnālisti. Šai akcijā bija atļauts piedalīties visiem laikrakstu reportieriem, un raksti līdz ar lieliem fotozņēmumiem parādījās visos laikrakstos. Kaņavīrus izvievoja pa slimnīcām Ekšē, Halmstadē, Erebrū, Vekšē, kā arī Kristianstades, Ulrišeamnas un Kalmāras slimnīcās.

27. novembra rītā Treleborgas ostā ienāca krievu prečutvaikonis „Kuban”. Valdība paziņoja, ka baltiešus pašreizējā stāvoklī nevar izdot un krieviem jāapmierinās ar internētajiem vācu kaņavīriem. 30. novembrī pulksten 8.55 no rīta Renesletas nometnes vācu daļā uzšāvās gaisā sarkana raķete un militārā policija ielauzās nometnē. Vairāki kaņavīri mēģināja izdarīt pašnāvību, sevi smagi ievainodami. Policisti sita nepaklausīgos ar savām nūjām. Pēc divām stundām pretestība bija salauzta. Septiņi kaņavīri bija sevi sakropļojuši. Citās nometnēs sevi bija sakropļojuši 150 vīru. Slimnīcās ievietoja ap 1000 vācu kaņavīru, kušus nevarēja aizvest ar pirmo transportu. Ar tvaikoni „Kuban” aizveda ap 1600 vācu kaņavīru.

Latvieši slimnīcās turpināja badastreiku, kas daudziem smagi sabiedza veselību. Tā kā ar badastreiku bija panākta aizvešanas atlikšana, visiem radās

jaunas cerības. Spiediens uz valdību turpinājās no visām pusēm. Aizvien vēl tā saņēma lūgumus baltiešus neizdot.

Zviedru ārstiem bija lielas grūtības ievērot streika noteikumus, ka tikai neizbēgamas nāves gadījumā viņiem ir tiesības iejaukties. Streika vadītājs Eichfuss-Atvars bija ievietots Ulrišehamnas slimnīcā, un no turienes viņš pārvaldīja kaņavīru stāvokli citās slimnīcās. Beidzot viņš deva rīkojumu, ka tiem, kuŗu veselības stāvoklis ir kļuvis kritisks, badastreiks pārtraucams. Viņš pats badošanos turpināja, bet ar 3. decembri uzturējās vienīgi gultā. Pēc laikrakstu ziņām, 13. decembrī vēl badojās ceturtdaļa baltiešu. Beidzot 27. decembrī — 35 dienas no badošanās sākuma — streiks izbeidzās. Dažās slimnīcās ieradās valsts policija, lai noskaidrotu internēto vecumu un kalpošanu armijā. Izrādījās, ka 66 baltieši nav uzskatāmi par kaņavīriem. Gala rezultātā no izdošanas izdevās izglābt tikai vienu — O. Gebaueru. Trim citiem, kuŗus atbrīvoja no izdošanas un ieskaitīja civilajos bēgļos, atbrīvošanas pamatā bija citi iemesli.

Leitnantam Edvīnam Alksnim izdevās kādā zviedru laikrakstā uzzināt, ka Treleborgas ostā 10. decembrī ierodas krievu kuģis „Beloostrov”. Apzinoties, kāds būs viņa liktenis, ja viņu aizvedīs, viņš izšķīrās par pašnāvību. Vienīgais priekšmets, kas viņam bija piesniedzams, bija zīmulis. 13. decembra naktī viņš zīmuli iedūra sev galvā caur labo aci. Viņu ievietoja Halmstades slimnīcā, kur ārsti konstatēja, ka ir paralizētas smadzenes un stāvoklis ir bez cerībām. Ar māsas Lambertes pūlēm un moralisko stiprinājumu notika brīnums, un Alksnis palika dzīvs.

Baltiešu kaņavīru veselības stāvoklis bija vēl aizvien tik slikts, ka tvaikonis „Beloostrov” 16. decembrī izgāja jūrā tikai ar vācu kaņavīriem, skaitā 528.

1946. gada janvāra sākumā slimnīcās ievietotos baltiešus sāka pulcināt vienkopus. Geltoftas (Gälltofta) nometnē, kas atradās pie Kristianstades, novietoja 98. Divi kilometri attāļajā Rinkabi nometnē bija 25, Fridhemas nometnē 27, Kristianstades slimnīcā trīs un pārējie — lielāko tiesu tuberkulozes slimnieki — dažādās sanatorijās. 14. janvārī no Geltoftas nometnes atbrīvoja virsleitnantu Vili Krūmiņu un leitnantu Ēriku Žilinski, atzīstot tos par civiliem bēgļiem.

19. janvārī Geltoftas nometnē dievkalpojumu vadīja mācītājs Jānis Teriņš un katoļu prāvests Kazimirs Vilnis. Neviens nezināja, ka tas ir pēdējais dievkalpojums. 20. janvārī kādai sievietei izdevās īsā brīdī caur dzeloņstiepuļu žogu pateikt pulkvežleitnantam Kārlim Gailītim, ka kaņavīru izdošana notiks 23. janvārī. Tiešām, šai dienā pulksten 6.35 no rīta 225 vīru lieli policijas spēki iebruka Rinkabi nometnē vienlaicīgi visās barakās. Pie katra vīra piestājās

policists, pavēlēja saģērbties un ievietoja autobusus 128 vāciešus un 23 baltiešus. Kristianstadē autobuss uzņēma 5 vāciešus un divus latviešus. Eichfūsu-Atvaru aizveda vieglajā mašīnā četru policistu apsardzībā. Bija domāts, ka izdošana notiks Malmes ostā, bet kuģis „Beloostrov” vētras laikā bija spiests doties uz Treleborgu. 24. janvārī pulksten 12.30 kaņavīrus sāka pārvest uz kuģi. Nākamajā rītā policisti ieradās Geltoftas nometnē. Šeit notika traģisks gadījums. Tiklīdz policisti atrāva barakas durvis, virsleitnants Arturs Plūme pietrūkās no savas guļamvietas un ietrieca sev vēderā kaņavīru dunci. Viņu ievietoja ambulances mašīnā, kas viņu aizveda uz Kristianstades slimnīcu. Tai pašā laikā pulkvežleitnants Kārlis Gailītis ieņēma sublimāta tabletes. Arī viņu nekavējoties nogādāja slimnīcā. Tur viņam izdarīja kuņģa skalosānu un tūdaļ nogādāja atpakaļ pie pārējiem kaņavīriem. Fridhemas-Hesleholmas nometnē notika tas pats. No visām trim vietām autobusi devās uz Treleborgu. Kad pie kuģa piebrauca trešais autobuss, atskanēja sauciens pēc ārsta. Izrādījās, ka leitnants Pēteris Vabulis ar bārdas skujamo asmeni pārgriezis kakla artērijas. Viņš nomira tūdaļ pēc ievietošanas slimnīcā.

Starpgadījums notika arī ar 22 gadus veco kaņavīru Valentīnu Silamiķeli. Nervu sabrukumā viņš izsita autobusam logu un sagrieza sev rokas. Nogādāts uz kuģa, viņš sāka kliegt un plosīties, un mēģināja ielēkt jūrā. Piecu vai sešu krievu rokas viņu tikko spēja savaldīt, un viņu ar varu nogādāja kuģa apakšējās telpās. Pulksten 15 viss bija padarīts, un pulksten 18.15 kuģis devās ceļā uz Liepāju.

Sai dienā no Zviedrijas mocekļu ceļos aizgāja 22 latviešu virsnieki, 26 instruktori un 82 kareivji, kopā 130. Neizdoti palika 18 latvieši, no kuģiem divi bija izdarījuši pašnāvību, divi smagi sakropļoti, deviņi slimi un pieci atbrīvoti kā civilie bēgļi. 13 no viņiem vēlāk aizbēga uz Angliju, to starpā arī leitnants E. Alksnis. Pašnāvībā mirušo O. Lapas un P. Vabuļa pelnu urnas pārveda uz Stokholmu un guldīja latviešu kapsētā.

Par izdoto kaņavīru tālāko likteni skaidru ziņu nav. Kāds Zviedrijā atgriezies vācu kaņavīrs, kas bija izdots kopā ar baltiešiem, stāstīja, ka daudzi baltieši notiesāti par tēvijas nodevību. Viņš esot bijis liecinieks, ka vairāki izdotie latvieši nošauti pie kāda masukapa.

Zviedru rakstnieks Enkvists (Per Olov Enquist) grāmatā *Legionārerna* diezgan mistiskā veidā apraksta izdoto latviešu kaņavīru likteņus. Nav izprotams, vai viņš pats būtu dabūjis atļauju apceļot Latviju un Padomju savienību, vai arī viņam ziņas sniedzis kāds latvietis, kas šo braucienu ir izdarījis. Viņš raksta, ka neviens no izdotajiem kaņavīriem nav notiesāts ar nāvi un ka tikai

35 izsūtīti uz vergudarbību nometnēm. Rodas doma, ka Enkvists sniedz šādas ziņas, lai mazinātu bargo spriedumu, ko pasaule dod par zviedru valdības neilvēcīgo rīcību. Mēs zinām, ka Padomju savienība žēlastības nepazīst.

Kurts Ekholm (Curt Ekholm), pieņemot, ka Enkvists bijis Latvijā, lai izdarītu intervijas, konstatē: „Šķiet pilnīgi neticami, ka persona, kas neprot nedz krieviski, nedz latviski, varētu iegūt ticamu informāciju no iedzīvotājiem zemē, kur jebkura saskarsme ar ārzemniekiem var dot iemeslu iejaukties drošības policijai” (sk. I, 30. lpp.).

Ticama liekas vācu leitnanta H. Mildenbergera liecība. Viņu aizveda no Zviedrijas kuģa „Beloostrov” pirmajā braucienā. Pēc laimīgas atgriešanās Vācijā 1951. gadā viņš liecina: „No tiem 3000, ko Zviedrija izdeva boļševikiem, vairāk nekā 2000 ir nogalinājušas krievu varmācības, bads un slimības. Daudzi ir izdarījuši pašnāvību. Atlikušie dzīvie turpina vergot dažādās nometnēs Sibīrijā, un vairums no tiem šodien ir psihiski grausti. . .”

LITERĀTŪRA

Rūdolfs Bangerskis, *Mana mūža atmiņas IV* (Kopenhāgenā 1960), 68–69. lpp.

Curt Ekholm, *Balt- och tyskutlänningen 1945–1946 I: Ankomsten och interneringen; II: Utlänningen och efterspelet* (Uppsala 1984).

Per Olov Enquist, *Legionärerna*. En roman om baltutlänningen (Stockholm 1968). (Pocketupplaga m. tillägg): Epilog januari 1970 (Stockholm 1970).

———, *Die Ausgelieferten* (Hamburg 1969).

———, *Legionärerna* (Oslo 1969).

———, *Miehet Ilman Isanmaata* (Helsinki 1969).

———, *The Legionnaires* (London 1974).

O[svalds] Freivalds un E[dviņš] Alksnis, *Latviešu kaņavīru traģēdija Zviedrijā* (Kopenhāgenā 1956).

O[svalds] Freivalds, *De internerade balternas tragedi i Sverige år 1945–1946* (Stockholm [1968]).

Juris Lamberts, *Nāvei nolemtie brāļi*. No Zviedrijas aizvesto latviešu zēnu piemiņai. Acu liecinieka vēstījums (1955).

Arturs Landsmanis, *De misstolkade legionärerna*. Ett baltiskt debattinlägg (Stockholm 1970).

Jānis Zalcmanis, *Baltutlänningen 1946* i dokument ur svenska utrikesdepartementets arkiv (1983).

LATVIEŠU KAĶAINVALIDU STĀVOKLIS RIETUMVĀCIJĀ

Antons Mežals

Šī raksta autors, tāpat kā pārējie latvieši Vācijā, vārda „pensija” vietā lieto vārdu „rente”. Latviešu valodā vārdam „rente” tomēr ir cita nozīme. Rente ir latviešu valodā iegājies tautsaimniecisks termins, un tas nozīmē ienākumu, ko produkcijas līdzekļa īpašnieks iegūst, šo līdzekli pats lietojot, vai arī, ko viņš saņem no cita lietotāja.

Arī vārds „pensija” ir tautsaimniecisks termins, un to definē šādi: Pensija ir periodisks maksājums, parasti līdz mūža beigām, ko saņem persona vai tās piederīgie, personai sasniedzot zināmu vecumu, vai arī invaliditātes dēļ.

Tā kā *Archīvā* cenšamies rakstīt pareizā latviešu valodā un tā kā tagadējam *Archīva* redaktoram savā laikā Latvijas universitātes tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte uzticēja rediģēt *Tautsaimniecības vārdnīcu*, autora lietotais termins „rente” labots par „pensija”.

Redaktors

Likums par vispārējo un medicīnisko aprūpi ir plašs, un visu nav iespējams aprakstīt. Salīdzinot ar citu valstu likumiem invalidu aprūpes laukā, var atzīmēt, ka Vācijas likumi ir labāki un dod labāku nodrošinājumu gan materiālā, gan kultūrālā laukā. Pēc abiem pasaules kaŗiem vāciešiem ir liela pieredze. Pensiju uzlabojumos liela loma ir divām kaŗā cietušo organizācijām, kuŗās ir pāri par miljonu biedru. Tās ir sniegušas gatavus pamatojumus visās aprūpes nozarēs. Bez tam tajās par biedriem ir Vācijas parlamenta un valdības locekļi un ierēdņi. Šo organizāciju viedokli ņem vērā visas Vācijas partijas. Pats, būdams kaŗainvalids un piederot pie vienas no minētajām organizācijām, esmu sekojis visai pensiju attīstības lietai.

1945. gada 10. maijā (pēc Vācijas kapitulācijas) par Vācijas likteni lēma sabiedroto kontrolkomisijas un Vāciju iedalīja zōnās. Trijās Rietumvācijas zōnās – angļu, amerikāņu un franču – atradās arī mūsu kaŗainvalidi un viņu piederīgie – kaŗā cietušie.

Pēc savāktajām ziņām, 1951. g. 1. augustā Rietumvācijā starp latviešiem bija 901 kaŗainvalids, 471 ar tuberkulōzi slimais, 205 kaŗā bāreņi un pusbāreņi, 76 kaŗavīru atraitnes, 52 kaŗavīru vecāki. Uz ārzemēm bija izceļojuši: uz ASV 103, uz Kanādu 15, uz Austrāliju 3, uz Zviedriju 4 un uz Jaunzēlandi viens. Iespējams, ka šie dati ir nepilnīgi, jo izceļojot daudzi mūsu tautieši neuzdeva kaŗā gūtās vainas, lai tas netraucētu izceļošanu.

Grūtā saimnieciskā stāvokļa dēļ sabiedroto kontrolkomisijas sociālajā laukā mēģināja ierobežot pensiju izmaksas kaŗainvalidiem un viņu piederīga-

jiem. Piemēram, mūsu kaŗainvalidam parasti bija jāpierāda, ka viņš nav bijis brīvprātīgais vācu armijas dienestā, jo visas mūsu kaŗavīru vienības bija pakļautas vācu armijai. Arī Latviešu leģionam bija piekabināts vārds „brīvprātīgais”. Kaŗainvalidu un kaŗā cietušo aprūpe visās Rietumvācijas zōnās nebija vienāda. Stāvoklis mainījās, kad 1949. gadā Rietumvācijā likumdošanu pārņēma pašu vēlētais parlaments (Bundestag). Vācijas parlaments 1950. gada beigās pieņēma noteikumus par kaŗa upurū aprūpi. Šis likums attiecās uz visu Rietumvāciju, un likuma īstenošanai radīja sevišķas aprūpes iestādes (Versorgungsamter). Arī brīvprātīgais kaŗadienests vairs nebija nekāds šķērslis pensijas saņemšanai. Izpostītajā Vācijā pensijas nebija lielas. Pieticīgu eksistences nodrošinājumu tās deva vismagāk cietušajiem kaŗainvalidiem, bet pārējiem bija jāmeklē citi ceļi, lai gūtu dzīves iztiku.

Stāvoklis mainījās ar Vācijas straujo dzīves uzplaukumu, kas deva iespējas uzlabot kaŗā cietušo pensijas. Ar 1970. gadu stājās spēkā likums par dinamiskām pensijām, kas paredz pensiju paaugstinājumu ik gadus atkarā no valsts saimnieciskā stāvokļa. Pēc pieņemtā likuma (Bundesversorgungsgesetz), arī ārzemnieki, kas cīnījušies vācu armijas ietvaros, bauda visur tās pašas tiesības kā iezemieši. Pieminētais likums ir plašs un kopā ar citiem likumiem dod cietušajiem priekšrocības daudzās dzīves nozarēs. Kopsummā Vācijas likumi nodrošina katram zināmu dzīves iztiku lielākā vai mazākā apmērā.

Minētais likums (Bundesversorgungsgesetz) nodrošina kaŗā cietušo aprūpi, piešķirot pensijas kaŗainvalidiem, kaŗavīru atraitnēm, kaŗabāreņiem un kaŗā kritušo kaŗavīru vecākiem. Tālāk likums paredz dažādas piemaksas, kā arī ārstniecisko un ortopēdisko aprūpi.

Kaŗainvalidu pensijas lielums ir atkarīgs no darbaspēju zaudējuma, kur ņemti vērā organu fiziskie bojājumi, psihiskie traucējumi un dvēseliskie pārdzīvojumi sakarā ar ievainojumiem. Pensijas sāk maksāt, ja darbaspēju zaudējums ir vismaz 25 %, ko vērtē par 30 % darbaspēju zaudējumu. Bez tam, darbaspēju zaudējumu noteicot, ņem vērā arī personas agrāko amatu un to, vai ievainojums var būt par šķērslī darbam šai amatā. Piemēram, vijolnieks, kas zaudējis roku, nevar vairs savā arodā darboties.

Pensijas kaŗainvalidiem, kaŗavīru atraitnēm un kaŗabāreņiem sadalās: pamatpensijā (Grundrente) un izlīdzinātājā pensijā (Ausgleichsrente). Pamatpensiju neuzskata par ienākumu, bet par kompensāciju darbatīgū attieksmē pret veselajiem strādājošiem. Pamatpensiju nekādā gadījumā nesamazina un nodokļu maksājumos neuzskata par ienākumu. Izlīdzinātāja pensija savukārt ir pakļauta grozījumiem, un, ja pensionārs saņem zināmus ienākumus, valsts

to vairs nemaksā. Šādi ienākumi var būt: darbaalga strādājošiem, ienākumi no kapitāla vai arī izpelnītā strādājošo pensija. Izlīdzinātāju pensiju saņem tikai kaņainvalidi ar 50 % darbaspēju zaudējumu.

Kaņainvalidi ar 30 un 40 procentu darbaspēju zaudējumu ir apdrošināti tikai pret kaņā iegūtiem ievainojumiem, bet, sākot ar 50 % darbaspēju zaudējumu, arī pret slimībām, kas nav kaņā sekas. Šo kaņainvalidu piederīgie pilnā mērā bauda visu ārstniecisko palīdzību. Dabiski, ka, atrodoties darba procesā, invalids ir apdrošināts kā darbaņēmējs, un aprūpes iestāde (Versorgungsamt) tad maksā tikai par kaņā gūto vainu ārstēšanu. Tā kā pensijas lielums ir atkarīgs no darbaspēju zaudējuma, tad vieglāk cietušie kaņainvalidi saņem mazāku pensiju un ir spiesti meklēt līdzekļus vēl papildus. Darbapārvaldēm ir pakļauti visi kaņainvalidi līdz 70 % darbaspēju zaudējumam.

Sakarā ar Vācijas saimniecisko attīstību gadu tecējumā ir augusi arī pensija. To pārlēš ik gadus (tagad uz 1. jūliju). Mazs piemērs pensijas apmēra attīstībai:

Darbaspēju zaudējums	Pamatpensija		Izlīdzinātāja pensija	
	1.X 1950	1.VII 1984	1.X 1950	1.VII 1984
%	DM	DM	DM	DM
30	15	156	—	—
40	20	210	—	—
50	25	286	40	362
60	35	362	40	362
70	45	500	50	500
80	55	606	60	606
90	65	726	75	726
100	75	817	90	817

1950. g. 1. oktobrī ģimenes piemaksa sievai un katram bērnam bija DM 10 mēnesī, bet 1984. g. 1. jūlijā piemaksa kaņainvalida sievai bija DM 90 mēnesī. Kaņainvalidu bērni saņem piemaksu līdz pilnam 16 dzīvības gadam bērnuaudas apmērā (Kindergeldgesetz) — par pirmo bērnu DM 50, otro — DM 100, trešo — DM 220 un ceturto vai katru turpmāko — DM 240 mēnesī. Bērnuaudas piemaksu, sākot ar trešo bērnu, kārtā cita iestāde. Mācoties amatu, ejot skolās vai studējot, bērnuaudas piemaksu saņem līdz 27. dzīvības gadam.

Kaņainvalidiem pēc pilnu 65 gadu sasniegšanas pamatpensiju tagad paugstina par DM 31 mēnesī. Piezīmējams, ka bērnuaudas un sievasaudas piemaksu saņem tikai tie, kas zaudējuši 50 % darbaspējas un kam ir tiesības uz izlīdzinātāju pensiju.

Blakus normālai pensijai, kuŗā ietilpst pamatpensija un izlīdzinātāja pensija, kaŗainvalīdi, kas bez sveŗas palīdzības paŗi sevi nevar apkopt, saņem kopŗanas naudu, kas tagad sadalīta 6 pakāpēs šādā apmēŗā: DM 346, DM 589, DM 835, DM 1077, DM 1394 un DM 1720. Neredzīgie saņem vismaz pēc treŗsās pakāpes.

Bez tam vēl smagi cietuŗajiem kaŗainvalīdiem ir tiesības saņemt smagi cietuŗo piemaksu (Schwerstbeschädigtenzulage), kur kaŗā iegūtās brūces vērtē pēc punktu skaita – ar 130 līdz 280 punktiem seŗsās pakāpēs. Šī piemaksa ir DM 95, DM 192, DM 291, DM 389, DM 482 un DM 581.

Kā jau minēts, pēc Vācijas saimnieciskā uzplaukuma sekoja uzlabojumi, un jau seŗdesmitajos gados kaŗainvalīdi, sākot ar 50 % darbaspēju zaudējumu, ir tiesīgi saņemt aroda zaudējuma izlīdzinājuma piemaksu (Berufsschadensausgleich). Ir jāpierāda, ka invaliditātes dēļ ienākumi ir vismaz par DM 75 mēnesī mazāki nekā persona, vesela būdama, varētu izpelnīt. Aplēsumā ņem vērā pašreizējos ienākumus, kuŗos ietilpst darba alga, izlīdzinātāja pensija un citi ienākumi, salīdzinot ar attiecīgās grupas tagadējo izpeļņu, ko invalids nopelnītu atbilstoŗi viņa spējām un izglītībai, ja būtu vesels. Aroda zaudējuma izlīdzinājuma piemaksa ir divas piektdaļas no šīs starpības. Tai ir noteikta robeŗa, kas tagad ir pāri par DM 1300.

Smagi cietuŗie kaŗainvalīdi: divkārt amputētie, neredzīgie un galvā ievainotie saņem ar visām piemaksām pietiekami lielu pensiju un ir materiāli nodroŗināti, bet, lai viņiem nebūtu mazvērtības kompleksa, likums paredz, ka viņiem ir dodama iespēja piedalīties saimnieciskajā dzīvē. Likumā viņiem paredzētas šādas priekŗrocības: kaut gan izlīdzinātāja pensija, saņemot zināmus ienākumus, tiek samazināta vai arī to nemaz nemaksā, invalidiem, kas saņem kopŗanas naudu jau pēc pirmās pakāpes, ir tiesība neatkarīgi no ienākumu lieluma saņemt pusi no izlīdzinātājas pensijas, bet ar treŗšo pakāpi – pilnā apmēŗā. Neredzīgie saņem kopŗanas naudu vismaz pēc treŗsās pakāpes, bet invalīdi ar galvas ievainojumiem un 100 % darbaspēju zaudējumu vismaz kopŗanas naudu pēc pirmās pakāpes. Bez tam tagad neredzīgie saņem pavadoņa vai apmācīta suŗa uzturēŗanas izdevumiem DM 189 mēnesī.

Kā citus kaŗainvalīdu pensiju uzlabojumus varētu vēl minēt: pensiju kapitālizāciju būvējoties vai, iegūstot kādu apbūves objektu. Var kapitālizēt tikai pamatpensiju, kuŗu tad izmaksā par visiem 9 gadiem, bet uzskata kā izmaksātu par 10 gadiem. Pēc pensijas kapitālizācijas nav jāmaksā daŗada veida nodokļi sakarā ar objekta iegūŗanu. Saņemot palētinātu kredītu māju būvēm, ir priekŗrocība tai ziņā, ka pamatpensiju neuzskata par ienākumu, un arī vēl

LEĢIONĀRI CEĻĀ UZ IMMENHEIMU 1945. GADA ZIEMĀ

attiekmē uz citiem ienākumiem paredzēta brīva robeža ienākumu lieluma ziņā, kas nepieciešams kredīta saņemšanai. Arī kaņavīru atraītnes var kapitālizēt pensijas.

Likums arī daļēji nodrošina kaņainvalidus un viņu ģimeņu piederīgos, lai viņi dzīvē baudītu vienādas tiesības ar veselajiem, kas atrodas darbatīrgū. Piemēram, iesaistoties kultūrāli sabiedriskajā dzīvē – apmeklējot koncertus, teātra izrādes un citus sarīkojumus – kaņainvalidi maksā puscenas. Viņu bērni un kaņabāreņi savukārt saņem audzināšanas piemaksu, mācoties amatu, skolojoties vai studējot. Šīs tiesības viņi bauda līdz pilnam 27. dzīves gadam.

Tāpat, atrodoties darba procesā, kur nokļūšana uz darbavietu ir saistīta ar grūtībām, invalidi ar kustības spēju zaudējumiem saņem līdzekļus auto iegādei, kā arī tā uzturēšanai.

Pilnā apmērā tiek sniegta medicīniskā aprūpe, un par katriem 3 gadiem veselības uzlabošanai var izmantot ārstēšanas kūrīvētās 4 nedēļu apmērā. Agrāk tas bija par katriem 2 gadiem, bet pēc ārsta atzinuma to var dabūt arī tagad. Nerēdzīgajiem un citiem, kam vajadzīgs pavadois, tas brauc līdz par brīvu.

Kaņainvalidi ar 70 % darbaspēju zaudējumu var bez maksas izmantot pilsētas satiksmes līdzekļus: ielu dzelzceļus, autobusus un apakšzemes vilcienus.

Mīrušo piederīgo pensijas pašreiz (1984. gadā) ir šādas: Kaņabāreņiem, kam abi vecāki ir mīruši (apaļiem bāreņiem), un pusbāreņiem: pamatpensija bārenim DM 258, pusbārenim DM 138; izlīdzinātāja pensija bārenim DM 336, pusbārenim DM 241.

Kaŗavīru atraitnes saŗem pamatpensiju DM 489 apmēŗā, bet tiesības uz izlīdzinātāju pensiju ir: a) ja atraitne zaudējusi 50 % darbaspēju, b) sasniegusi 45 gadu vecumu, c) audzina vismaz vienu bērnu, kam ir tiesības saŗemt bāreņu pensiju. Izlīdzinātāja pensija ir DM 489 mēnesī. Kaŗavīra atraitnes un bāreņu pensiju maksā, ja karainvalids ir miris no kaŗa sekām, vai arī, ja nav miris no kaŗa sekām, bet saŗem 100 % kaŗainvalida pensiju, kopšanas naudu vai amata izlīdzināšanas piemaksu. Kaŗavīru atraitnes, dodoties laulībā, var saŗemt pensijas vietā vienreizēju izmaksu 50 mēnešu pensijas apmēŗā.

Tiesības uz kaŗavīra vecāku pensiju pastāv, ja dēls ir miris no kaŗa sekām, bet pensijas saŗēmējam jābūt 60 gadus vecam vai strādāt nespējīgam. Pensijas lielums ir šāds: laulātam pārim DM 606 un vienam no laulātiem DM 411 mēnesī. Ja vairāki dēli krituši vai miruši no kaŗa sekām, tad par katru dēlu laulātam pārim DM 121 un vienam no laulātajiem DM 90 piemaksa. Ja vecāku vienīgais dēls vai vismaz 3 dēli krituši, tad piemaksa šāda: laulātam pārim DM 376 un vienam no laulātajiem DM 273 mēnesī.

Sākot ar 1959. g. 1. maiju, ir iespējas saŗemt kaŗā cietušo pensiju arī mūsu tautiešiem, kas izceļojuši un dzīvo ārzemēs. Ārzemēs dzīvojošie kaŗainvalīdi gan nevar pilnībā izmantot visas likumā paredzētās priekšrocības, kādas bauda kaŗainvalīdi Vācijā. Tomēr izdevumus, ārstējot kaŗā iegūtās vainas, par protēzēm un medikamentiem pilnā mēŗā atlīdzina. Lai saŗemtu pensiju, dzīvojot ārzemēs, jāgriežas attiecīgajā vācu konsulatā vai sūtniecībā, kur saņems attiecīgos formulārus pensijas pieprasījumam.

Rakstu noslēdzot, vēlētos piezīmēt, ka tās tiesības, ko paredz Vācijas likumi kultūrāli sabiedriskajā dzīvē kaŗainvalīdiem, mūsu trimdas dzīvē nav ņemtas vērā. Ir daudz runāts par kaŗavīru un varoņu godināšanu, bet nav manīts, kādi šie varoņi mums būtu un kur tie atrodas. Nevienš jau neprasa kādu godināšanu. Tomēr sarīkojumos izteiktās tukšās frazes būtu jāpārvērš darbos. Vācijas likumi paredz puscenas kaŗainvalīdiem kultūrāajos sarīkojumos. Eiropas latviešu dziesmu svētkos Vācijā ieejas biļetes varēja iegādāties jau pirms dziesmu dienām, bet kaŗainvalīdiem tikai nedaudzos sarīkojumos bija paredzētas puscenas un, iegādājoties biļetes tikai svētku laikā un pie kases, resp. atlikums no kopējā katla. Seit parādās, ka mēs savus kaŗainvalīdus ne sevišķi cienījam. Tāpat visos sarīkojumos bija paredzētas godavietas bez samaksas daudzām personām, bet kaŗainvalīdu to starpā nebija. Kaŗainvalīdi ir daudz strādājuši un vēl šodien strādā trimdas dzīves darbā, un tagad ir čaklākie ziedotāji mūsu pasākumiem. Ka no mūsu saimes apmēŗam 125 000 ir atraduši brīvību rietumos, par to jāpateicas mūsu kaŗavīriem.

KAĶAVĪRI GRĀMATĀS UN PREŠĒ

Raimunds Čaks

Latviešu kaķavīri trimdā un pēc Otrā pasaules kaķa ir bijuši čakli atmiņu rakstītāji, pat čaklāki par saviem tēviem un vecākajiem brālīem — Pirmā pasaules kaķa dalībniekiem. Latvijas neatkarības gados iznāca vairāki kapitāldarbi — militārvēsturiski pārskati par latviešu strēlnieku cīņām un atbrīvošanas kaķa norisi, bet samērā maz cīņu dalībnieku pašu atmiņu.

Trimdā pirmie atmiņu stāsti par neseno pieredzi pēdējā kaķā un tā kaujaukos sāka parādīties jau gūstekņu presē Putlosā un vēlāk Zēdelhēmā. No turienes tos pārņēma arī latviešu „DP” nometņu preses izdevumi Vācijā. Kaķavīru atmiņu stāstus sāka rēgulāri publicēt *Daugavas vanagu mēnešraksts*, bet vēlāk arī lielākie latviešu laikraksti trimdā — *Laiks, Latvija Amerikā, Latvija, Londonas avīze* un *Austrālijas latvietis*.

Edgara Dunsdorfa *Mūžīgais latviešu kaķavīrs* (1967) ir pirmā grāmata, kas aptver latviešu kaķa vēsturi visos laikos. Profesors Dunsdorfs pasvītro, ka latvieši un pārējās baltu tautas nekad nav tikojušas pakļaut sev citas tautas vai iekārot viņu teritoriju, bet allaž varonīgi cīnījušās, aizstāvot savu zemi pret svešiem iebrucējiem. Reizēm gan latvieši senajos laikos devušies atmaksas sirojumos par svešinieku nodarīto postu.

Par kaķavīriem rakstīts arī Daugavas apgāda izdotajos biežajos Latvijas vēstures sējumos, bet jo sevišķi Daugavas vanagu centrālās valdes 1983. gadā izdotajā Edgara Andersona 832 lpp. biežajā grāmatā *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Līdztekus tiešajiem Latvijas armijas uzbūves un iekārtas sīkiem un rūpīgiem aprakstiem autors sniedzis konspektīvus pārskatus par latviešu kaķotājiem aizvadītajos gadsimteņos, it sevišķi pēdējā simtgadē — Krievijas caru armijā. Tāpat autors mūsu armijas vadības centienus rādījis diplomātijas un Latvijas ārpolitikas izgaismojumā. Nav noklusēta arī mūsu pašu vadītāju darbinieku savstarpējā nesaticība un dažu politisko partiju un minoritāšu bieži vien valsts interesēm kaitīgā nostāja un rīcība. Vairākkārt pieminēts Latvijas un Igaunijas augstāko virsnieku sadarbības un savstarpējās draudzības un saprašanās trūkums. Sniegta arī ziņas par Latvijas kaķafloti un civilo floti un to likteni pēdējā kaķā. Ir arī ziņas par mūsu aizsargu organizāciju, padomju bazēm 1939/1940. gadā un par latviešu piedalīšanos Otrajā pasaules kaķā. Interesantas arī lappuses, kuķas atstāstīts, kā citu tautu (angļu, amerikāņu uc.)

militārie atašēji un diplomāti raksturojuši latviešus, lietuviešus, igauņus un viņu armiju. Daži raksturojumi liekas visai trāpīgi, daži liekas pārspīlēti, bet interesanti ir izlasīt visus un tad — pārdomāt.

Turpmāk savu tematu — kā latviešu kaŗavīri atspoguļojas trimdā izdotajās grāmatās un presē — esmu sagrupējis pa kaŗošanas laikmetiem: 1) Pirmais pasaules kaŗš un strēlnieku cīņas. 2) Atbrīvošanas cīņas un Latvijas armija. 3) Otrais pasaules kaŗš. 4) Latviešu kaŗavīri pēc Otrā pasaules kaŗa. 5) Periodiskie izdevumi. Vairākos darbos (piemēram, Bangerska, Dankera, Plensnera un arī citu) autoru atmiņas aptver vairākus kaŗošanas laikmetus.

I

Rūdolfs Bangerskis, *Mana mūža atmiņas* (1958—1960) — 4 sējumi. Pirmā sējuma saturu jau izteic tā nodaļu virsraksti: „No ganuzēna līdz virsniekam”, „No kaŗaskolas līdz Kaŗa akadēmijai” un „Pirmais pasaules kaŗš un latviešu strēlnieki”. Nav bijis viegls šis ceļš „no ganuzēna līdz virsniekam”, bet to pagājušā gadsimteņa beigās un šī gadsimta sākuma gados ir gājuši daudzi latviešu jaunieši, tā arī īstenodami vēlāko Latvijas kaŗaskolas devīzi — caur ērkšķiem pie zvaigznēm. Šai sējumā aprakstītas arī Bangerska kaŗavīra gaitas latviešu strēlniekos līdz viņa paaugstināšanai pulkveža pakāpē un aizkomandēšanai par 17. Sibīrijas pulka komandieri.

Atmiņu otrā sējumā autors stāsta par savām gaitām Sibīrijā, pēc boļševiku 1917. gada revolūcijas un par atceļu no Tālajiem austrumiem uz dzimteni, atspēko dažus pārmetumus un sāk stāstīt par „sava kaktiņa, sava stūriša” iekārtošanu. Taču 1924. gadā viņu atkal aicina mūsu armijā par Kurzemes divīzijas komandieri Liepājā. Kādu laiku (no 1926. g. decembra līdz 1928. g. janvārim) viņš ir arī kaŗa ministrs M. Skujenieka kabinetā, tad Zemgales divīzijas komandieris (Daugavpilī) un citu amatu veicējs Latvijas armijā. Savās atmiņās viņš pastāsta daudzus līdz tam nezinātus sīkumus. Tās arī bagātīgi ilustrētas ar tagad reti atrodamiem fotoattēliem. Pats autors gan piedzīvoja tikai atmiņu pirmā sējuma iznākšanu. Viņu nogalināja auto Oldenburgā, Vācijā 1958. g. 25. februārī. Daži, piemēram, Vilis Hāzners, domā, ka šī auto-katastrofa un ģenerāļa sabraukšana bija čekas inscenēta.

Bangerska nāves dēļ viņa atmiņu otro sējumu rediģējis Aleksandrs Plensners ar Pāvilu Klānu. Sadarbojoties viņiem bija radušās principiālas domstarpības, kādēļ atmiņu 3. un 4. sējumu rediģēja tikai Klāns viens pats. Arī šais sējumos, tāpat kā otrā sējuma beigās „ir posmi, kuŗiem viņš [ģenerālis] vairs nav paguvis dot galīgu izveidojumu. Šīs vietas papildinātas vai aizpildītas ar

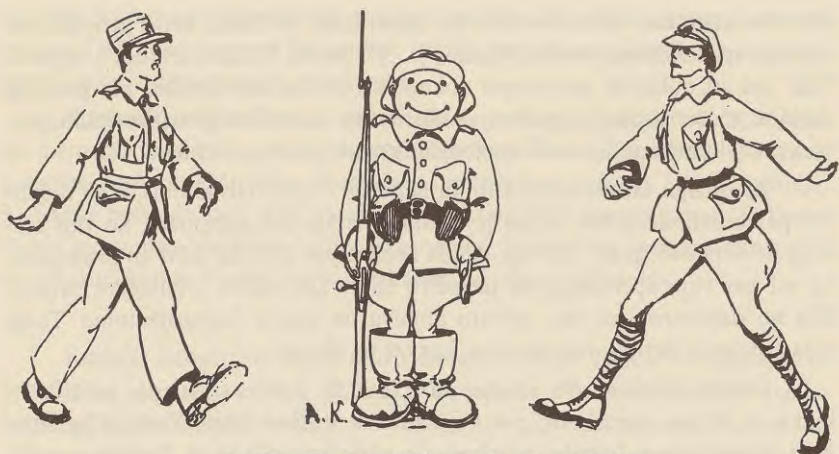
dienesta atzīmēm, dokumentiem un citām laika liecībām, kuŗas ģenerālis sakārtojis apstrādāšanai iecerētā kārtībā [...]”, liecina P. Klāns, ievadot 3. sējumu. Tajā tad arī publicēti interesanti dokumenti un dažādas liecības par ģenerāļa darbību vācu okupācijas gados – iesaistīšanos Latviešu leģiona ģenerālinspektora pienākumos un Latviešu nacionālās komitejas organizēšanu.

Ar līdzīgu saturu sākas atmiņu pēdējais – ceturtais sējums, kuŗā pastāstīts par kureļiešiem, bet beigās ievietota ģenerāļa dienasgrāmata, ko viņš rakstījis 1945/1946. gadā. Arī tajā daudz liecību par tā laika dzīvi un noskaņām, kā arī par viņa apcietinājumā pavadīto laiku. Ģenerālim ir laimējies paņemt līdž no dzimtenes vai visu privāto archīvu un daudz fotouzņēmumu. Tādēļ viņa atmiņas balstītas dokumentos, kas ceļ to vērtību.

Oskars Dankers, *No atmiņu pūra* (1973). Autors stāsta par savu dzīvi, sākot ar Viļņas kaŗaskolu, par kaŗošānu un krišanu gūstā Pirmajā pasaules kaŗā, piedalīšanos Latvijas atbrīvošanas cīņās un kalpošanu Latvijas armijā. Otrā, agrāk izdotajā grāmatā *Lai vēsture spriež tiesu* (1965) ģenerālis Dankers kavējas pie savas darbības vācu okupācijas laikā, kad viņš atradās latviešu politiskās dzīves un centienu degpunktā. Par daudzu kaŗavīru, sevišķi augstāko virsnieku, likteni izsūtījumā īsas ziņas ir arī ģenerāļa dzīvesbiedres Irmās Dankeres atmiņās *Maz tu man solīji*. . . (1982).

Rakstu krājumu *Latviešu strēlnieki mūžības gaismā* (1953) sakārtojis Jānis Goldmanis un Edvīns Mednis. Tajā ir toreiz vēl dzīvo un arī jau mirušo strēlnieku laikmeta darbinieku un kaŗotāju atmiņu raksti un strēlnieku cīņu vērtējumi, kā arī vairāku trimdas darbinieku un žurnālistu vēltījumi strēlniekiem. Šis rakstu krājums uzskatāms par tiešu turpinājumu Goldmaņa un Medņa jau 1947. gadā Vācijā izdotajam rakstu krājumam *Zvaigžņu pulku atmirdza* ar līdzīgu saturu.

Kārlis Lauks, *Troickas pulks* (1978). Pirmā pasaules kaŗa beigās daudzu Sibīrijā aizklīdušo latviešu strēlnieku, civilistu un Sibīrijas latviešu koloniju locekļu likteņi savienojās 1. Latvijas atbrīvošanas bataljonā, ko vairāk gan pazīstam ar Troickas pulka nosaukumu (tā komandieris pulkvežleitnants Pēteris Dardzāns 1984. gada pavasarī Čikāgā nosvinēja 95 mūža gadu atceri). Šis pulks pasaules kaŗu vēsturē ierakstīts ar izcilu veikumu, vilcienos šķērsojot Sibīriju un ar kuģiem no Tālajiem austrumiem ierodoties Latvijā (Liepājā 1920. gada 3. oktobrī). Šī pulka strēlnieks Kārlis Lauks pieminētajā grāmatā publicējis daļu savas tai laikā rakstītās dienasgrāmatas. Tā šī grāmata ir autentisks dokuments – ticams vietu, laika un notikumu attēlojums un chronika.

TROICKIETIS, STRĒLNIKS, IMANTIETIS

(A. un Z. Krūkas zīmējumi)

Par Troickas pulka ceļojumu arī iespiests plašāks bijušā pulka kaŗazēna, mūsu aviācijas vēlākā kapteiņa Jāņa Ķirsona atmiņu un piedzīvojumu stāsts „Troickieši”, *Daugavas vanagu mēnešraksts* 117–135 (1968–1971). Ja Lauka grāmatas galvenā vērtība ir notikumu chronoloģijā, tad Ķirsona atmiņas saista ar plašu epizodu klāstu, arī dažādu „būšanu un nebūšanu” vaļširdīgu atklāšanu.

Jukums Vācietis, *Pa aizputinātām pēdām* (1956). Saturā pulkv. Vācieša apcerējums par latviešu strēlnieku vēsturisko lomu un grāmatas redaktora Ulža Ģērmaņa apceres par strēlniekiem un pulkv. Vācieti.

Ulža Ģērmaņa doktora disertācija *Oberst Vācietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution* (1974). Šai darbā autors, t. s., sarkano strēlnieku cīņas izvērtē pozitīvā gaismā, kas izraisīja presē dedzīgu Aleksandra Plensnera, Artura Krodera, Fēliksa Krusas, Arvīda Krīpena, Kārļa Rabāca un citu pretreakciju.

Ģenerālis Goppers kaŗa un laika biedru atmiņās (1951). Rakstu un materiālu krājums Kārļa Lobes un Miķeļa Gopera redakcijā. Tajā daudzi autori centušies skicēt ģenerāļa stāju un raksturu gan kaŗavīra, gan skautu prezidenta gaitās.

Zelta ābeles apgādā iznākusi neliela M. Akmenāja (M. Gopera) sastādītā Aleksandra Plensnera monografija par pulkv. Frici Briedi *Briedis* (1963). Monografiju par ģenerāli Auzānu *Auzāns* (1955, 1971) sacerējusi viņa meita Lidija Tīcmane (prec. Vītoliņa, dz. Auzāne).

Trimdā otrā izdevumā publicēts arī Edvīna Medņa militār vēsturiskais pārskats *Pirmais pasaules kaŗš* (1978), Jāņa Porieŗa *Strēlnieku leŗendārŗs gaitas* (1968), Kārļa Upiŗa *Pulkvedis Fr. Briedis Golŗātas gaitā* (1963) un arī Jāņa Porieŗa un Artura Tupiŗa sakārtotās *Latvieŗu strēlnieku dziesmas* (1979, pirmizdevums Rĩŗā 1917). Hermanis Kreicers grāmatā *Atspĩdumi I* (1974) pakavējas arī savu kaŗavĩra gadu atmiņās Pirmajā pasaules kaŗā.

II

Aleksandrs Plensners, *Divdesmitā gadsimta pārvērtĩbas*. Atmiņās (1978). Pastāstĩjis par savām skolasgaitām un kaŗoŗanu 4. Vidzemes latvieŗu strēlnieku pulkā un raksturojis savu komandieri, vēlāko ģenerāli Bangerski, autors tuvāk pakavējas pie Latvju kareivju nacionālās savienĩbas darbĩbas. Sĩ organizācija dibināta Rĩŗā 1917. g. 5. augustā grāmatas autora un Artura Krodera ierosmē, lai radĩtu pretsvaru boļŗevisma propagandai strēlnieku pulkos. Aprakstĩti 1918. gada decembŗa un 1919. gada pirmo mēneŗu notikumi Rĩŗā un Liepājā.

Savas atmiņās Plensners turpina nākoŗā grāmatā *Pret vētrām un negaisiem* (1982). Abās grāmatās autors ir objektĩvs vērtētājs. Viņŗ neaizraujas un nevienu nedievina, kā to reiŗu reizēm savās atmiņās darĩjuŗi daŗi citi (piemēram, pulkvedis Arvĩds Krĩpens un Arturs Kroders). Tādēļ Plensnera grāmatās uzzinām arī lĩdz tam nezināmus faktus un sastopam negātvĩvas liecĩbas, piemēram, par Kārli Ulmani un ģenerāli Jāni Balodi. Tas nemazina ne ŗo vĩru nenoliedzamos vēsturiskos nopelnus, ne slavu, bet rāda, ka arī viņi ir bijuŗi tikai cilvēki ar cilvēciskām vājĩbām un kļūdām. Un ārkārtējos apstākļos ne vienmēr ir viegli izŗķirties par pareizāko rĩcĩbu! Pēc gadiem gan visi protam gudri teikt – vajadzēja tā un tā!

Nav jau bijis viegli mŗsu jaunās valsts un tās bruņoto spēku vadītājiem. Daudz kā ir trūcis, arī savstarpējas sadarbĩbas un iecietĩbas. Pulkv. Plensners (arĩ citi ŗurnālā *Strēlnieks*) cildina un atzĩst ģenerāli Pēteri Radziņu par izcilāko latvieŗu kaŗavadoni, kuŗam vislielākie nopelni Latvijas atbrĩvoŗanā. Tādēļ skumji lasĩt (*Pret vētrām [. . .]*, 175. lpp.), ka ģen. Radziņŗ, virspavēlniecĩbu likvidējot, atvaļināts bez pensijas. „Sak, iztiec, kā vari, tu esi savu padarĩjis un mums vairs neesi vajadzĩgs”. Pārāk agri mŗsu tā laika augstie kungi un politiķi bija aizmirsuŗi tikai nesen (1918. g. 18. novembrĩ) dotos skaistos solĩjumus, ka Latvija būs taisnĩbas valsts.

Kādā citā vietā tai pašā grāmatā (209. lpp.) Plensners atstāsta kādu ģen. Radziņa rakstu *Latvijas kareivĩ*, kuŗā tā autors ieteic cieŗu Baltijas valstu un to armiju sadarbĩbu, lai tā pasargātos no ienaidnieku uzbrukumiem. „Ja gudrā

Radziņa padoms būtu īstenots tautu un to vadītāju apziņā, tad automatiskā reakcija būtu tūlīt iedarbojusies un nebūtu ne 1939., ne 1940. gadā jāprasa, ko darīt. Un cik ilgi varēsim?” liecina Plensners. Vērtīgi, ka ar savām zināšanām un pieredzi Plensners abās grāmatās oponentiem Andrieva Niedras atmiņās publicētajiem apgalvojumiem, arī dažu Baltijas vāciešu un amerikāņu autoru darbiem. Kam rūp tuvāk un vairāk zināt par Latvijas dibināšanas un atbrīvošanas cīņu laikmetu, tam šīs abas Plensnera grāmatas jāizlasa.

Arvīds Krīpens, *Kalpaka bataljons un Baloža brigāde* (1963). Grāmatu ievada īsa pulkv. Oskara Kalpaka biogrāfija, un pēc tam autors izseko 1918–1920. gada notikumiem Latvijas atbrīvošanas cīņās – Kalpaka bataljonā un vēlāk Baloža brigādē. Grāmata bagātīgi ilustrēta fotoattēliem un kauju shēmām. Nobeigumā pārskats par kalpakiešu upuriem Baigajā gadā un Latviešu leģiona kaujulaukos. Grāmata pagaidām ir plašākais pārskats par kalpakiešu cīņu norisi.

Kārlis Goppers, *Krusttēvs Oskars* (1966). Aleksandra Plensnera priekšvārdi. Šī grāmatiņa ir vienīgais pamatdokuments pulkv. Kalpaka personības raksturošanai un sniedz ziņas par Kalpaka jaunību un virsnieka gaitām cariskās Krievijas armijā pirms pārnākšanas Latvijas atbrīvotāju rindās.

Antons Grāmatiņš, *Pulkvedis Oskars Kalpaks* (1949). Šai Anglijā izdotajā brošūrā publicēts jurista, pareizticīgo priesteru un kādreizējā pulkv. Kalpaka stāba priekšnieka pulkv-leitn. Grāmatiņa referāts, ko viņš nolasījis DV sarīkojumā Londonā, pieminot Kalpaka 30. nāvesdienu. Šis referāts ir pamatteksts Grāmatiņa plašākam atmiņu rakstam un 1919. gada notikumam un cīņu analīzei: „Latvijas rītausmā”, *Daugavas vanagu mēnešraksts* 118–129 (1968–1970). Šis Grāmatiņa atmiņas ir tiešs turpinājums iepriekš pieminētajai Gopera grāmatiņai.

Ziemeļnieki – rakstu krājums Latvijas brīvības cīņu 50 gadu atcerei (1970). Redaktori: Hermanis Kreicers, Alberts Raidonis, Kārlis Dzirkalis un Arturs Jaunzems. Saturu ievada Alfrēda Bērziņa apcerējums un izraksts no *Latviešu konversācijas vārdnīcā* 1928. gadā iespiestā pārskata par vispārējo stāvokli 1919. gadā. Pēc ģenerāļu: Krišjāņa Berķa un Eduarda Kalniņa pārskata par atbrīvošanas cīņu norisi Ziemeļlatvijā, vēsturnieks Edgars Andersons izvērtējis Cēsu kauju politisko nozīmi, Augusts Millers pakavējies pie 4. Valmieras kājnieku pulka vēstures, Kārlis Dzirkalis sniedzis plašu pārskatu par Cēsu skolnieku rotu. Seko vēl Jāņa Ķiseļa, Arvīda Krīpena, Oskara Cauniša, Ulža Ģermaņa uc. raksti un atmiņu stāsti. To vairums jau bijis publicēts citur, bet tikai retos gadījumos ir norāde, kur. Norādes krājuma vērtību nemazinātu, bet celtu.

BRĪVĪBAS CĪNĪTĀJI (1919. GADĀ)

LEĢIONĀRI (1943. GADĀ)

Tas pats sakāms par krājumu *Ziemeļnieki II* (1974). Redaktori: Alberts Raidonis, Kārlis Dzirkalis, Arturs Jaunzems. Šai sējumā nedaudz oriģinālrakstu par ziemeļnieku cīņām, bet daudz vērtīgu izrakstu no Valmieras pulka vēstures. Interesants kāds plašāks Kārļa Ulmaņa stāstījums 1934. gada rudenī par stāvokli Latvijas valsts pirmajā pastāvēšanas gadā. (Šo rakstu jau 1955. gadā bija publicējis Edgars Dunsdorfs grāmatā *Senie stāsti*, 203–215. lpp.) Krājumā ievietotas ievērojamāko Ziemeļlatvijas kaŗavīru biografijas un daudz vēsturisku fotoattēlu. Materiālu galvenais savācējs abiem rakstu krājumiem bijis Raidonis. Ziemeļnieku cīņu atcerei bija veltīts arī *Strēlnieka* 20-23. nr. (1970).

Mariss Vētra, *Div' dūjiņas* (1955). Saturā atmiņas par cīņām pret Berontu.

Hermanis Kreicers, *Nu ardievu, Vidzemīte* (1969) – atmiņas par Pirmo pasaules kaŗu un Latvijas atbrīvošanas cīņām. Latvijas atbrīvošanas cīņu epizodiem un kalpakiešu laikmetam savās *Atmiņās* (1968) pieskaŗas arī Arturs Kroders. Baltijas vācieša grāfa Aleksandra Štenboka-Fermora atmiņu stāsta fragmentu „Brīvprātīgais” par 1918/1919. gadu un Rīgas ieņemšanu iespieda *Treji vārti* 71–75 (1979–1980) Viktora Irbes redakcijā.

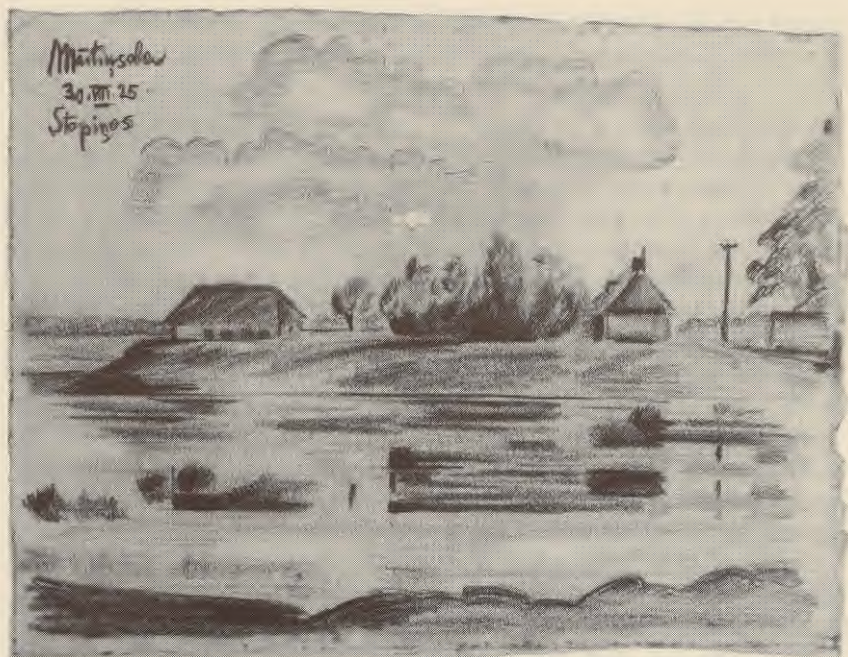
Ernests Jurka (Brisbenā, Austrālijā) sarakstījis un izdevis nelielas monografijas par pulkvedi Krišu Kūķi (1956), ģenerāli Ludvigu Bolšteinu (1962), rakstnieku un kaŗavīru Andreju Iksenu (1963) un ģenerāli Eduardu Kalniņu (1965). Artura Strautmaņa monografija *Pulkvedis Kārlis Lobe 70-gadnieks* iznāca 1965. gadā. Fēliksa Cielēna atmiņu krājuma *Laikmetu maiņā* 3. sējumā ir ziņas par pulkv-leitn. Voldemāra Ozola klizmām Spānijas pilsoņu kaŗa laikā un nedaudz arī par Brūno Kalniņu, „kuŗu Kirchenšteina valdība jūlijā (1940. gadā, R.Č.) bija paaugstinājusi no armijas rezerves leitnanta par ģenerāli un iecēlusi par armijas politisko vadītāju” (206. lpp.).

Varam ļoti priecāties, ka trimdā ir pārspiesti gandrīz vai visi Latvijas neatkarības gados izdotie kapitāldarbi par Latvijas atbrīvošanas cīņu norisi un mūsu armiju. Tie balstīti autoriem toreiz pieejamos archīvos un arī viņu pašu vēl svaigajā atmiņā. Šie darbi ir:

Mārtiņš Peniķis, *Latvijas atbrīvošanas kaŗa vēsture* I (1961), II (1962); pirmizdevums bija Rīgā 1938. gadā.

Latvijas brīvības kaŗš. Armijas komandieŗa stāba apmācības daļas izdevums Rīgā (1928), Pilskalna apgāda izdevums trimdā (1959).

Pilskalna apgāds Linkolnā, Nebraskā reproducējis arī Rīgā 1938. gadā izdoto ģen. Friča Virsaīša rediģēto rakstu krājumu *Latvju varoņu gaitas* (1961). Šai brīvības cīņu chrestomatijā saglabātas ievērojamu Latvijas kaŗavīru un citu

SKATS NO STOPIŅU KAĶAVĪRU NOMETNES PĀRI DAUGAVAI
(Edgara Dunsdorfa zīmējums)

profesiju darbinieku, arī dažu cittautu pārstāvju, atmiņas, liecības, pārskati un vērtējumi.

Reproducēti vēl šādi darbi: *Latvijas armija 20 gadus*, red. Hugo Rozenšteins (1974). Hugo Helmanis, *Cīņā pret lieliniekiem* (1960). Jānis Ķīselis, *Cīņā par dzimteni* (1971). Aleksandra Grīna 1935. gadā izdotā *Varoņu grāmata* (1984).

Vairāku pulku kādreizējie kaķavīri izdevuši grāmatas par savu pulku vēsturi un dzīvi brīvības gados. *Siguldas pulka piemiņai* par 7. Siguldas kājnieku pulku (1959). Sastādījuši: Eduards Sināts, Teodors Miezītis un Roberts Apenītis. Kā kādreizējo pulka kaķavīru piemiņas albumam izdevuma lielāko daļu aizņem fotoattēli. Tikai īsā atskatā un ģen. Oskara Dankera rakstā lasāmas ziņas par pulka nodibināšanu, cīņām atbrīvošanas kaķa laikā un kaķavīru audzināšanu miera gados.

3. *Jelgavas kājnieku pulks 1919–1969* (1970 [1971]) – rediģējis Volde-mārs Likerts, galvenie līdzstrādnieki: Vilis Zutis un Kārlis Bencons. Grāmatas

autori šī pulka gaitas skicējuši vispārējā Latvijas notikumu ainavā. Rūpīgi dokumentēta Latvijas armijas pirmo vienību, it sevišķi Atsevišķās studentu rotas tapšana, jo šo rotu, saliedējot atsevišķās bruņotās vienības Latvijas armijā un dibinot tās pulkus, iekļāva 3. Jelgavas kājnieku pulkā. Interesantas ir arī ziņas par Bauskas bataljonu un Augškurzemes partizānu pulku, kas arī bijuši 3. Jelgavas kājnieku pulka vēsturiskās pamatvienības. Grāmatā arī vairāku pulka kaņavīru biografijas. Īpaši daudzmināti kādreizējie pulka kaņavīri – kapt. Žanis Butkus, maj. Vilis Hāzners, kapt. Žanis Jansons un pulkv. Voldemārs Veiss – par drošsirdību un varonību Otrajā pasaules karā.

Jānis Lavenieks, *Bruņoto vilcienu pulks* (1971). Šīs grāmatas autors ģenerālis Lavenieks ir vienīgais Latvijas armijas virsnieks, kas komandējis kādu pulku (šai gadījumā Bruņoto vilcienu pulku) 20 gadus. Viņš ir arī vienīgais no mūsu pulku komandieriem, kas ar šādu grāmatu savam pulkam uzcēlis paliekamu pieminekli. Grāmatā aprakstīta pulka veidošanās, apbruņošana un apmācības miera gados. Attēlojot bruņoto vilcienu tapšanu un piedalīšanos cīņās, autors izmantojis ģen. Mārtiņa Peniķa *Latvijas atbrīvošanas kara vēsturi*, papildinātu ar kauju dalībnieku atmiņām.

Par Latviju. 8. Daugavpils kājnieku pulka 50 gadu piemiņas izdevums (1971). Redaktors Armīns Treijs (Treis). Saturā vairāki redaktora paša, Kārļa Ozola, Roberta Veidemaņa, Jāņa Eichenbauma uc. raksti.

Latvijas kara skola (1979). Redaktori: Vilis Hāzners un Elmārs Sproģis. Saturā īss pārskats par atbrīvošanas cīņām un Kaņaskolas nodibināšanu. Liekas, ka mūsu Kaņaskola ir vienīgā pasaulē, kuņas audzēkņiem – kadetiem – jau drīz vien pēc skolasgaitu uzsākšanas bija jāiet „praktiskajos darbos” – jāņem ieroči rokās un jāaizstāv dzimtene. Skola Latvijas armijai devusi 14 izlaidumus jaunu virsnieku. Par mācību norisi un „gaisotni” atsevišķos izlaidumos un nodaļās (artilērijas, jātnieku, inženieru) stāsta daudz autoru, atceroties kā labo, tā kritizējamo, kas šai mācībiestādē bija jāpiedzīvo un jāpārdzīvo.

Pāvila Klāna grāmata *Kadet, uguni!* (1975) stāsta par autora pieredzi obligātajā kaņaklausībā Vidzemes artilērijas pulkā un vēlāk Kaņaskolā. Grāmatā skicēti arī Latvijas neatkarības pēdējie gadi – Padomju savienības bažu ierīkošana, vāciešu repatriācija, 1940. gada jūnija notikumi, pagrīdes darbība un autora aizbraukšana uz Vāciju otrās repatriācijas ietvaros. Bez personiskajām atmiņām autors centies plaši dokumentēt laikmeta notikumus un tā daudreiz nonācis konfliktā ar faktiem, uz ko norādījuši recenzenti: Kārlis Purmals (*Daugavas vanagu mēnešraksta* 166. nr.), Vilis Hāzners (*Laiķā*) un Vilis Krūmiņš (*Kadeta* 7. nr.).

14 mēnešu ilgo pieredzi obligātajā kaņaklausībā mūsu armijas Sakaru bataljonā savā atmiņu grāmatā *Tā tas bija toreiz* (1983, 1984) aprakstījis arī žurnālists un inženieris Kārlis Krūklītis.

Tēvzemei un brīvībai ir albums par neatkarīgās Latvijas armiju un aizsargiem. Izdevis Jānis Liepiņš (Eslingenā 1948). *Anekdotēs no Latvijas armijas laikiem* izdevis Roberts Jaskovskis (1960).

III

Arturs Silgailis, *Latviešu leģions* (1962). Šis 400 lappušu biežais un ar 296 attēliem un 30 schēmām papildinātais virspulkveža Silgaiļa darbs pagaidām ir pamatīgākais vispārējais pārskats par Latviešu leģiona dibināšanu un kaujugaitām Otrajā pasaules kaņā. Kā 15. divīzijas un īslaicīgi arī 19. divīzijas kājnieku priekšniekam un vēlākajam leģiona ģenerālinspekcijas stāba priekšniekam viņam bija ne tikai tieša kauju vadības pieredze un piesniedzams daudz dokumentu, bet viņš bija arī daudz pats pieredzējis sarunās un apspriedēs, pat apmeklējumā pie Himlera. Tādēļ viņš bija visspējīgākais šādu vispusīgu pārskatu uzrakstīt un savu uzdevumu ir veicis atzīstami un slavējami. Lasītāju rokās ir rūpīgs, dokumentos un pārskatos pamatots darbs, kuņā iemūžinātas mūsu izmisīgās cīņas Otrā pasaules kaņā laikā. Ar šo grāmatu un daudziem citiem rakstiem presē virspulkv. Silgailis ir sevi apliecinājis par vienu no mūsu vislabākajiem militārvēsturniekiem.

Vērtīgs ir arī Vācijā izdotajā Dr. Andriņa Namsona rediģētajā rakstu krājumā *Acta Baltica XXI* (1981) vācu valodā publicētais Artura Silgaiļa raksts „Die Vorgeschichte der Entstehung der Lettischen Legion im Zweiten Weltkrieg”. Tanī atrodami daudzi agrāk nezināmi vai maz zināmi fakti par personām un notikumiem, kas saistīti ar Latviešu leģiona organizēšanu un tā laika darbinieku centieniem atjaunot Latvijas neatkarību. Reproducēti vairāki svarīgi tā laika dokumenti.

Visvairāk materiālu, dokumentu un ziņu par latviešu kaņavīru cīņām Otrajā pasaules kaņā ir Daugavas vanagu centrālās valdes izdotā dokumentu un atmiņu krājuma *Latviešu kaņavīrs Otrā pasaules kaņā laikā* astoņos sējumos (1970–1982), pavisam ap 2788 lpp. Ja virspulkv. Silgaiļa grāmata (*Latviešu leģions*) dod noapaļotu un vispārēju pārskatu par leģiona cīņām, tad šie 8 sējumi ļauj ieskatīties atsevišķo latviešu vienību cīņās un ievērojami papildina Silgaiļa grāmatu. Šis ir viens no nozīmīgākajiem un vērtīgākajiem izdevumiem trimdā. Tas dokumentē un iemūžina mūsu cīņas Otrajā pasaules kaņā par mūsu valsts neatkarību un tautas brīvību. Kaut traģiskas un izmisīgas, tās tomēr

nedeļa cerētos panākumus. Uzvaras vainagu un brīvības vietā mūsu kaŗotājiem bija jāizcieš posts un pazemojumi gūstā un nekrietni apmelojumi vēl daudzus gadus. Savas nekrietnās rīcības noseģšanai komunistu vēsturnieki, rakstot par Otro pasaules kaŗu, mūsu kaŗotājus nemaz nepiemin, lai ar to radītu iespaidu, ka latvieši samierinājušies ar viņu zemes viltīgo un brutālo okupāciju 1940. gadā. Šie astoņi zaļās cerību krāsas vākos iesietie sējumi mūžīgi atgādinās mūsu pašu jaunajām audzēm un nopietniem un objektīviem citu tautu vēsturniekiem, ka latvieši nesamierinājās ar Padomju savienības iebrukumu, bet izmisīgi pretojās, būdami gatavi iet kopā kaut vai ar „pašu velnu”, lai tikai šo iebrukumu atturētu un pasargātu Latviju no austrumu sarkanā mēģa uzmācīgajiem un stindzinošajiem apkampieniem.

Šī izdevuma I sējumā (1970) ir ļoti konseptīvs pārskats par Latvijas armiju, Otrā pasaules kaŗa sākumu un Latvijai ar varu un viltu uzspiesto Padomju savienības „savstarpējās palīdzības paktu”. Reproducēti vairāki svarīgi un vēsturiski dokumenti. Seko raksti par latviešu apcietināšanu un deportācijām un Vācijas un Padomju savienības kaŗa sākumu. Beigās pievienots latviešu virsnieku — komunistu upuģu — saraksts.

II sējums (1972) dod ieskatu par stāvokli Latvijā vācu okupācijas sākumā, par vācu civilo pārvaldi un latviešu pašpārvaldi un pirmo latviešu bataljonu formēšanu. Aprakstītas arī ciņas pie Latvijas robeģām, sniegts pārskats par bataljonu apvienošanu pulkos.

III sējums (1974) stāsta par Latviešu leģiona tapšanu un dod pārskatāmu ainu par divu pušu — latviešu un vāciešu — tā laika centieniem. Ja abām pusēm tuvākais mērķis bija viens — boļševisma un Padomju savienības sakāve, tad tālākajās interesēs šādas vienprātības vairs nebija. Ja latvieši bija norūpējušies par savas zemes un tautas nākotni, ko joproģām apdraudēja Padomju savienība, un par Latvijas neatkarības atjaunošanu, tad vāciešus šis jautājums neinteresēja. Viņi centās vienīgi iegūt jaunus kaŗotājus savu jau stipri vien paretināto armiju un divīziju papildināšanai. — Šo pirmo triju sējumu redaktori bija Osvalds Freivalds un Oskars Caunītis.

IV sējums (1976), ko rediģēja Osvalds Freivalds un Alfrēds Jānis Bērziņš, apskata 15. (1. latviešu) divīzijas formēšanu, ciņas Redģas krastos un vēlāko atiešanu uz Veļikajas upes pozīcijām dienvidaustrumos no Opockas. No Volchovas uz Veļikajas krastiem atkāpusies arī 19. divīzija, un abas norīkotas kopējā frontes iecirknī. Abas divīzijas bija iepriekšējās kauģās smagi cietuģas un nespēja sakārtoties, kad sākās ienaidnieka uzbrukums. Pirmo nopietno kauģu tās izcīnģja no 1944. gada 16. līdz 18. martam. Tādēģ DV centrālā valde

1952. gada aprīļa sēdē 16. martu izsludināja par Leģiona dienu. Šai sējumā ir arī pārskats par pulkv. Kārļa Aperāta kaujasgrupas izmisīgajām atvaires kaujām un grupas iznīcināšanu.

V sējums (1977) pulkv-leitn. Rūdolfa Kociņa redakcijā stāsta par smagajām atvaires kaujām Latvijas teritorijā. Lasām par kaujām ap Madonu un citur Vidzemē, par Jelgavas aizstāvēšanu, kaujām Zemgalē un par sešām asiņainajām Kurzemes lielkaujām. Tajās noasiņoja daudz krietnu latviešu kaŗotāju, bet vēl daudzkārt lielākas bija kritušo iebrucēju masas. Latviešu kaŗotājus iebrucēju masas neuzveica! Liepāju sarkanarmija varēja ieņemt tikai pēc Vācijas kapitulācijas. Šai sējumā ievietotais pulkv-leitn. Ozoliņa „stāvokļa ziņojums” dod labu ieskatu par kaŗalaika problēmām un grūtumiem Kurzemes pagastos un lauku sētās. Dažas kritiskas lappuses veltītas kurliešiem, pastāstīts par pagaidu valdības dibināšanas centieniem, dokumentēta kapitulācija. Interesanta arī sējuma beigās publicētā pulkv-leitn. Kociņa analīze un pārskati par kaujām pie Ļeņingradas un Volchovas.

VI sējumu (1978) rediģēja Vilis Hāzners un Alfrēds Jānis Bērziņš. Šai grāmatā dokumentētas mūsējo kaŗagaitas Vācijas teritorijā – Austrumprūsijā, Pomerānijā un Meklenburgā, aprakstītas kaŗa beidzamās dienas un aiziešana gūstā. Vēsture liecina, ka sakāve un neveiksmes rada zaudētājos iekšējas nesaķaņas, vaininieku meklēšanu un sodīšanu dažādos veidos. Piemēram, Francijas sakāves laikā Otrā pasaules kaŗa sākuma posmā vienu pēc otra nomainīja bruņoto spēku virspavēlniekus, bet pozitīvus rezultātus tas tāpat nedeķa. Mazākā mērā un stilā tas pats notīka kaŗa beīgu posmā austrumfrontē, kad atvaires kaujas jau risinājās Vācijas teritorijā un kaŗa diena nesa tikai zaudējumus un spīda atkāpties. Tad vairākiem augstprātīgiem augstākiem vācu virsnīkiem likās ļoti ērti un izdeķīgi visu vainu par neveiksmēm uzvēlt cīņubīdriem – latviešu virsnīkiem un leģionāriem. Šai sējumā lasāmas liecības par mūsējo pīdalīšanos cīņās Berlīnē ap valsts kanceleju kaŗa pēdējās dienās un stundās.

VII sējumā (1979), ko arī rediģējusi V. Hāzners un A. J. Bērziņš, ir plašs pārskats par Latviešu aviācijas leģionu, latviešu jauniešu iesaistīšanu gaisaspēku palīgdienestā, Latviešu leģiona slimnīcu, frontes teātri uc.

VIII sējuma (1982) redaktori ir Vilis Hāzners un Indulis Kaŗociņš. Tajā ievietoti papildinājumi un labojumi un par iepriekšējiem sējumiem presē publicētās recenzijas. Arī tanīs vērtīgus papildinājumus un labojumus devuši: Arturs Silgailis, Aleksandrs Plensners, Edgars Dunsdorfs, Kārlis Augstkalns, Rūdolfs Kociņš, Kārlis Pūrmals, Indulis Kaŗociņš, J. Cīrulis, Mārtiņš Ozols, Arnolds Skrēbers, Alfrēds Vinčels, Viktors Irbe, Benno Ābers uc.

Vilis Janums, *Mana pulka kauju gaitas* (1953). Populārā pulkveža personiskās atmiņas, apvienotas ar daudzu dokumentu citātiem, dod rūpīgu un sīku pārskatu par „Januma pulka” gaitām no tā formēšanas sākuma līdz ieroču nolikšanai un nonākšanai amerikāņu gūstā, kad pulkvedis pats kļūst par gūstekni ar numuru A879489! Grāmata ilustrēta ar daudziem fotoattēliem un St. Pelša frontē gleznotiem akvareļiem.

No Kalpaka priedes līdz Minsterei (1969). Brošūrā ir pulkvedim Vilim Janumam veltīti Jāņa Andrupsa, Kārļa Lobes, Jāņa Rulliņa, Arnolda Apses, Viļa Hāznera, Zigfrīda Vitena un Olģerta Mazarkēvica raksti J. Andrupsa redakcijā.

Jūlijs Ķīlītis, *Es kaŗā aiziedams. . .* (1956). Vērtēdams latviešu piedalīšanos aizvadītajā Otrajā pasaules kaŗā, grāmatas ievadā autors raksta, ka mūsu vairums toreiz „uz notikumiem skatījāmies caur rozā brillēm un centāmies tos iztēlot sev vēlamā virzienā [. . .]”. No Ostrovas līdz Zēdelhēmai vedušas majora Ķīlīša kaŗavīra gaitas, un viņš tās aprakstījis spraigi un interesanti – kaujas gan Krievijā, gan Vācijā un arī gūsta laiku Zēdelhēmā. Aprakstīts arī mēģinājums izdot krieviem pulkvedi Krīpeni un viņa drāmatisks žests, iedurot sev nazi krūtīs, sirds apvidū. „Ja Krīpens nebūtu spēris šo izšķirīgo soli, ko var kvalificēt par uzpurēšanos pārējo labā, tad, droši vien, krievu misija būtu ‘izmaksējerējusi’ ne vienu vien vecāko virsnieku”, liecina autors.

Vilis Hāzners, *Varmācības torņi* (1977). Grāmatā plaši aprakstīta Hāzneru dzīve bēgļu gaitās Pirmā pasaules kaŗa laikā Valkā, autora vēlākie skolasgadi un jaunā virsnieka kalpošana Latvijas armijā. Liktenis viņam bija lēmis noņemt pēdējo godasardi pie Brīvības pieminekļa 1940. gada jūnijā. Seko stāsts par īslaicīgu kalpošanu Teritoriālajā korpusā, apcietināšanu un „dzīvi” Centrālcietumā, atbrīvošanu un piedalīšanos Otrajā pasaules kaŗā. Drāmatisks ir šīs atmiņu grāmatas lappuses, kas stāsta par Apeŗāta kaujasgrupas cīņām pret uzbrūkošo ienaidnieka pārspēku.

Pēc smagās sakāves Hāzneram ar tikai nedaudziem vīriem, pārvarot neiedomājamas fiziskas grūtības, izdodas izlauzties no ielenkuma. Tad pēc īsas atpūtas jāatstāj Rīga – uz Vācemi! Tur 1945. g. 26. janvārī viņu ceturto reizi ievaino un izsīt no ierindas līdz kaŗa beigām, ko viņš sagaida Dānijā, divīzijas veselības uzlabošanas un rezerves bataljonā. Tad – Zēdelhēma, DV dibināšana, darbība Vācijā, pārceļšanās uz ASV un iesaistīšanās Komitejas Latvijas brīvībai darbā un citos nacionālpolītiskos pienākumos. Ik lappuse stāsta par rosmi un veikumiem.

Varmācības torņi II daļa ar apakštitulu „Kaŗa noziedznieka’ stāsts” izdota 1985. gadā. Tās galvenais saturs veltīts aprakstiem, dokumentiem un

GŪSTEKŅI 1945. GADĀ ZVIEDRIJĀ

GŪSTEKŅI RĒNĀ, VĀCIJĀ

notikumiem, kas risinājās ap viņu tiesāšanas laikā par „kaŗa noziegumiem” ASV imigrācijas tiesā.

Oskars Perro, *Holmas cietoksnis* (1981 un 1982). 1941. gada rudenī austrumfrontē sarkanarmija ielenca vācu spēkus Holmas pilsētā — tā radās Holmas cietoksnis. Hitlers uzdeva to aizstāvēt līdz pēdējam vīram! Smagas un asiņainas bija šo vīru cīņas, daudzi tur arī krita.

Cietoksnī ielenkto vidū bija arī Oskars Perro, un savu pieredzi viņš nu dokumentējis šai grāmatā, reāli aprakstot notikumus un vēroto. Holma notūrējās 127 dienas, un no astoņu vīru latviešu grupas ierindā palika vienīgi pats autors un Hermanis Bušs, bet no 5500 vīriem, kas garnizonā bija sākumā, atbrīvošanas dienā saskaitīts tikai kāds tūkstotis. Oskaru Perro kaŗavīra laime pavadījusi arī turpmākajos kaŗa grados. Liepāju viņš atstāja, gan ievainots, tikai 1945. g. 8. maijā.

Jānis Zariņš, *Kāvu gados I—III* (1971—1973). Trijos biezos sējumos savu kaŗavīra gaitu pieredzi dokumentējis vēlākais agronomijas doktors Jānis Zariņš. Viņš stāsta par cīņām Baltkrievijā, iepazīstina ar gaisotni mūsu kaŗa laika „kaŗa-skolā” — vadu komandieŗu kursus Bolderājā, stāsta par kaŗavīru priekiem un klizmām atvaļinājumu laikā. Viņš neideālizē ne kaŗošanu, ne kaŗavīrus (virsniekus), bet drosmīgi un vaļsirdīgi kritizē, kas viņam licies aplam. Tādēļ šais Zariņa atmiņu sējumos lasāms daŗs labs „kutelīgs” un delikāts epizods un raksturojums.

Osvalds Freivalds, *Lielā sāpju draudze* (1952). Grāmatā ir dokumenti un liecības par latviešu deportācijām uz Sibīriju. Tā paša autora *Kurzemes cietoksnis* (1954). Divos sējumos aprakstīti latviešu tautas likteņi 1944/1945. gadā. Vēl tā paša autora *Latviešu kaŗavīru traŗēdija Zviedrijā* (1956) ir dokumentu un liecību krājums par mūsu kaŗavīru izdošanu Padomju savienībai.

Alfrēds Žīgurs, *Latviešu gaisa spēku izpalīgs* (1970). Kaŗa beigu posmā 1944. gadā gaisaspēku palīgdienestā iesauca vairākus tūkstošus 1927/1928. gadā dzimušos jauniešus. Viens no viņiem — grāmatas autors — šai izdevumā pastāsta par saviem rūgtajiem piedzīvojumiem. Tie sākās ar drāmatisku notikumu, kad krievu gaisauzbrukumā Rīgai nogalināja vairākus desmitus jauniešu — cik, to neviens nezina. 1944. g. 22. septembrī Brāļu kapos apglabāja 38, bet ap 100 ievietoja slimnīcās. Autors un pārējo izglābušos tālākās gaitas vedušas cauri Kurzemei uz Vāciju, tālāk uz Egeru Sudetijā un beigās atpakaļ uz Vāciju. Tur viņi sūtīti pret rietumu sabiedroto tankiem, lai tos uzspridzinātu. Seko gūsts. (Gaisaspēku palīgdienestā iesauca arī meitenes, bet par viņu likteni un gaitām līdz šai dienai vēl nekas nav lasīts.)

Juris Lamberts *Nāvei nolemtie brāļi* (1955). Mācītāja Lamberta grāmata ir aculiecinieka vēstījums par Zviedrijā internēto latviešu karavīru izdošanu krieviem.

Jānis Simsons, *Vorkutas gūstekņa stāsts* (1965). Šai grāmatā iepazīstamies ar postu, kādā bijis jādzīvo uz Vorkutas vergunometnēm izsūtītajiem latviešu karavīriem un citiem nelaimīgajiem padomju varas upuriem. Vairums tur gāja bojā, bet nedaudzi ar dzelzs veselību tomēr izturēja, viņu vidū arī leitnants Simsons. Dievs bija vēlējies, lai viņš vēlāk, brīvībā izkļuvis, varētu liecināt par pārdzīvotajām necilvēcībām.

Jānis Sudrabiņš, *Asiņaina gaisma aust* (1951), *Nīcības viesuļos* (1954), *Pēdējās dienas Kurzemē* (1969) un *Toreiz aiz dzelonžoga* (1966) ir karavīra atmiņas literārā formā, bet pēdējā grāmata stāsta par dzīvi gūstā un gūstekņu presi Zēdelhēmā.

Literāras „kaņa kalpa atmiņas” publicējis arī Eduards Šmugajs grāmatā *No Rīgas līdz Putlosai* (1977) un Arnolds Šinķis darbā *Kurzemes cietoksnis* (1954) divos sējumos.

Zelta ābeles (M.Gopera) apgāds izdevis nelielu Viļa Lesiņa monografiju par kapteini Žani Butku *Butkus* (1954) un Inta Vanadžiņa (Emīla Dēliņa) apceri par pulkv. Voldemāru Veisu *Veiss* (1955).

GAISASPĒKU PALĪGS

Ādolfs Blāķis, *Medaļas otrā puse* (1956). Autors ir Latvijas armijas kapteinis, kas kara gados darbojās pretestības kustībā. Mobilizēts leģionā un 1944. gadā pie Ostrovas smagi ievainots, viņš kritizē Latviešu pašpārvaldes un leģiona vadības rīcību vācu okupācijas gados un aizstāv viedokli, ka latviešiem Otrā pasaules kara laikā nevajadzēja iesaistīties vācu bruņotajos spēkos.

Teodora Siļa brošūrā *Latviešu kaŗavīri cīņā par tautas brīvību* (1982) lasāma apcere par latviešu kaŗavīriem vēstures tecējumā. Silis noraida pārmetumus un kritiku par cīnišanos Otrajā pasaules kara it kā „nepareizā pusē”. Viņš apgalvo, ka latviešu kaŗavīri jau toreiz visskaidrāk saskatījuši komūnisma briesmas un tādēļ ir cīnījušies — vispareizākajā pusē.

Nedaudz grāmatu par latviešu kaŗošānu Otrajā pasaules kara publicēts arī svešvalodās. 1955. gadā iznāca Aleksandra Plensnera brošūra *A small nations struggle for freedom*. Latvian soldiers in World War II. Tas bija tā paša autora Pinebergā izdotās brošūras *Informācija par Latviešu leģionu* (1949) tulkojums angļiski — īss atskats uz Latvijas neatkarības gadiem, krievu okupāciju 1940. gadā un Latviešu leģiona formēšanu un cīņām. Līdzīgs saturs arī Artura Landsmaņa publikācijai zviedriski — *De misstolkade legionārerna* (1970). Par zviedru izdotajiem leģionāriem ir arī Osvalda Freivalda darbs zviedru valodā — *De internerade balternas tragedi i Sverige år 1945–1946* (1968) ar S. Danēla (Sven Danéll) un B. Nermana (Birger Nerman) rakstiem.

Egils Kalme, *In the shadow of freedom* (1979). Literārā stāstījumā autors dokumentē leģionāru likteni Otrā pasaules kara beigās.

Hans Stöber, *Die lettischen Divisionen im VI. SS-Armeekorps* (1981). Šīs grāmatas saturs „labā un cildinošā nozīmē veltīts abām latviešu — 15. un 19. divīzijām”, liecina Vilis Hāzners recenzijā *Daugavas vanagu mēnešrakstā* 208 (1983), 48. lpp. Grāmatā pozitīvi pieminētas arī citas latviešu vienības. Ievadvārdus rakstījis Arturs Silgailis, bet pats autors (Hans Štēbers) atzinīgi vērtē Latvijas neatkarības gadus un izsaka cerību, ka ieroču brālība aizvadītajā kara palīdzēs nākotnē uzturēt draudzību starp vācu un latviešu tautu.

R. Džēmsa Bendera (R. James Bender) apgāds Kalifornijā izdod grāmatu seriju par vācu un citu tautību ieroču SS-vienībām: *Uniforms, organization and history of the Waffen-SS*. Šīs serijas V sējums: Hugh Page Taylor & Roger James Bender, eds (1982) veltīts abām latviešu, kā arī igauņu un citu tautību divīzijām.

Vernera Haupta (Werner Haupt) *Berlin 1945*. Grāmatā lasām un skatām fotoattēlus par Hitlera Vācijas sabrukuma pēdējām nedēļām — no 1945. gada 16. aprīļa, kad pulksten piecos ritā pie Oderas sākās sarkanarmijas lielofensīva,

līdz 4. maijam, kad Berlīne kapitulēja (četras dienas agrāk nekā Liepāja!). Izsekojot notikumiem stundu pa stundai, Hapts liecina, ka šī pēdējā Hitlera un Gebelsa pretestība bijusi vienkārši nejēdzība. Berlīnes aizstāvjiem trūcis ieroču un municijas, un — kā jau chaosā un lielā nelaimē — arī vienotas vadības, jo asi izpaukušās partijas un armijas vadītāju pretišķības. Mūs šī grāmata jo sevišķi interesē tādēļ, ka tajā vairākās lappusēs pieminēta arī latviešu piedalīšanās kaujā par Berlīnes noturēšanu, kas tomēr bija jāzaudē. Tiešos padomju spēkus, kas ieņēma Berlīni, komandēja latviskas izcelsmes padomju ģenerālis Bērzzariņš! Latviešu karavīri dažos uzņēmumos redzami arī Venera Hapta albumā *Leninograd, Wolchow, Kurland* (1976).

E. G. Kraetschmer, *Die Ritterkreuzträger der Waffen-SS* (1955, 1957). Grāmatā ir īss pārskats par kaujām Kurzemes cietoksnī un ar Bruņinieku pakāpes dzelzs krustu apbalvoto latviešu karavīru — Miervalža Ādamsona, Roberta Ancāna, Žaņa Ansona, Kārļa Aperāta, Žaņa Butkus, Nikolaja Galdiņa, Eduarda Riekstiņa un Voldemāra Veisa — īsbiografijas un varoņdarbu apraksti. Pieminēti arī citi augstākos apbalvojumus ieguvušie — Rūdolfs Gaitars, Nikolajs Galdiņš, Eduards Stīpnieks, Kārlis Lobe, Vilis Hāzners un Gustavs Praudiņš. Izdevumā nav kara beidzamajos mēnešos ar Bruņinieku krustu apbalvoto — Andreja Freimaņa, Roberta Gaigala, Valdemāra Reinholda un Kārļa Sensburga vārda. Grāmata atgādina, ka mūsu leģiona varonīgās cīņas pieminētas vācu virspavēlniecības ziņojumos 1944. g. 29. februārī, 11. martā, 27. martā, 30. martā, 9. augustā, 30. septembrī, 8. novembrī un 27. un 29. decembrī.

IV

Latviešu karavīrs pēc Otrā pasaules kara (sagatavošanā). Redaktori: Alfrēds Jānis Bērziņš un Vilmārs Kukainis. Saturā būs vēl npublicēti apraksti par latviešu dzīvi gūstā dažādās valstīs, par darba un sardžu vienībām Vācijā, latviešu karavīriem rietumvalstu armijās un citu.

Nedaudz latviešu karavīru pēc Otrā pasaules kara nonāca arī Franču ārzemnieku leģionā un cīnījās Indoķīnā (Vietnamā). Par to plašāku atmiņu stāstu „Baltās cepures algādži” publicējis Alfrēds Vilnis (Straumanis) laikrakstā *Latvija Amerikā* (piecdesmito gadu beigās) un rakstījis arī Jānis Rapša — sk.: *Daugavas vanagu mēnešraksts* 213—216 (1984).

Latvieši cīnījās arī ASV bruņoto spēku sastāvā Korejā. Šī kara laikā laikrakstā *Latvija Amerikā* publicēta Hugo Atoma un citu korespondence, bet plašāku atskatu vēlāk devis Gunārs Stopnieks — sk.: „Kauja par 931. augstieni”, *Daugavas vanagu mēnešraksts* 190—192 (1980).

Par latviešu piedalīšanos Vietnamas karā liecināja tikai skopas nāvesziņas *Daugavas vanagu mēnešrakstā* un latviešu laikrakstos.

Ir zināms, ka ASV bruņoto spēku „akcijā” 1983. gada oktobrī Grenadā piedalījās latviešu ārsts – flotes leitnants un ka latvietis – aviācijas pulkvedis – no kāda admirāļa bazeiskuģa vadījis ASV gaisaspēku darbību. Taču viņi savas atmiņas vēl nav uzrakstījuši!

V

Daugavas vanagi 1–2 (1948–1949). Redaktors Kārlis Krūklītis. Saturā arī pulkv. Aleksandra Plensnera atmiņu posma pirmpublicējums par pulkveža Oskara Kalpaka iesaistīšanos Latvijas armijā.

Daugavas vanagu mēnešraksts iznāk kopš 1951. gada. Atbildīgie redaktori bijuši: Vilis Hāzners (1–77. un 99–170. nr.), Pauls Strante (78–97. nr.), Jānis Sudrabiņš (98. nr.) un Raimunds Čaks (ar 171. nr.). Iznāk rēgulāri sešas reizes gadā. Gandrīz vai katrā numurā lasāmas Otrā pasaules kara dalībnieku atmiņas, tā saglabājot nākotnei ziņas un liecības par latviešu kaņavīru izmisīgajām cīņām, jo pretējā pusē latviešu pretošanās iebūkošajai sarkanarmijai tiek noklusēta. Taču žurnāla gadagājumos ir arī vērtīgas Edgara Andersona, Antona Grāmatiņa, Artura Silgaiļa, Jāņa Ezergaiļa, Edgara Dunsdorfa, Haralda Biezā, Leonarda Latkovska, Viļa Hāznera, Kārļa Augstkalna, Arvīda Krīpena un citu apceres.

Lāčplēsis 1–24. (1955–1978). Žurnālu rediģējuši: Voldemārs Skaistlauks, Edvīns Mednis, Roberts Apenītis, bet visilgāk – Arveds Lauris. Daudzu kaņavīru atmiņu rakstu vidū jo sevišķi vērtīgi ir ģen. Eduarda Kalniņa raksti. Saturā daudzu lāčplēšu biografijas.

Par žurnāla priekštecī uzskatāms nelielais rotētais biļetens *Lāčplēsis*, kas iznāca no 1951. līdz 1954. gadam (Lāčplēša kara ordeņa kavalieņu biedrības izdevumā un Arveda Lauņa redakcijā).

Ar 1979. gadu atkal rotātora teknikā reizi gadā iznāk *Lāčplēša kara ordeņa kavalieņu biedrības biļetens* Arveda Lauņa redakcijā.

Strēlnieks 1–45 (1957–1975). Redaktori bijuši: Edvīns Mednis, Rūdolfs Poruks, Pēteris Dardzāns un citi. Saturā daudz vērtīgu atmiņu rakstu, it sevišķi par latviešu strēlnieku cīņām Pirmajā pasaules karā Rīgas frontē un vēlāk revolūcijas laikā Krievijā. Daudz arī kontraversāla materiāla par ziemeļniekiem, kalpakiešiem, vairākiem augstākiem virsniekiem – ģen. Jāni Balodi, ģen. Robertu Dambīti, pulkv. Arturu Jansonu uc. Uzzinām daudz intriģejošu un „pikantu” faktu, ko agrāk nezinājām. Daudzi fakti un liecības arī izbālina leģendas

un mītus par vienu otru Latvijas neatkarības gadu vēsturē populāru personu. Ar šāda satura rakstiem jo sevišķi bagāti ir *Strēlnieka* pēdējie četri komplekti, kas numurēti: 20-23. nr. (204 lpp.), 24-27. nr. (172 lpp.), 28-33. nr. (318 lpp.) un pēdējais 34-45. nr. (370 lpp.). Tajos pulkv. Pēterļa Kaņepa rakstos ir vērtīgas ziņas par brīvās Latvijas liktenīgajām dienām, bet kapteinis Kārlis Porietis pastāsta, ka mūsu armijas pretizlūkošanas virsnieku atšifrēto krievu telegrammu teksti 1939/1940. gadā nodoti arī somiem. Par cīņām pret Bermontu stāsta Oskars Ozols, Rolands Kiršteins un Kārlis Rechtšprechers. Sarkano strēlnieku lomu pozitīvi vērtē Pēteris Dardzāns. Pārspiesta viņu vadoņa pulkv. Jukuma Vācieša apceres „Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme” otrā daļa, kuŗu 1924. gadā bija Maskavā publicējis latviešu komunistu apģāds Spartaks. Šais krājums ievietotas arī pēc 1934. g. 15. maija no 4. Valmieras kājnieku pulka vēstures „izcenzētās” lappuses, kuŗu saturs neglaimoja ģenerālim Jānim Balodim. Par viņa, tāpat par ģen. Roberta Dambiša un ārlietu ministra Vilhelma Muntera raksturu, stāju, spējām un lomu ir negatīvas liecības arī pulkv. Pēterļa Dardzāna, kapt. Kārļa Porieša, kapt. Visvalža Matuzela, pulkv-leitn. Antona Grāmatiņa, ģen. Pēterļa Radziņa brālēna Eižena Radziņa un citu rakstos.

Vēsturnieks Edgars Andersons lielvalstu archīvos noskaidrojis, ka 1936. gadā ar ģen. Jāņa Baloža ziņu un pulkv. Voldemāra Ozola starpniecību sarkanajai Spānijai pārdoti vairāki Latvijas armijas lielgabali. Bijušais finanču ministrs Alfrēds Valdmanis liecina, ka, pārdodot šo „nekam nederīgo ‘krasta artileriju’, [p]ar iegūto naudu mēs nopirkām 30 modernas angļu kaŗalidmašīnas [..]”, *Treji vārti* 95 (1983). E. Andersons arī atklājis, ka citi ārzemēs it kā Latvijas armijas vajadzībām nopirktie ieroči novirzīti arī uz Franko Spāniju.

Skarbas latviešu posta un ciešanu liecības ir Dr. Jāņa Vadža rakstos par pieredzi padomju ieslodzīto nometnēs pēc 1946. gada. Daudz augstvērtīgu fotoattēlu ilustrē Alberta Raidoņa rakstu par Brāļu kapiem.

Kaŗa invalīds iznāk kopš 1957. gada reizi gadā. Pirmo numuru redaktori bijuši: Kārlis Štāmers, Alberts Spoģis, Roberts Apenītis un Kārlis Melderis, 5–24. nr.: Vilis Pomēlnieks un ar 25. nr. (1980) Kārlis Štāmers. Šai izdevumā vērtīgas ir Arnolda Siņķa atmiņas par latviešu kaŗavīru traģēdiju Litenē, Ignata Blaževiča raksts par Latvijas armijas un Jāņa Lūša par Latgales artilerijas pulka iznīcināšanu. Pulkv-leitn. Rūdolfis Kociņš devis pārskatu par kaujām Kurzemes cietoksnī un prof. Dr. Jēkabs Ozols par latviešu nacionālo pretestību no 1940. līdz 1945. gadam. Vērtīga adv. Ivara Bērziņa apcere par leģionāru legalizāciju.

Mūsu dzīve 1–6 (1964–1969) – 7. Siguldas kājnieku pulka piemiņas fonda izdevums. Redaktori: Roberts Apenītis un Kristaps Zommers.

Kadets, Latviešu virsnieku apvienības prezidija izdevums (iznāk kopš 1967). Redaktori bijuši: Arvīds Krīpens (1. nr.), Jānis Šmits (3. nr.), Andrejs Ozoliņš (4. nr.), Elmārs Sproģis (2. un, sākot ar 5. nr.). No 6. līdz 12. nr. ievietots Anvila (kapt. Ēvalda Vērsāna) stāstījums „Vecas tekas domās minot” par nelielas latviešu kaŗavīru grupas dēkainu un leģendāru izkļūšanu no Kurzemes cietokšņa pēc kapitulācijas. Labs scēnārijs drāmatiskai dēkufilmā un laba liecība tam, kādas grūtības cilvēks var pārvarēt ar ciešu gribu un apņemšanos.

Latvju kaŗavīrs 1–2 (1979–1980). Redaktors Arnis Ķeksis. – Šai nodaļā minēto izdevumu apskats ievietots to iznākšanas sākuma secībā. –

*

Visos šais izdevumos – grāmatās un rakstos periodikā – diemžēl, ir daudz pretrunīgu liecību un vēsturisko personu raksturojumu, ko devuši respektējami un cienjami virsnieki un politiķi – vēsturisku notikumu līdzdalībnieki un aprakstīto personu līdzdarbinieki un pazinēji. Tas lasītāju mulsina – kam taisnība? Kur patiesība? Kādēļ, piemēram, Krīpens ar Kroderu ģenerāli Balodi gandrīz vai dievina, bet atkal citi gāž viņu nost no „baltā ģenerāļa” pjedestāla? Alfrēds Bērziņš vairākos *Treju vārtu* n-ros ievietotajā rakstā (1977) apšaubā daudzus Ādolfa Klīves atmiņās minētus faktus, bet bijušais saeimas deputāts Jānis Lejiņš tai pašā žurnālā gadu vēlāk savukārt apstrīd Alfrēda Bērziņa kritiku un apgalvojumus! Liekas, ka šīs un daudzas citas līdzīgas problēmas varēs noskaidrot tikai tad, kad vēsturniekiem būs pieejami tagad nepieejamie archīvi, ja tie vispār būs saglabājušies.

Bismarks esot teicis, ka nekad tik daudz nemelojot kā pirms kāzām, pēc medībām un pēc kaŗiem. Vai šos vārdus var attiecināt arī uz dažiem šai grāmatu uzskaitē minētiem autoriem? Diemžēl, daudzkreiz spīd cauri vēlēšanās parādīt rakstītāju pašu cildenāku un gudrāku, izcelt savus un savu draugu darbus, „sādot” nedraugiem un pretiniekiem, atceroties viņu darbos sliktu un noklusējot labo. Gandrīz vai visi intriģējošo pretrunīgo atmiņu autori tagad jau šķindina savus piešus un zobenus Aizsaules pulkos. Daudzus atmiņu rakstītājus ir traucējis dokumentu trūkums. Viss ir bijis jāraksta tikai pēc atmiņas. Un retam jau ir Pēterļa Ērmaņa fainomenālā atmiņa! Tā daudzu atmiņās ir negribēti iezagušās kļūdas, un pēc grāmatu iznākšanas presē ir publicēti aprakstīto notikumu citu līdzdalībnieku un laikabiedru labojumi un papildinājumi.

Vaidavas (Artura Augstuma), Pilskalna (Jāņa Jeķabsona) un Gaujas (Robertas Krūklīša) apģādam jo sevišķi jāpateicas par dzimtenē izdoto grāmatu pārspiešanu trimdā, kuŗās tēlotas cīņas un mūsu kaŗavīri, tā paglābjot to saturu no iznīcības un saglabājot mūsu vēstures liecības nākamajām paaudzēm.

LATVIEŠI BRĪVĀS PASAULES VALSTU MILITĀRAJĀ DIENESTĀ

Vilmārs Kukainis

Lai spētu kaut cik sakarīgi aprakstīt šo plašo tematu, kas aptver četrus gadu desmitus, tas jāiedala divās daļās. Laika secībā pirmā daļa jāvēlī latviešu sardžu un darba palīgvienībām Rietumvācijā, bet otrā individuāliem latviešiem dažādu brīvās pasaules valstu bruņotajos spēkos, uzsverot ASV, kur viņu ir visvairāk.

Par šo tematu līdz šim rakstīts daudz mazāk nekā par jebkādam citām latviešu karavīru gaitām, vienalga, vai abos pasaules kaņos, vai arī to starplaikā. Tikai daži autori, kā Žanis Indriķsons, Kārlis Siljakovs un Ādolfs Šilde, latviešu lielajā presē ir īsi aprakstījuši atsevišķus palīgvienību darbības epizodus. Vienīgais zināmais pašu palīgvienību regulārais izdevums — Virsaiša Viestura latviešu sardžu rotas rotētais biļetens *Junda* apstājās jau pēc tikai četru numuru iznākšanas. Pat *Latvju enciklopēdijas* 1983. gada izdevumā darba un sardžu rotu gaitām pie franču, amerikāņu un britu armijas ir atvēlētas tikai pusotras lapuses. Daļu no tām vēl aizņem divi attēli, un īsā pārskata nozīmīgumu mazina četru autoru sniegto ziņu saīsinājums. Vispārējas apceres par latviešiem brīvās pasaules bruņotajos spēkos ar maz izņēmumiem sniedzis tikai šī raksta autors. To viņš ir darījis kopš iesaukšanas ASV armijā 1951. gadā, bet plašāk ar rakstiem presē un runām latviešu sabiedrībā pēc virsnieka pakāpes iegūšanas 1957. gadā.

Drīzumā Daugavas vanagu centrālās valdes apgādā iznāks grāmata, kuņā divas plašas nodaļas ar pielikumu veltītas šī raksta tematam tādā pašā iedalījumā. Tā ir devītā un pēdējā DV grāmatu seriņā par latviešu karavīriem Otrajā pasaules kaņā ar nedaudz mainītu nosaukumu: *Latviešu karavīrs pēc Otrā pasaules kaņa*. Tās redaktori (DV centrālās valdes ģenerālsēkretārs Alfrēds Jānis Bērziņš un šo rindu autors) iespēju robežās ir savākuši informāciju no dažādiem ziņu avotiem un devējiem. Ja kādu interesē sīkāka informācija nekā šis populārā stilā ieturētais pašsais raksts, tas to varēs iegūt DV izdotajā grāmatā.

Lai amerikāņu karavīriem nebūtu pašiem jāveic dažādi paramilitāri pienākumi frontes aizmugurē, jau pirms 1944. gada invāzijas sabiedroto galvenajā stābā izstrādāja vispārējus plānus uzticamu civilistu nodarbināšanai slēgtās darbavienībās ar „Labor Service” apzīmējumu. Bez šīm palīgvienībām, kam

pamatu dotu nacionālsociālistu piespiedu kārtā ievestie ārzemnieku strādnieki pēc viņu atbrīvošanas, bija domāts arī par individuālu civilistu, ieskaitot vāciešus, nodarbināšanu citos mazāk svarīgos darbos – virtuvēs un aptīrīšanas darbā. Pašas pirmās palīgvienības pēc šiem plāniem ASV armija savervēja no atbrīvotajiem poļu laukstrādniekiem. Tā jau 1945. gada aprīlī šādā veidā saformētā apgādes transporta darbabataljonā Vupertālē radās pirmais atsevišķais latviešu vads.

Šo vienību drīz nosūtīja darbā uz Franciju, kur tās dalībniekus, tāpat kā no franču okupācijas joslā īslaicīgi nodibinātās latviešu sardzuvienības, mēģināja individuāli vervēt dienestam Franču ārzemnieku leģionā. Tas veicināja šo pirmo divu, oficiāli nenumurēto, latviešu palīgvienību iziršanu. Pirmā izklīda pēc pārsūtīšanas atpakaļ uz Rietumvāciju, otra turpat, kur dibināta. Piesniegtajā informācija par šo latviešu palīgvienību pirmsākumiem ir ļoti nepilnīga, tāpat kā par latviešu gaitām Franču ārzemnieku leģionā.

1946. g. 27. jūnijā Nirnbergas apgabala garnizona komandiera Rietumvācijā, ASV pulkveža Martina iniciatīvā Firtā sardzudienestu sāka pirmās brīvajā pasaulē apmācītās vienības – latviešu un igauņu vads. Katrā bija viens virsnieks un 15 sardzuvīri, tērpti melni pārkrāsotos ASV armijas formastērpos. Pēc priekšrakstiem, krāsai gan būtu bijis jābūt tumši zilai, bet tādu tērpu valkāja visvairāk tikai poļi. Latvieši uz savu roku formastērpus pārkrāsoja melnus, jo tā tie izskatījās vienvēidīgāki un arī nenokrāsoja valkātāju apakšveļu. Tā arī radās tautā iegājies „melno” nosaukums. Šie pirmie latviešu sardzuvīri veica savus pienākumus tik sekmīgi, ka ieguva savu augstāko amerikāņu komandiera nedalītu atzinību. Pēdējo ierosmē ASV militārais gubernators ģenerālis Meknarnijs Frankfurtē jau tā pašā gada 6. decembrī oficiāli atļāva dibināt baltiešu sardzuvienības rotu sastāvā.

Pati pirmā saformējās Virsaiša Viestura 8920. (toreiz 90.) sardzurota, kas jau 21. decembrī izbrauca pamatapmācībās uz Kēfertāli pie Manheimas kopā ar 4202. (toreiz 88.) lietuviešu un 4221. (toreiz 92.) igauņu sardzurotu. Rotas toreizējais stiprums bija 8 virsnieki un 268 instruktori un kareivji, ko vēlāk vairākkārt nedaudz samazināja. Virsaiša Viestura rotas pats pirmais komandieris bija ģenerālis Voldemārs Skaistlauks līdz 1947. g. 19. janvārim, kad šo amatu pārņēma dienestā paaugstinātais kapteinis Ervīns Caune. Tūlīt pēc Virsaiša Viestura rotas nodibināja arī pirmās latviešu darbarotas: 1947. gada 9. janvārī 8252. būvrotu Manheimā (sk. Jāņa Apiņa un Artura Bērtīsa rakstu *Archīva XV* sējuma 56–58. lpp.) un 25. martā 8850. būvrotu Kaizerslauternā. Tām vēlāk pievienojās 8361. būvrota, 4099. sardzurota, 7132. būvrota, 7566.

VILMĀRS KUKAINIS
(Zīmējis Juris Soikans)

smagā transporta rota, 8503. būvota un dažas citas, kā 4054. apgādes darbarota, kas ilgi nepastāvēja.

Poļu un baltiešu rezerves Rietumvācijā drīz izsika, tāpēc 1947. gadā sāka dibināt rotas no citu Eiropas tautību piederīgajiem – ungāriem, rumāņiem, ukraiņiem, čehiem un pat albāņiem. Kad 1948. g. 24. jūnijā sākās Berlīnes blokāde, pārvietoto personu darbaspēka aprūka, un tā ar toreizējā ASV militārgubernatora ģenerāļa Kleja atļauju nodibināja pirmās divas vācu apgādes rotas. Līdz tam laikam vācieši formastērpos varēja pie amerikāņiem strādāt tikai kā policisti rūpniecības uzņēmumos. Berlīnes gaisatilta lidmašīnu pārvaļāmās kravas iekraušanai vajadzēja arvien vairāk darbaspēka, un tā kopsummā slēgtās formācijās atradās vienlaicīgi vairāk nekā 15 000 vīru ap 30 dažāda paveida vienībās. Lēš, ka amerikāņu nodarbināto civiļistu kopskaits tai laikā bijis tuvu ceturtdaļmiljonam.

Sākumā katrai palīgvienību rotai bija atsevišķa neliela amerikāņu pārraudzības vienība. Tā kā pēc tām nebija lielas vajadzības, jo palīgvienību locekļi paši cītīgi izpildīja savus pienākumus, šādus pārraudzības centrus atstāja pa vienam vairākām palīgvienībām kopā, bet vēlāk tos pārņēma paši darbavīri. Visu šo organizāciju vadīja Darbavienību dienesta divīzija Heidelbergas priekšpilsētā Švecingenā. Vēlāk to pārdēvēja par aģentūru, vēl arvien ar ASV armijas pulkvedi vadībā, bet ar civiļistiem par stāba virsniekiem. Viens no viņiem jau ilgu gadu ir bijis Visvaldis Brige (Brigge) pulkveža dienesta pakāpei atbilstošā amatā.

ASV armijas pārziņā strādājošo latviešu pāriešana vācu saimniecībā sākās 1950. g. 30. jūnijā, kad pārtrauca piecu dolāru izmaksu mēnesī iepirkumiem amerikāņu kantīnē. 1952. gada sākumā izsniedza pelēkus izejamos un sardzes formastērpus melno vietā, vasarā atļaujot nesāt vieglos smilškrāsas amerikāņu formastērpus, bet darbā amerikāņu olīvzaļos darbatērpus. 1956. g. 1. maijā parakstīja tarīfa nolīgumu, kas gādāja par sociālapdrošināšanu vācu iestādēs, un daļu pārtikas sāka izsniegt no vācu krājumiem. 1957. g. 14. jūnijā visas vienības, kuŗās pārsvarā bija vācieši, pārdēvēja par civiļistu darbagrūpām, lai palīgvienības vairāk atšķirtos no toreiz jaundibināmās rietumvācu armijas. Veco darbavienību (LS) nosaukumu un dienesta pakāpju nesāšanas tiesības atstāja tikai ārzemniekiem, kā arī vācu palīgvienībām Rietumberlīnē, uz kuŗām nolīgums neattiecās.

Palīgvienību skaitu un lielumu bieži mainīja dažādu apsvērumu dēļ. Ilgu gadu latviešu palīgvienību skaits pie ASV armijas palika iepriekš minētās piecas būvrotas, divas sardzurotas un viena smagā transporta rota. Lielākas

pārmaiņas notika 1964. g. 30. jūnijā, kad palīgvienību skaitu it kā ierobežotā budžeta dēļ negaidot samazināja uz pusi. Visi poļu un latviešu iesniegumi, lai šī samazināšana nenotiktu tik drastiskā veidā, palika bez panākumiem. Tā no astoņām latviešu rotām dienestā palika vairs tikai četras: 8252., 8361. un 8850. būvrotā un 4099. sardzurota. Ja latviešu skaits Rietumvācijā nebūtu jau ļoti samazinājies izceļošanas dēļ, šim lielajam strādājošo skaita samazinājumam varētu būt traģiskas sekas.

Baltiešu un poļu vienībās brīvās vietas lēnām sāka aizņemt cittautieši, un gadu tecējumā viņu saradās arvien vairāk. Tā 1982. gada 1. janvārī vairs tikai sešas poļu palīgvienības paturēja darbavienību nosaukumu – parējā 61 jau bija ar vāciešu vai vairāku desmitu dažādu citu tautību pārsvaru. Latvieši gan vēl arvien bija lielā pārsvarā komandsastāvā savās četrās rotās, tāpat kā lietuvieši divās un igauņi vienā. No kādreizējā ap 2000 vīru lielā latviešu pamatsastāva amerikāņu palīgvienībās dienestā ir palikusi mazāk nekā desmitā daļa. Lai varētu avansēties, daļa no latviešu vienību komandsastāva ir pārgājusi darbā arī uz stābiem un citām vienībām.

Angļi palika nedaudz iepakaļ amerikāņiem lētā ārzemnieku darbaspēka izmantošanā organizētās vienībās. Tā britu Reinas armija tikai 1948. gadā nodibināja savas slēgtās sardzuvienības un darbavienības, kuņas 1950. gadā pārdēvēja angļiski par „Military Service Organization”. Vispirms šādas MSO vienības sastādīja no izkaisītajām latviešu sardzuvienībām Brachtā, Fīrsenē, Rōtenburgā, Hanoverā un Goslārā un no sardžu vadiem Ķīlē, Icehoē, Helmštētē, Līneburgā, Milsē, Fogelzangā, Hamburgā un citur. Līdz 1955. g. 31. maijam MSO bija paramilitāra organizācija, bet kopš tā laika tās dalībnieki ir civilisti formastērpos. Starpība, salīdzinot ar amerikāņu nodarbinātām palīgvienībām, bija, ka angļi centās savās vienībās nodarbināt tikai nevācu tautības personas – baltiešus, poļus, dienviņslavus, ukraiņus un citu Austrumeiropas tautu piederīgos. Galvenā līdžība ir tā, ka kopš 1967. gada arī britu armijas nodarbinātajām palīgvienībām ir tāds pats tarifa nolīgums, kādu amerikāņu armijas nodarbinātie saņēma 11 gadus iepriekš.

Arī šo palīgvienību ziedulaikos, pirms sardžu vadu likvidēšanas 1958. g. 31. martā, tajās bija tuvu pie 2000 latviešu, gandrīz tikpat daudz kā pie amerikāņiem. Abas lielākās latviešu vienības – 623. transportvienība Bīlefeldē un „C” grupas sardžu suņu apmācības vienība Mēnchengladbachā pastāv vēl šodien, bet latvieši tajās ir palikuši tikai vadībā, tāpat kā amerikāņu palīgvienībās. Vairāki augstākie latviešu virsnieki par ilggadīgu pašaieliedzīgu dienestu ir apbalvoti ar Britu imperijas ordeni.

Precīzus datus nav iespējams iegūt, bet var lēst, ka izceļošanas radītā bieži mainīgā sastāva dēļ latviešu palīgvienībās Rietumvācijā kopskaitā būs kalpojuši apmēram 10 000 vīru. Šo vienību nozīme ir bijusi liela abpusēji. Darbdevēji ieguva samērā lētu kvalificētu un uzticamu darbspēku. Latviešu kaŗavīriem, it sevišķi smagajos apstākļos pēc atbrīvošanas no gūsta, bija droša vieta, kur patverties, lai nebūtu jānīkst bezdarbībā vai jādomā par repatriēšanos. „Melnie” ne vien daudz ziedojuši materiāli ar algas atvilkumiem tautas kopībai un citiem mērķiem, bet arī rūpējušies par patriotiskiem un kultūrāliem sarīkojumiem, kas citiem tautiešiem nav bijis pa spēkam. Daudzi no „melnajiem” arī vēlāk izcēlušies civilajā dzīvē, kļūdami par ārstiem, profesoriem, zinātniekiem un citiem augsti mācītiem speciālistiem. Arī sakari ar vecajiem biedriem nav pārtrūkuši, kā to pierāda bijušo viesturiešu salidojumi apaļajās jubilejās Grandrepidsā, Mičiganas brīvvalstī, ASV, kuŗos ierodas viesi no visiem kontinentiem.

Šī raksta pirmajā daļā bija runa par latviešiem paramilitārajās vienībās. Paši pirmie individuālie latviešu kaŗavīri brīvās pasaules valstu militārajā dienestā pēc Otrā pasaules kaŗa bija Franču ārzemnieku leģionā jau, sākot ar 1945. gada beigām. Diemžēl, zināmi tikai atsevišķi epizodi, jo franču iestādes ziņas par leģionāriem neizpauž. Viens otrs ir presē aprakstījis savas kaujūgaitas Indoķīnā un vēlāk Alžīrijā. Divi šādi apraksti būs arī grāmatā *Latviešu kaŗavīrs pēc Otrā pasaules kaŗa*. Leš, ka kopskaitā Franču ārzemnieku leģionā kalpojuši vismaz 300 latviešu.

Pirmie latvieši no ieceļotājiem pēc Otrā pasaules kaŗa iestājās ASV armijā tikai 1949. gadā, vēl nebūdami ASV pavalstnieki. Tie nedaudzie latvieši, kas šai armijā kalpoja kaŗa laikā, tad jau no aktīvā dienesta bija aizgājuši armijas samazināšanas dēļ miera laikā. Tā kā ASV drošības iestādes nevēlas, lai šai zemē dzimušos uzskata par citu tautību piederīgajiem, ja viņi paši šādu vēlēšanos nav izteikuši, tad arī iesāktie pētījumi par veclatviešiem, pēc pieredzētājam grūtībām, ir pārtraukti. Bet divu valodu prašana, it sevišķi virsniekos, tiek veicināta, tādēļ ārzemēs dzimušo apzināšana un aprūpe, jo sevišķi svešvalodas prasmes uzturēšanas dēļ, netiek kavēta. Latviešu kaŗavīri zināmi arī Austrālijas, Kanādas, Rietumvācijas, Zviedrijas, Anglijas, Dānijas, Norvēģijas, Francijas, Venecuēlas, Brazīlijas, Arģentīnas un Jaunzēlandes bruņotajos spēkos. Iesaušanas dēļ Korejas un Vietnamas kaŗa laikā viņu skaits ASV tomēr ir vairākkārt pārsniedzis latviešu kaŗavīru skaitu visās citās brīvās pasaules zemēs kopā. Šo skaitu vēl palielināja senātora Lodža likuma ietvaros ASV armijā pieņemtie latvieši tieši no Rietumvācijas latviešu palīgvienībām un bēgļu nometnēm

Pa kreisi: Pulkv-leitn. Berdžess (Burgess) 1953. g. 15. oktobrī piesprauž Kanādas gaisaspēku lidotāja spārnus Guntim Tannim

Pa labi: Uldis Kļaviņš (Rūtas brālis) un ģenerālleitnants Mitemeiers (Mittemeyer) 1983. g. 7. martā piesprauž pulkveža atšķiras ASV pulkvedei Rūtai Kļaviņai

amerikāņu okupācijas joslā. Tā no 1950. g. 23. jūnija triju gadu laikā piecgadīgā dienestā ASV armijā atļāva pieņemt 2500 vīriešu dzimuma Austrumeiropas beģļu 18–35 gadu vecumā. Cik izdevies uzzināt, apmēram puse no šādā veidā uzņemtajiem nākusi no Baltijas valstīm.

Pats pirmais no šiem pēc Otrā pasaules kara ieceļojušajiem virsnieka pakāpi ieguva lidotājs Guntis Tannis 1953. g. 10. augustā Kanādā, un viņam sekoja Ojārs Ozols ASV armijā 1954. g. 1. jūlijā. Atvaļinātajam ASV gaisaspēku pulkvedim Sigurdam Krollam gan izdienu kā kadetam skaita no 1953. g. 1. jūlija, kaut gan viņš kā zobārsts dienestu sāka tikai četrus gadus vēlāk. Tā Korejas kara laikā neviens latvietis, kas tur cīnījās, virsnieka pakāpi ASV pavalstniecības trūkuma dēļ nebija varējis iegūt. Tas tomēr nav kavējis latviešus izcelties, kā vien viņi to varējuši. Tā tikai 22 gadus vecais Alberts Reske ieguvis toreiz pašu augstāko apakšvirsnieka pakāpi, nepilna gada laikā kļūdamas no kaprāļa par rotas virsseržantu. Varoņnāvē kritušo kareivi Aivaru Salenieku, toreiz vēl Latvijas pilsoni, apbalvoja ar otru augstāko ASV militāro godzāmi – Izcila dienesta krustu.

Generālis Okonors (W.O'Connor) pasniedz ASV nopelnu medaļu sakaru virsniekam ar rietumvācu armiju pulkv-leitn. Ojāram Ozolam. Vidū Astra Ozola

Vietnamas karā latvieši piedalījās lielā skaitā. To liecina tas, ka 1969. gada beigās ASV aktīvajā dienestā vien varēja saskaitīt 180 latviešu virsnieku. Sākot ar brigādes lielumu, Vietnamā nebija nevienas ASV kara spēka vienības, kurā nebūtu cīnījies vismaz kāds latvietis. Tur varoņnāvē kritušajam, pēc nāves paaugstinātajam ASV armijas kapteinim Jurim (Džordžam) Steinbergam arī piešķirts Izcila dienesta krusts, bet lidotāju virsleitnantam Atim Lielmanim tam līdzīgais Gaisaspēku krusts. Bez šiem abiem varoņiem vēl zināmi 13 citu Vietnamā kritušo latviešu vārdi. Bez tam tur divas latvietes zaudējušas savus vīrus – amerikāņus, un Vietnamas karā kritušo pieminēklī Vašingtonā ir iegravēts arī vēl kāds cits latviskas izcelsmes uzvārds. Precīzu ievainoto skaitu nav bijis iespējams uzzināt, bet šo ar „Purpura sirdi” apbalvoto būs bijis ap 50. Zaudējumi nav bijuši mazie, bet salīdzinājuma pēc jāpiemin, ka dažādos dienesta nelaimes gadījumos pēc Vietnamas kara ir miris vairāk latviešu virsnieku nekā tie pieci, kas tur krita. Vairāki kā no vieniem, tā otriem ir ar militāru godu apglabāti Ārlingtonas nacionālajā varoņu kapsētā Vašingtonā.

Pašreiz brīvās pasaules aktīvajā un rezerves dienestā kalpo vairāk latviešu virsnieku nekā apakšvirsnieku un kareivju. Tas ir sasniegums, ar ko mēs kā

Pa kreisi: ASV militāratašejs Nigerijā pulkv-leitn. Visvaldis Ķīmenis ar dzīvesbiedri Dināru
Pa labi: Zviedrijas armijas ārsts Apvienoto nāciju karaspēkā Kongō Zigurds Baidiņš

tautības grupa ārpus savas tēvzemes esam pārspējuši visus citus. Otrs neparasts sasniegums ir tas, ka 26 pulkveža, resp. jūraskapteiņa pakāpes ieguvēju vidū ir divas dāmas – Vija Bauere un Rūta Kļaviņa. Pēc militārās profesijas gandrīz puse no pulkvežiem ir medicīniskais personāls – septiņi ārsti, trīs zobārsti, viens sanitārinženieris un viena fizioterapijas speciāliste. No ierindas virsniekiem pieci ir dažāda veida kaujaslidmašīnu lidotāji, divi ir komandējuši sapieņu bataljonus un būtu tiesīgi komandēt pulkus vai brigādes, divi ir izcili speciālisti sakaru dienestā, viens ir komandējis lielāku karakuģi, bet otrs tanku bataljonu, viens ir ar ilggadīgu pieredzi kājnieku operācijās, otrs visāda veida armijas apgādē, un viens ir augsts stāba virsnieks Austrālijā. Astoņpadsmit no šīs grupas ieguvuši pulkveža pakāpi aktīvajā dienestā; pats izdienā vecākais no viņiem – zobārsts Jānis Auziņš – nesen miris ar sirdstrieku. No pārējiem astoņiem septiņi šo augsto pakāpi ieguvuši rezervē, bet viens aizsargos. Trīs no aktīvā dienestā esošajiem un tikpat no rezervistiem pēc ilggadīga dienesta ir atvaļinājušies.

Pulkvežleitnanta, resp. jūraskomandiera pakāpi ieguvuši jau 57 latvieši, no tiem 47 ASV, neskaitot veclatviešus. No šiem latviešu virsniekiem ASV 31 savu pakāpi ieguvis aktīvajā dienestā, bet 16 rezervē vai aizsargos. Tikai seši no šīs grupas ir ar medicīnisku izglītību: viens ārsts (miris ar sirdstrieku), viena zobārste un četri slimnīcas administrātori. Piecpadsmit ir pēc 20 gadu vai vēl ilgāka dienesta atvaļinājušies, starp tiem tikai viens rezervists. Visvairāk, kā jau to varēja sagaidīt, ir armijas virsnieku — 26, tiem seko gaisaspēki ar 15 virsniekiem un karaflote ar pieciem, bet krastu apsardzībā ir tikai viens latviešu virsnieks. Kā Austrālijā, tā Kanādā pulkvežleitnanta, resp. līdzīgu karaflotes pakāpi sasnieguši četri latvieši, bet Rietumvācijā un Venecuēlā pa vienam.

Majora, resp. komandleitnanta pakāpi ieguvuši vismaz 56 latvieši, jo nav izdevies gluži visus apzināt. No 51 šīs pakāpes ieguvēja aktīvajā dienestā 23 ir armijā, 20 gaisaspēkos, 7 karaflotē un viens desantkorpusā. Visi pieci rezervisti ir armijā. So pakāpi Kanādā ieguvuši tikai divi un pa vienam Austrālijā un Zviedrijā.

Zemākā virsnieka dienesta pakāpē, sākot ar majoru uz leju, bieži mainoties, vai īslaicīgi kalpojis tikdaudz latviešu kapteiņu, resp. jūraskomandantu, ka kaut cik pilnīgus viņu sarakstus nav bijis iespējams sastādīt, atskaitot par majoriem. Šai pakāpē ir 56 latvieši, neskaitot, tā saucamos, veclatviešus. Visu latviešu virsnieku kopskaitu, kas kalpojuši vismaz minimālos divi gadus, var lēst uz pustūkstoti. Sai skaitā ietilpst arī nedaudzie administratīvie jeb tehniskie virsnieki, no kuriem trīs ieguvuši vecāko ceturto pakāpi. Šeit nav ieskaitīti daudzie latviešu apakšvirsnieki jeb instruktori, no kuriem deviņi uzkalpojuši pašā augstākajā pakāpē par seržantmajoriem.

Pa visu pasauli, parasti tālu no citu tautiešu apmešanās vietām, izkaisīto aktīvā dienesta latviešu karaavīru aprūpes darbs ir bijis ļoti problēmatisks. Šo rindu autors ir mēģinājis visiem zināmajiem vismaz uz Ziemsvētkiem aizrakstīt, tāpat satikties manevros, dziesmu svētkos, atvaļinājumos un visur citur, kur vien tas ir bijis iespējams. Kaut cik ir palīdzējušas dažas DV apvienības, nosūtot dāvanu saiņus. Citādi karaavīri paši uzturējuši latviskās saites ar saviem vecākiem un citiem latviešu tautības ģimenes locekļiem. Cik nu tās vēl stipras palikušas, pēc ilgas prombūtnes apprecot svešautietes, atkarājas no katra individuālā rakstura. Ir zināms kāds atvaļināts pulkvežleitnants, daļēji baltvācu izcelsmes, kas aizmirsis latviski pat tekoši runāt, kur nu vēl rakstīt un lasīt. Turpretim ir zināmi vairāki jauni latviešu kapteiņi, kas dzimuši ASV, bet kam viss tas nesagādā nekādas grūtības, tikai šur tur rakstībā var ievērot sīkākas kļūdas.

Sevišķas neērtības latviešu virsnieku apzināšanā radīja pirms 10 gadiem ASV pieņemtais personāldatu aizsardzības likums. Tas spieda pārtraukt publicēt gadskārtējos virsnieku reģistrus, atstājot vienīgi vispārējās informācijas iegūšanai neoficiālās, bet populārās armijas, gaisaspēku un karaflotes nedēļas avīzes. Kopš 1980. gada DV ASV valde ir rūpējusies par referentu tīkla izveidošanu, kas aprūpes stāvokli ir nedaudz uzlabojis. Daudz mazākas asimilācijas problēmas ir bijušas rezervistiem un aizsargiem, jo viņi savas ikmēneša apmācības veic, dzīvojot mājās, atskaitot pamatapmācības dienesta sākumā un pēc tam divnedēļu vasaras nometnēs. Tādēļ arī no latviskā viedokļa ir ieteicams rezerves un aizsargu dienests, kas neprasa būt ilgi projām no latviskās vides un nerada ar to saistītās problēmas.

AUGSTĀKIE LATVIEŠU VIRSNIEKI BRĪVĀS PASAULES BRUŅOTAJOS SPĒKOS

PULKVEŽI, RESP. JŪRASKAPTEIŅI

Aktīvajā dienestā

	Dzimšanas dati
Jānis AUZIŅŠ – ASV armijā (miris)	7. II 1931
Vidvuds DEKŠENIEKS – ASV karaflotē	22. I 1940
Kārlis DRUVA – ASV gaisaspēkos	13. IV 1938
Juris JAUNĪTIS – ASV armijā	4. III 1940
Jānis KLEPERIS – ASV gaisaspēkos	19. VI 1935
Rūta KĻAVIŅA – ASV armijā	15. V 1939
Ilmārs KRASTS – ASV karaflotē	14. X 1934
Sigurds KROLLS – ASV gaisaspēkos	12. XI 1931
Gunārs KILPE – ASV armijā	11. IX 1932
Vilis KILPE – ASV tautas veselības dienestā	24. IV 1936
Nikolajs LAPIŅŠ – ASV armijā	27. II 1944
Andris NEIMANIS – ASV gaisaspēkos	8. III 1937
Rūdolfs PĒKŠĒNS – ASV gaisaspēkos	20. III 1944
Māris PUBULIS – ASV tautas veselības dienestā	16. V 1936
Markus STRAUME – ASV gaisaspēkos	3. II 1935
Jānis ŠUBE – ASV armijā	6. VI 1933
Jānis VĪKSNE – Austrālijas armijā	1937
Jānis VILENSONS – ASV gaisaspēkos	9. IX 1940

Rezerves daļās

Vladimirs BALODIS – ASV armijas rezervē	19. III 1916
Vija BAUERE – ASV tautas veselības dienesta rezervē	19. I 1934
Vilnis GAILĪTIS – ASV armijas rezervē	23. II 1938
Vilmārs KUKAINIS – Ohaio militārajā rezervē	10. VIII 1930
Arturs KĪRSIS – ASV gaisaspēku rezervē	

Andis PUTNIŅŠ – ASV armijas rezervē	6. VI 1937
Arnolds RUPERTS – ASV armijas rezervē	2. IV 1932
Tālvaris TURAIDS – ASV karaflotes rezervē	13. X 1936

PULKVEŽLEITNANTI, RESP. JŪRASKOMANDIERĪ

Aktīvajā dienestā

Ints ĀBOLIŅŠ – ASV armijā	21. XII 1940
Sigurds ANDERSONS – Kanādas armijā	20. XI 1932
Jānis ĀTRENS – Austrālijas armijā	11. IV 1938
Vilnis AUNS – Kanādas gaisaspēkos	
Gunārs BALODIS – Kanādas armijā	
Jānis BĒRZIŅŠ – ASV gaisaspēkos	20. IV 1945
Gunārs BUMBULIS – ASV gaisaspēkos	23. VII 1942
Andris DAMBEKALNS – ASV karaflotē	1942
Ilmārs DAMBERGS – ASV armijā	5. VI 1932
Uldis DELVIKS – ASV karaflotē	28. VII 1944
Herberts DRĒZIŅŠ – ASV armijā	28. XII 1944
Ivars EMMERMANIS – ASV gaisaspēkos	6. IV 1935
Valdis GREISELIS – Rietumvācijas armijā	30. III 1939
Gunārs GRŪBAUMS – ASV armijā	28. XII 1940
Alfons JAUGĪETIS – Austrālijas gaisaspēkos	
Imants JAUNDĀLDERIS – ASV armijā	8. II 1933
Juris KARNĪTIS – ASV armijā	16. VI 1937
Pauls KRONBERGS – ASV gaisaspēkos	1. II 1938
Arnis KUPLIŅŠ – ASV gaisaspēkos	2. IV 1934
Visvaldis ĶIMENIS – ASV armijā	24. V 1938
Mārtiņš LATSONS – ASV armijā	19. II 1939
Dzintars LAURIS – ASV gaisaspēkos	20. IV 1936
Pēteris LECIS – Venecuēlas karaflotē	
Imants LESKINOVIČS – ASV krastu apsardzībā	
Andris LIEPIŅŠ – ASV gaisaspēkos	23. XII 1937
Georgs LIEPIŅŠ – ASV armijā	5. VI 1932
Andrejs MEŽMALIS – ASV karaflotē	28. IV 1938
Nikolajs MUIŽNIEKS – ASV armijā	28. IX 1936
Modris OZOLS – ASV gaisaspēkos	26. X 1937
Ojārs OZOLS – ASV armijā	21. VIII 1929
Zigurds PLADARS – ASV gaisaspēkos	19. X 1930
Inārs SANDERS – ASV armijā	
Jānis SIMSONS – Austrālijas gaisaspēkos	5. II 1938
Pēteris SĪVGALS – ASV gaisaspēkos	21. IX 1935
Laimonis SUDMALIS – ASV gaisaspēkos	26. XII 1941
Freds ŠTROBELS – ASV armijā	15. II 1942
Gunārs VIŅĶELS – ASV gaisaspēkos	5. IV 1941
A. Z. – ASV gaisaspēkos	

Gundars ZAĻKALNS – ASV armijā 23. VII 1937
 Juris ZVANĪTĀJS – Kanādas gaisaspēkos 1942

Rezerves daļās

Viesturs DRUPA – ASV armijas rezervē
 Andrievs JĀTNIĒKS – ASV armijas rezervē 23. XII 1937
 Māris JENDE – ASV armijas rezervē
 Ivars JOZUS – ASV karaflotes rezervē 1938
 Marsels KĀRKLINŠ – ASV armijas rezervē 28. I 1941
 Margrieta KAROLA – ASV karaflotes rezervē 10. VI 1937
 Jānis KARPS – ASV karaflotes rezervē 12. III 1937
 Andris KLEINHOFŠ – ASV armijas rezervē 25. XII 1936
 Elmārs KOCIŅŠ – Austrālijas robežvīru leģionā
 Pauls KORECKIS – Ohaio nacionālajos aizsargos
 Juris LAPIŅŠ – ASV armijas rezervē 1. VI 1936
 Kurts LIEPIŅŠ – ASV armijas rezervē (miris) 26. I 1922
 Arturs LUDRIKSONŠ – Rietumvācijas ierēdnis, pielīdzināts pulkv-leitn.
 20. V 1911
 Atis MAKSTENIEKS – ASV armijas rezervē 1938
 Artis PLATO – ASV armijas rezervē 7. VII 1932
 Varis PURKALĪTIS – Nebraskas nacionālajos gaisa aizsargos 30. VII 1936
 Hermanis REDĪNS – ASV armijas rezervē
 Andrejs ROZENTĀLS – ASV armijas rezervē 3. VIII 1936

MAJORI, RESP. KOMANDLEITNANTI

Aktīvajā dienestā

Ilmārs AKOTS – ASV armijā 31. XII 1937
 Pēteris AVOTIŅŠ – ASV armijā 15. X 1938
 Zigurds BAIDIŅŠ – Zviedrijas armijā 12. IX 1929
 Andris BEINIĶŠ – ASV armijā 13. X 1945
 Aivars BĒRZIŅŠ – ASV karaflotē 6. VI 1943
 Guntis BĒRZIŅŠ – ASV armijā (miris) 19. VIII 1940
 Ēriks BIRZGĀLIS – ASV gaisaspēkos 10. IV 1936
 Osvalds BLAUS – ASV armijā 25. VIII 1931
 Tāļivaldis BOĢIS – ASV gaisaspēkos 7. XI 1934
 Andrejs BOMIS – ASV gaisaspēkos 25. III 1934
 Pēteris BORMANIS – ASV karaflotē 11. III 1937
 Uldis DAKERS – ASV gaisaspēkos 28. VI 1942
 Gunārs DOMBROVSKIS – ASV armijā 29. IV 1941
 Pēteris JANSONS – ASV armijā 7. I 1939
 Andris KADEGIS – ASV gaisaspēkos 10. XII 1933
 Andris KANCĪTIS – ASV gaisaspēkos 21. I 1945
 Jānis KAŽOCIŅŠ – Lielbritānijas armijā 11. V 1951
 Uldis KIRŠTEINS – ASV gaisaspēkos 18. VI 1931
 Juris KLOVĀNS – ASV gaisaspēkos 10. III 1947

Egons KNĒTS – ASV gaisaspēkos	23. X 1940
Normans KNOFS – ASV armijā	15. I 1934
Ēvalds KRĒSLIŅŠ – ASV gaisaspēkos	1. XI 1939
Imants KRINĢĒLIS – ASV gaisaspēkos	15. V 1942
Ivars KRONĪTIS – ASV armijā	28. III 1940
Andrejs KRŪMIŅŠ – ASV armijā	13. XII 1936
Juris KRŪMIŅŠ – ASV armijā	26. XI 1942
Dainis LAURIS – ASV armijā	6. VII 1937
Ivars LEJA – ASV armijā	18. III 1934
Georgs LEJNIEKS – ASV armijā	
Juris MIEZĪTIS – Kanādas armijā	
Jānis MŪRNIĒKS – ASV gaisaspēkos (miris)	1. IX 1938
Andrejs NOVICKIS – ASV desantkorpusā	
Jānis OZOLIŅŠ – ASV gaisaspēkos	30. I 1946
Auseklis OZOLS – ASV gaisaspēkos	24. II 1934
Richards PĒKŠĒNS – ASV gaisaspēkos	20. III 1944
Arnolds PENCIS – ASV gaisaspēkos	7. X 1936
Juris PLAKĀNS – ASV armijā	9. VII 1935
P.PRIEDE – Austrālijas armijā	
Pēteris PULSTS – ASV armijā	28. IX 1939
Guntis PURIŅŠ – ASV gaisaspēkos	2. VI 1936
Pēteris RAISKŪMS – ASV gaisaspēkos	25. X 1937
Modris RICHTERS – ASV armijā	2. XI 1937
Astra ROZĪTE – ASV armijā (mirusi)	18. IX 1946
Jānis STRAUMANIS – ASV karaflotē	22. IV 1935
Imants STRAUPENIEKS – ASV karaflotē (miris)	3. VII 1937
Juris ŠLESERS – ASV karaflotē	10. IX 1936
Guntis ŠRĀDERS – ASV gaisaspēkos	23. I 1932
Dainis TURAIDS – ASV armijā	31. IX 1943
Pēteris VĒTRA – Kanādas gaisaspēkos	
Ivars ZADVINSKIS – ASV karaflotē	
Bertrams ZARIŅŠ – ASV karaflotē	22. VI 1942

Rezerves daļās

Georgs DAKTERIS – Ohajo nacionālajos aizsargos	
Vigo DULBE – ASV armijas rezervē	11. I 1942
Ģirts JĀTNIĒKS – ASV armijas rezervē	24. V 1942
Ainis MENĢĒLIS – ASV armijas rezervē	
Ferdinands VALDMANIS – ASV armijas rezervē	

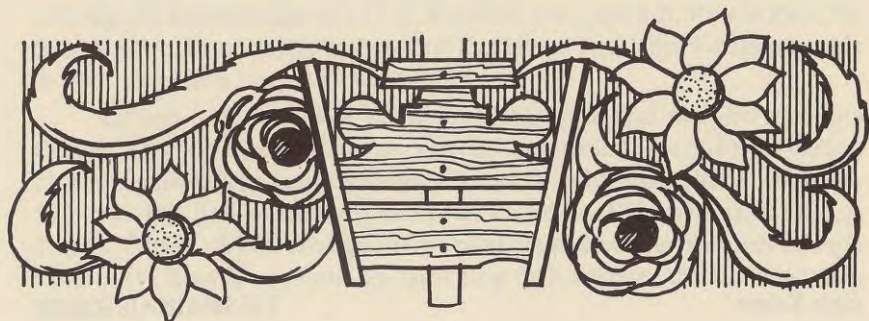
KRITUŠIE LATVIEŠU KARAVĪRI

KOREJĀ

ASV armijas dižkareivis Rūdolfs Liepa	1951. g. 5. oktobrī
ASV armijas kaprālis Bruno Glāzers	1952. g. 26. februārī
ASV armijas kareivis Aivars Salenieks	1952. g. 18. oktobrī
ASV armijas dižkareivis Jānis Krūmiņš	1953. g. 14. jūnijā

VIETNAMĀ

ASV gaisaspēku virsleitnants Atis Lielmanis	1963. g. 24. novembrī
ASV jūzaskājnieku kaprālis Vilis Lisments	1965. g. 22. novembrī
ASV armijas kapteinis Konstantīns Lubavs (dz. 13. VI 1939)	1966. g. 7. februārī
ASV armijas kapteinis Juris (Džordžs) Šteinbergs (dz. 5. XI 1941)	1966. g. 11. aprīlī
Austrālijas armijas kaprālis Arturs Rudušs	1966. g. 12. jūnijā
ASV armijas kaprālis, speciālists Juris Puduls	1966. g. 24. jūnijā
ASV armijas leitnants Ivars Lāma	1966. g. 11. septembrī
ASV jūzaskājnieku dižkareivis Jānis Straudovskis	1967. g. 12. maijā
ASV armijas dižkareivis Uldis Mālmanis	1967. g. 9. oktobrī
ASV armijas seržants, speciālists Jānis Mičuls	1967. g. 14. decembrī
ASV jūzaskājnieku virsseržants Alvis (Alens) Miķītis	1968. g. 27. janvārī
ASV armijas virsseržants Jautris (Džons) Zimulis	1968. g. 4. novembrī
ASV jūzaskājnieku dižkareivis Jānis Āboliņš	1969. g. 4. janvārī
ASV armijas kaprālis, speciālists Viesturs Reikmanis	1969. g. 6. augustā
ASV armijas lidotājs virsleitnants Jānis Kaugars	1970. g. 24. maijā

Egils Kalme

LIESMAINAIS ZIEDS

BIJUŠO KAĶAVĪRU ORGANIZĀCIJAS

Aptaujas dati

Archīva redaktors lūdza bijušo kaŗavīru organizāciju vadītājus sniegt šādus datus: organizācijas nosaukums un tā saīsinājums un: a) dibināšanas gads un vieta, b) biedru skaits aptaujas laikā (1984. gada janvārī) un lielākais biedru skaits (kurā gadā?), c) publikācijas nosaukums, izdošanas vieta un gads (tālāk šai rakstā norādīta lappusē, kur šai *Archīva* sējumā informācija par publikācijām ievietota; sīki dati par atsevišķām publikācijām atrodami Benjamiņa Jēgera darba *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija* II un III sējumā), d) galvenās valdes adreses un eventuāli nodaļu adreses. Saņemtās atbildes ir šādas:

Lāčplēša kaŗa ordeņa kavalieŗu biedrība (LKOK b-ba). a) 1930. gadā Rīgā; darbība atjaunota 1947. gadā Eslingenā, Vācijā. b) 27 biedri, 1939. gadā 486, 1950. gadā 180. c) Žurnāls *Lāčplēsis* 1932–1939 Rīgā; par trimdu sk. 222. lpp. d) Arveds Lauris, 40 Peacock Dr., Lancaster, PA 17601, USA. Nodaļas darbojas Anglijā, Austrālijā, Vācijā un Zviedrijā, bet tagad to vairs nav.

Latviešu kaŗa invalidu apvienība (LKIA). a) 1917. gadā Rīgā (Latvijas kaŗa invalidu savienība); darbība atkal atjaunota 1955. gadā Hamburgā, Vācijā. b) 1985. gadā ap 1000. c) Sk. 223. lpp.; apgāda vadītājs un redaktors Leons Gutbergs. d) Leons Gutbergs, Libauerweg 3, D-8940 Memmingen, West Germany; zemju valdes darbojas ASV, Kanādā, Anglijā, Austrālijā un Zviedrijā.

Latviešu virsnieku apvienība (LVA). a) Biedrība dibināta Valkā, bet 1939. gadā biedrības centru pārcēla uz Rīgu; darbība atjaunota Ņujorkā, ASV 1957. gadā. b) Biedru skaits trimdā maksimāli 153, 1984. gadā 100. c) Sk. 224. lpp.; par citiem izdevumiem, kuŗos aprakstīta Latvijas kaŗaskola, sk. 212. lpp. d) Frīdrichs Ļucis, 117 E. Westfield Ave., Apt 8-B, Roselle Park, NJ 07204, USA. Organizācija darbojas arī Kanādā un Austrālijā. Prezidijs mainās ik pēc trim gadiem starp ASV un Kanādu.

Latviešu veco strēlnieku biedrība. a) 1923. gadā Rīgā. Darbība atjaunota Čikāgā, ASV 1960. gadā (Latvian Veteran Association, Inc.). b) 10 biedru. c) Žurnāls *Strēlnieks* kopš 1923. gada izdots ik gadus; par trimdā izdoto sk. 222–223. lpp. d) Globālais pārstāvis Pēteris Dardzāns (līdz savai nāvei 1985. g. 1. aprīlī Čikāgā, ASV). Nodaļas, resp. patstāvīgas biedrības darbojas astoņās vietās ASV, Kanādā un Austrālijā, tagad tikai vēl Klīvlendā, ASV un Hamiltonā, Kanādā.

Ziemeļnieki. a) Organizācija dibināta Valkā: Latvijas brīvības cīnītāji Ziemeļnieki (LBCZ), trimdā: Ziemeļnieki – dibināta 1978. gadā Torontō, Kanādā. b) 38 biedri. c) Sk. 208–210. lpp. un publicētās apceres laikrakstā *Latvija Amerikā* 1970. un 1974. gadā. d) Alberts Ameriks, 403 - 90 Curtis Cr., Kingston, Ont. K7M 5V6, Canada.

Latvju kaņavīrs. a) 1978. gadā Torontō, Kanādā. b) 1980. gadā 130 1984. gadā 119 biedri. c) Sk. 224. lpp. d) Jānis Ronis, 7 Lowes Ave., Brampton, Ont. L6Y 1J6, Canada. ASV darbojas 6 nodaļas, Austrālijā, Kanādā un Zviedrijā pa vienai.

Savienība „Pulkveža Kalpaka bataljons”. a) Savienība dibināta Rīgā, lai uzturētu brīvības cīņu laikā nodibināto draudzību. b) Trimdā 1962. gadā savienībā bija apzināti 108 kalpakieši, tagad vēl dzīvi 17. c) Rīgā izdota monografija par Kalpaku un kaņavīru attēlu sakopojums *Kalpaka bataljons* (1939). d) Kārlis Tannis, 50 Playter Blvd, Toronto, Ont. M4K 2W3, Canada. Zviedrijā: Arvīds Oše, Trädgårdsgatan 20 C, S-734 00 Hallstahammar, Sweden. Kanādā: Alberts Liepiņš, 87 Hogarth Ave., Toronto, Ont. M4K 1K5, Canada.

Latviešu Dzelzkrusta kavalieņu savienība (LDKS). a) 1981. gadā Torontō, Kanādā. b) 55 biedri. c) *Apkārtraksts*, iznākuši 11 numuri. d) Oskars Perro, 491 College St., Toronto, Ont. M6G 1A5, Canada. Austrālijā: Elmārs Ģermanis, 52 Herbert St., Rockdale, NSW 2216, Australia.

Melburnas latviešu biedrības bibliotēka (adrese: Latvian Library – 3 Dickens St., Elwood, Vic. 3184, Australia) ar pateicību konstatē, ka bibliotēkai ir piesūtīts vairums bijušo kaņavīru organizāciju publikāciju, kaut gan trūkst daži pēdējo gadu izdevumi. Bibliotēka cer šīs publikācijas saņemt arī turpmāk, lai vismaz vienā vietā pasaulē būtu sakopotas liecības par šo organizāciju darbību.

DAUGAVAS VANAGI

Alfrēds Jānis Bērziņš

Organizāciju Daugavas vanagi dibināja latviešu kaŗagūstekņi 1945. gada 28. decembrī Zēdelhēmā, Beļģijā. Līdz 1950. gadam tā bija bijušo kaŗavīru organizācija, bet kopš 1951. gada tā ir visu latviešu nacionāla organizācija. Nosaukums: Latviešu aprūpes biedrība „Daugavas vanagi” (saīsinājums: LAB DV).

Maksimālais biedru skaits (9861) LAB DV bija 1978. gadā. 1983. gada 1. janvārī organizācijā bija 9778 biedri. Organizācija darbojas 12 zemēs ar 132 nodaļām, apvienībām jeb kopām – sk. trīs pēc A. J. Bērziņa datiem redaktora zīmētās kartes: 1) Eiropā, kur nav iezīmēta Francijas nodaļa Kalrā pie Lionas, 2) Ziemeļamerikas kontinentā un 3) Austrālijā. Saīsinājumi: n. – nodaļa, k. – kopa, a. – apvienība.

Bez Raimonda Čaka rakstā (sk. 203–224. lpp.) apskatītajām un Benjamiņa Jēgera darbā *Latviešu trimdas izdevumu bibliografija* I–III minētajām plašākām DV valdes un nodaļu izdotajām publikācijām ik gadus izdots *DV sienas kalendārs* (no 1954. gada Linkolnā, no 1976. gada Mineapolisā) un pēdējos gados dažas sīkākas brošūras.

DAUGAVAS VANAGU NODAĻAS UN KOPAS

ANGLIJĀ (DVF)

Almelijas n. – J. Pitāns, Latvian Home, Nieveport House, Almeley, Herefordshire HR3 6LL.

Bedfordas n. – A. Bulavs, 18 Wesseley Rd, Sandy, Beds SG19 1RL.

Birmingemas n. – Jānis Miezītis, 9 Tealby Grove, Selly Park, Birmingham B29 7RJ.

Boltonas n. – Jānis Zaķis, 1 Bedford St., Bolton, Lancs BL1 4BA.

Bredfordas n. – Arvīds Lagzdiņš, 5 Clifton Villas, Manningham Lane, Bradford, W. Yorks BD8 7BY.

Čelmsfordas k. – A. Kristons, 50 Victoria Rd, Chelmsford, Essex CM1 1PA.

Česterfildas n. – Voldemārs Cukurs, sek. Pēteris Vītiņš, 24 Avondale Rd, Chesterfield, Derby's S40 4TF.

Dārbi n. – Elmārs Pumpainis, 16 Hill Crest Rd, Derby DE2 6FH.

Dārlimūras k. – Aleksandrs Kleperis, 15 Bakewell St., Derby DE3 3SB.

Donkasteras n. – Alfons Freimanis, 5 Blake Ave, Wheatley, Doncaster, S. Yorks DN2 4EA.

Eilsberi k. – A. Stūrmanis, Stoke Mandeville Hospital, Aylesbury, Bucks.

DAUGAVAS VANAGU NODAĻAS UN KOPAS EIROPĀ

DAUGAVAS VANAGU NODAĻAS UN KOPAS EIROPĀ

- Hadersfīldas n. – Osvalds Jankovskis, 54 Spafield T-ce, Slaithwaite, Huddersfield, W. Yorks HD7 5BE.
- Halifaksas n. – E. Liepiņš, 8 Lord St., Halifax, W. Yorks.
- Kārlailas n. – Florians Mičulis, 58 Sheffield St., Carlisle, Cumbria CA2 5DT.
- Kōrbi n. – Valdis Auers, 18 Norton Rd, Corby, Northants NN17 2PH.
- Koventri nod. – D. Krūmiņš, „Mūsmājas”, Priory Hall, Wolston, Warwicks CV8 3FZ.
- Lesteras n. – Jānis Liepiņš, 9 Rawson St., Leicester LE1 6UP.
- Līdsas n. – J. Pētersons, 2 Mexborough Ave., Leeds, W. Yorks LS17 3EF.
- Liepājas k. – A. Skrastiņš, 9 Bellefield Cresc., Trowbridge, Wilts.
- Londonas n. – J. Āpša, 72 Queensborough T-ce, London W2 3SP.
- Mančestras n. – Mrs Dz. Sutcliffe, 167 Longhurst Lane, Mellor, Stockport, Cheshire SK6 5PJ.
- Mensfīldas n. – A. Kļava, 11 Burnt Oaks Close, Mansfield Woodhouse, Notts NG19 9BY.
- Notingemas n. – Dominiks Čudars, 79 Beach Ave., Sherwood Rise, Nottingham NG7 7LR.
- Pīterborovas n. – Antons Šķietnieks, 37 Lime Tree Ave., Peterborough PE1 2NS.
- Ročdēlas n. – Ēriks Emsis, 20 Hollinhal St., Oldham, Lancs OL4 3EJ.
- Silsdenas n. – Pēteris Dūdars, 30 Glen Lee Lane, Keighley, Yorks BD21 5QY.
- Stokpōrtas n. – E. Eglītis, 6 Dale Rd, Marple, Nr Stockport, Cheshire SK6 6HA.
- Straumēnu n. – Ādolfs Sīlis, Straumēni-Catthorpe Manor, Catthorpe, Nr Lutterworth, Leics LE17 6DE.
- Svōnsi n. – E. Bankovskis, c/o J. Ābele, 15 Grove St., Gorseinon, Swansea SA4 2FS.
- Vindlstonhōlas k. – A. Meņģelis, 9 Lyndsay St., B.P. Auckland, Co. Durham.
- Wolverhemptonas n. – Roberts Broks, 179 Marsh Lane, Wolverhampton WV10 6SA.

VĀCIJĀ (DV)

- Augsburgas k. – Jānis Sproģis, Vogesenstr. 56, 8900 Augsburg.
- Bērzaines k. – Kārlis Herlings, Leinhaldenweg 28b, 7800 Freiburg.
- Bīlefeldes n. – P. Valters, Auf der Horst 18, 4800 Bielefeld 17.
- Eitīnas k. – Jānis Sudrabiņš, Meindorferweg 49-19, 2420 Eutin.
- Eslingenas n. – Jānis Krauze, Gundelsheimerstr. 52, 7000 Stuttgart 40.
- Frankfurtes n. – Juris Pērkons, Vogelbergweg 54, 6230 Eschborn.
- Goslāras k. – Z. Riekstiņš, Briegerweg 9, 3380 Goslar.
- Hamburgas n. – Oskars Baltputnis, Generaloberst-Beck-Str. 10, 2080 Pinneberg.
- Hanoveras n. – Arturs Klīmanis, Schlegelstr. 18, 3340 Wolfenbüttel.
- Hildesheimas k. – E. Skuja, Maschstr. 64, 3200 Hildesheim.
- Ingolštates kopa – Kārlis Zariņš, Regensburgerstr. 71, 8070 Ingolstadt.
- Krēfeldes k. – A. Emke, Grevenbroicherstr. 58, 4150 Krefeld.
- Ķelnes n. – Klāvs Bērziņš, Alter Mühlenweg 4, 5653 Leichlingen.
- Lībekas Gaujas n. – Oskars Rozenbergs, Brüder-Grimm-Ring 12, 2400 Lubeck.
- Memmingenas n. – Andris Glāznieks, Münchenerstr. 62-4, 8940 Memmingen.
- Mēnchengladbachas n. – J. Eglīte, Erlenweg 1, 4057 Brüggen.
- Mežotnes n. – Oļģerts Mazarkēvics, Gartenstr. 16, 6751 Mehlingen.
- Minchenes n. – Pēteris Biezais, Pragerstr. 22, 8000 München 45.

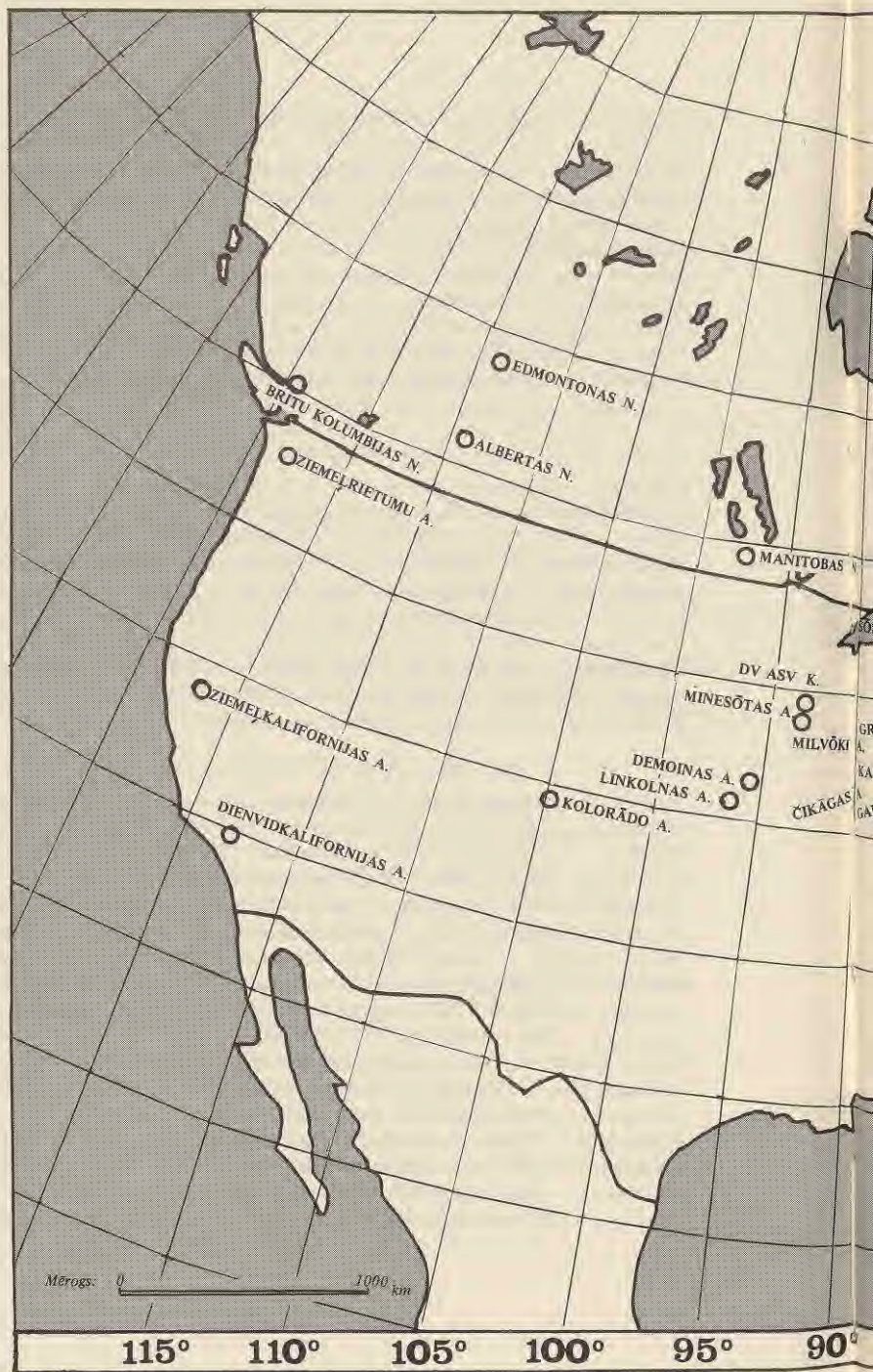
Minsteres n. – Jānis Neimanis, Wienburgstr. 56-60, 4400 Münster.
Neištates k. – Jānis Daģis, Schorbenhoft 5, 2430 Neustadt.
Nirnbergas n. – Augusts Mieriņš, Schlehengasse 31, 8500 Nürnberg.
Oldenburgas n. – Imants Graubiņš, Heisterweg 24, 2900 Oldenburg.
Osnabrikas n. – Tamāra Gūtmane, Süntelring 31, 4501 Belm-Vehrte.
Pulkv. O. Kalpaka n. – Aloizs Strauts, Elisabethstr. 3, 7505 Ettlingen.
Saulas n. – Dr. Jānis Platais, Bensheimerstr. 1, 6800 Mannheim 41.
Straumēnu k. – Arnolds Resnis, Westfalenstr. 16, 3320 Salzgitter 1.
Špakenbergas n. – Antons Garbunovs, Dünebergstr. 58, 2054 Geesthacht.
Ulmas k. – Ādolfs Čezis, Karlsbaderstr. 5, 7910 Neu-Ulm.
Viestura n. – Aleksandrs Burmeisters, Oderstr. 29, 7140 Ludwigsburg.
Vircburgas n. – Imants Lasmanis, Remlingerstr. 23, 8702 Unterleinach.

ZVIEDRIJĀ (DV)

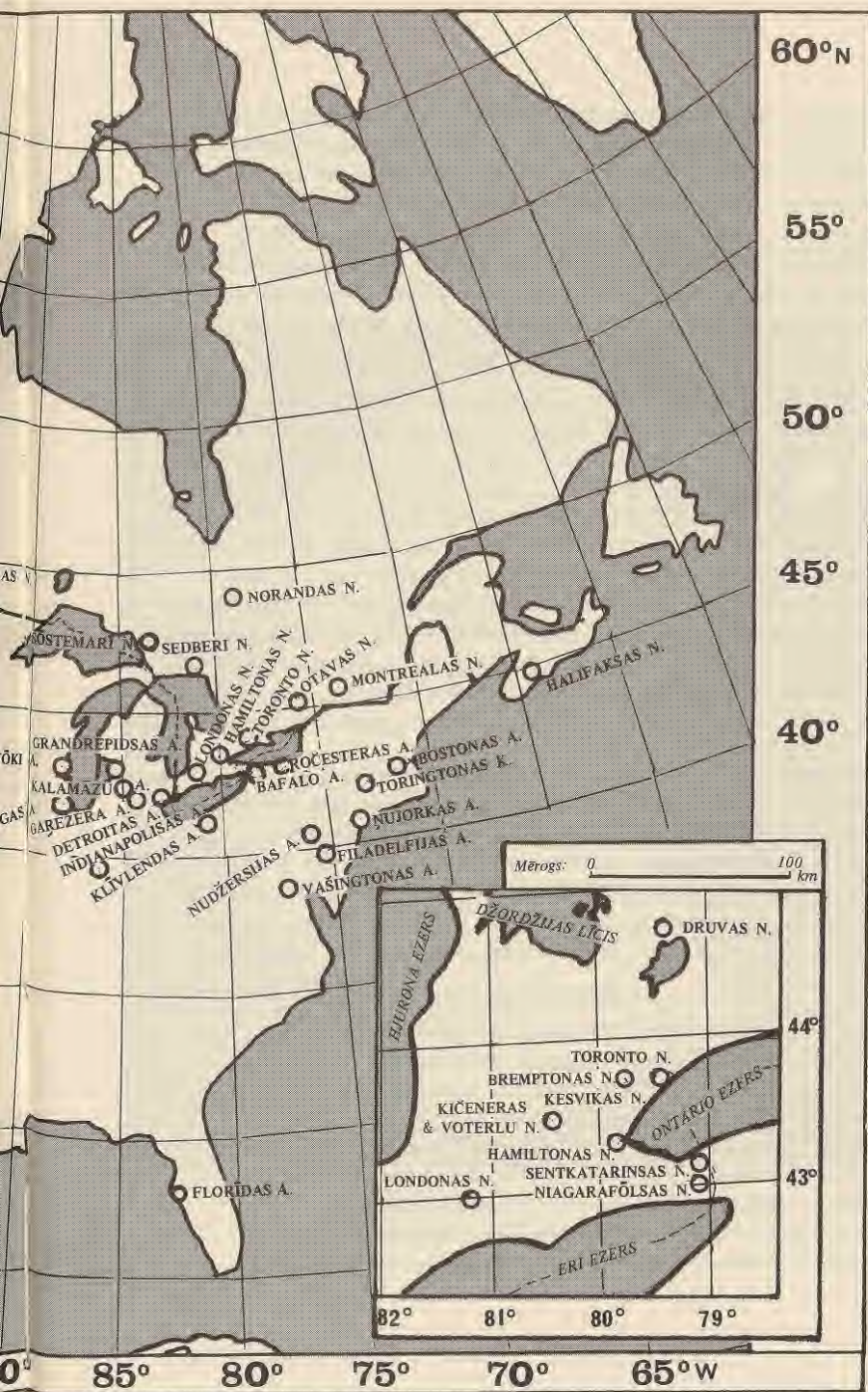
Čepingas n. – Daumants Klāvs, Box 36, S-734 01 Hallstahammar.
Eskilstūnas n. – Roberts Šmitmanis, Carlavägen 20 A, S-633 50 Eskilstuna.
Gēteborgas n. – Aleksandrs Kristsons, Dr. Westrings Gata 6, S-413 24 Gēteborg.
Halstahammaras n. – Francis Malnačs, Bofinkvägen 2B, S-734 00 Hallstahammar.
Jenčepingas n. – Alfrēds Ķemme, Hågersvägen 46, S-552 75 Jönköping.
Lundas n. – Mārtiņš Kadīķis, Pistolvägen 3, S-222 49 Lund.
Norčepingas n. – Alfons Balsners, Saltängsvägen 3A, S-695 01 Laxå.
Stokholmas n. – Gunārs Rode, Vårdshusvägen 10 VIII, S-125 50 Norsborg.
Upsalas n. – Zāmels Graufelds, Egilsgatan 17A, S-753 35 Uppsala.
Vesterosas n. – Alfons Priedīte, Skallbergsgatan 10A, S-722 21 Västerås.

AMERIKAS SAVIENOTAJĀS VALSTĪS (DV)

Bafalo a. – Voldemārs Innus, 173 Willowgreen Dr., Amherst, NY 14150.
Bostonas a. – Arturs Treize, 39 Terrace Ave., Newton Highlands, MA 02161.
Čikāgas a. – Arvīds Bārda, 4933 N. Karlow Ave., Chicago, IL 60630.
Demoinas a. – Kristaps Bēts, 4141 E. Broadway, Des Moines, IA 50317.
Detroitas a. – Vilis Kalniņš, 29915 Southbrook, Farmington Hills, MI 48024.
Dienvidkalifornijas a. – Aivars Jerumanis, 1600 El Rito Ave., Glendale, CA 91208.
DV ASV valdes k. – Andrejs Spārniņš, 3220 Rankin Rd, Minneapolis, MN 55418.
Filadelfijas a. – Mārtiņš Kruvešis, 309 W. Delphine St., Philadelphia, PA 19120.
Florīdas a. – J. Kalvāns, 308 – 40th Ave., St. Petersburg Beach, FL 33706.
Gaņezera a. – Eduards Ozoliņš, 10779 Vidzeme Rd, Three Rivers, MI 49093.
Grandrepidsas a. – Arnolds Balodis, 3033 Bewell S.E., Lowell, MI 49331.
Indianapolisas a. – Laimonis Martinsons, 2810 700 South, Lebanon, IN 46052.
Kalamazū a. – Pēteris Lielzuika, 1411 W. Maple, Kalamazoo, MI 49008.
Klīvlendas a. – Viktors Zemesarājs, 20615 Clara Ave., Maple Heights, OH 44137.
Kolorādo a. – Ēriks Vents, 630 S. Dayton Bldg 6, Apt 108, Denver, CO 80231.
Linkolnas a. – Ārijs Liepiņš, 2760 Everett St., Lincoln, NE 68502.
Milvoki a. – Viktors Zālītis, N. 54 - W. 14294 Van Buren Dr., Menomonee Falls, WI 55051.

DAUGAVAS VANAGU APVIENĪBAS ASV

DAUGAVAS VANAGU NODALĀS KANADĀ

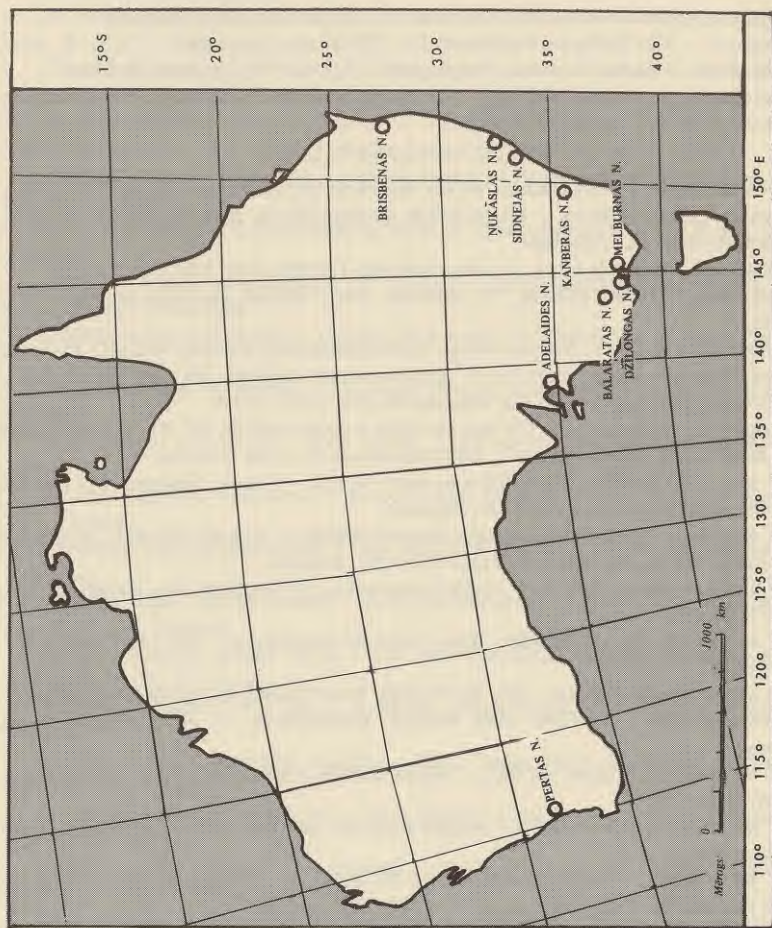
- Minesōtas a. – Zigfrīds Zoltners, 7214 Sheridan Ave. S., Richfield, MN 55423.
 Nudžersijas a. – Valfrīds Spuntelis, 71 Walnut Ave., Somerset, NJ 08873.
 Ņujorkas a. – Alfrēds Braunfelds, 2257 Loring Place, Bronx, NY 10468.
 Ročesteras a. – Aleksandrs Izaks, 90 Navarre Rd, Rochester, NY 14621.
 Toringtonas k. – Kārlis Grīnvalds, 289 E. Elm St., Torrington, CT 06790.
 Vašingtonas a. – Kārlis Ķuzulis, 10309 Duvawn Place, Silver Spring, MD 20902.
 Ziemeļkalifornijas a. – Gunārs Grieze, 9415 Cherry Hills Lane, San Ramon, CA 94583.
 Ziemeļrietumu a. – Austris Ķirsis, 9309 – 55th Ave. S., Seattle, WA 98118.

KANĀDĀ (DV)

- Albertas n. – V. Kornis, 515 – 36th St. S.W., Calgary, Alta T3C 1P8.
 Bremptonas n. – Ernests Ronis, 7 Lowes Ave., Brampton, Ont. L6Y 1R8.
 Britu Kolumbijas n. – E. Pelēns, 1008 W. 17th St., North Vancouver, B.C. V7P 3C5.
 Druvas n. – Aleksandrs Kalniņš, R. R. 1, Laurel, Ont. L0N 1L0.
 Edmontonas n. – Alis Stepermanis, 13104 – 134th St., Edmonton, Alta T5L 1V8.
 Halifaksas n. – Ojārs Bīškaps, 5959 Spring Garden Rd, Halifax, NS B3H 1Y5.
 Hamiltonas n. – Vilis Dāboliņš, 23 Brenlyn Crt, Hamilton, Ont. L9C 4N8.
 Kesvikas n. – J. Melders, 281 Elmview Garden, Keswick, Ont. L4P 1E9.
 Kičeneras un Voterlu n. – Andris Lūsis, 70 Cherry Hill Dr., Kitchener, Ont. N2E 1N6.
 Londonas n. – Zigfrīds Petrovskis, 486 Woodman Ave., London, Ont. N5W 2Z9.
 Manitobas n. – Juris Jandavs, 51 Dampsy Cres., Winnipeg, Man. R2K 0S7.
 Montrealas n. – Jānis Norvels, 9860 Gouin Blvd W., Apt 202, Pierrefonds, Que. H8Y 3H2.
 Niagarafōlsas n. – Raimonds Kalniņš, 532 Vine St., St. Catharines, Ont. L2M 3T8.
 Norandas n. – Augusts Reiss, 30 St. Francois Ave, Noranda, Que. J9X 1S9.
 Otavas n. – K. Millers, 363 Pleasant Park Rd, Ottawa, Ont. K1H 5M7.
 Sedberi n. – Roberts Dumpis, 1282 Southview Dr., Sudbury, Ont. P3E 2L6.
 Sentkatarinsas n. – Juris Eglītis, 516 Niagara St., St. Catharines, Ont. L2M 3P5.
 Sōstemarī n. – Edgars Krūmiņš, 28 Willoughby St., S.S. Marie, Ont. P6B 3W8.
 Toronto n. – Zigurds Akots, 7 Bradbury Cres., Etobicoke, Ont. M9C 4B1.

AUSTRĀLIJĀ (DV)

- Adelaides n. – Miķelis Miezis, 1 Richards T-ce, Goodwood, SA 5034.
 Balaratas n. – Jānis Šreibers, 24 Morgan St., Sebastopol, Vic. 3356.
 Brisbenas n. – Valters Zolte, 20 Emerson St., Toowong, Qld 4066.
 Džilongas n. – Viktors Leitmanis, 15 Quebec Ave., Corio, Vic. 3214.
 Kanberas n. – Valentīns Rolavs, 101 Urarra Rd, Queanbeyan, NSW 2620.
 Melburnas n. – Fricis Sala, GPO Box 5007 Y, Melbourne, Vic. 3001.
 Ņukāslas n. – Egons Aire, 6 Sydney St., Gateshead, NSW 2290.
 Pertas n. – Vilis Gutmārcis, 59 Cardington Way, Huntingdale, WA 6110.
 Sidnejas n. – Voldemārs Eglītis, P.O. Box 488, Bankstown, NSW 2200.

DAUGAVAS VANAGU NODAĻAS AUSTRĀLIJĀ

DAŽĀDĀS ZEMĒS (DV)

Argentīnas n. – Fricis Pāvulāns, F.P.Italia 2030, 1602 Florida, Prov. Bs. Aires, Argentina.

Brazīlijas n. – Pēteris Lavāns, Ave Robert Kennedy 2341, 04764 São Paulo - SP, Brasil.

Beļģijas n. – Elmārs Ozols, Rue de Livourne 105, 1050 Bruxelles, Belgium.

Dānijas n. – Vilis Kiršteins, Havfruevej 13, 2730 Herlev, Denmark.

Holandes n. – Kārlis Gūtmanis, Vestykgaarde 59, 7414 VP, Deventer, Holland.

Francijas n. – Andrejs Krūmiņš, 105 Avenue Alexander Fleming, 69300 Calure, France.

DV GALVENĀ PĀRVALDE

Godapriekšnieks – Vilis Hāzners, 602-A Bosworth Crt, Lakehurst, NJ 08733, USA.

Vanadžu godapriekšniece – Marija Ķeņģe, Latvian Home, Nieceport House, Almeley, Herefordshire HR3 6LL, England.

Godabiedrs – Arnolds Lūsis, 5 Valleymede Rd, Toronto, Ont. M6S 1G8, Canada.

Priekšnieks – Jānis Frišvalds, 35 Slaidburn Ave., Wilford, Nottingham NG11 7FT, England.

Vanadžu priekšniece – Austra Liepiņa, 34 Kingsmead Rd, London SW2 3JD, England.

Priekšnieka pirmais vietnieks un CV aprūpes nozares vadītājs, DV ASV priekšnieks – Andrejs Spārniņš, 3220 Rankin Rd, Minneapolis, MN 55418, USA.

Priekšnieka otrais vietnieks, CV saimnieciskās nozares vadītājs, DV RV vicepriekšsēdis – Dr. Jānis Platais, Bensheimerstr. 1, 6800 Mannheim 41, West Germany.

CV sekretārs un ārējās informācijas nozares vadītājs – Gunārs Tamsons, 121 Hawksworth Rd, Horsforth, Leeds LS18 4JJ, England.

CV kasieris un iekšējās informācijas nozares vadītājs – Arnolds Tauriņš, „Bramlea”, Drury Lane, Pannal, Harrogate, N. Yorks HG3 1ET, England.

CV kultūras nozares vadītājs – Arvīds Kalupnieks, 110 Glenfern Ave., Hamilton, Ont. L8P 2V1, Canada.

CV statistiskās nozares vadītājs – Jānis Lācis, 33 Douglas Ave., Apt 3A, Yonkers, NY 10703, USA.

CV sporta nozares vadītājs – Mārtiņš Kadiķis, Pistolvägen 3, S-222 49 Lund, Sweden.

Ģenerālsēkretārs – Alfrēds Jānis Bērziņš, Dreizehnerstr. 5, 4400 Münster, West Germany.

CV ideoloģiskās nozares vadītājs – Jēkabs Leitītis, Oststr. 145, 4050 Mönchengladbach, West Germany.

CV jaunatnes nozares vadītājs – Andris Kursietis, Rue Col. Bourg 110, Bte 19, 1040 Bruxelles, Belgium.

CV padomnieki – Jāzeps Utināns, 1918 W. Hood St., Chicago, IL 60660, USA. – Alfrēds Puķīte, 358 Tulip Ave., Floral Park, NY 11001, USA.

CV padomnieks jaunatnes jautājumos – Indulis Kažociņš, 18 Melton St., Earl Shilton, Leics LE9 7FP, England.

CV referents jaunatnes nozarē – Olafs Brūveris, Auf dem Wasserfeld 6, 5000 Köln 90, West Germany.

CV referente jaunatnes nozarē, Austrālijas valdes jaunatnes nozares vadītāja – Astra Vilkina, 96 Sutherland Ave., Kings Lengley, NSW 2147, Australia.

CV referente kultūras nozarē – Inta Purva, R. R. 2, Hillsburgh, Ont. N0B 1Z0, Canada.

CV referents sporta nozarē – Alfons Freimanis, 5 Blake Ave., Wheatley, Doncaster, S. Yorks DN2 4EA, England.

DV *mēnešraksta* atbildīgais redaktors – Raimunds Čaks, 9534 W. Harrison Ave., West Allis, WI 53227, USA.

DV *mēnešraksta* apgāda vadītājs – Aleksandrs Ancāns, 8 Albemarle Ave., Toronto, Ont. M4K 1H7, Canada.

Latvija *Amerikā* atbildīgais redaktors – Aleksandrs Kundrāts, 125 Broadview Ave., Toronto, Ont. M4M 2E9, Canada.

DVF valdes priekšsēdis – Dr. Leopolds Rumba, 4 Harestone Hill, Catherham, Surrey CR3 6SX, England.

DVF valdes birojs – Latvian Welfare Fund, 72 Queensborough T-ce, London W2 3SP, England.

Austrālijas valdes priekšsēdis un CV loceklis – Alfrēds Baltiņš, 4 Flavel Place, Woodforde, SA 5072, Australia.

Kanādas valdes priekšsēdis – Guntars Brikmanis, 42 Kipling Crt, London, Ont. N5V 1K6, Canada.

Zviedrijas valdes priekšsēdis – Zemvairis Dzelme, Postbox 245, S-635 90 Eskilstuna, Sweden.

ASV vanadžu priekšniece – Aīda Ceriņa, 5828 Ralston Ave, Indianapolis, IN 46220, USA.

Kanādas vanadžu priekšniece – Nora Pulciņa, 18 Parkside Dr., Hamilton, Ont. L8S 3Y1, Canada.

Austrālijas vanadžu priekšniece – Īrija Matisone, 4 McKay Ave., Northfield, SA 5085, Australia.

Vanadžu daļas vadītāja Anglijā – Ērika Sarkanbārde, 18 Bingley Rd, Heaton, Bradford BD9 6HH, England.

Vanadžu nozares vadītāja Vācijā – Iza Nolle-Blumfelde, Deuil-La-Barre-Str. 6, 6000 Frankfurt 56, West Germany.

Zviedrijas vanadžu referente – A. Teriņa, Braviksvägen 15, S-603 65 Norrköping, Sweden.

Globālo šausšanas sacensību vadītājs – Jānis Treijs, 302A Annshiela Dr., Keswick, Ont. L4P 3A5, Canada.

DV *sienas kalendāra* redaktors – Vilis Zobens, 1250 E. Amherst Ave., Englewood, CO 80110, USA.

Bijušo karavīru piemiņas lietu krātuve – Arvīds Memenis, 95 Gainsborough Road, Toronto, Ont. M4L 3C3, Canada.

Lugu krātuve – Valentīna Lamberga, 67 Randolph St., Canton, MA 02021, USA.

DAUGAVAS VANAGU NODAĻU BIĻETENI

Melburnas latviešu biedrības bibliotēkā

Melburnas latviešu biedrības bibliotēkas (adrese: Latvian Library, 3 Dickens Street, Elwood, Vic. 3184, Australia) programmā ir savākt visu, ko latvieši brīvajā pasaulē publicē un kas par viņiem ir publicēts. Pēc pēdējā skaitījuma, ir izdevies savākt vairāk nekā četras piektdaļas no profesora Benjamiņa Jēgera darbā *Latviešu trimdas izdevumu bibliografija* I—III sējumā minētajām publikācijām.

Jāizsaka pateicība Daugavas vanagu apvienībām, nodaļām un fondiem, kas izpratuši, kāda nozīme būs nākotnē arī vismaz vienā vietā uzkrātiem, iesietiem un saglabātiem DV publicētajiem biļeteniem.

No šiem biļeteniem bibliotēkā ir pavisam 89 dažādi tituli. Diemžēl, vairums no tiem nav pilni komplekti, un no dažiem ir tikai atsevišķi numuri. Ir arī novērots, ka, mainoties DV apvienību un nodaļu valdei, biļetena piesūtīšanu pārtrauc. Bibliotēkai nav arī informācijas par to, kuŗi DV biļeteni vairs neiznāk un tāpēc nav piesūtīti.

1984. gadā bibliotēkā saņemti vismaz daļēji 19 dažādi DV biļeteni un apkārtraksti. Tos piesūtījusi centrālā valde un no atsevišķām zemēm — ASV: valde, Demoinas, Dienvidkalifornijas, Klīvlendas, Minesotas, Ņujorkas un Ziemeļrietumu apvienība; Anglijā: DVF Londonā un Česterfildā; Austrālijā: valde, Melburnas un Sidnejas nodaļa un DV vanadžu vadītāja; Kanādā: valde; Vācijā: Hamburgas un Minsteres nodaļa un Rietumvācijas valde.

DV apvienības un nodaļas, kas izdod biļetenus, kuŗi nav minēti šai sarakstā, lūgti tos (ar lēno pastu) piesūtīt bibliotēkai (adresi sk. iepriekš).

PAPILDINĀJUMI UN LABOJUMI

ARCHĪVA XI SĒJUMĀ

253. lpp.: DULBE, Sigrīda — dz. 5. 2. 1909 Rīgā; LU mag. iur. 1935 Rīgā vec. tiesl. amatu kand.; Vācijā UNRRA un IRO dienestā tiesl. padomniece bēgļu nometnēs; ASV 1950—1975 valsts dienestā tautas vesel. statistikas dep-tā, pēc tam pensijā.

ARCHĪVA XIV SĒJUMĀ

351. lpp.: ŠUBE, Jānis (jālabo uzvārds) — a) 6. VI 1933 Valmierā d) Franklina un Maršala koll. (Lenkasterā, ASV) 1956 B.Sc.; Filadelfijas farmac. uc. zin. koll. 1961 M.D.

ARCHĪVA XVII SĒJUMĀ

154. lpp.: BRŪZGALE, Zigrīda – a) Milperas augst. izgl. koll. (Ņusautvelsā, Austrālijā) 1983 Dip. Ed.

244. lpp.: VĪKSNA, Valda – 4. I 1960 Balaratā, Austrālijā a) Viktorijas kolledžā Bervudā (Burwood), Melburnā 1983 Dip. Ed.

ARCHĪVA XIX SĒJUMĀ

256. lpp.: LINDBERGS, Jānis – a) 30. XI 1939.

ARCHĪVA XX SĒJUMĀ

185. lpp.: GRUNTS (REITERE), Marita –b) DVF bibliotēkas pārzine Londonā, Anglijā 1985 d) 75 Braxted Park, Streatham, London SW16 3AU, England.

200. lpp.: SMITA (SMITH, dz. AUZIŅA), Inese – b) katalogotāja Viskonsinas U Madisonā (ASV) 1967–1969, Virdžīnijas (Virginia) U Šarlotesvilā (Charlottesville), ASV 1969–1970, Pōrtsmutas (Portsmouth) politehnikumā Anglijā 1970–1971, techn. nod. vadītāja 1971–1972; Dienvidpacifika (South Pacific) U Suvā, Fidži kataloga nod. vad. 1972–1976, speciālo projektu katalogotāja 1976–1977; jaunatnes biroja bibliotēkāre Lesterā (Leicester), Anglijā 1978–1981 c) no 1985 Latv. nacion. padomes Lielbritanijā prezid. iekšējās informāc. nod. vadītāja un referente kultūras dokumentācijas jautājumos d) Dept. of Library & Information Studies, University of Technology, Loughborough, Leics LE11 3TU, England e) LG 39.

ARCHĪVA XXI SĒJUMĀ

242. lpp. – SMITA (SMITH, dz. AUZIŅA), Inese – a) 15. XI 1943 Rīgā b) Ohaio stāta U Kolumbusā (Columbus), ASV 1965 BA (franču val.); Mičiganas U Anarborā 1966 MLib c) Dienvidpacifika U Suvā, Fidži asist. (tutor) bibliot. zin. 1976–1977; pēc 1981 māc.-sp. bibliot. un inform. zin. Lafborovas (Loughborough) technol. U Anglijā d) bibliotēku un informācijas zinātne e) 3 brošūras un raksti periodikā f) A XX 200, LG 39 g) Loughborough, Leics, England.

ARCHĪVA XXIII SĒJUMĀ

231. lpp.: DRAVIŅŠ, Dainis c) Lundas U Zviedrijā 1977 docents, 1981 ārk. prof., 1984 profesors astronomijā f) A XXII 233, LG 77.

ARCHĪVA XXIV SĒJUMĀ

224. lpp.: Kraistčercā, Jaunzēlandē ik gadus notiek četri regulāri sarīkojumi: mātes diena, Jāņu svinības, dāmu komitejas priekšnesumi septembrī un valstssvētku sarīkojums novembrī, bez tam vēl četri literāri sarīkojumi.

NĀKOŠAIS SĒJUMS

Archīva XXVI sējumu paredzam veltīt okupētās Latvijas salīdzinājumam ar latviešiem brīvajā pasaulē.

SATURS

	Lpp.
Priekšvārdi	5
Nikolajs Kalniņš – Būs Latvija (dzejolis)	6
Edgars Dunsdorfs – Anša Gaiļa pēcteči – Prūsijas un Vācijas ģenerāļi.	7
Kārlis Kangeris – Napoleona karaspēks Latvijā	67
Rolands Lappuķe – Strēlnieki: valoda un kultūra	89
Kārlis Siljakovs – Tvaikonis „Saratov”	115
Heincs Basi (Heinz von Bassi) – Komentāri par tvaikoņa „Saratov” aprakstu	118
Austris Ķirsis – Latvijas karaflotes virsnieku saraksts.	123
Kārlis Irbītis – Latviešu lidmašīnas karaaviācijā	137
Kārlis Kangeris – Pārskats par latviešu karaavīru gūstu rietumos.	145
Arnolds Grosbachs – Latviešu karaavīru traģēdija Zviedrijā.	175
Antons Mežals – Latviešu karainvalidu stāvoklis Rietumvācijā	197
Raimunds Čaks – Karaavīri grāmatās un presē	203
Vilmārs Kukainis – Latvieši brīvās pasaules valstu militārajā dienestā.	225
Bijušo karaavīru organizācijas (aptaujas dati)	241
Alfrēds Jānis Bērziņš – Daugavas vanagi	243
Daugavas vanagu nodaļu biļeteni MLB bibliotēkā.	254
Papildinājumi un labojumi.	254

ATTĒLI

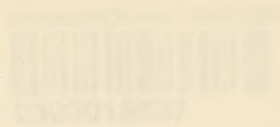
Leo Svīķers – Ceļš uz jūru 2. Volters fon Pletenbergs 9. Gothards Ketlers 13. Vilhelms Gailis (von Gayl) 25. Juris Soikans – Mārtiņš Peniķis 55. Jāzeps Grosvalds – Div' dūjiņas gaisā skrēja 97. Romāns Tilbergs – Tec, māsiņa, dārziņā... 103. Kārlis Mednis – Arnolds Grosbachs 185. Juris Soikans – Vilmārs Kukainis 227. Egils Kalme – Liesmainais zieds 240.

KARTES

Vācijas armijas korpusu teritorija 1914–1918. g. 23. Gaiļu un Gaiļu ģerbonis 31. Gaiļu dzimšanas vietas Vācijā 37. Piešķirumi Ansim Gailim 1494., 1515. un 1520. g. 43. Gaiļu muižu sadalījums 1547. un 1586. gadā 45. Gūstekņu nometnes: Vācijas angļu zonā 154, Itālijā 156, Austrijā 157, Vācijas amerikāņu zonā 161, Francijā 162. Slimnīcas 165. Latviešu leģionāru bēgšana uz Zviedriju 179. Gūstekņu nometne Renesletā, Zviedrijā 179. Daugavas vanagi: Eiropā 244–245, Amerikā un Kanādā 248–249, Austrālijā 251.

ILUSTRĀCIJAS UN ZĪMĒJUMI

Prūsijas virsnieku sarakstu titullapas 33. Prūsijas virsnieku saraksta lappuse 42. Kuršu koniņu ģerbonis 63. Viltotais karogs 65. Rīgas priekšpilsētas dedzināšana 73. Ugunsgrēks Maskavā 73. Napoleons un Aleksandrs I Tilzītē 79. Terebreneva karikatūra: Napoleons atkāpjoties pieņem parādi Smoļenskā 79. Apliecība Rīgas kaņepāju saņotājiem 88. Strēlnieku karogi 91. Lidmašīnu zīmējumi 142–144. Ervīns Apinis – Fallingbosteles gūstekņu nometnē 147, Sargtornis Fallingbostelē 158. Gunārs Stopnieks – Putlosas nometnē 149. Mārtiņš Kalns – Auerbachas nometnē 149. Aleksandrs Siliņš – Zēdelhēmas nometnē 149. V. Straune – Gūstekņa Jāņa Juškevica veidojums Zēdelhēmā 159. Edgars Dunsdorfs – Mārtiņsala Stopiņos 1925. gadā 211. Leo Svīķers – Piemiņas zīme kritušajiem 239.

25. -

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303018637

